T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Özkan ÜNSEL
060604003

TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİNDE ASKERÎ GÜCÜN YERİ VE ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
YRD. DOÇ. DR. M. ESAT SARICAOĞLU

KIRIKKALE–2007

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Özkan ÜNSEL tarafından hazırlanan "Türkiye Jeopolitiğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yeri ve Önemi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından, Tarih Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir. 12.../.11.../2007.

Başkan

Yrd.Doç.Dr. Ömer BUDAK

Üye

Yrd.Doç.Dr. Esat SARICAOĞLU
(Danışman)

Üye

Yrd.Doç.Dr. Celalettin GÜNGÖR

ÖZET

Türkiye, bulunduğu coğrafya ve değişen güvenlik ortamında küresel aktörlerin sürekli izlediği, üzerinde oyunlar oynadığı ve kontrol altında tutmak istediği ülkelerden birisi olup, bu özelliğini gelecekte de muhafaza edecektir. Kritik bir coğrafyada yer almanın kaçınılmaz sonuçlarından birisi de askerî gücünü üst seviyede tutmak ve milli gelirinin önemli bir kısmını bu alana ayırmak mecburiyetidir.

Gelecekte bu coğrafyada Türkiye'nin varlığını sürdürebilmesi, sahip olduğu milli güç unsurlarından birisi olan askerî gücünün iyi analiz edilmesi ve yeteneklerinin iyi tespit edilmesi ile ihtiyaç duyulan düzeye getirilebilmesi imkânına bağlıdır.

Bu araştırma ile Türkiye'nin jeopolitik olguları çerçevesinde, askerî gücüne önem vermesi mecburiyetinin nedenlerinin ortaya konulması suretiyle, 21 nci yüzyıl ve sonrasında bu gücün yeri ve öneminin Türk Milleti tarafından daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Türkiye jeopolitiğinde askerî gücün yeri ve öneminin inceleneceği bu tezin birinci bölümünde; Jeopolitik kavramı, jeopolitiğin unsurları, jeopolitik teoriler ve jeopolitik güç merkezleri hakkında bilgiler verilmiş, ikinci bölümünde; Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemi ortaya konulmuş, üçüncü bölümünde; Türkiye jeopolitiği bağlamında askerî güç tanıtılmış, savunma harcamaları ve savunma sanayi hakkında açıklamalarda bulunulmuş, askerî gücün varlık nedeni ve önemi incelenmiştir.

ABSTRACT

Because of its geographical position and changing security conditions, the Republic of Turkey is one of the countries constantly being monitored; it is subject to games played upon it by global players and efforts are made to control it and these characteristics will continue in the future. One the inescapable results of existing in a critical geographical area is the necessity for maintaining a high level military force and allocating a major part of the national income for this purpose.

The future existence of Republic of Turkey in this geographical region is dependent upon a well done analysis and determination of the capabilities of its military force which is one of national power elements and being brought to the required level.

The purpose of this study is to put forth the importance of military power within the geopolitical framework of Turkey, the place and importance of this force to the Turkish Nation in the 21st century and beyond.

In the first part of this dissertation the place and importance of the military force in Turkey's geopolitics will be examined and information regarding the scope of geopolitics, elements of geopolitics, geopolitical theories and geopolitical power centers are provided; in the second part the geopolitical and geostrategical importance of Turkey is laid down; the third part consists of an introduction to the military forces in the scope of Turkey's geopolicies, with comments regarding defense expenditures and the defense industry, the reasons and the importance of the existence of the military forces have been studied.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Türkiye Jeopolitiğinde Askerî Gücün Yeri ve Önemi" adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım. 12 Kasım 2007

Özkan ÜNSEL

ÖNSÖZ

Bu araştırmada; jeopolitik kavramı, jeopolitik teoriler ve jeopolitik güç merkezleri açıklanmış, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemi incelenmiş ve Türkiye için askerî gücün yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışması hazırlanırken "Literatür Tarama" türünde araştırma yapılmış ve "Kaynakça" bölümünde sunulan dokümanlar incelenmiştir. Tez çalışması öncesinde, tez danışmanı Yrd. Doç. Dr. M. Esat SARICAOĞLU ile tezin çatısı oluşturulmuştur.

Tezin hazırlanmasına yönelik çalışmaların ilk basamağını teşkil eden verilerin toplanması kapsamında; Harp Akademileri Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı Kütüphanesi ile Milli Kütüphanenin bilgi sistemlerinden istifade edilerek kaynak taraması yapılmış, konu ile ilgili yerli ve yabancı araştırmacı, yazarların yazdıkları ve içinde referans olarak gösterdikleri kitaplar tespit edilerek faydalanılmış, internet adresleri taranarak bilgi toplanmış ve çalışmanın fikri tabanı oluşturulmuştur.

Bu kapsamda elde edilen bilgi ve bulgular doğrultusunda, şahsi fikir ve yorumlar da katılarak, "Türkiye Jeopolitiğinde Askerî Gücün Yeri ve Önemi" ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tezin ihtiva ettiği, ancak kaynak göstermediğim hususlar şahsi görüşüm olup, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

KONU	: SAYFA NO:
ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA	III
ÖNSÖZ	IV
HARİTALAR DİZİNİ	XI
TABLOLAR DİZİNİ	XIII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK, JEOPOLİTİK TEORİLER VE JEOPOLİTİK GÜÇ MERKEZLERİ

1. JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİ KAVRAMLARI	8
a. Jeopolitik Kavramı	8
b. Jeostrateji Kavramı	10
2. JEOPOLİTİĞİN UNSURLARI	12
3. JEOPOLİTİK TEORİLER	15
a. Deniz Hâkimiyet Teorisi	15
b. Kara Hâkimiyeti Teorisi	17
c. Kenar – Kuşak Hâkimiyet (Rimland) Teorisi	19
ç. Hava Hâkimiyet Teorisi	20
d. Hayat Alanı Teorisi (Lebensraum)	24
e. Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi	25
f. Kuşatma Teorisi	26
g. Yeni Domino Taşları Teorisi	26
h. Ekonomik ve Jeokültür Merkezli Jeopolitik Teoriler	27

KONU : SAYFA NO:

(1) Tarihin Sonu ve Son İnsan Teorisi (Francis FUKUYAMA, 1993) 27
(2) Medeniyetler Çatışması Teorisi (Samuel HUNTINGTON, 1993) 28
(3) Büyük Satranç Tahtası Teorisi (Zbigniew BRZEZINSKI, 1997) 29
(4) Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisi (Barry BUZAN, Gerald SEGAL, 1995) 30
(5) Modern Dünya Devleti Teorisi (H.G. WELLS, 1933) 30
4. JEOPOLİTİK GÜÇ MERKEZLERİ 31
a. Jeopolitik Güç Merkezinin Tanımı 31
b. Güç Merkezi Olma Şartları 32
c. Güç Merkezlerinin Tarihi Gelişimi 33
(1) Fransız İhtilali Öncesi Dünyadaki Güç Merkezleri 33
(2) Fransız İhtilali ve Sonrası Güç Merkezleri 35
(3) Birinci Dünya Savaşı Öncesi Güç Merkezleri 37
(4) Birinci Dünya Savaşı Sonrası Durum 37
(5) İkinci Dünya Savaşı Sonrası İki Kutuplu Dünya Düzeni 39
(6) SSCB'nin Dağılması Sonrası Yeni Dünya Düzeni 41
ç. Jeopolitik Güç Merkezlerinin Tasnifi 43
(1) Küresel Jeopolitik Güç Merkezleri(ABD) 43
(2) Kıtasal Jeopolitik Güç Merkezleri 52
(3) Bölgesel Jeopolitik Güç Merkezleri 63
(4) Birleşik Jeopolitik Güç Merkezleri 64
(5) Sınırlı Jeopolitik Güç Merkezleri 77
(6) Ekonomik Jeopolitik Güç Merkezleri 77
d. 21'inci Yüzyılda Mevcut ve Oluşabilecek Güç Merkezleri 89

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

1. JEOPOLİTİĞİN COĞRAFİ VE BEŞERİ UNSURLARI YÖNÜNDEN TÜRKİYE'NİN DURUMU 93

KONU : SAYFA NO:

a. Jeopolitiğin Coğrafi Unsurları (Değişmeyen Unsurlar) Yönünden 93

b. Jeopolitiğin Beşeri Unsurları (Değişken Unsurlar) Yönünden 102

2. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUMU 110

3. TÜRKİYE'NİN MİLLİ GÜVENLİK POLİTİKALARI 119

4. BÖLGESEL HAREKETLİLİKLER VE TÜRKİYE İLE ETKİLEŞİMLERİ 122

a. Balkanlar Bölgesi 125

(1) Balkanlar'ın Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri 125

(2) Balkanlar'ın Türkiye İçin Önemi 131

(3) Balkanlar'da Türkiye'nin Rolü 134

b. Kafkaslar Bölgesi 136

(1) Kafkasların Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri 136

(2) Kafkasların Türkiye İçin Önemi 139

c. Orta Asya Bölgesi 141

(1) Orta Asyanın Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri 141

(2) Orta Asyanın Türkiye İçin Önemi 148

(3) Türkiye'nin Bölgedeki Rolü 148

ç. Orta Doğu Bölgesi 150

(1) Orta Doğu'nun Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri 150

(2) Orta Doğu' nun Türkiye İçin Önemi 152

5. TÜRKİYE'NİN DİĞER ÜLKELERLE BÖLGESEL SORUNLARI 155

a. Türkiye ve AB – Avrupa arasındaki sorunlar 155

b. Türkiye ve Almanya Arasındaki Sorunlar 158

c. Türkiye ve Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Arasındaki Sorunlar 159

ç. Türkiye ve Bulgaristan Arasındaki Sorunlar 160

d. Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Sorunlar 161

e. Türkiye ve Ermenistan Arasındaki Sorunlar 163
f. Türkiye ve İran Arasındaki Sorunlar 164
g. Türkiye ve Irak Arasındaki Sorunlar 164
ğ. Türkiye ve Suriye Arasındaki Sorunlar 165
6. YENİDÜNYA DÜZENİNİ ŞEKİLLENDİREN GÜÇLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ 167
7. YENİDÜNYA DÜZENİNDE TÜRKİYE'NİN SÖZ SAHİBİ OLMASINI ÖNLEYEBİLECEK ENGELLER 171
a. Dahili Engeller 171
(1) Ekonomik Engeller 171
(2) Yapısal Problemler 172
(3) Milli Birlik ve İç Barışın Korunması ile İlgili Problemler 173
b. Harici Engeller 174
(1) Bölgesel Problemler 174
(2) Uluslar Arası ve Devlet Destekli Terörizm Hareketleri 179

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İÇİN ASKERİ GÜCÜN YERİ VE ÖNEMİ

1. ASKERİ GÜÇ, ORDU VE TSK KAVRAMLARI 180
2. GÜVENLİK İHTİYACININ DOĞUŞU VE ASKERLİK KURUMU 183
3. SAVUNMA HİZMETLERİ 183
a. Savunma Hizmetlerinin Tanımı ve Nitelikleri 183
b. Savunma Hizmetlerinin Faydaları 184
(1) Caydırıcı ve Koruyucu Olması 184
(2) Yasa ve Düzen Egemenliğini Sağlaması 185
(3) Askerliğin Eğitime ve Ekonomiye Faydaları 186
c. Savunma Hizmetlerinin Anayasal Gücü 187

KONU	: SAYFA NO:

4. TÜRKİYE'NİN SAVUNMA POLİTİKASI 188
5. TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HİZMETLERİ İÇİN TEŞKİLAT YAPISI 189
   a. Millî Savunma Bakanlığı 190
   b. Genelkurmay Başkanlığı 190
6. SAVUNMA HARCAMALARI 191
   a. Savunma Harcamaları ve Nedenleri 191
   b. Savunma Harcamaları Miktarının Belirlenmesi 199
   c. Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler 203
      (1) Türkiye'nin Coğrafi Konumu 203
      (2) Ulusal Çıkar ve Güven Ortamı 203
7. TÜRKİYE'DE ASKERİ GÜCÜN KURUMSAL KABİLİYET VE KAPASİTESİ İLE SUNDUĞU HİZMETLER 204
   a. Askerî Gücün Kurumsal Kabiliyet ve Kapasitesi 204
   b. Askerî Güçte Geleceğe Yönelik Planlanması Gereken İmkân ve Kabiliyetler 206
   c. Askerî Gücün Sunduğu Hizmetler 207
8. SAVUNMA SANAYİ VE ASKERİ GÜÇ İLİŞKİSİ 213
   a. Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi 215
   b. Savunma Sanayinin Önemi ve Özellikleri 217
   c. Batılı Ülkelerin ve Türkiye'nin Savunma Sanayi Yaklaşımları 218
   ç. Savunma Sanayinin Geliştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar 221
   d. Savunma Sanayinde Milli Olma Zorunluluğu 221
   e. Türk Savunma Sanayinin Askerî Gücün Modernizasyonuna Olan Etkileri 222
9. ASKERİ GÜÇ-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİNDE JEOPOLİTİĞİN YERİ, ROLÜ VE ETKİSİ 225
10. TÜRK TOPLUMUNDA ASKERİ GÜCÜMÜZE BAKIŞ 230
11. 21' İNCİ YÜZYIL VE SONRASINDA MİLLİ BİR GÜÇ UNSURU OLARAK ASKERİ GÜCÜN YERİ VE ÖNEMİ 233
   a. 21' inci Yüzyılda Askerî Güç 233
   b. Türkiye'nin Askerî Gücünün Değerlendirilmesi 240

KONU	:	SAYFA NO:

SONUÇ 247

KAYNAKLAR

ÖZGEÇMİŞ

HARİTALAR

		SAYFA
Harita 1.1	: Çin Halk Cumhuriyeti	52
Harita 1.2	: Rusya Federasyonu	57
Harita 1.3	: NATO Üyesi Ülkeler	64
Harita 1.4	: Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkeler	66
Harita 1.5	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Üye Ülkeler	70
Harita 1.6	: Şanghay İşbirliği Teşkilatının Kurucusu ve Üye Ülkeler	72
Harita 1.7	: NAFTA' ya Üye Ülkeler	77
Harita 1.8	: APEC'e Üye Ülkeler	79
Harita 1.9	: KEİ Teşkilatının Kurucusu ve Üye Ülkeler	82
Harita 1.10	: ECO'ya Üye Ülkeler	87
Harita 2.1	: Balkanlar Bölgesi	126
Harita 2.2	: Kafkaslar Bölgesi	137
Harita 2.3	: Orta Asya Bölgesi	141
Harita 2.4	: Kazakistan	142
Harita 2.5	: Türkmenistan	143
Harita 2.6	: Özbekistan	144
Harita 2.7	: Kırgızistan	144
Harita 2.8	: Tacikistan	145
Harita 2.9	: Orta Doğu Bölgesi (Hava Fotoğrafı)	150
Harita 2.10	: Orta Doğu Bölgesi	151
Harita 2.11	: Türkiye ve AB Ülkeleri	156

SAYFA

Harita 2.12 : Almanya..... 158

Harita 2.13 : Yunanistan..... 159

Harita 2.14 : Bulgaristan ve Komşuları..... 160

Harita 2.15 : Rusya Federasyonu ve Komşuları..... 161

Harita 2.16 : Ermenistan ve Komşuları..... 163

Harita 2.17 : İran ve Komşuları..... 164

Harita 2.18 : Irak..... 165

Harita 2.19 : Suriye ve Komşuları..... 166

TABLOLAR

Sayfa No

Tablo-1.: 1988-2005 Dönemi Dünya Savunma Harcamaları (2003 sabit fiyatlarıyla) 193
Tablo-2. : 2005 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülke (2003 sabit fiyatlarıyla) 194
Tablo-3. : Türkiye'nin Savunma Harcamaları 197
Tablo-4. : Savunma Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamalarına Oranı(%) 198
Tablo-5. : Türkiye'nin Askerî Çevresinde Yer Alan Ülkelerin Askerî Harcamaları (2003 yılı fiyatlarıyla) 201

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	: Serbest Ticaret Bölgesi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
AMFA	: Müttefik Mobil Hava Kuvvetleri
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ARF	: ASEAN Regional Forum
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BTÖ	: Bölücü Terör Örgütü
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DİBT	: Dışişleri Bakanları Toplantısı
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GAÇBG	: Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü
GATT	: Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova

İDEF : Uluslar Arası Savunma Sanayi Fuarı
İMF : Uluslar Arası Para Fonu
İP : Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı
KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİPA : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi
KOB : Katılım Ortaklığı Bildirgesi
KVM : Kosova Doğrulama Misyonu
MAPA : Manila Eylem Planı
MGK : Milli Güvenlik Kurulu
MKEK : Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
MSB : Milli Savunma Bakanlığı
NAFTA : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NASA : Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ODBS : Orta Doğu Barış Süreci
OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RCD : Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
RF : Rusya Federasyonu
SAGEB : Savunma Sanayini Geliştirme ve Destekleme İdaresi
SAS : Su Altı Savunma
SAT : Su Altı Taarruz
SEATO : Güneydoğu Asya Savunma Antlaşması
SECİ : Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi
SHP : Stratejik Hedef Planı
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSDF : Savunma Sanayini Destekleme Fonu
SSM : Savunma Sanayi Müsteşarlığı
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfi
TGDF : Toplumsal Gelişime Destek Faaliyetleri
TIPH : El Halil'deki Geçici Uluslar Arası Mevcudiyet
TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
UGYK : BM Afganistan Uluslar Arası Güvenlik Yardım Kuvveti

UNECE : Avrupa Ekonomi Komisyonu

UNIFIL : Lübnan'a yönelik başlatılan BM Barış Gücü Harekâtı

UNIMOG : BM İran - Irak Askerî Gözlemci Grubu

UNIKOM : BM Irak - Kuveyt Gözlem Misyonu

UNMIK : BM Kosova Misyonu

UNMIS : BM Sudan Gözlemci Görevleri

UNMISET : BM Doğu Timor Destek Misyonu

UNOMIG : BM Gürcistan Gözlemci Grubu

UNOSOM : Somali'de BM Harekâtı

UNPROFOR: BM Bosna Hersek Koruma Kuvveti

GİRİŞ

Günümüz dünyasında, İkinci Dünya Savaşını müteakip başlayan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, son yıllarda büyük bir ivme kazanan önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu dönemde, siyasî, ekonomik, askerî, sosyal ve ekonomik alanlarda bazı ortak değerler, bilgi ve iletişim alanlarındaki müthiş gelişmeler sayesinde, yerel ve milli sınırları aşarak, dünya çapında yayılmıştır.

Küreselleşme olarak adlandırdığımız yeni dönemde yapılan çalışmalar bir noktada birleşmektedir. Bu da tek kelimeyle değişimdir. Kırk yılı aşkın bir süre devam eden soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, her alanda esmeye başlayan değişim fırtınası, jeostratejik ve jeopolitik alandaki, algılama, düşünme ve uygulama alışkanlıklarımızı dayandırdığımız parametrelerin çoğunu sarsmaya ve ortadan kaldırmaya başlamıştır.

Zayıf devletler, soğuk savaştan sonra en önemli güvenlik sorunu haline gelmiştir. Krizlerin çoğu bu devletlerden çıkmış, başta terörizm olmak üzere uluslar ötesi sorunlar güçsüz devletlerin suç örgütlerini kontrol edememesinden kaynaklanmıştır.

Küreselleşmeyi savunanlar askerî güçlerin önemini kaybettiğini, kuvvet kullanılması gereken anlarda, ulusal çıkarlardan arınmış, insanî gerekçelerle ve geniş bir devletler koalisyonu olarak, uluslar arası topluluk adına müdahale edilmesini, artık barış, hukuk, insan hakları, özgürlük ve demokrasinin giderek yayıldığı, hatta egemen olduğu bir dünyaya adım atıldığını ifade etmekte iseler de gelinen nokta öyle olmamıştır. Büyük devletler-arasında hemen tek kutupluluk ve çok kutupluluk tartışması başlamıştır.

Soğuk savaş döneminde kutuplar ideolojik ayrılıklara göre oluşmuştur. Fakat Sovyetler Birliği ve yandaşı Doğu Bloğu'nun dağılması sonucu taraf teşekkülü ve dayandıkları ideolojiler de gündem dışı kalmıştır. Küresel jeopolitiğin fay hattı İki blok arası sürtüşme noktalarından, petrol, gaz, su, tarım alanları, kıymetli madenler, kıymetli taşlar, kereste vb. gibi doğal kaynakların bulunduğu bölgelere kaymıştır. Enerji kaynaklarıyla su kaynaklarının çoğu zaman birden fazla ülkenin sınırları içinde olması nehirlerin, petrol, gaz boru hatlarının, birçok sınırı geçmek zorunda kalması, siyasî ve askerî çatışma olasılığını artırmıştır.

Yeni Dünya jeopolitiğinde çatışmaya sebep olabilecek önemli bir unsur da Batı-Müslüman ayrımının bulunması ve işlenmesidir. Gerçekte ayrım, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında yapılmakla birlikte Batı-Müslüman ayırımı şeklinde gündeme getirilmesindeki amaç, gerektiğinde Japonya, Çin gibi Hıristiyan olmayan toplumları da Batı'nın yanına

çekerek Müslümanların yalnızlaştırılmasıdır.

Bütün bu bilgilerin ışığında yeni jeopolitik yaklaşımlara baktığımızda, özellikle 1'inci Dünya Savaşı ve sonrasında, Kara Hâkimiyet Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Deniz Hâkimiyet Teorisi ve Hava Hâkimiyet Teorisi çerçevesinde devam eden güç mücadelelerinin, bu gün Uzay Hâkimiyet Teorisi ile bir başka ortama taşındığını görmekteyiz. Bu teori ve mücadelelerin müşterek ve nihai hedefleri genelde aynı olup dünya hâkimiyetini, hatta evrensel hâkimiyeti öngörmektedir.

Dünya hâkimiyeti mücadelesinin galibi, jeopolitiğinin ağırlık merkezini Deniz Hâkimiyet teorisi üzerine inşa eden Anglo Sakson gücü olmuştur. Buna karşılık dünya hâkimiyeti yönündeki Kara Hâkimiyeti teori ve uygulamaları ise, önemli aşamalar kaydetmekle birlikte Ön görülen amacı gerçekleştirmeye yeterli olamamıştır. Neticede Kara Hâkimiyetini esas alan ve bu yolda Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını göze alan Almanya İle İkinci Dünya Savaşı sonrasının ikinci süper gücü konumuna yükselen Sovyetler Birliği, rakipleri olan Anglo Sakson gücüne mağlup olmuşlar ve hatta dağılmışlardır. Günümüzde bu yöndeki mücadeleler farklı oluşumlarla, değişik coğrafi alanlarda açık ve kapalı boyutlarda ve kısmen de olsa örtülü bir Üçüncü Dünya Savaşı yapılanması çerçevesinde devam etmektedir.

Dünyada yeni düzenin kurulmasında başrol oynayan dört aktör, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Rusya Federasyonu (RF) ve Avrupa Birliği'nin (AB) yeni jeopolitik yaklaşımlarına bakıldığında menfaat alanlarının zengin doğal kaynaklara sahip bölgelerde çakıştığını görülmektedir.

Soğuk savaştan tek süper güç olarak çıkan ABD, kendisine rakip olabilecek güçlerin gelişmesini ve birleşmesini, özellikle Avrasya kıtasında egemen bir gücün ortaya çıkmasını uzun vadede en büyük tehdit olarak görmekte ve bunu önleyici politikalar geliştirmektedir. Uzun vadede ABD'ye tehdit olabilecek potansiyel güçler AB, Çin, Japonya ve RF' dır. Ancak AB'nin siyasal bütünlüğünü gerçekleştirmesindeki ve kendi silâhlı kuvvetlerini etkili hale getirmesindeki belirsizlikler ile Çin'in iç dönüşümünü gerçekleştirmek için yabancı sermayeye olan ihtiyacı ve kendi içindeki ekonomik ve siyasî zorluklar, RF' nın kendisini sosyo-ekonomik bakımdan toparlaması için zamana ihtiyaç duyması, Japonya'nın ise nüfusunun yaşlanması, ekonomisinin ivme kaybetmesi nedeniyle bu devletlerin görünebilir bir gelecekte ABD'ye ciddî bir rakip olmaları beklenmemektedir.

Günümüzde ABD'yi tehdit eden unsurlar; dünyanın geri kalmış bölgelerinden, özellikle İslam coğrafyasından kaynaklanan ve devlet dışı aktörlerden asimetrik olarak

yöneltilen, başta terörizm olmak üzere, kitle İmha silâhlarının yayılması, uyuşturucu ve silâh kaçakçılığı, organize suçlar olarak sayılabilir. ABD'nin tehdit algılamasına göre, anılan tehditleri üreten ve besleyen sosyo-ekonomik ve kültürel çevrelerin de tehdit kavramına dâhil edilmektedir.

Coğrafî konumu itibarıyla üç kıtanın ve özellikle Büyük Orta Doğu projesindeki bölgenin tam ortasında yer alan Türkiye'nin jeopolitiğini yenidünya düzenindeki gelişmeler etkilemektedir.

Türkiye, NATO'nun aslî üyesidir. NATO'nun ağırlık merkezinin doğu ve güneye kaymasıyla Türkiye'nin ve Anadolu coğrafyasının jeostratejik önemi daha da artmış bulunmaktadır.

AB açısından Türkiye, üç kıtanın kırılma noktaları üzerinde yer alması nedeniyle, Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya eksenli Avrupa jeopolitik yapılanmasında hayati bir öneme sahiptir.

Avrasya jeopolitik yapılanması kapsamında yeni bir jeopolitik görüş ve uygulama düşüncesinde olan RF için Türkiye, geçmişte olduğu gibi bugün de Boğazlar ve sahip olduğu coğrafya nedeniyle dünyaya açılan kapısı niteliğindedir.

Türkiye, üzerinde bulunduğu coğrafya nedeniyle bölgesel, kıtasal süper güç oluşumlarının merkezinde veya kırılma noktasında yer almaktadır. Bu durum Türkiye jeopolitiğini, Avrupalılaşma, Asyalılaşma veya süper güçler için ikili anlaşmalarla bağımlı kılınmış bir ilişkiye zorlamaktadır. Keza, politik tercihini Avrupalılaşma seçeneğine teksif ederken, Avrasyalılıktan da uzak kalamamaktadır.

Ancak Türkiye'nin Batı ile sorunları bitmiş değildir. Kıbrıs ve Avrupa Birliği üyeliği gibi konularda ki iki tarafın görüşleri oldukça birbirinden faklıdır. Batı'nın Türkiye'ye ikincil bir önem vererek, Türkiye'yi belli bir mesafede tutarak dışlar gözükmesi hala devam etmektedir. Türk halkının Batı'ya karşı güvensizliğinde ise köklü bir değişiklik olmamıştır.

LESSER'e göre de Türkiye'nin hep Batı'nın yanında yer alacağı, garanti değildir. Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşması, Batı'yı Avrasya olarak isimlendirilen çok geniş bir bölgede karşısına çıkacak önemli sorunları aşmada yardımını alabileceği stratejik bir ortaktan mahrum bırakacaktır. Diğer taraftan Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin kötüleşmesi Türkiye'deki siyasi ve ekonomik değişim sürecini daha da zorlaştıracak ve karmaşıklaştıracak, Türkiye'deki karışıklıkların ise Batı için önemli

olumsuz etkileri olacaktır.[1] Türkiye'nin özellikle güvenlik alanında Batı'dan dışlanması olasılığından en fazla rahatsızlık duyan ve bunu önlemek için çaba sarf eden kesimin Türk Silahlı Kuvvetleri olduğu söylenebilir.

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Türk toplumunun en köklü ve en önemli kurumlarından bir tanesidir. Türk askerleri, başlangıçtan bu güne, çok önemli sorumluluklar üstlene gelmişlerdir. Özellikle yakın tarihimizde, bu durumun çok sayıda örneklerini bulmak hiç de zor olmayacaktır. Bu durum içte ve dışta, TSK ve personeli üzerine olan ilgiyi daha da arttırmıştır.

Ülkemizde, özellikle TSK ve mensupları konusunda yazılıp söylenenlerin bir kısmının aşırı övgü, büyük çoğunluğunun ise yersiz ve dayanaksız eleştirilerden oluştuğu herkesçe bilinir.

İnsanlığın tanık olduğu en anlamlı ve başarılı devrimlerden bir tanesi olan Türk Devrimi, askerler tarafından gerçekleştirilmiştir.[2] Kurtuluş Savaşı sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aktif roller üstlenen birçok siyaset adamı da yine Milli Mücadele'nin muzaffer komutanları arasından çıkmıştır. Özellikle başta Büyük Önder Atatürk olmak üzere, İnönü, Cebesoy, Karabekir... gibi isimler, bu grubun en etkin isimlerindendir. Savaş alanlarının tutkulu komutanları, kısa sürede siyasete de uyum sağlamışlar ve bu alanda da büyük başarılara imza atmışlardır. Yok oluşun eşiğine gelmiş bir imparatorluktan genç bir ulus devleti yaratıp, Türk ulusunu yeni ufuklara taşımışlardır. Denilebilir ki, modern Türk tarihi bu komutanlar tarafından yazılmıştır.

Türkiye Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya gibi dünyanın en hareketli ve riskli bölgelerinin tam ortasında yer almasına rağmen, bu ateş çemberi içinde uzun yıllar boyunca barış ve güven adası olarak kalabilmişse, bunu her şeyden önce sahip olduğu askerî gücüne borçludur. Sahip olduğu bu önemli jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı, Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bunlara çok geniş sınırlara sahip olması ve çevresindeki komşuları ile kökleri tarihin derinliklerine inen yakın ilişkiler de eklenince, güçlü bir orduya sahip olmanın önemi daha da artmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak Türkiye, uzun yıllardan beridir, ulusal gelirinin çok önemli bir bölümünü savunma giderlerine ayırmak zorunda kalmaktadır. Yalnızca nicelik, yani sahip olunan asker sayısı bakımından değil, nitelik bakımından da

---

[1] Ian O. LESSER, **Turkey's Strategic Options**, 1999, s. 88.

[2] Ali ARSLAN, "*Türk Ordusu ve Türk Askerî Elitleri, Modern Türk Toplumunun En Temel Yapıtaşlarındandır*", **Müdafaa-i Hukuk Atatürkçü Aylık Dergi**, Sayı: 72, Ağustos 2004, s. 43.

caydırıcılığını sürdürebilmek için askerî gücümüz, sürekli olarak kendini yenilemekte ve kendisini en son teknolojiyle donatmaktadır.[3]

Bu durum, üçüncü bin yılın başlarında da değişmeden sürmektedir. Ancak bu sayededir ki çağdaş TSK, dünyadaki en iyi donanımlı ve en güçlü 10 ordusundan biri olarak üstlendiği ulusal ve uluslar arası rollerin gereklerini başarıyla yerine getirmektedir.

Fransız "Liberation" gazetesinde yayınlanan bir araştırmaya göre Türkiye, ulusal gelirinden askerî harcamalara ayırdığı pay oranı bakımından Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Araştırmaya göre Türkiye ulusal bütçesinin yaklaşık % 3,6'sını savunma giderleri için harcamaktadır. Türkiye'yi % 2,9'luk oranla İngiltere izlemektedir. Üçüncü sırada ise, ulusal bütçesinden ayırdığı % 2,8'lik payla Yunanistan yer almaktadır. Fransa, İsveç, Polonya ve Hollanda'nın savunma giderleri ulusal bütçelerinin yaklaşık % 2,5'ini oluşturmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre TSK, 639.000 civarındaki personeli ile sayısal bakımdan da Avrupa'nın en büyük ordusu konumundadır.[4]

Askerî gücümüzün ulaştığı bu durumda, ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumunun yanı sıra tarihsel nedenler de oldukça etkili olmuştur. Tarihsel gelişim bakımından, modern Türk ordusunun doğuşunu hazırlayan etkenlerin uzantıları, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar inmektedir. Takip eden süreçte ve Cumhuriyet döneminde Türkiye, batılı ülkelerin sahip oldukları türden, modern ve güçlü bir ordu yaratmak için olağanüstü çaba harcamıştır. Çok sayıda batılı uzman ülkeye davet edilmiş ve onların birikim ve deneyimlerinden yararlanılmıştır. Bununla da yetinilmemiş, birçok subay eğitim ve deneyim kazanmak için Batı Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Bu çabalar belli bir süreç içinde meyvesini vermeye başlamış ve ordu, modern yönetim anlayışı ve çağdaş donanımıyla dünyadaki önemli caydırıcı güçlerden biri haline gelmiştir. Buna paralel olarak ordu mensupları, yalnızca şiddet ve risk yönetiminde değil, insan kaynaklarının ve fiziki kaynakların etkin bir şekilde yönetiminde de oldukça büyük deneyim kazanmıştır. Sahip oldukları bu deneyim ve eğitim sayesinde, yalnızca askerî konularda değil ülke genelini ilgilendiren toplumsal ve siyasi konularda da duyarlı ve etkin hale gelmişlerdir.

---

[3] Morris JANOWITZ, **The Military İn The Political Development Of New Nations**, The University Of Chicago Pres, Chicago,1971, s. 20.

[4] *"Türk Ordusu Avrupa'da Lider"*, **Hürriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 1999.

Bütün bu nedenlere dayalı olarak askerî güç, ulusal güç sisteminin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Fakat bununla birlikte, böylesi niteliklerine rağmen, bazı ülkelerde olduğu gibi sivil güçlere alternatif bir güç olarak değil de, sahip olduğu otorite ve güç ile demokratik sistemin ayrılmaz bir parçası, meşru ve ulusal nitelikli siyasi otoritenin etkin bir aracı olarak görev yapmaktadır. Askerî gücün yapısı, işleyiş şekli ve görevleri anayasada ve ilgili yasalarda açıkça belirlenmiştir. Bu yasal çerçeveye göre ordu, ülkenin bölünmez bütünlüğüne ve ulusun birlik ve beraberliğine göz dikmiş her türlü düşmana karşı savaşım vermekle yükümlüdür. Bu düşmanlar yalnızca dış güçlerle sınırlı olmayıp, iç güçleri de kapsamaktadır.

Askerî gücün örgüt yapısı içinde, güç dağılımı bakımından en üst konumda Genelkurmay Başkanı bulunmaktadır. Askerî hiyerarşi içinde Genelkurmay Başkanını, Kuvvet Komutanları izlemektedir.

Türk savunma sisteminin hiyerarşik yapısı içinde, sivil bir siyasi tarafından yürütülen Milli Savunma Bakanlığı (MSB) en üst makam olarak görünse de, bu Bakanlığın işlevi ordu ile hükümet arasında eş güdüm ve işbirliğini sağlamaktır. Geleneksel olarak partiler üstü bir politika izleyen ordu, kendini devlete ve devletin en üst makamı olan Cumhurbaşkanlığına karşı sorumlu hisseder. Bu nedenle ordu, askerî personel arasında rütbe ve kıdemce en üst konumda bulunan Genelkurmay Başkanı ve onun yardımcıları tarafından yönetilir.

Ordunun faaliyetlerine yön veren temel güç, çağdaş değerler ve Kemalist ideolojidir. Kemalist ideolojinin doğduğu kurum olan ordu kendini, Kemalist ideoloji ve Cumhuriyet rejimi ile özdeşleştirmiş durumdadır. Zaten, Cumhuriyet değerlerine ve Atatürk devrimlerinin kazanımlarına sıkı bağlılıklarından dolayı Türk ordusu, hem Türk halkı tarafından, hem de uluslar arası arenada "laik, vatansever, milliyetçi Türk askeri " olarak nitelendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

JEOPOLİTİK, JEOPOLİTİK TEORİLER VE JEOPOLİTİK GÜÇ MERKEZLERİ

Coğrafya, insanoğluna toprağı, suyu, havayı, beslenme ihtiyaçlarını, kısaca her şeyi bahşetmiş bir varlıktır. İnsan da onun değerlerini anlamaya çalışmış, toplumsal yaşam geliştikçe yaşadığı topraklara ve çevresine sahip olma, geliştirme, hatta onu genişletme ve artırma duygusu da gelişme göstermiştir. Tarih boyunca toplumsal yaşamda ve toplumlararası mücadelelerde coğrafyanın değeri bilinerek hareket edilmiştir. İskender, Anibal, Sezar, Cengiz, Attila gibi kıtalararası uzun seferler yapan liderlerin, harekete geçmeden önce hedef ülkelerin ve aradaki coğrafi bölgelerin özelliklerini incelemeden ve buna göre hareket istikametlerini tespit etmeden yola çıktıkları düşünülemez. Ancak konunun bilimsel bir tarzda ele alınışı yakın tarihlere, hemen hemen 20. yüzyıl başlarına rastlamaktadır.[5]

Coğrafi alanı politikada kullanma sanatı olan Jeopolitik, kavram olarak bu dönemde anlam kazanmaya başlamış ve özellikle iki dünya harbi arasında geliştirilmiştir. Dünya hâkimiyeti peşinde koşan veya güçlü kalma uğraşı veren ülkeleri, ortaya attıkları teorilerle etkileyen büyük jeopolitikçiler çoğunlukla bu dönemde kendilerini göstermişlerdir.[6]

Jeopolitiği tanımlama ve yönlendirmede çatışan düşüncelerin yer aldığı dönemler olmuş ve bu alanda çalışan bilim adamlarını kaygılandıran görüşler ve yönelimler olmuştur. Rus Prof. J.W. Semyenov, en sevdiği çalışma konusunun Almanlarca yozlaştırılması üzerine görüşlerini iki kelime ile ortaya koymuştur "Faşist Jeopolitik". J.De Castro ise "bu kadar çok ihtilaf konusu olan ve nefret edilen bu kelimeye hakiki manası verilmelidir" diyerek endişesini dile getirmiştir.[7]

Jeopolitik yeni ve genç bir bilim dalı sayılabilir. Hatta oluşumu ve gelişimini tamamlayıp temeline oturduğu bile söylenemez. Bu nedenle, Dr. Erich Obest,

---

[5] Servet CÖMERT, "*Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*", **Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi,** Sayı 1, İstanbul, 2002, s.15.
[6] **A.g.m.,** s.15.
[7] **A.g.m.,** s.15.

"Jeopolitik iyice öğrenilmeden meşgul olunursa tehlikeli yolların ve polemiklerin açılmasına neden olunur. Jeopolitik devletin coğrafi vicdanı olmak ister" diyerek kaygılarını dile getirme ihtiyacını duymuştur. İyi bilmemenin ötesinde, günümüzde aşırı uçlarda gezinen bazı bilim adamları jeopolitiği kullanarak (bilhassa sosyo-kültürel alanda) büyük çaptaki çatışmalara zemin yaratmaya çalışmakta, etnik gruplar yaratarak veya mevcutları kaşıyarak ülkelerin parçalara bölünmesine gayret etmektedirler.[8]

Jeopolitik hükmetme görüşüdür; hükmetme ve iktidar olma bilimidir. İnsan sosyal zirveye yakınlaştıkça jeopolitiğin anlamını, yararlarını kavramaya çalışır. Jeopolitik, üst düzey siyasetçilerin bilimidir. Günümüzün devlet adamları ve askerleri jeopolitiği iyi bilmek ve anlamak zorundadırlar. Pierre Célérier bu zorunluluğu şöyle ifade etmektedir. "Komutan ve devlet adamı birbirleriyle uyum içinde, öyle ki bazen tek bir fert halinde olmalıdırlar. Bunlar, Jeopolitik ve Jeostrateji olarak adlandıracağımız kendilerini ilgilendiren sahalara tatbik edilen modern coğrafyanın kavramlarında buluşur ve anlaşırlar".[9]

1. JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİ KAVRAMLARI

a. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik, geliştirilecek her türden dış ilişkide bilimsel ve vazgeçilmez bir unsur hüviyetindedir. Millî, evrensel ya da bölgesel olarak üretilecek her türden politikanın jeopolitik temellere dayandırılması şarttır. Nasıl ki zemini olmayan bir binanın geleceği olmazsa, jeopolitik duyarlılığı bulunmayan bir politikanın da geçerliliği olmayacaktır. Sosyal bilimlerde stratejik konum (coğrafya) ile toplum arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu çok eski zamanlardan bu yana ileri sürülmektedir. Bazı düşünürler; her konumun orada oturan insan topluluklarını "iyi ve fena" kılmak hususunda eşit olmadığını ileri sürerler. Diğer yandan toprakların çölleşmesinin, ormanların yok olmasının, madenlerin tükenmesinin, ticaret yollarının değişmesinin; toplumların kaderleri üzerinde hayatî derecede önemli değişiklikler meydana getirdiğini tarihçiler yazmaktadır.[10]

Klasik jeopolitik kavramı esas olarak; bir devletin politikası üzerinde coğrafyanın etkileri olarak tanımlamaktadır. Bu kavrama ismini veren Prof. Rudolf

---

[8] **A.g.m.**, s.15.
[9] **A.g.m.**, s.15.
[10] Nezihi ÇAKAR, **21 inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.16.

KJELLEN'e (1864–1922) göre jeopolitik; "Coğrafi oluşum veya mekân içerisinde devletin bilimsel olarak tetkik edilmesi, devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından tetkik ve kıymetlendirilmesi" olarak ifade edilmiştir. Karl HAUSHOFER (1869–1946) ise " Coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen siyasi hayat şeklinin, yani devletin, üzerinde yaşadığı yer ile ilişkisidir." şeklinde tanımlamıştır.[11] Bu isimlerin dışında Amerikalı Alfred MAHAN (1840–1914) ve Nicholas SPYKMAN (1893–1943), Almanya'dan Friedrich RATZEL (1844–1904) ve İngiltere'den Halford MACKINDER (1861–1947), jeopolitik teorilerini "Sosyal Darwinizm" olarak tanımlanan beyaz ırkın üstünlüğü üzerine inşa ederek, jeopolitiği emperyalizmin bir başka formu olarak açıklamışlardır.[12]

Jeopolitik kavramına getirilen diğer tanımlar ise şöyledir:[13]

SPYKMAN; Jeopolitik, bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara göre planlanmasıdır.

KIEFFER; Jeopolitik, bir devletin sosyal, politik, ekonomik, stratejik ve coğrafi unsurlarının; bu devletin dış politikasının tayin ve takibine tatbikidir.

PADEL FORD; Jeopolitik, tatbiki siyasi coğrafyadır.

WRIHT; Jeopolitik, coğrafi çevreyi dünya politikasında kullanma sanatıdır.

Genel anlamda günümüz yaklaşımı ile jeopolitik; "Dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri ile inceleyerek, dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar.

Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla, bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin, jeopolitiğin değişmeyen ve değişen unsurlarını dikkate alarak, güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir.

Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik güç ve politik hedef ilişkisini coğrafi gücü esas alarak inceler, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını belirler.

Jeopolitik, bütün güç unsurlarının, coğrafi platformun sahip olduğu değerlerle ve diğer coğrafi verilerle politikaya verdiği yönü açıklar.

---

[11] Suat İLHAN, **Jeopolitik Duyarlılık**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s.35.

[12] Osman AYDOĞAN, "*21 inci Yüzyıla Girerken Değişen Dünyadaki Jeopolitik ve Çatışma Parametreleri*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Yıl:121, Sayı: 374, Ekim 2002, s. 12–34.

[13] Servet CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, 1.Baskı, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.26.

Jeopolitik, coğrafyanın bütün türleri ve verileri ile aktifleşmesidir. Coğrafi platform üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirir, politik düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurar. Başka bir deyişle politikanın iki dayanağı olan güç ve hedefi coğrafi açıdan inceler. Bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminin oluşturur."[14]

Jeopolitik dinamik bir kavramdır ve en önemli iki özelliği süreklilik ve değişimdir. Her jeopolitik değişim mevcut durumcuların tepkisini çekerken, ortaya çıkan yeni durum da bir baskı oluşturur. Yeni jeopolitik ortam yeni jeopolitik görüşleri ve teorileri beraberinde getirmektedir.[15]

"Jeopolitik, siyasi coğrafyanın beşeri değerlerle aktif hale gelmesidir. Kısaca jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler. Coğrafya (beşeri, fiziki) politikanın bütün unsurları (sosyal, ekonomik, kültürel vs.) ve alt bilimleri birlikte düşünülmelidir. Jeopolitik politika üretmez, politika üretenlere coğrafi tabana dayalı veriler hazırlar."[16]

Diğer taraftan siyasi coğrafya ile jeopolitik kavramlarının aynı anlamda kullanıldıkları görülmektedir. Ancak siyasi coğrafya, kapsam itibariyle jeopolitikten daha geniş, onu da içerisine alan bir niteliğe sahiptir. Siyasi coğrafya, siyasi topluluklar ile coğrafya olayları arasındaki ilişkileri inceleyerek, bunun özelliklerini ortaya koyarken, jeopolitik, bu özelliklerin devletlerin dış politikalarının belirlenmesindeki etkilerini ele almakta ve incelemektedir. Bir başka deyişle siyasi coğrafya çok daha genel düzeyde siyaset-coğrafya ilişkisini ele alırken, jeopolitik doğrudan devletlerin dış politikasına ilişkin konulara yönelmektedir.[17]

b. Jeostrateji Kavramı

Jeostrateji, barış ve savaş dönemlerindeki mücadelelerde coğrafi unsurların etkilerini ve ilişkilerini inceleyerek stratejik güçleri belirten ve stratejik hedefleri araştıran bir bilim dalıdır.[18]

Jeostrateji terimi, bir yönü ile de askerî stratejik kademeleri ilgilendirir ve aşağıdaki konuları içerir:

---

[14] İLHAN, **a.g.e.**, s.36.
[15] Osman Metin ÖZTÜRK, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, 1.Baskı, Odak Yayınevi, Ankara, 2004, s.34.
[16] Ömer BUDAK, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**, Bilge Yayınları, Ankara, 2006, s.12.
[17] Faruk SÖNMEZOĞLU, **Uluslar Arası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.506.
[18] Erol MÜTERCİMLER, **21'inci Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 83.

- Harekât alanlarının, cephelerin saptanması ve önem sırasının belirlenmesi.

- Harekât alanlarının, cephelerin birbirine yardım ve destek olanakları ya da zorunluluklarının saptanması.

- Harekât alanlarının, cephelerin; topoğrafik, hidrografik, meteorolojik ve iklim özelliklerine ve birbiri ile irtibat-ulaşım yeteneklerine göre en uygun kuvvetlerin ayrılması, kuvvetlerin konuş ve kuruluşları.

- Düşmanın bu harekât alanları ve cephelerden faydalanmasını önleyici ve kısıtlayıcı önlemlerin barışta ve savaşta alınması.

- Teknolojik gelişmeye uygun, silâhlardaki gelişmelerden bu alan ve cephelerde yararlanmak; bunlara uygun silâh, araç ve gereçlerin ayrılması.

- Ulusal Stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için askerî kuvvetlerin en uygun coğrafi bölgelerde kullanılması.[19]

Bu kapsamda, jeostrateji için muhtelif tanımlar şu şekilde sıralanabilir:

* Jeostratejinin yeni tanımı: Jeopolitiğin ulusal çıkarlar doğrultusunda stratejiye dönüştürülmesidir.[20]

* Jeostrateji; jeopolitikten türemiştir ve onun bir alt sistemidir.[21]

* Jeostrateji; coğrafi ve belirli bölgesel ve çevresel şartların ışığı altında, güvenlik politikası hedeflerinin, planlı olarak gerçekleştirilmesine yönelik konseptler-dir.[22]

Jeostratejiyi iyice değerlendirmeden yapılacak planlar ve buna göre yöneltilecek kuvvetlerin başarı şansı az olur. Bir ülkenin tümü veya bazı bölümleri büyük stratejik önem ve değer taşıyabilir, ancak, buralar yeterli kuvvetle savunulmadığı takdirde, sadece coğrafi değerlere sahip bölgeler durumuna düşerler. Örneğin Edirne 323–1913 yılları arasında on beş kez kuşatma ve savaş görmüştür. Edirne, hiçbir zaman çok büyük bir kent olmamıştır. Halen nüfusu 400.000 civarındadır. Dünya üzerinde en çok savaşılan yer olmasının nedeni, zenginliği ya da yüzölçümü olmayıp, ilginç coğrafi konumudur. Batıda Makedonya'ya, kuzeybatıda Bulgaristan'a ve kuzeyde Karadeniz'e ulaşan yollara geçit veren üç ırmağın buluştuğu noktada kurulmuştur ve Avrupa

---

[19] **A.g.e.**, s. 82.

[20] Zbigniev BRZEZINSKI, **Büyük Satranç Tahtası**, 1.Baskı, Sabah Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1998, s.VII.

[21] Suat İLHAN, **Jeopolitikten Taktiğe**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1971, s.114.

[22] Osman AYDOĞAN, "*Jeopolitiğin Yeni Faktörleri ve Çatışmanın Yeni Boyutları*", **Harp Akademileri Bülteni**, Sayı: 192, 1999, s.147.

anakarasının en güneydoğu ucundaki en büyük ovaya sahiptir. Bu ovanın öbür ucunda ise Avrupa ile Asya'yı ayıran boğazın kenarına, kolayca savunulabilecek şekilde İstanbul kurulmuştur İstanbul ve Edirne birlikte jeostratejik önemi olan iki kenttir.[23]

Jeostratejik değerlendirmede, bir ülkenin diğer ülkeler nezdindeki, askerî yönden değeri ortaya konarak değerlendirme yapılır. Jeopolitik değerlendirmede ise, ülkenin diğer ülkeler nezdindeki politik önemi ortaya konarak değerlendirilir.

Jeostrateji, daha ziyade güvenlik ve savunma problemleri ile ilgili olarak kullanılırken; jeopolitik ile uluslar arası ilişkilerde, tarafların genel yaklaşımları ortaya konur, ilgili ülkelerin satranç hamleleri analiz edilmeye çalışılır.[24]

2. JEOPOLİTİĞİN UNSURLARI

Jeopolitiğin unsurları genel olarak, değişmeyen ve değişen unsurlar olarak iki ana başlığa ayrılmakla birlikte, alt başlıklar tanımlayan uzmanlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Suat İLHAN' a Göre Jeopolitiğin Unsurları;[25]

a. Jeopolitiğin coğrafi unsurları (Değişmeyen unsurlar):
   (1) Coğrafi konum (Kıtalararası ve bölge düzeyinde),
   (2) Sınırlar ve coğrafi bütünlük,
   (3) Saha genişliği,
   (4) Stratejik kaynaklar (hammadde, enerji, tabii kaynaklar),
   (5) Coğrafi özellik (Ada devleti, kıta devleti, iç devlet),
b. Jeopolitiğin beşeri unsurları (Değişken unsurlar):
   (1) Sosyal değerler,
   (2) Ekonomik değerler,
   (3) Politik değerler,
   (4) Askerî değerler,
   (5) Kültür değerleri ve kültür çevresi şeklinde tasnif edilmiştir.

Devlet, fiili gücüne göre diğer devletlerin kararlarını ve devletlerarası platformda gelişen olayları etkiler. Devletin gücünde meydana gelebilecek değişikliklere bağlı olarak etkisi de olumlu veya olumsuz yönde değişir. Devletin gücü çıkarlarını korumada ve hedeflerine ulaşmada, devletin toplayabileceği veya sahip

---

[23] MÜTERCİMLER, **a.g.e.**, s. 84-85.
[24] Pascal BONIFACE, **Atlas Des Relations Internationales (Uluslar Arası İlişkiler Atlası)**, Dunod, Paris, Eylül, 1993, s. 78.
[25] İLHAN, **Jeopolitik Duyarlılık**, s.42.

olabileceği her şeyi kapsar. Güç muhtemel bir tehdidi temsil eder. Bu gücün kullanılması veya kullanılabileceği imajının verilme derecesi, çıkarlar üzerinde yapılan pazarlığa veya mücadeleye ve hasmın bu güce karşı kullanacağı güce bağlıdır. Ne var ki gücü kullanacak irade olmadığı zaman, var olan gücün hiçbir değeri yoktur.[26]

Bir devletin gücünü oluşturan veya güçlü olmasında etkili olan unsurlar şunlardır:[27]

- Hayata bakış açısı (ideoloji ve yüce değerleri),
- Ekonomik ve teknolojik faktörler (ekonomik güç ile gelişmiş teknoloji),
- Nüfus faktörü,
- Askerî güç (kullanılma ihtimalinin var olması, onu kullanabilme iradesinin güçlü olması),
- Coğrafi faktör,
- Diplomasi (dış politikayı ve dış siyasi ilişkileri idare etme, dış siyasetin belirlenmesinde doğru bilgi temin etme ve danışmanlık yapma).

c. Zaman

Değişmeyen unsurlar söz konusu mekânın potansiyel etkilerini, değişken unsurlar ise söz konusu coğrafyanın güç unsurlarını ortaya koymaktadır. Zaman faktörü ise, içinde bulunulan dönemin hâkim değerler dizisinin jeopolitiğe olan etkisini vurgulamaktadır.[28]

Jeopolitiğin değişen, yani beşeri unsurları, birbirleri ile yakın ilişki içerisindedir. Birinde yaşanan değişiklik, diğeri için de önemli etkiler doğurmaktadır.[29]

Prof. LYSUKHI tarafından güvenlik bağlamında yapılan sınıflandırma ise şöyledir:[30]

a. Daimi unsurlar (Fiziksel ve coğrafi);
   (1) Toprakların genişliği,
   (2) Ülkenin konumu,
   (3) Sınırların uzunluğu ve yapısı (Kara ve deniz sınırı olarak),
   (4) Dünyanın sosyo-ekonomik merkezlerine mesafe,

---

[26] **A.g.e.**, s.43.
[27] **A.g.e.**, s.44.
[28] **A.g.e.**, s.45.
[29] **A.g.e.**, s.42.
[30] N.Ya. LYSUKHI, "*Physical and Geographic Features of Russia's Defense Space*", **Military Thought**, (001), 2006.

(5) Hammadde kaynakları,

(6) Hidrografi (Su kaynakları ve denizin kullanımı),

(7) İklim,

(8) Toprakların dışa açılım potansiyeli,

(9) Bitki örtüsü.

b. Değişken unsurlar (Politik, ekonomik, sosyal ve askerî);

(1) Sosyal ve politik sistem,

(2) Tarihi özellikler,

(3) Demografik yapı,

(4) Etnik kompozisyon,

(5) Politik ve sosyal yapı (siyasi partiler),

(6) Ekonomik durum,

(7) Toplumsal ve siyasi istikrar,

(8) Askerî yetenek,

(9) Bilimsel ve entelektüel potansiyel,

(10) Askerî gücünün bölgesel ve küresel düzeni,

(11) Medya,

(12) Askerî -politik işbirliği ilişkileri.

İkinci yaklaşımda başlıklar daha da detaylandırılmış olmakla birlikte, genelleme yapıldığında aynı konulara atıf yapıldığı görülmektedir. Jeopolitik potansiyelin belirlenmesinde kullanılabilecek unsurların, zaman faktörü de dikkate alınarak çeşitlendirilebilmesi mümkün görülmektedir.

Günümüzde uygulanan küresel politikalar, tarihsel tecrübeler ve teknolojinin gelişmesi paralelinde artan yetenekler dikkate alındığında, jeopolitiğin etnik unsurların yanında, dini ve mezhepsel içeriğe de sahip olduğu, bugün için "Ortodoksluğun jeopolitiği", "İslam'ın jeopolitiği", "Sosyalizmin jeopolitiği", "Demokrasinin jeopolitiği" gibi unsurlardan bahsedildiği görülmektedir.[31] Buna ek olarak uzayı kullanma yeteneğinin de söz konusu unsurlara eklenebileceği değerlendirilmektedir.

---

[31] Aleksandr DUGIN, **Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım**, 1.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s. XI.

3. JEOPOLİTİK TEORİLER

Jeopolitik teorilerin Alman Okulu ve Anglo-Amerikan Okulu olmak üzere iki genel sınıflandırmaya ayrılması genel bir kabul görmektedir. Diğer taraftan, genelde realist ve gerekirci akımın etkisinde olan geleneksel jeopolitik akımlara ki bu akımlar belli bir toprak parçası üzerindeki çatışmaları ve yayılmacı politikaları diğer tüm faktörleri dışlayarak sadece coğrafya öğesi ile açıklamaktaydılar, coğrafyayı insanın eylemlerini etkileyen birçok unsurdan biri olarak tespit eden ve sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ifade eden Fransız Okulu da dâhil edilebilmektedir.[32]

Jeopolitik Okulları düşünce sistemlerine göre, ikili düşünce, marjinalistler, üçlü düşünce vb. farklı şekillerde sınıflandıran yaklaşımlar da mevcuttur.[33]

Alman Okulunun temsilcileri olarak Alman Friedrich RATZEL ve İsveçli Rudolf KJELLEN (Darwinist Yaklaşım) ile Alman Karl HAUSHOFER (Hayat Sahası-Lebensraum) öne çıkan en önemli isimlerdir. Anglo-Amerikan Okulunda, Amerikalı Alfred Thayer MAHAN (Deniz Hâkimiyeti Teorisi), İngiliz Halford MACKINDER (Kara Hâkimiyeti Teorisi), Nicholas J. SPYKMAN (Kenar Kuşak Teorisi) önde gelen isimlerdir. Diğer taraftan Alexander P. De SEVERSKY (Hava Hâkimiyet Teorisi) de adından çokça bahsedilen bir kişi olmuştur. Fransız Okulunu ise Fransız Lucien FEBVRE, Vidal de la BLACHE ile Amerikalı Harold ve Margaret SPROUT'lar (Çevresel Olasılık Teorisi) temsil etmektedirler.[34]

a. Deniz Hâkimiyet Teorisi

Amerikalı Amiral Alfred Thayer MAHAN (1841-1914) bir jeopolitikçi olmamasına rağmen, XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıl tarihleri üzerindeki incelemeleri neticesinde, dünyadaki mücadelenin genellikle denizlerin kontrolü için yapıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak: "Dünya egemenliğinin anahtarı, deniz yollarının kontrolündedir" tezini ortaya atmış ve savunmuştur.[35]

MAHAN, "Asya Problemi" adlı kitabında, kuzey yarı küresinin, dünya hâkimiyeti mücadelesinde esas zeminini oluşturduğunu, özellikle Asya'da 30–40 enlemleri arasındaki kuşağın Britanya deniz gücü ile Rusya'nın kara gücü arasında sürekli bir mücadele bölgesi olduğunu belirtmiş; ileriye dönük olarak ise, İngiltere ve

---

[32] Tayyar ARI, **Uluslar Arası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği)**, 4.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.231.
[33] **A.g.e.**, s.231.
[34] **A.g.e.**, s.229.
[35] MÜTERCİMLER, **a.g.e.**, s.95.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi okyanuslara hâkim devletlere, Rusya ve Almanya gibi karada güçlü devletlere oranla daha fazla şans tanımıştır. Ona göre İngiltere ve ABD'nin en büyük avantajları, birçok devlet gibi kara sınırlarını korumak için geniş kara orduları besleme ihtiyaçlarının olmamasıdır.[36]

MAHAN, deniz gücünün taraflara askerî anlamda sağladığı hareket serbestîsi nedeniyle, büyük devletlerarasındaki bir savaşın kaderinin denizlerde tayin edilebileceğini savunmuş, bu nedenle ülkesi ABD'nin açık deniz donanması oluşturmaya önem vermesi gerektiğini vurgulamıştır. MAHAN'ın görüşleri gerek yaşadığı dönemde, gerekse sonradan, başta ABD olmak üzere birçok ülkenin asker ve devlet adamları tarafından ilgi ile karşılanmıştır.[37]

"Deniz Kuvvetlerinin Tarihe Etkisi" adlı kitabı ABD, İngiltere, Almanya, Rusya ve Japonya'nın politikalarında etkili olmuştur. Kara kuvvetleri ile dünyada ancak belirli ölçüde yer işgal edilebilir, hâlbuki dünya egemenliği veya büyük imparatorluklar kurmak için denizaşırı nokta ve bölgelerin ele geçirilmesi ve bunlarla anavatan arasındaki irtibatı sürdürmek için de denizlerde egemen olmak gereklidir.[38]

MAHAN, Britanya İmparatorluğu'nun gelişmesi ile Britanya Donanmasının gelişmesi arasında yakın bir ilişki görmüş, dünyanın belli başlı deniz yollarının aynı zamanda Britanya İmparatorluğu'nun iç bağlantı hatları olmasına dikkat çekmiştir. Gerçekte de o yıllarda Dover, Cebelitarık, Süveyş Kanalı, Ümit Burnu, Singapur gibi önemli suyolları veya bu yolları denetleyebilen stratejik noktaların hemen hepsi Britanya İmparatorluğu'nun elinde bulunmaktadır. MAHAN ve teorisinin değeri konusunda en büyük kanıtı, son iki dünya harbini de denizlerde güçlü olan tarafların kazanmış olması teşkil etmektedir.[39]

Bu teoride Türkiye'nin yeri çok önemlidir. Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye, aynı zamanda İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden Karadeniz'i Akdeniz ve Atlas Okyanusuna bağlamaktadır.[40]

---

[36] SÖNMEZOĞLU, **a.g.e.**, s.509.
[37] **A.g.e.**, s.510.
[38] Suat İLHAN, **Türklerine Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2005, s.34.
[39] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.100.
[40] Nevzat DENK, **21'inci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s.14.

b. Kara Hâkimiyeti Teorisi

Teorinin kurucusu İngiliz Prof. Sir Halford MACKINDER (1861–1947), 1904'te yayınladığı "The Geographical Pivot of History -Tarihin Coğrafi Esasları" adlı eserinde, yalnız deniz gücüyle dünyada egemenlik sağlamanın mümkün olamayacağını, gelişen ulaşım imkânları nedeniyle büyük bir hareket kabiliyeti kazanan kara kuvvetlerinin etkisini artırdığını ve büyük bir kıtasal güçle, ileri endüstriye sahip bir kıyısal gücün okyanuslara da açılabilecek şekilde birleştiği takdirde, dünya egemenliği avantajına sahip olabileceğini belitmiş ve tarihi bir bakıma deniz ve kara güçlerinin mücadelesi olarak tanımlamıştır.[41]

MACKINDER'e göre Asya, Avrupa ve Afrika, "Dünya Adası"nı oluşturur. Batıda Volga, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar, kuzeyde Buz Denizi arasında kalan bölgeyi "Heartland" (kalpgâh) veya merkez bölgesi olarak kabul etmiş, daha sonra teorisini geliştirerek Avrupa Rusya'sını da tamamen merkez bölge içerisine dâhil etmiştir. Kara Hâkimiyet teorisi:[42]

- Doğu Avrupa'ya hakim olan merkez bölgesini kontrol eder,
- Merkez bölgesine hakim olan dünya adasını kontrol eder,
- Dünya adasına hakim olan dünyayı kontrol eder şeklinde özetlenebilir.

MACKINDER, Heartland'ı çevreleyen kıtasal Avrupa ve Asya ülkelerinin oluşturduğu kuşağı "Inner Crescent" (İç Hilal – Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)), İngiltere'den başlayıp Afrika, Avustralya, Japonya ve ABD'nin oluşturduğu kuşağı ise "Outer or Insular Crescent" (Dış Hilal veya Adalar Hilali) olarak adlandırmıştır. Heartland'dan yayılmak isteyecek kıtasal güce karşı, ancak bu kuşaklarda oluşturulacak güç merkezleri ile karşı konulabileceğini belirtir. MACKINDER'in zihnindeki temel neden, Almanya ve Rus İmparatorlukları arasında oluşacak bir ittifaktır. Böyle bir ittifakın, Rusya'nın kaynakları ve Almanya'nın endüstrisinin kara ulaşımı ile birleşmesini sağlayarak, okyanuslara taşınabilecek büyük bir güç merkezi oluşturabileceği endişesindedir. Bu gelişmenin, yalnız deniz egemenliğine dayanan İngiliz İmparatorluğu'na son verebileceğini düşünmektedir.[43]

---

[41] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.89.
[42] İLHAN, **Jeopolitik Duyarlılık**, s.46.
[43] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.91.

Alman jeopolitikçi Karl HAUSHOFFER ile ROSENBERG de kara hâkimiyet teorisinin büyük ölçüde etkisinde kalmışlardır. Her iki düşünür arasındaki görüş farkı önce doğuya (Rusya'ya) veya önce batıya (Fransa'ya) taarruz etme noktasında oluşmuştur. Ancak kara hâkimiyet teorisi gereği Alman harekâtının Paris, Londra, Berlin, Varşova, Moskova mihverinde tutulması gerekirken, bu mihverle birlikte Alman birlikleri kenar kuşak üzerine, Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya yönelmiş, ana mihver üzerinde tuttuğu gücü kenar kuşağa tahsis etmiştir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşında uygulamada bir bütünlük söz konusu olmamıştır.[44]

Başta Almanya'nın merkez bölgeye hâkimiyetinin engellenmesini hedefleyen, İkinci Dünya savaşının bitmesine yakın bir dönemde son şeklini alarak Rusya'yı hedef alan MACKINDER'in kara hâkimiyet teorisi, merkez bölgeye hâkim olan gücün, yani SSCB'nin, ancak iç ve dış hilal bölgelerinde oluşturulacak bölgesel güçler ile dengelenebileceği teziyle batının uyguladığı politikalarda etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD'nin SSCB'ye karşı uygulamaya başladığı "çevreleme" politikasının temelinde, "merkez bölgeyi" elinde bulunduran SSCB'nin, "Dünya Adasına" hâkim olmasını önleme çabasının yattığı söylenebilir.[45]

Bu teori ışığında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Versay Antlaşması ile Almanya'nın gücünü kontrol altına almak için sınırlamalar getirilmesi, Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılması ve Almanya'nın mihver bölgesini kontrol altına almasının engellenmesi daha iyi anlaşılabilmektedir.[46]

Günümüzde Kafkasya ve Orta Asya sahip olduğu enerji kaynakları itibariyle, Batı ekonomisi için çok büyük değer taşımaktadır. Bölgedeki petrol ve doğalgazın Batıdaki pazarlara güvenli bir şekilde taşınması, günümüzün önemli konularından birini teşkil etmektedir. Belirtilen bölgenin iç hilal bölgesinde olması, MACKINDER'in teorisini günümüzde de popüler hale getirebilecek potansiyeli yaratmaktadır. Her ne kadar bu teori SSCB pratiği üzerinden eleştirilere uğramış, "Merkez Bölge" ye aşırı önem atfedildiği, ulaşımın gelişmesinin ve hava gücünün yeteneklerinin geniş bir coğrafyayı savunmayı güçleştirdiği hususları gündeme getirilmişse de, SSCB'nin Afganistan yenilgisi, bu jeopolitik teori kapsamında ele alınabilir. Soğuk savaş döneminde Kore ve Vietnam'da olduğu gibi, Afganistan üzerinde de iç hilal bölgesi

---

[44] İLHAN, **Jeopolitik Duyarlılık**, s.51.
[45] SÖNMEZOĞLU, **a.g.e.**, s.512.
[46] Hasan KAHRAMAN, "*Jeopolitik, Güç Mücadelesi ve Günümüzün Anlamlandırılması*", **Ufuk Ötesi Dergisi**, TSK İstihbarat Okul Komutanlığı, Sayı: 20, Eylül 2006, s.5–14.

delinmeye çalışılmıştır. Afgan-Sovyet savaşını SSCB'nin kaybetmesi, SSCB'nin dağılmasının işareti olmuştur. Bu yenilgi şu sonuçları getirmiştir;[47]

- SSCB'nin yenilmezlik görüntüsü yıkılmıştır.
- SSCB'nin barış propagandasının gerisindeki gerçek görünmüştür.
- Rus ekonomisi ağır bir yükün altına girmiştir.
- SSCB'deki Türkler Afganistan'da savaşa gönderilemeyince Rusların gönderilmesi zorunluluğu, Rus halkını rahatsız etmiştir.
- Eski SSCB'deki Türk Cumhuriyetleri'nde yeni umutlar ve görüşler belirmeye başlamıştır.
- Sovyet sisteminin yetersizliği belli olmuştur.

Bu örnek, Merkez Bölgenin SSCB'ye dünya hâkimiyeti sağlamak açısından yeterli olmadığı tezine karşılık, SSCB'nin ayakta kalması için iç hilal bölgesinin taşıdığı önemi ortaya koyması açısından önemlidir.

Bu teoride Türkiye, "iç hilal"e dâhil kabul edilmekte olup Türkiye'nin yeri çok merkezi bir konumdadır. İç ve dış hilal arasında yer alan Türkiye, bu konumuyla dünya merkezine sahip olmak isteyen her milletin üzerinde hassasiyetle durduğu bir ülkedir. Çünkü dünya hâkimiyetini tesis etmeye yönelen millet bakımından karadan, denizden ve havadan merkezin kontrolü için en avantajlı bölge Türkiye coğrafyasıdır.

c. Kenar – Kuşak Hâkimiyet (Rimland) Teorisi

Teori, ABD'li Yale Üniversitesi profesörlerinden Nicholas J. SPYKMAN (1893–1943) tarafından geliştirilmiştir. SPYKMAN, MACKINDER'in Merkez Bölgesine dayanan dünya hâkimiyeti görüşünü bir anlamda tersine çevirerek "Kenar"a sahip olmanın önemi üzerinde durmuştur.[48]

SPYKMAN, Dünya Adasına hâkimiyeti, merkez bölgesini çeviren kaynak ve imkânları daha geniş olan kenar kuşağa hâkimiyet ile mümkün görmektedir. Bu dış kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, ÇHC, Kore ve Doğu Sibirya'dır. SPYKMAN, MACKINDER'in Heartland'ının değerini kaybettiğini birçok kanıtlarla ileri sürmekte ve asıl değer taşıyan bölgenin, Heartland'ı çevreleyen kuşak devletlerinde olduğunu belirterek, bu kuşağa "Rimland" adını vermektedir.[49]

---

[47] MÜTERCİMLER, **a.g.e.**, s.100.
[48] BUDAK, **a.g.e.**, s.1.
[49] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.95-97.

SPYKMAN bir anlamda iç hilal bölgesini "kenar kuşak" olarak tanımlamıştır ve bu teori kara hâkimiyet teorisinin farklı bir yorumudur.

SPYKMAN' ın Kenar Kuşak Hâkimiyet teorisinin merkezinde Amerika bulunmaktadır. SPYKMAN bu görüşlerinden hareketle, ABD'nin kenar ülkeleri üzerinde rakip bir devletin hâkimiyetine engel olması, başka bir deyişle kendi etkisini artırması, güç kullanımından önce bölgesel işbirliği girişimlerine öncelik vermesi yönünde öneride bulunmuştur. Kendisi bu önerileri daha çok Almanya'ya karşı düşünmüş olmasına rağmen, İkinci Dünya savaşı sonrasında ilk defa George KENNAN tarafından ortaya atılan ve bu teorinin de etkilerini taşıyan "çevreleme politikası", SSCB'yi hedeflemiştir.[50]

1947'den sonra Türkiye ve Yunanistan'ı desteklemeye yönelik "Truman Doktrini"nin yürürlüğe girmesi, NATO, Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO), SEATO gibi organizasyonların kurulması, aslında kenar kuşağı merkez bölge karşısında bütünleştirmek amacını gütmektedir. Süper güçler tarafından Ortadoğu, Yakındoğu ve Güneydoğu Asya'da oynanan "domino" oyununun büyük bölümünü de, Kenar Kuşağın (Rimland) teşkil ettiği bir gerçektir.[51]

Bu teoride Türkiye'nin konumu tıpkı Kara Hâkimiyet Teorisinde olduğu gibidir. Türkiye, iç hilal ve kenar hilal bölgesi arasında yer alır. Spykman'a göre, Türkiye, dünya kalesine sahip olmayı arzulayan bir millet için kaleye yapılacak olan son kuşatma alanının ortasında bulunmaktadır. Bu sebeple, dünya hâkimiyetinin yolu Türkiye'den geçmektedir.[52]

ç. Hava Hâkimiyet Teorisi

İnsanın hava araçlarını bir savaş vasıtası olarak kullanma düşüncesi on sekizinci yüzyılda balonların icadıyla başlamıştır. Savaş uçağı ilk defa 1911 yılında İtalyanlar tarafından Libya'da Türklere karşı kullanılmış ve böylece hava, kara ve denizden sonra savaşın üçüncü boyutunu oluşturmuştur. Yirminci yüzyıl, hem uçağın savaşta ilk kullanıldığı hem de hava gücü teknolojisinin ve doktrininin hızla geliştiği bir yüzyıl olmuştur.[53]

---

[50] SÖNMEZOĞLU, **a.g.e.**, s.512.
[51] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.97.
[52] **A.g.e.**, s.97.
[53] Nejat ESLEN, **Tarih Boyu Savaş ve Strateji**, Truva Yayınları, Yayın No: 43, Truva/Siyaset: 13, İstanbul, Mayıs 2005, s.301–302.

Hava Kuvvetlerinin gösterdiği ilerlemeler bu güce dayanan yeni bir egemenlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu teorinin temelleri Birinci Dünya Harbi sonrasında İtalyan Generali Guilio DOUCHET (1896–1930) ve ardından Amerikalı havacılar George T. RUNNER ve General William MİTCHELL (1879–1936) tarafından atılmış, "Alexander P. De SEVERSKY" tarafından olgunlaştırılmıştır. De SEVERSKY'e göre, hava kuvvetlerinin bugün ulaştığı gelişim, tüm eski jeopolitik teorileri değersiz kılmıştır. Uçaklar ve füzeler coğrafi arızaları geçersiz kıldığı gibi, zaman ve mesafe kavramlarını da değiştirmiştir. Bunlara yeteri kadar sahip olup devam ettirebilme imkânına sahip bulunan bir güç, dünya egemenliğine de ulaşabilir. Diğer taraftan RUNNER, Heartland'ın önemini kaybettiğini ve hava vasıtalarının kıtalararası en kısa geçişinde odak durumunda bulunan Kuzey Kutup Bölgesi (Arctic)'nin yeni bir Heartland oluşturduğunu belirtmektedir. [54]

Hava gücü öncelikle hava egemenliğini sağlamalıdır. Hava egemenliği ise kendi uçakları ile uçma yeteneğini elde bulundururken, düşmanın uçaklarının uçmasının engellenmesi demektir. Uygun bir ulusal güvenlik, savaşta hava egemenliğini sağlayacak yetenekte bir hava gücü olmadan sağlanamaz. Douchet'e göre hava gücü bağımsız olmalıdır ve hava egemenliğini sağlayan hava kuvveti, satıh harekâtı nasıl gelişirse gelişsin zaferi sağlayabilecektir. Douchet için savaşta zaferi sağlayacak güç, deniz ve kara güçleri değil, hava gücüdür. Bu nedenle kara ve deniz güçlerine tali görevler verilmelidir. [55]

Jeopolitikçiler, hava egemenliği teorisini kara egemenliği teorisinden yola çıkarak açıklamaktadırlar. Buna göre merkez bölgesine sahip olan Doğu Avrupa'yı da kontrol eder. Merkez bölgesine egemen olan eğer hava kuvvetleri ile durdurulamazsa dünya adasını kontrol eder. Dünya adasına hâkim olan dünyayı kontrol edebilir. Fakat bunun için hava kuvveti üstünlüğüne de sahip olması gerekir. [56]

İkinci Dünya savaşında Japonları dize getiren Hiroşima ve Nagazaki'nin ABD tarafından bombalanması olayı hava hâkimiyet teorisinin uygulanmasına örnek olarak gösterilebilir. Ancak bugüne kadar yapılan uygulamalar neticesinde, teorinin tek başına geçerliliği tartışmaya açıktır. Çünkü hava, yerkürenin üzerini saran bir boşluktur. Yerkürenin her yerine en kestirmeden ulaşabilmesi ve gözetleme imkânı sağlaması

---

[54] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.101–102.
[55] ESLEN, **a.g.e.**, s.306.
[56] MÜTERCİMLER, **a.g.e.**, s.102.

açısından havaküre, büyük avantaja sahiptir. Ancak bugüne kadar yapılan tüm hava araçları, hep karadan ve denizden havaya gönderilmiş ve belirli bir süre havada kaldıktan sonra, yerküreye dönmesi icap etmiştir. Hayatının bir bölümünü havakürede uçarak geçiren kanatlı hayvanlar bile, temel gıdalarını temin etmek için, kara ve denizlere muhtaçtır.[57]

Bu teori açısından Türkiye'nin önemi, dünya karalarının üçte ikisini oluşturan eski dünyanın merkezinde yer alması ve stratejik önem taşıyan bu coğrafi konumunun aynı zamanda hava sahası bakımından geçerlilik taşımasından kaynaklanmaktadır.[58]

ABD Kongre kütüphanesinden üst düzey analizci olan John COLLINS, kara hâkimiyet teorisi ile paralellik kurarak, 21 inci Yüzyılın ortalarında askerî hâkimiyetin anahtarının, dünyayı seksen bin kilometre yüksekliğe kadar saran uzayda mümkün olabileceğini savunmuştur. ABD Devlet Başkanı George W. Bush tarafından desteklenen "Uzay Hâkimiyet Teorisi", aslında yeni bir teori olmayıp, "Hava Hâkimiyet Teorisi"nin bir ileri sürümünü oluşturmaktadır.[59] Bu teoriye göre;

- Yerküreyi saran uzaya hükmeden, Dünya gezegenine hükmeder,
- Ay'a hükmeden, Dünyayı çevreleyen uzaya hükmeder,
- L4 ve L5'e[60] egemen olan, Dünya-Ay sistemine hükmeder.[61]

Hava boyutunun uzaya genişlemesi, son yıllarda meydana gelen bir gelişmedir. Uzay gerek gözlem, haberleşme ve istihbarat, gerekse anti balistik sistemlerin yerleştirilmesine yönelik olarak kullanılmaktadır. Bunlar son derece pahalı sistemler olması nedeniyle, ABD ile giriştiği silâhlanma yarışında SSCB'nin çöküşünde önemli bir etken olmuştur.[62]

ABD, hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla, çalışmalarının sınırlarını dünya atmosferinin dışına taşırmış ve uzaya yönelmiştir. Bugün için Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA)'nın çalışmaları, güneş sistemini ve ötesini kapsar hale gelmiştir. Bugün için "Yıldız Savaşları Projesi"nden söz eden ABD, bu konudaki

---

[57] Ramazan ÖZEY, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği,** Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002, s.228–229.
[58] **A.g.e.,** s.229.
[59] **A.g.e.,** s.241.
[60] L4 ve L5 ay denge noktalarıdır. Bu noktalarda ay ve yeryüzünün çekim kuvvetleri birbirine eşittir. Kuramsal olarak bu bölgeye yerleştirilecek askerî üsler, fazla bir yakıt gerektirmeden çok uzun süreler orada kalabilirler. Bu bölge yarınların uzay savaşları için müstahkem mevkiler olarak görülebilir.
[61] MÜTERCİMLER, **a.g.e.,** s.104.
[62] **A.g.e.,** s.104.

çalışmalarını büyük bir titizlik ve gizlilik içerisinde yürütmektedir. ABD, bu teori ile artık dünyaya değil uzaya hâkim olmak istemektedir.[63]

Uzay Hâkimiyet Teorisi, şu anda biraz hayal gibi görünmektedir. Ancak ABD yetkilileri, projenin bir hayal olmayıp, tamamen gerçekleşeceği görüşündeler. Eğer planlandığı şekilde, ABD projeyi tamamlayabilirse, gerçekten dünyanın ve hatta uzayın fatihi olacaktır.[64]

Teorinin uygulamaya konmasına ilk adım, George Bush'un ABD Devlet başkanlığına seçilmesiyle atılmış olmuştur. Seçim kampanyalarında "Yıldız Savaşları" projesini yeniden başlatacağını ve daha da ileri adımlar atacağını vaat eden George Bush, başkan seçilir seçilmez ABD'nin New Mexico eyaletinde, Albuquerque şehri yakınlarında bulunan Kirtland Hava Kuvvetleri üssü, uzay kuvvetleri karargâhı olarak yeniden düzenlenmiş ve çalışmalarına başlamıştır.[65]

Uzay hâkimiyet teorisinin uygulayıcısı olacak olan ABD, uzay savaşları projesi gerçekleştiğinde dünya barışını sağlayacağını ileri sürmektedir. Ancak konu diğer dünya devletleri tarafından incelendiğinde sanıldığı gibi değildir. Özellikle Rusya ve ÇHC projeye şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Çünkü projenin temelinde, dünya barışını sağlamanın değil, dünya insanlarını ABD adına esir almanın ya da dünyayı yok etmenin yattığı değerlendirilmektedir.[66]

Uzay hâkimiyet teorisinin kesin olarak tamamen uygulamaya konulması oldukça güçtür. Çünkü dünya üzerinde güç merkezi sadece ABD değildir. ABD'nin yanında bu gün için ABD kadar güçlü olmasalar da, gelecekte güç merkezi olabilecek ülkelerde vardır. Bunlar arasında Almanya, ÇHC, Rusya, Japonya, Ukrayna gibi ülkeler ön sıralarda yerlerini almaktadır. Ayrıca bu güç merkezi yarışında ikinci derecede de olsa çok sayıda ülke vardır. Bu ülkeler arasında, Hindistan, Fransa, İran, Türkiye, Pakistan dikkat çekici ilerlemeler kaydetmektedir.[67]

Birinci ve ikinci derecede güç merkezi olmaya çalışan ülkeler ABD'nin bu projesine pek sıcak bakmamakta ve projeye karşı olumsuz tutum takınmaktadırlar. Eğer ABD, bu projesinde ısrar ederse, söz konusu bu güç merkezleri, ABD'ye karşı birleşebilirler ve büyük bir karşı güç oluşturabilirler. İşte o zaman ABD; sahip olacağı

---

[63] ÖZEY, **a.g.e.**, s.241.
[64] **A.g.e.**, s.242.
[65] **A.g.e.**, s.242.
[66] **A.g.e.**, s.243.
[67] **A.g.e.**, s.244.

bu gücü kullanmaya kalkıştığında tam uzay savaşı yaşanacak ve insanoğlu için yegâne hayat kaynağı olan dünya yok olacaktır. Dünyanın yok olması demek ABD'nin de yok olması demektir. İşte bu nedenle bu proje ABD için "Dünya Hâkimiyet Projesi" değil, "Yok Oluş Projesi" olarak gerçekleşebilecektir.[68]

ABD Başkanı George W. Bush'un 2004'te "Uzayın Keşfi Vizyonu" adı altında açıkladığı "Ay'da üs kurma ve Mars'a insan gönderme" projesi bu kapsamda ele alınabilir. Konu ile ilgili yapılan açıklamalarda bu konuda en önemli etkenlerden birinin, Ay'a insan göndermeye hazırlanan ÇHC ve Hindistan'la rekabette üstün gelme hedefinin olduğu belirtilmiştir. Washington Post gazetesinde, 2020' ye kadar Ay'da bir üs kurulması ve daha sonra da buradan Mars' a insan gönderilmesini öngören projenin ayrıntılarına yer vermiştir.[69]

Buraya kadar bahse konu olan hâkimiyet teorilerinin dünya hâkimiyeti için tek başlarına başarıya olaşma şansları olmadığı sonucu çıkarılabilir. Zira uzaya hâkim olan bir devletin denizlere hâkim olan bir devlete karşı veya denizlere hâkim olan bir devletin kara hâkimiyeti olan bir devlete karşı çok fazla bir üstünlük sağlayabileceği söylenemez.[70]

d. Hayat Alanı Teorisi (Lebensraum)

Biyoloji, etnoloji ve coğrafya alanlarında uzmanlaşmış bir kişi olan RATZEL (1844–1904), doğal çevrenin özellikleriyle insanın yaptıkları arasında ilişkiler kurmaktadır. Darvin'in evrim teorisinden etkilenen RATZEL'e göre; devlet biyolojik bir organizma gibi çevre ile belirli ilişkiler içerisindedir. Bir devlet gelişme ve yayılmayı amaçlayan bir organizma olarak, diğer devletler ile çatışmalara girecektir. Yeni sahalar kazanarak gelişmesi, yaşaması için zorunludur. Bir devletin uluslar arası alanda etkili olması, geniş bir sahaya ve hâkim bir konuma sahip olmasına bağlıdır. Benzer görüşler, jeopolitik terimini ilk defa kullanan İsveçli coğrafyacı Johan Rudolf KJELLEN (1864–1922) tarafından da savunulmuştur.[71]

Bu teori Birinci Dünya savaşı sonrası Münih Üniversitesinde coğrafi bilimler profesörü olan Alman General Karl HAUSHOFFER (1869–1941) tarafından ele alınmış ve "Devlet için hayat alanı" biçiminde değiştirilmiştir. Buna göre hayat alanına sahip

---

[68] **A.g.e.**, s.244.
[69] Sema EMİROĞLU, "*ABD'nin Çin ve Hindistan'la Rekabeti Uzaya Taşınıyor*", **Milliyet Gazetesi**, 27 Mart 2006.
[70] BUDAK, **a.g.e.**, s.75.
[71] SÖNMEZOĞLU, **a.g.e.**, s.507.

olup onu genişletmek, örgütlenme, komuta ve yönetim gücü üstün olan toplumların doğal hakkıdır. HAUSHOFFER daha sonra Hitler ile işbirliği yapmış ve onun teorileri Nazi öğretisinin coğrafi yönünü oluşturmuştur.[72] "Her organizma gibi devlet de güçlendikçe büyümek mecburiyetindedir, bu da hayat alanını yani ülkesini genişletmekle olur" şeklinde belirtilebilecek bu düşünce, kurucusu tarafından Hitler'e de dayatılacak ve onun "Mein Kampf-Kavgam" adlı kitabının altıncı bölümünde yer alacaktır. Üslubu diğerlerinden çok farklı olan bu bölümü bizzat HAUSHOFFER'in yazdığı da söylenmektedir.[73] Aslında HAUSHOFFER'in jeopolitik görüşlerinin orijinal olmaktan çok, RATZEL ve KJELLEN'in görüşlerini MACKINDER'in Heartland öğretisi ile bütünleştirme çabası olduğu söylenebilir.[74]

Bugün bu teorinin uygulayıcısı olarak Fırat ve Nil nehirleri arasında kutsal Yahudi ülkesini kurmak amacıyla savaşan İsrail devleti görülebilir. Bunun Nazilerden en acımasız zulmü gören bir soy tarafından uygulanması da çağımızın en büyük çelişkilerinden biridir.[75]

e. Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi

Son zamanların en önemli sentezlerinden birini oluşturan bu teori, Amerikalı Prof. Saul B.COHEN tarafından 1963'da yayınlandığı "Geopraphy and Politics in a Divided World - Bölünmüş bir Dünyada Coğrafya ve Politika" adlı kitapta ileri sürülmüştür. Bu teoriye göre, Heartland, "Doğu Avrupa ve Avrasya kıtasal gücü" olarak adlandırılmaktadır.[76]

COHEN'e göre Orta Doğu ve Güneydoğu Asya, süper güçlerin çatışma alanıdır. Süper güçler için stratejik önem taşımasından ve bölgedeki sorunların bitmek bilmemesinden dolayı bu iki bölgeyi "kırılgan kuşaklar" olarak tanımlamıştır. Kilit ve tampon olarak değerlendirilen bu bölgelerde, büyük güç merkezlerinin yayılma ve yayılmaya karşı koyma hareketlerinde bulunması, bölge ülkelerinin pek çoğunda yıllardır silâhların susmamasını beraberinde getirmektedir.[77]

---

[72] MÜTERCİMLER, **a.g.e.**, s.105.
[73] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.102–103.
[74] SÖNMEZOĞLU, **a.g.e.**, s.508.
[75] MÜTERCİMLER, **a.g.e.**, s.106.
[76] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.103.
[77] ÖZTÜRK, **a.g.e.**, s.35.

f. Kuşatma Teorisi

1990'lı yılların başında ortaya atılan kuşatma teorisine (containment policy) göre, dünya iki jeostratejik bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar Kıtasal Avrasya ve Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge adlarını taşımaktadır. Kıtasal Avrasya, Rusya ve ÇHC' den oluşmaktadır. Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge ise ABD, Batı Avrupa ve Japonya'dan ibarettir. Bu iki serbest bölge arasında kalan bölgeye Hassas Bölge denmektedir. Hassas bölge içinde Ortadoğu, Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya, Orta Asya, Okyanusya ve Doğu Avrupa ülkeleri yer almaktadır. Güç politikasının hedef tahtası olabilecek bu hassas bölgelere Ara Bölge denilmektedir. Ara Bölge, gerek Avrasya ve gerekse Deniz Bölgesi güç merkezleri tarafından sürekli kuşatma altındadır. Bu kuşatmanın şekli ve boyutları ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu teoriye göre, Türkiye'nin konumu tartışmalıdır. Kimi stratejistler Türkiye'nin Avrupa Deniz Bölgesi içinde yer aldığını ileri sürmekte, kimileri ise Türkiye'yi Ara Bölge olarak kabul etmektedir.[78]

g. Yeni Domino Taşları Teorisi

Yeni Domino Taşları Teorisi, SSCB bloğunun çökmesinden sonra gündeme gelmiştir. Bu teoriye göre, dünya hâkimiyeti öncelikle domino taşları özelliği taşıyan büyük güçlerin elindedir. Bu güç merkezleri kendi aralarında anlaşarak dünya istikrarını sağlayabilir ve dünyayı yönetebilirler. Ancak, ara bölge içinde yer alan ülkeleri yönetmek imkânsız gibidir. Bu nedenle mihver devlet özelliği taşıyan ülkelerin önemi büyüktür. Herhangi bir mihver devlette ekonomik ve sosyo-politik sistem çöktüğünde bu durum tüm ara bölgeyi etkileyebilir ve dünyayı istikrarsızlığa sürükleyebilir. Bunun aksine sosyo-politik sistem ve ekonomik sistem iyileştiğinde tüm ara bölge istikrara kavuşabilir. Yeni Domino Taşları Teorisinde, ABD, Batı Avrupa, Japonya, Rusya ve ÇHC büyük güçler olarak nitelenmektedir. Büyük güçlerin dışında kalan Ara Bölge ülkeler içinde, jeopolitik konumları, nüfus ve ekonomik durumları itibariyle dünya istikrarını etkileyebilecek potansiyele sahip ülkeler ise Mihver devleti özelliği taşımaktadır. Mihver devlet özelliği taşıyan ülkelerin sayısı onu aşmaktadır. Bu devletler içinde Türkiye de yer almaktadır. Bu teoriye göre, mihver devletlere yönelik en büyük tehditler nüfus artışı, çevre kirlenmesi, göçler, radikal akımlar ve ekonomik

---

[78] ÖZEY, **a.g.e.**, s.230.

bunalımlardır. Bu nedenle büyük güçler ve mihver devletler, istikrarı bozacak söz konusu unsurlarla daimî olarak mücadele etmelidirler.[79]

h. Ekonomik ve Jeokültür Merkezli Jeopolitik Teoriler

Küreselleşmenin sadece ekonomik bir süreç olmadığı, bütün insanların batı kültürünün etkisi altına gireceğini iddia eden çok sayıda ekonomik ve kültürel vasıflı teori ortaya atılmıştır. Jeopolitiğin yeni kavramları olan "ekonomi" ve "jeokültür" kökenli jeopolitik teoriler aşağıda ele alınmıştır.

(1) Tarihin Sonu ve Son İnsan Teorisi (Francis FUKUYAMA, 1993)

ABD George Mason Üniversitesi Kamu Siyaseti Enstitüsünde profesör ve Uluslar arası İlişkiler Programı Enstitüsü Direktörü olan Japon asıllı FUKUYAMA tarafından ortaya atılan teoride, SSCB'nin dağılması, Berlin duvarının yıkılması ve ardından meydana gelen olaylar dikkate alınarak dünyanın tek boyutlu bir sisteme gittiği öne sürülmüştür. FUKUYAMA'ya göre, "Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından dünya tek kutuplu bir sisteme gitmektedir. Bu sistem, serbest piyasa mekanizmasına dayalı liberal, kapitalist batı demokrasisidir. İnsanoğlu tarih boyunca aradığı ideal sistemi batı demokrasisinde bulmuştur ve en mükemmel sistem batı demokrasisidir. Bütün alternatif değer sistemleri ve medeniyet yapıları, tarihin bu son döneminde ortaya çıkan batı demokrasisinin ve medeniyetinin değer yargılarına teslim olmuştur. Artık insanoğlu, aradığı en ideal sistemi bulduğuna göre tarih sona ermiştir. Liberal demokrasi ve pazar ekonomisi, modern toplumlar için tek alternatiftir. Bu dönem boyunca ortaya çıkan olaylar, Asya'daki ekonomik kriz ve Rusya'daki reformlar, yeni sisteme bir meydan okuma değildir. Küreselleşme, iki sebepten dolayı var olacaktır. Öncelikle, başka gelişme modeli yoktur. İkinci olarak, küreselleşme teknoloji ile yakından ilintilidir. Mevcut küresel hareket, telefon, faks, radyo, televizyon ve İnternet gibi teknolojik devrimlerle dünyanın en ücra köşelerine kadar uzanabilmektedir."[80]

Evrensel insan hakları değerlerinin, demokrasi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın, iyi huylu bir evrensel tüketici toplumu yaratacağı savunulmaktadır.[81]

---

[79] **A.g.e.**, s.230-231.

[80] Hüsmen AKDENİZ, "*Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye*", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 2, Eylül 2003, s. 81–109.

[81] KAHRAMAN, **a.g.m.**, s.5–14.

FUKUYAMA' nın Eski Sovyetler Birliği içindeki Türk Devletleri hakkındaki değerlendirmesi ise şöyledir; "Sovyetler Birliği'ndeki ve Doğu Avrupa'daki yeni milliyetçi çatışmaların sadece geçici olgular olduğu açık olmalıdır. Bunlar komünizmin çökmesinden sonra bu bölgede oluşan yeni ve genel (ama evrensel değil) demokratik bir düzenin doğum sancılarıdır. Yeni ulus devletlerin çoğunun liberal demokratik olacağını beklemek için haklı nedenler vardır. Bunların milliyetçilikleri şu sıralar bağımsızlık mücadelesinin damgasını taşıyor, ama giderek olgunlaşacak ve sonunda Batı Avrupa'da olduğu gibi bir "Türkleşme" sürecinden geçecektir."[82]

(2) Medeniyetler Çatışması Teorisi (Samuel HUNTINGTON, 1993)

ABD Harward Üniversitesinde Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı olan HUNTINGTON, 1993 yılında "Medeniyetler Çatışması" teorisini ileri sürmüştür. Medeniyet; bir topluluğun hayat tarzı, bilgi seviyesi, sanat gücü, maddi ve manevi varlıklarıyla ilgili vasıfların bütünüdür. Hayat tarzını ve bilgi seviyesini yükseltmeye medenileşmek, hayat tarzı ve bilgi seviyesi bakımından yüksek düzeyde olan kişilere de medenî, şehirli veya yerleşik adı verilir. Medenileşmemiş, medeniyetle ilgisi olmayanlara vahşi, bedevi veya göçebe olarak adlandırılır.[83]

HUNTINGTON'a göre "Yenidünyada mücadelenin esas kaynağı ideolojik ve ekonomik değildir. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacaktır. Milli devletler dünyadaki hadiselerin en güçlü aktörleri olarak yer alacak, fakat küresel politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecektir. Medeniyetler Çatışması küresel politikaya hâkim olacak, medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecektir. Dünya dini ve etnik blok oluşumlarının ve çatışmalarının eşiğinde duran bir çağa girmektedir. Sınırlar, artık ulus devletleri değil, kültür bölgelerini gösterecektir. Geleceğin küresel politik çatışmaları, uygarlıkları birbirinden ayıran çizgiler üzerinde olacaktır. Bunun örnekleri Bosna Hersek iç çatışması, Körfez savaşı ve Kafkasya olaylarıdır.[84]

Geleceğin dünyası büyük ölçüde 7–8 medeniyet arasındaki çatışma ile şekillenecektir. Söz konusu medeniyetler Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleridir. Geleceğin en mühim mücadelesi,

---

[82] Francis FUKUYAMA, **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** (Çev. Zülfü DİCLELİ), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.272.
[83] DENK, **a.g.e.**, s. 11.
[84] ÖZEY, **a.g.e.**, s. 234.

bu medeniyetlerden birini diğerinden ayıran kültürel fay hatlarında meydana gelecektir. HUNTINGTON çatışma nedenleri olarak da şu görüşleri ileri sürmektedir: "Medeniyetler arasındaki çatışma esaslıdır. Medeniyetler, birbirleriyle tarih, dil, kültür, gelenek ve din bakımından farklıdırlar. Dünyanın gittikçe küçüldüğü mevcut ortamda farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler artmaktadır. Dünya çapındaki sosyal değişim ve ekonomik modernleşme milli devleti zayıflattığı için beliren boşluğu aşırı dini akımlar doldurmaktadır. Tüm bunlara ilave olarak ekonomik bölgecilik artmaktadır. Gelecekte, bölgesel ekonomik blokların önemi daha da artacaktır. Gelecekte evrensel bir medeniyet olmayacaktır; bunun yerine her biri başkalarıyla beraber yaşamayı öğrenmek zorunda kalan farklı medeniyetlerden mürekkep bir dünya olacaktır."[85]

NATO'yu batı uygarlığının güvenlik organizasyonu olarak gören HUNTINGTON, batı ile tarihi, dini ve kültürü aynı olan devletlerin (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya gibi) NATO'ya derhal alınmasını, Baltık devletleri, Slovenya ve Hırvatistan'a kapının açık tutulmasını, Ortodoks ve Müslüman devletlerin alınmamasını, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'dan çıkarılmasını önermektedir.[86]

HUNTINGTON'un, Türkiye hakkındaki görüşü ise şu şekildedir: "Türkiye, Mekke'yi reddettikten ve ardından Brüksel tarafından reddedildikten sonra cephesini Taşkent'e çevirecektir. SSCB'nin ortadan kalkması Türkiye'ye Yunanistan sınırından ÇHC' ne kadar uzanan bölgede Türk medeniyetinin lideri olma fırsatı vermektedir." [87]

(3) Büyük Satranç Tahtası Teorisi (Zbigniew BRZEZINSKI, 1997)

1977–1981 yılları arasında ABD Başkanına ulusal güvenlik danışmanı olarak hizmet eden Zbigniew BRZEZINSKI' nin 1997 yılında "Büyük Satranç Tahtası" adıyla geliştirdiği yeni jeopolitik hâkimiyet teorisine göre, dünya bir satranç tahtası, Avrasya en verimli oyun alanıdır. Bu alanda jeopolitik oyuncu, jeopolitik mihver ve jeopolitik eksenler vardır. Bu oyun alanında başoyuncu olarak ABD'yi gören BRZEZINSKI, "Mevcut küresel koşullarda, Avrasya'nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik mihver (Bunların son ikisi

---

[85] Samuel P. HUNTİNGTON, **Medeniyetler Çatışması**, Sekizinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, Ekim 2003, s. 22–49.
[86] AKDENİZ, **a.g.m.**, s.86.
[87] ÖZEY, **a.g.e.**, s.235.

belki de kısmen oyuncu olarak nitelendirilebilir) belirlenebilir. Fransa, Almanya, Rusya, ÇHC ve Hindistan büyük ve etkin oyunculardır. Ukrayna, Azerbaycan, G. Kore, Türkiye ve İran kritik olarak önemli jeopolitik mihver rolünü oynarken, Türkiye ve İran aynı zamanda sınırlı kapasiteleriyle jeostratejik oyuncudurlar. Bu iki ülke, Rusya'nın çekilmesinin ardından Hazar denizi ve Orta Asya bölgesinde hâkimiyet tesis çabasına girişmiş ve yer yer birbirleriyle örtülü biçimde rekabet etmişlerdir. Bununla birlikte anılan iki ülkenin, etkinlikleri ciddi iç sorunları nedeniyle beklentilerin gerisinde kalmıştır." demektedir.[88]

Avrupa kıtasını "demokratik köprübaşı", eski Sovyet Rusya topraklarını "kara delik", Kafkasya ve Orta Asya'yı "Avrasya Balkanları", Doğu Asya'yı "Uzakdoğu çıpası" olarak tanımlayan teorisyen, ABD'yi Avrasya kıtasında başoyuncu, Avrupalıları demokrasinin bekçisine benzetmektedir. Anlaşılacağı üzere bu teori, sadece ABD'yi en büyük küresel güç olarak ele alan ve tamamen SPYKMAN'ın "Kenar Kuşak" teorisi üzerine oturtulmuş ekonomik ve jeokültür merkezli bir teoridir.[89]

(4) Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisi (Barry BUZAN, Gerald SEGAL, 1995)

İngiliz araştırmacıları Barry BUZAN ve Gerald SEGAL, HUNTINGTON'a karşı çıkarak "Gelecekte medeniyetler çatışması olmayacak, Batı medeniyeti, medeniyetlerin birbirinin boğazına sarılması yerine birbirlerine karışmasını sağlayacak" tezini savunmuşlardır. Çünkü batı medeniyeti, alternatifsiz olarak dünyaya hâkim olacak görüşünü ileri sürmüşlerdir.[90]

Bu iki İngiliz teorisyen, diğer medeniyetlerin varlığından bile rahatsız olmaktadırlar. Bu görüş, tamamen "İngiliz Oyunu"nun dünyaya yansıması şeklinde kabul edilebilir. Bu teoride Türk medeniyetinden hiç söz edilmemektedir.[91]

(5) Modern Dünya Devleti Teorisi (H.G. WELLS, 1933)

1933'te yayımlanan "Gelecek Vizyonları" (The Shape of Things to Come) adlı kitabında H. G. WELLS, "Yirmi ikinci yüzyılın başlarında devlet; ulusalcılık, ırkçılık ve düzeni sağlayan diğer araçlara artık ihtiyaç duymayan dünya çapında özgürleşmiş bir topluma yol açmak için kendini feshedecek, modern dünya devleti

---

[88] BRZEZINSKI, **a.g.e.**, s.40-46.
[89] AKDENİZ, **a.g.m.**, s.87.
[90] Robert HEİLBRONER, **Gelecek Vizyonları**, Cep Düşün Kitapları, İstanbul, 1996, s.12.
[91] ÖZEY, **a.g.e.**, s.235.

oluşacaktır. Bireysel mülkiyete gerek kalmayacak, temel İngilizce dünya dili olacaktır." tezini ortaya atmıştır. Aynı konuyu geliştiren Robert HEILBRONER, 1996 yılında yayımlanan kitabında gelecek ile ilgili olarak iki vizyon oluşabileceğini, buna göre ya küresel etkin bir hükümetin orta yolu bulacağını ya da hükümetin tamamen ortadan kaldırabileceğini ileri sürmüştür.[92]

4. JEOPOLİTİK GÜÇ MERKEZLERİ

21'inci yüzyılın başlarında dünya, hızlı bir değişim ve yeniden yapılanma sürecinden geçmekte, tarihi bir dönüm noktası yaşanmaktadır. Soğuk savaş sonrasında, tehditler halen devam etmekte, insanlığın özlem duyduğu uluslar arası barış ve refahın sağlanması uzun bir çabayı gerektirmektedir.

Dünyada en hızlı değişimlerin Avrupa kıtasında, NATO'da ve Rusya'da yer aldığı gözlenmektedir. Ortaya daha büyük bir uyum ve işbirliğine giden bir Avrupa çıkmaktadır. 1997 yılında imzalanan NATO-Rusya Kurucu Senedi ile soğuk savaş dönemi tamamen kapanmış, nükleer gerginlik azalmış, Yalta Konferansı ile Sovyetlere Avrupa'da tanınan nüfuz sahası tarihe karışmış, bugünkü Rusya'nın, Avrupa'dan tamamen kendi sınırlarına çekilme süreci tamamlanmış ve ideoloji çatışmaları geride kalmıştır. Bu gelişmelerden yararlanarak Rusya'nın Avrupa'dan çekilmesinin yarattığı boşluk, NATO ve Avrupa Birliği (AB)'nin genişleme süreci ile doldurulmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan ÇHC' nin, Doğu Asya'da hâkim bir güç olarak ortaya çıkması ve 1997 yılında gerçekleşen Rus-ÇHC Stratejik Ortaklığı, 21'inci yüzyıl başlarında dünyayı çok kutuplu bir döneme doğru sürüklemektedir.

a. Jeopolitik Güç Merkezinin Tanımı

Barış ve savaş, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç dengesine bağlıdır. Barışın korunması, jeopolitik güç merkezlerinin tutum ve davranışları ile yakından ilgilidir. O halde 21'inci Yüzyılın jeopolitik güç merkezlerini ortaya koymadan önce jeopolitik güç merkezinin tanımını yapalım.

Jeopolitik güç merkezi: Kendi coğrafyası içinde ve dışında sahip olduğu ve kontrolü altında bulundurduğu jeopolitik güç kaynaklarını, diğer ülkelere oranla

---

[92] AKDENİZ, **a.g.m.**, s.81-109.

geliştirerek onları, milli çıkarları yönünden kendi lehine etkileyebilen devletler veya devlet toplulukları birer jeopolitik güç merkezi oluştururlar.[93]

b. Güç Merkezi Olma Şartları

Dün olduğu gibi bugün de barışın muhafazası, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç dengeleri ile yakından ilgilidir. Güç merkezleri dün farklı idi, bugün farklı, yarın da daha farklı olacaktır.

Jacque ATTALI'ya göre büyük bir küresel güç olabilmek için, bir ülkenin bütün uzmanlarca kabul edilen aşağıdaki yedi şartı yerine getirmesi gerekmektedir:[94]

(1) ***Ekonomik Alan:*** Yeteri kadar zengin olmak,

(2) ***Teknolojik Alan:*** Enerji ve iletişim alanındaki gelişmelere hâkim olmak,

(3) ***Parasal Alan:*** Uluslar arası alanda itibarı olan ve tasarruf edilebilir olarak değerlendirilen bir paraya sahip olmak,

(4) ***Askerî Alan:*** Nükleer silâhlara ve deniz aşırı kullanılabilecek düzeyde 10 kadar Piyade Tümenine sahip olmak,

(5) ***Coğrafi Alan:*** Hayati bir müttefiki, esas deniz ulaştırma yollarını, içilebilir su rezervlerini ve enerji kaynaklarını ülke sınırları dışında koruyabilecek pozisyona sahip olmak,

(6) ***Kültürel Alan:*** Milli ya da dinsel boyutta, diğerlerinin menfaatleri ile işbirliği yapmaya müsait ve eserleri ile diğerlerini kendisine çeken evrensel bir kültüre sahip olmak,

(7) ***Diplomatik Alan:*** Emperyalist bir dış politikayı tasarlayan ve uygulamaya koyan, uyumlu ve yeteri kadar kuvvetli bir devlete sahip olmak.

Bölgesel güç merkezi olma şartları ise:[95]

(1) Sürdürülebilir bir iktisadi kalkınma ve istikrarlı bir büyümeye sahip olmak,

(2) Komşuları ile çeşitli siyasi, askerî ve iktisadi anlaşmalar yaparak aralarında bir güvenlik kuşağı oluşturmak ve sınır ticaretini %50 seviyelerine çıkarmak,

---

[93] Ufuk LEVENT, **21 nci Yüzyılın Eşiğinde Türkiye,** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s.2-9

[94] Yaşar HACISALİHOĞLU, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye,** Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, s.10.

[95] Harp Akademileri Komutanlığı, **Jeopolitik ve Jeostrateji**, Ön Not, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.c-37.

(3) Üretim maliyetini çok düşük seviyede tutarak yüksek ihracat seviyesine sahip olmak,

(4) Güçlü bir paraya ve bankacılık sistemine sahip olmak,

(5) Yolsuzluklarla mücadele başarılı olmak,

(6) Yerli savunma sanayi, elektronik yazılım, uzay faaliyetleri ile Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) çalışmalarına önem vermek,

(7) İşsizlikle mücadelede, özel kesimin önündeki bürokratik engelleri kaldırarak yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik edip, iş alanlarını genişletmek,

(8) Nitelikli personelin yetişmesi için eğitime önem vermek ve beyin göçünü tersine çevirmek.

c. Güç Merkezlerinin Tarihi Gelişimi

(1) Fransız İhtilali Öncesi Dünyadaki Güç Merkezleri

Batının dünya üstünlüğünü ele alması ve güç merkezlerini oluşturması çok uzun zaman almıştır. Güç merkezlerinin Avrupa'da oluşmasına etki eden en önemli faktör feodal yapının Avrupa'da hızla yayılmasıdır. "Feodal sistem Avrupa'da hızla yayılmış ve gelecek yüzyılların güçlü merkezi devletlerinin çıkış noktası olmuştur."[96]

Feodal Avrupa, belki "feodal" doğudan ve özellikle dönemin ÇHC ve Hindistan'ından daha fakir olmasına rağmen halk artık göçebelikten kurtulmuştu. Feodal yapının yerleşmesiyle oluşan yerleşik topluluk ve güvenli yaşam Avrupa'da kent yaşamının doğmasına ve sonucunda ticaretin doğuşuna ve hızla gelişmesine sebep olmuştur. Ticaret ve değişik bir kent yaşamının ortaya çıkışının, Avrupa uygarlık ve üstünlüğünün doğuşundaki payı gerçekten büyük olmuştur. Ticaretin gelişmesi ülkelerin zaman içinde ekonomik bir güç olmasını ve akabinde güç merkezi olmasını sağlamıştır. Buna bir örnek olarak İngiltere, 19'uncu yüzyılda bir endüstri devi olmasından çok önce büyük bir ticaret devleti olmuştur.[97]

Avrupa'daki feodal yapının yıkılmasını takiben 15'inci yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan ulus devletler de feodal yapının oluşturduğu yapılanmalarla gelecek yüzyıllarda parlak ve uzun bir gelişme ve güçlenme potansiyeline kavuşmuştur.[98]

---

[96] Oral SANDER, **Siyasi Tarih**, 2. Baskı, Ankara, 1992, s.53.
[97] **A.g.e.**, s.58.
[98] **A.g.e.**, s.59.

George Modelski tarafından geliştirilen, "Başat Güç" (Dominant Power) kavramına göre; 15'inci yüzyılla birlikte dünya tarihi, yüz yılda bir lider değiştiren küresel güç mücadelelerine sahne olmaktadır. Bu süreç içerisinde, başat güce meydan okuyan başka bir güç çıkmakta ve ikisi arasında (diğer ülkelerde katılabilir) büyük bir savaş yeni başat gücün belirmesini sağlamaktadır. Bu büyük savaştan ise, genellikle başat güç ve meydan okuyan güç değil üçüncü bir devlet kazançlı çıkarak, dünya egemenliğini kurmaktadır. Ayrıca başat gücün tanımında okyanuslara egemen olmak önemli ve belirleyici bir özellik olarak gösterilmektedir.[99]

Modelski'nin kuramından hareket ederek 15 ve 16'ıncı yüzyıllarda sırasıyla Portekiz takiben İspanya denizlerdeki hâkimiyeti ile oluşturdukları sömürge imparatorlukları başat güç olmuştur. Bu yüzyıllarda Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılan geniş ve güçlü bir imparatorluk kurmuşsa da, Akdeniz ve Kızıldeniz'in ötesinde büyük okyanuslara açılıp dünya deniz üstünlüğünü kuramadığı ve temelde bir kara devleti olarak kaldığı için, "Başat Güç" kategorisine alınmamıştır.[100]

1568'de Hollanda-İspanya savaşını takiben 17'inci yüzyılda Hollanda'nın üstünlüğü başlamış, Hollanda üstün olduğu dönemde dünyanın sömürge merkezi olmuş, tamamen ticarete, yani kazanca dayalı bir sistem kurmuş, fakat yeterli askerî güce sahip olmadığı için deniz ticaret üstünlüğünü yitirmiştir.[101]

18'inci yüzyılda ise Fransa'nın başatlığı ön plana çıkmıştır. Fransa'nın üstünlüğünü hazırlayan olaylar incelendiğinde, Avgusburg Barışından sonra Katolik ve Protestanlar arasında çıkan "Otuz yıl" savaşları 1648'de Protestanların zaferleriyle sonuçlanmış ve Westphalid Barışı yapılmıştır. Bu barış neticesinde; çeşitli din ve mezhebe bağlı unsurlar ulus-devlet yapısı altında birleşmiş, bugünkü uluslar arası sistemin temelleri atılmış ve Fransa'nın 18'inci yüzyıl sonlarına kadar dünya üstünlüğünü ele geçirmesine imkân sağlamıştır.[102]

İngiltere'nin 19'uncu yüzyılda başat güç oluşunun nedenleri incelendiğinde; 1689'da yayınlanan "Haklar Bildirisi"yle ivme kazandığı, modernleşme ve "Sanayi Uygarlığı"nın bu sürecin devamı olduğu görülmektedir. Ayrıca "Parlamenter Hükümet" ve "Hukukun Üstünlüğü" gibi 19'uncu yüzyılın kilit ilkeleri önce İngiltere'de yerleşmiş ve uygulama alanı bulmuştur. Bu gelişmeler İngiltere'yi

---

[99] **A.g.e.**, s.71.
[100] **A.g.e.**, s.72.
[101] Veli YILMAZ, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, s.96.
[102] **A.g.e.**, s.97.

denizlerde üstün duruma getirmiş ve sömürge imparatorluğu kurmasına yardımcı olmuştur.[103]

(2) Fransız İhtilali ve Sonrası Güç Merkezleri

"Fransız ihtilalin başlamasıyla beraber ulus, ulusçuluk, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, adalet ve diğer düşünce akımları, ihtilal orduları tarafından Avrupa'ya kısa zamanda yayılmıştır. Daha önceleri Avrupa'da kurulmuş olan güçler dengesi ise, özellikle Napolyon savaşları ve hegemonyası ile tamamen bozulmuştur. Napolyon, Fransa'nın egemenliğine ve çıkarlarına göre Avrupa siyasi haritasını düzenlemiştir. Ancak bu durum Avrupalı diğer toplumların tepkisine ve karşı hareketlere sebep olmuş ve Avrupa'yı bir savaş alanı haline getirmiştir."[104]

Fransız İhtilali ve Napolyon savaşları ile bozulan Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesi, 1815 Viyana Kongresi kararlarıyla yeniden yapılandırılmıştır. Kongre ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İngiltere, Rusya, Prusya ve bunlara Fransa'nın da katılmasıyla Avrupa'da yeni bir güçler dengesinin temeli atılmıştır. Bu yeni düzen genel hatlarıyla Birinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür.[105] Fransız ihtilali sonrası güç merkezleri;

(a) ***Avrupa Dengesi:*** Viyana Kongresi'nin sonunda Napolyon'un alt üst ettiği Avrupa'ya çeki düzen verme amaçlanmıştır. Öncelikle Rusya, Avusturya ve Prusya arasında Kutsal İttifak kurularak Fransa'ya karşı denge sağlanmaya çalışılmıştır. Kutsal İttifak, İngiltere'nin katılımıyla önce dörtlü, takiben Fransa'ya karşı kurulmuş gibi görünen dörtlü ittifaka Fransa'nın katılımıyla da beşli ittifak ortaya çıkmıştır.

(b) ***İtalya'nın Kuruluşu ve Gelişmesi:*** 19'uncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Batı ve Orta Avrupa'da ulusal birliğini kuramamış ve merkezi bir hükümet biçimine sahip olamayan İtalya, Fransa'nın desteği ile 1859'da Avusturya'yı mağlup ederek Zürich'te bir barış antlaşması yapmayı sağlamıştır. Antlaşmanın neticesinde 1870 yılında Roma ve 1886'da Venedik, İtalya birliğine katılmış ve İtalyan milli birliği tamamlanmıştır. Bu oluşum 1815'te Viyana Kongresi ile çizilmiş olan Avrupa'nın, siyasi haritasını ve güçler dengesini büyük ölçüde değiştirmiştir. Avrupa'nın ve Akdeniz'in stratejik bakımdan bu önemli noktasında, yeni bir büyük devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

---

[103] **A.g.e.**, s.97.
[104] Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, 5. Basım, Hava Basım Evi, İstanbul, 2000, s.34.
[105] **A.g.e.**, s.240.

(c) ***Almanya'nın Kuruluşu ve Gelişmesi:*** 1848 ihtilalleri sonucunda Almanya'da milliyetçilik ve halkçılık hareketleri canlanmıştır. Almanya Prusya etrafında birleşerek önce Danimarka, takiben Avusturya ve son olarak Fransa ile yapılan savaşları kazanarak Alman milli birliğinin kurulması sağlanmıştır. Bunun neticesinde Avusturya ve Fransa etkinliklerini yitirmişler ve güçlü bir Almanya doğmuştur.

(ç) ***İngiltere:*** 19'uncu yüzyıl İngiltere'nin ihtişamının en üst düzeye ulaştığı ve dünyaya damgasını vurduğu yani başat güç olduğu bir dönemdir. Bu yüzyıldaki sanayileşme hareketi, sömürgeci devletleri, yeni hammadde kaynakları ve pazar arayışına itmiş ve sömürgeci devletlerarasında 19'uncu yüzyıl Avrupa'sının güçler dengesini doğrudan etkileyen kıyasıya bir mücadele başlatmıştır. Bu dönemin en önemli gelişmesi Avrupa'da denge sağlamak maksadıyla yapılmakta olan üçlü ittifak ve takiben buna karşı kurulan üçlü itilaftır ve bu bloklaşmalar Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının sebepleri olmuştur. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya tarafından oluşturulan ittifaka karşı İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bloklaşmasıyla 1907 yılında Üçlü İtilaf kurulmuştur.

(d) ***Rusya:*** Rusya, boğazlar yoluyla "sıcak denizlere" çıkamayacağını, güneye ve batıya genişleyemeyeceğini anlayınca, bütün dikkatini doğu üzerinde toplayarak, Asya'da yayılmaya çalışmış, 16'ıncı yüzyılın ikinci yarısında Asya içlerine doğru gelişmesini başlatmıştır. 17'inci yüzyıldan itibaren, özellikle 19'uncu yüzyıl boyunca, sürdürdüğü ilerleme ve gelişmelerle, Orta Asya ve Doğu Asya'ya yayılmış bir Asya ve Uzakdoğu ülkesi olmuştur.

(e) ***ÇHC:*** ÇHC, Avrupa devletlerinin sömürge faaliyetlerinden korunmak için sınırlarını dışarıya karşı kapatmıştır. İngiltere'nin ticari pazar arayışları neticesinde İngiltere ile ÇHC karşı karşıya gelmiş ve Afyon Savaşları neticesinde 1842'de yapılan anlaşmayla ÇHC kapılarını batılı devletlere açmak zorunda kalmıştır.

(f) ***Japonya:*** Japonya kapılarını 1637'den itibaren tamamen dış dünyaya kapatmış fakat Amerika'nın bu bölgede ticaret yapma ısrarları ve tehditleri neticesinde, 1854 yılında kapılarını tekrar dış dünyaya açmıştır. Japonya'da batı medeniyetinin etkisiyle feodal sistem yıkılarak batı örneğine göre hükümet kurulmuş ve ülkede köklü reformlar yapılarak bölgede büyük güç olma yolunda adımlar atılmıştır.

1894–1895 yıllarında Japonya hammadde elde etmek ve ülke güvenliğini gerekçe göstererek Kore'ye çıkmış ve ÇHC ile savaşmıştır. 1904–1905 yıllarında Mançurya bölgesinde Rusya ile çıkar çatışmasına girmiş ve hem karada hem de denizde

Ruslarla savaşmıştır. Bu savaşların sonunda Rusya gibi büyük bir Avrupa ülkesini yenmesi, onun Uzakdoğu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

(g) ***ABD:*** 4 Temmuz 1776'da bağımsızlığını ilan ettikten sonra "Monroe Doktrini" ile Avrupalıların Amerika kıtası üzerinde herhangi bir faaliyet yapmalarına izin vermeme ve Avrupalı güçlerin sorunlarına, kendisine zarar gelmediği sürece karışmama prensibini kabul etmiş ve yalnızcılık politikasını uygulamaya başlamıştır.[106]

(3) Birinci Dünya Savaşı Öncesi Güç Merkezleri

20'inci yüzyılın başlarında Monroe Doktrinin de etkisiyle, Avrupa büyük devletlerin meydana getirdiği başlıca iki bloğa ayrılmıştır. Kuruluş yıllarında birer savunma ittifakı görüntüsünde olan bu bloklar zamanla niteliklerini değiştirerek, devletlerin çıkarlarını sağlayacak birer askerî ittifak halini haline gelmiştir. Ayrıca her iki blokta daha fazla genişlemek için yeni devletlerin katılmasına çalışmışlar ve silâhlanma yarışına girmişlerdir. Bu tarihlerden itibaren bu bloklaşma, Avrupa'da ve Balkanlar'da meydana gelen çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Üçlü İtilaf ile Üçlü İttifakın arasındaki çekişmeler Almanya ile Fransa arasındaki Fas sorunu yüzünden ortaya çıkmıştır. Fransa'nın kesin olarak Fas'a yerleşmek istemesi üzerine Almanya karşı çıkınca, geniş anlamıyla bloklar karşı karşıya gelmiştir. Bunalımın neticesinde, Almanya Üçlü İtilaf devletlerini geriletme ve aralarındaki bağı zayıflatma isteğine ulaşamamıştır. Aksine İngiltere ve Fransa'nın birbirine daha çok yaklaşmasına neden olmuştur.[107]

Sonuç olarak; 19'uncu yüzyılın sonlarında Fransız ihtilalinin etkileri giderek azalmış, yerine diplomatik ilişkiler ve çıkar çekişmeleri yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde, Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması ve Alman İmparatorluğu'nun bir kuvvet olarak sivrilmesi ile sömürgecilik çekişmeleri daha da artmış ve 1914 yılında 20'inci yüzyılın dünya düzenini etkileyen en önemli olaylardan biri olan Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.[108]

(4) Birinci Dünya Savaşı Sonrası Durum

Birinci Dünya Savaşı dört yıl sürmüş ve İttifak devletlerinin mağlubiyeti ile son bulmuştur. Almanya'nın Avrupa'da tek güç olarak yükselmesi, temelleri Westphalid Barışı ile atılan güçler dengesi sistemini 19'uncu yüzyılda Napolyon

---

[106] **A.g.e.**, s.280-287.
[107] **A.g.e.**, s.310.
[108] **A.g.e.**, s.314.

Fransa'sından sonra kökünden tehdit eden ikinci deneme olmuştur. Ancak, kıta Avrupa'sına egemen olan tek bir güç istemeyen Fransa ve İngiltere ile sonradan harbe katılan ve sonucunu etkileyen ABD tarafından yeni tehdit, dört yıl süren ve milyonlarca insanın hayatına mal olan küresel bir savaşla bertaraf edilmiş, Avrupa'da denge yeniden tesis edilmiştir.[109]

Savaş sonu yapılan barış antlaşmaları (28 Haziran 1919 tarihinde Almanya ile Versailles, 10 Eylül 1919 tarihinde Avusturya ile Saint Germain, 6 Haziran 1920 tarihinde Macaristan ile Trianon, 27 Kasım 1919 tarihinde Bulgaristan ile Neuilly, 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Sevr) Avrupa'da harbi hazırlayan jeopolitik, ekonomik ve demografik nedenleri ortadan kaldırmamıştır. Aksine, Almanya sahip olduğu güç ile orantısız olan bir barışa zorlanmıştır. Bu dengesizlik, Almanya'nın Avrupa güç dengesi dışında tutulmasını ve bir sonraki küresel felaketi hazırlamıştır.[110]

Birinci Dünya Savaşı sonunda iki İmparatorluk, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları, tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Dağılan İmparatorluk coğrafyasında ortaya çıkan güç boşlukları yeni devletler tarafından doldurulmuş, Avrupa ve Orta Doğu'da yeni bir siyasi harita ve güçler dengesi ortaya çıkmıştır. Küresel boyutta yeni bir mevcut durum sağlanmıştır, Avrupa güç dengesi sisteminde yeni aktörlerin de yer almasına rağmen 1815 dengelerinde, yani Avrupa'ya tek gücün hâkim olmaması stratejisinde, temelde bir değişiklik olmamıştır.[111]

Bu dönemin en önemli özelliği sömürgelerin bağımsızlık mücadeleleri için bir model olan Türk bağımsızlık savaşıdır. Bu mücadelenin örnek alınacağı uluslaşma süreci, dünyanın siyasal haritasını tamamen değiştireceği gibi 19'uncu yüzyıl emperyalist güçlerinin de sonu olacaktır. İkinci önemli husus ise ABD'nin kıtası dışına çıkarak ilk kez Avrupa güç dengesi mücadelesine katılmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar tekrar geleneksel yalnızlık politikasına dönecek olan ABD, küresel gücünün ve öneminin farkına varacaktır. Ancak dünya siyasetinde etkin bir rol üstlenmesi için yeni bir felakete kadar bekleyecek ve tarihin kendisine verdiği rolü üstlenecektir. Üçüncü husus ise Rusya'da Ekim Devrimi (14 Ekim 1917) ile İmparatorluğun yıkılması ve yerine SSCB'nin kurulmasıdır. SSCB kısa bir sürede feodal bir İmparatorluktan teknoloji devi bir Cumhuriyet yaratarak küresel mücadele sahnesine çıkacaktır. Resmi

---

[109] **A.g.e.**, s.452.
[110] **A.g.e.**, s.452.
[111] **A.g.e.**, s.452.

ideolojisi olan komünizm ile küresel hegomanya politikası izleyecek olan SSCB bir sonraki döneme, soğuk savaş dönemine ABD ile birlikte damgasını vuracaktır. Soğuk Savaşın başlangıcı İkinci Dünya Savaşı olacaktır.[112]

Almanya, 1939 yılının 1 Eylül sabahı Polonya'ya saldırarak Birinci Dünya Savaşı sonu Versailles (28 Haziran 1919) Barış Andlaşması ile sağlanan kırılgan dengeye fiilen son vermiştir. 1945 yılına kadar süren ve yaklaşık 40 milyon sivil ve askerin hayatını kaybetmesine neden olan insanlık tarihinin en kanlı güç mücadelesi Almanya ve müttefiklerinin (Japonya, İtalya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Finlandiya) yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Harbin sonunda Nazi Almanyası'nın işgal edilmesi Avrupa'da büyük bir güç boşluğu yaratmıştır. Ortaya çıkan boşluğu doldurmak için SSCB ile ABD arasında bir rekabet başlamıştır. Rekabetin ilk işareti daha savaş devam ederken ABD, İngiltere ve SSCB tarafından barışın nasıl yapılacağının tartışıldığı Yalta Konferansı'nda (4–11 Şubat 1945) ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılan Postdam Konferansı (17 Temmuz–2 Ağustos 1945) savaşın galipleri arasındaki derin görüş ayrılıklarını ortaya çıkartmış, dünya iki yeni süper gücün etrafında kutuplaşmaya başlamıştır.[113]

(5) İkinci Dünya Savaşı Sonrası İki Kutuplu Dünya Düzeni

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslar arası politikanın merkezi Avrupa olmuştur. Kıtanın eski ve ünlü devletleri olan Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya dünya politikasında lider rolü oynamışlardır. Uzakdoğu'da Japonya ve ÇHC, Uzakdoğu ile Batı Avrupa arasında geniş bir alana yayılmış bulunan Sovyet Rusya ve yenidünyanın lideri durumunda olan ABD yeni güç merkezleri olarak ortaya çıkma sinyalleri vermiştir. Bu arada Nasyonalizm, Faşizm ve Komünizm son yüzyılın ürünleri olmuş ve tarihe dayanarak siyasi coğrafyayı değiştirmeye çalışmışlardır.[114]

İkinci Dünya savaşı sonunda savaştan yenik çıkan Almanya, İtalya ve Japonya ile birlikte; savaşın galibi olan İngiltere ve Fransa'nın yıpranmaları nedeniyle dünya güçler dengesinde büyük boşluklar oluşmuştur. ABD ve Rusya ise savaştan güçlü olarak çıkan iki devlet olmuşlardır. Savaştan sonra meydana gelen gelişmeler, batılı ülkelerle Sovyetler Birliği arasında savaş sırasında yapılan işbirliğinin savaştan sonra devam etmesini mümkün kılmamış, ABD'nin kendi kıtasına yönelmesi ve kaynaklarını

---

[112] **A.g.e.**, s.452-453.
[113] **A.g.e.**, s.453.
[114] CÖMERT, **Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji**, s.22.

kendi iç sorunlarına yönlendirmesi buna karşılık Sovyet Rusya'nın Avrupa ile tüm Doğu ve Güneydoğu Asya'da yayılmacılık politikası izlemesi, güçler dengesini bozmuştur.[115]

1945–1951 yılları arasında yürütülen barış çabaları, özellikle Sovyetlerin yayılmacılık politikaları nedeniyle neticeye ulaşmamış, yayılmacılık politikası yeni sorunlar ortaya çıkmasına ve sonuçta dünyada yeniden bloklaşmaya gidilmesine sebep olan Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır.[116]

Soğuk savaş döneminin başlangıcı olarak, CHURCHILL'in "Baltık'taki Stettin'den, Adriyatik'teki Triest'ye kadar tüm kıta üzerinde demir bir perde inmektedir. Eski Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bütün başkentleri bu hattın gerisinde kalmıştır. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrat, Bükreş ve Sofya çevrelerindeki yerleşik halklar tümüyle Sovyet nüfus sahasında uzanmakta ve hemen tamamı şu veya bu şekilde sadece Sovyet tesirine değil, aynı zamanda giderek artan bir oranda Moskova'nın tam bir kontrolüne maruz kalmaktadır." sözlerini sarf ettiği 5 Mart 1946 tarihi kabul edilebilir. CHURCHILL'in ABD Başkanı TRUMAN'ın da bulunduğu bir ortamda yaptığı bu konuşmaya, STALIN'in Pravda'da verdiği cevap 45 yıl sürecek "Soğuk Savaş"ı resmen başlatmıştır. Bu dönemde devletin dışında başka siyasal aktörlerin uluslar arası politikaya katılması, nükleer silâhların ortaya çıkması, bağlantısızlar hareketinin gelişmesi ve ideolojik çabalar ve çatışmaların uluslar arası politikaya egemen olması gibi uygulamalar söz konusu olmuştur. Bu dönemde ABD özgür dünyanın savunmasını üslenirken, Sovyetler siyasal ve ekonomik etkisini üçüncü dünya ülkeleri üzerinde artırma çabası içerisine girmiştir. Bu ortamda iki blok arasındaki ilişkiye soğuk savaş mantığı egemen olmuştur.[117]

Bu dönemde İngiltere, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da çıkarlarını bölgede baş gösteren Sovyet tehlikesine karşı tek başına koruyamayacağına kanaat getirince, bölgede "Birinci Devlet" olma özelliğinden vazgeçme pahasına ABD'nin bölgeye desteğini talep etmiştir. Bu çerçevede "Marshall Planı" ile ABD'nin ekonomik yardım programı devreye sokulmuş ve ABD bölgeye yerleşmiş ve küresel boyutta rol

---

[115] İLHAN, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, s.118–119.

[116] Harp Akademileri Komutanlığı, **21 nci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Ocak 2000, s.10.

[117] Kemal KİRİŞÇİ, "*İki Bloklu Sistemde Türkiye'nin İzlediği Politika ve Sonuçları*", **21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi Sempozyumu Tebliği**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.25.

oynamaya başlamıştır. Yine bu çerçevede, 1949 yılında ABD önderliğinde NATO kurulmuştur. Doğu bloğunda ise, 1947 yılında Kominiform kurulmuş, Marshall planına karşın Molotof Planı geliştirilmiş ve 1955 Mayıs ayında "Varşova Paktı" kurulmuştur.[118]

1949 Çin devrimi, 1962 Berlin Krizi gibi olaylar iki kutuplu sisteme hâkim olan soğuk savaşı, zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaştırmıştır. 1950 yılında Kore'de meydana gelen gelişmeler üzerine ABD silâhlanma stratejisini değiştirerek "Topyekûn Mukabele veya Kitlesel Misilleme Stratejisi"ne ek olarak konvansiyonel kuvvet ve silâhları da aşırı miktarda artırmaya başlamıştır. 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin ilk uydusu olan Sputnik'i yörüngeye yerleştirmesiyle silâhlanma yarışında rekabet doruk noktasına çıkmıştır. 1958 yılında ABD'nin kıtalar arası balistik füze yapmasıyla dünyanın her bölgesi nükleer tehdit altına girmiştir.[119]

1960'lı yılların başında doğu ile batı arasında işbirliği çabaları bloklar arasında gerilimin gevşemesine sebep olmuştur. Çin bu dönemde kendi nükleer gücünü geliştirme çabası içerisine girmiştir. Ayrıca Fransa, İngiltere ve Almanya'nın yanı sıra Hindistan, Pakistan, Irak ve İsrail'in de kendi nükleer güçlerini geliştirme çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Yine bu dönemde nükleer silâhların kontrol altına alınması maksadıyla bazı antlaşmalar ve yasaklamalar uygulanmıştır.[120]

(6) SSCB'nin Dağılması Sonrası Yeni Dünya Düzeni

SSCB'de GORBAÇOV'un işbaşına gelmesiyle birlikte başlattığı "Açıklık" (Glasnost) ve "Yeniden Yapılanma" (Perestroyka) politikaları kapsamında yeni bir dönem başlamıştır. Sovyetler bu dönemde daha açık bir toplum olma yoluna girmiştir. GORBAÇOV'la başlayan sürecin sonunda SSCB ve doğu bloğu dağılmış, Berlin duvarı yıkılmış, demir perde kalkmış, doğu-batı ilişkileri canlanmış, Almanyalar birleşmiş, Varşova Paktı dağılmış ve nihayet soğuk savaşın etkileri sona ermiştir. Bu da 1990'lı yılların başlarında dünyada yeni bir durumun ortaya çıkmasına, aynı zamanda güç dengelerinde yeni gelişmelere ve yapılaşmalara yol açmıştır. Batı bloğunda ise ABD'nin Avrupa'daki konumu da tartışılmaya başlanmıştır.[121]

Soğuk Savaş sonrasında, dengeler bozulmuş bunların yerine yeni hedefler ortaya çıkmaya, uluslar arası sistemin algılanmasında büyük değişiklikler yaşanmaya

---

[118] Harp Akademileri Komutanlığı, **a.g.e.**, s.11-12.
[119] **A.g.e.**, s.12-13.
[120] **A.g.e.**, s.13-14.
[121] **A.g.e.**, s.15.

başlanmıştır. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemin dikkat çeken özelliklerini şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

- Bölünmüşlük yaşayan Avrupa, bu bölünmüşlükten kurtularak bir birleşmeye doğru gitmektedir. NATO ve Avrupa Birliği (AB) genişleme süreçleri içine girmiştir. Bu kapsamda, AB ekonomik olduğu kadar, siyasi amaçları ile de Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslar arası sistemin ağırlık merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

- İki kutuplu sistemin kutuplardan birini teşkil eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin ortadan kalkması ile birlikte Avrupa ve Asya arasında yaşanan bölünmüşlük de ortadan kalkmış, bu iki bölge arasındaki geçişgenlik Orta Asya sahası göz önüne alındığında oldukça artmıştır. Sahip olduğu enerji kaynakları ve ABD'nin bir dış güç olarak Orta Asya'ya müdahil olması, Orta Asya'nın artan önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

- Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte ABD ile AB arasında yaşanan stratejik ortaklık sona ermiş, uluslar arası sistemde küresel rekabet artarak, her ülke diğerinin rakibi olmuştur. Soğuk Savaşta oluşan blokların çökmesi beraberinde, dış politikalarını bu bloklara dayanarak yapan devletlerin (orta büyüklükte ve küçük devletler) bir belirsizlik içine girmesine ve dış politikalarında zorluklar yaşamalarına neden olmuştur.

- 1990'larla birlikte ortaya çıkan dönem ve beraberinde getirdiği yenidünya düzeni ile birlikte özellikle Avrasya sahasında küresel ve bölgesel güçler arasında artan bir rekabet yaşanmaya başlanmıştır. [122]

Soğuk Savaş sonrası dönem, güç merkezleri arasında yaşanan bu rekabetlerin yanı sıra beraberinde birçok tehdit ve riski de getirmiştir. Kitle imha silâhlarının Üçüncü Dünya Ülkelerine yayılması, bölgesel düzeye inen nükleer tehdit, uluslar arası terörizm, organize suçlar, bölgesel savaşlar, uluslar arası göçler, kuzey ve güney arasında gittikçe büyüyen ekonomik uçurum, zayıflayan ulus devlet yapıları, etnik savaşlar, ekonomik bloklaşmalar, uygulanan çifte standartlar ve insan hakları kavramının gündemin tepesinde olması gibi konular yeni bir dünya yaratmıştır. [123]

---

[122] Serkan KEKEVİ, **Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.179–184.

[123] Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı, **Bölgesel Güç Olma Yolunda Türkiye**, Ankara, 2005, s.6–7.

Böylesi bir ortamda Türkiye'ye baktığımızda; Soğuk Savaş döneminin aksine, Türkiye'nin kendini, süper devletler ve onlara sıkı sıkıya bağlı müttefikleri yerine, bağımsızlıklarını yeni elde etmiş, küçük ve istikrarsız devletlerle çevrelenmiş bir coğrafyada bulduğunu söylemek mümkündür. İki kutuplu sistemin alışılmış istikrarı gitmiş, yerine sistemsizliğin belirsizliği gelmiştir.[124]

Özellikle Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakı için büyük önem taşıyan Türkiye'nin, Soğuk Savaşın sona ermesi ile önemini kaybedeceği yönünde tezler ortaya atılmıştır. Ancak, Türkiye etrafında ve dünyada meydana gelen gelişme ve değişmelerden dolayı var olan jeopolitik önemini daha da artırmıştır.[125]

ç. Jeopolitik Güç Merkezlerinin Tasnifi

Jeopolitik güç merkezlerini aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz.

(1) Küresel Jeopolitik Güç Merkezleri

Etki alanları münferiden, dünya çapındadır. Amerika Birleşik Devletleri örnektir.[126]

ABD;

ABD, Kuzey Amerika kıtasının yaklaşık yarısı kadar toprağa (9.405.957 km^2) sahip 285 milyon nüfuslu bir devlettir. Devlet şekli demokratik bir federasyondur. Nüfus bakımından ÇHC ve Hindistan'dan sonra üçüncü sırada gelmektedir. Kuzeyinde Kanada, güneyinde Meksika, Meksika Körfezi, doğusunda Atlas okyanusu, batısında Büyük okyanus yer almaktadır.[127]

Başkenti Washington olan ABD'nin batısında yer alan Apalaş Dağları, Atlas Okyanusu'na paralel uzanır ve en yüksek yeri 2.045 metredir. Ülkenin doğusunda bulunan Kayalık Dağları Kanada sınırından Meksika'ya kadar uzanır. En yüksek yeri 4.418 m.dir. Kanada sınırından çıkan Mississipi Nehri muazzam bir havzayı sulayarak Meksika Körfezine dökülür. Kuzeyde Kanada sınırına yakın yerde göller bölgesi vardır ve dünyanın en büyük göllerinden olan Superior, Huron, Michigan, Erie ve Ontario 265.400 km^2'lik bir iç deniz gibidir. Batısında 4.690 km^2'lik Salt Lake (Büyük Tuz Gölü) yer alır.[128]

---

[124] Oral SANDER, "*Yeni bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri*", **Türk Dış Politikasının Analizi,** Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.607.
[125] **A.g.e.,** s.607.
[126] BUDAK, **a.g.e.,** s.40.
[127] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye,** Yayın No: 15, Ankara, 2005, s.7.
[128] **A.g.e.,** s.7.

Kuzeyde 49° paralelden, güneyde 25° paralele kadar uzanan ülke, kuzeyde Alaska ve Havay ile Asya kıtasına yaklaşır. Asya'dan Bering boğazı ile ayrılan ABD Avrupa'dan binlerce mil (10 bin mil) uzaklıktadır. Bu haliyle büyük bir kıta ülkesi olmasına rağmen tıpkı bir ada ülkesi gibi dört tarafı denizlerle çevrilidir. Aslında (Kanada ve Meksika'yı saymazsak) bu ülkeler de ABD'nin dost ve müttefiki olduklarından, birlikte bir ABD görüntüsü arz ederler. Yani Kuzey Amerika siyasî güç olarak tek devlet gibidir. Ormanlarla, ovalarla, bozkırlarla kaplı, yeterli yağış alan bir ülke olan ABD'de km^2 başına 24 kişi düşmektedir. Son yıllarda her yıl yaklaşık 1 milyon kişiye vatandaşlık hakkı vermektedir.[129]

ABD dünyanın en büyük ve rakipsiz ekonomisine sahiptir. Fert başına milli gelir 15.000 doları bulmuştur. Ağır sanayi gelişmiştir. Uçak ve askerî malzeme ve silâh sanayi yönünden en ileri seviyededir. Uzay çalışmalarında üstünlüğünü ele geçirmiş ve yıldız savaşları projesi hazırlamış bir ülkedir. Demir çelik sanayinde en öndedir. İnşaat ve otomobil sektöründe birincidir. Elektrik enerjisi, atom enerjisi, su enerjisi gibi konularda önde gelmektedir. Petrol yönünden çok zengin olmasına rağmen 1980 yılında 437 milyon ton petrol ithal etmiştir. Petrol ihraç eden ülkelerin petrolünün üçte birini ABD satın almaktadır. Buğday, mısır üretimi ve büyük baş hayvan üretiminde dünyada birinci sıradadır. Narenciye ve tütün bol miktarda yetişmektedir.[130]

Dünyanın en yoğun, uzun ve bakımlı demiryolu, kara ve hava yolları trafiği ABD'dedir. Dünyanın en büyük TV şebekesi yine bu ülkede bulunmaktadır. Ulaşım problemlerini çözmüş ve ileri seviyeye yükseltmiştir. Eğitimde de dünyanın en ileri ülkesidir. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı %1'in altındadır. Yüzlerce üniversite vardır.[131]

Kıtalar arası nükleer stratejik güce sahip birkaç ülkeden en başta olanıdır. 2 milyondan fazla insanı silâhaltında tutmaktadır. Bu konuda ÇHC ve RF' dan sonra gelmektedir, ama teknolojik üstünlüğü çok fazladır. Birkaç tane nükleer uçak gemisine sahiptir. Dünyanın en güçlü kara, deniz, hava ordularına sahiptir. Nüfusun yaklaşık 182 milyonu İngilizce konuşmaktadır. Geri kalan nüfustan İspanyolca konuşan 9,1 milyon, Almanca 8,8 milyon, Fransızca 2,6 milyon, Çekçe 1,8 milyon, Rusça 1,1 milyon, İsveçce 1,5 milyon, Norveçce 1,2 milyon ve Kızılderili dilleri 1 milyon'dur. Çince,

---

[129] **A.g.e.**, s.7.
[130] **A.g.e.**, s.7-8.
[131] **A.g.e.**, s.8.

Japonca, Flamanca, Sırpça, Arapça, Ermenice vs. 1 milyonun altındadır. ABD'de farklı bölgelerde 200 bin kadar Türk yaşamaktadır. Ermeniler ise, toplu olarak yerleşmiş ve birlik oluşturarak lobi faaliyetlerini yürütmektedirler. Nüfusun yaklaşık 30 milyonu zencidir.[132]

ABD'nde 128 milyon Protestan, 83 milyon Katolik, 6 milyon Ortodoks olmak üzere 216 milyon Hıristiyan dinine mensup insan vardır. 13 milyon Yahudi'ye rağmen 8,3 milyon Musevi vardır. Musevi lobisi ABD iç ve dış politikasında etkilidir.[133]

Yönetim şekli demokrasidir. Eyaletlerden meydana gelen bir birleşik devlettir. Her eyaletin başında bir vali bulunur ve hem cumhurbaşkanı, hem de başbakan görevini yaparlar. İş başına seçimle gelirler. Her eyaletin kendi meclisi ve senatosu vardır. Seçimler 4 yılda bir yenilenir.[134]

Jeopolitiğin değişmeyen unsurları olan coğrafî konum sınırlar ve coğrafî bütünlük, saha genişliği ve coğrafî özellik (ada devleti, kıta devleti, iç devlet) gibi unsurlar nazara alındığında, ABD'nin sonu siyasî, askerî, sosyal yıkımla biten 1'inci ve 2'nci Dünya Savaşlarının cereyan ettiği sorunlu bölgelere binlerce mil uzakta bulunması, Kuzey Amerika kıtasının yüzey genişliği olarak yarısını teşkil etmesi etrafının denizlerle çevrili olması hasebiyle kıta ülkesi olmasına rağmen ada ülkesi gibi korumalı bulunması, sınırlan uzun olması karşısında güçlü hasım devletlerle sınır komşusu olmaması gibi sebeplerden dolayı güçlü bir jeopolitiği olduğu kesindir.[135]

Ayrıca jeopolitiğin değişken beşeri unsurları dikkate alındığında, içinde bulunan değişik halkları (İngiliz, Alman, Fransız, İspanyol, Rus, Portekiz, Yahudi, Ermeni, Türk vs.) bir Amerikancılık potasında eriterek ortak bir kültüre ulaştırdığı, ortak sosyal (refah, huzur, demokrasi, insan hakları vs.) değerler etrafında birleştirdiği, liberalist ferdiyetçi ekonomik politikalarla halkı ve özellikle işadamlarını zenginleştirdiği, demokrasi, ferdi değerler, bağımsızlık, askerî alanda güçlülük, ABD kültür değerlerini yaymak ve baskın kılmak gibi hususlarda birlik ve bütünlük hâsıl ettiği için yine güçlü bir jeopolitiğe sahip olduğu açıktır.[136]

---

[132] **A.g.e.**, s.8.
[133] **A.g.e.**, s.8.
[134] **A.g.e.**, s.8.
[135] **A.g.e.**, s.8-9.
[136] **A.g.e.**, s.9.

Her iki jeopolitik unsur birlikte değerlendirildiğinde değişmeyen ve değişen coğrafî ve beşeri unsurlar yönünden çok kıymetli bir coğrafî niteliğe ve niceliğe sahip olan ABD'nin geliştirdiği politika o nispette önemlidir.[137]

Kurulduğu (1776) yıllarda ABD'nin iç politikası kuruluşa kadar devam eden sömürge hayatının, sonu bağımsızlığa varan savaş yıllarının verdiği ders ve tecrübeyle ilk Başkanı olan Washington'un ağzından şöyle dile getiriliyordu: "ABD dünyanın tüm ülkeleri ile mümkün olduğu ölçüde ticari ilişkilerde bulunacak, fakat Amerika kıtasının dışındaki ülkelerin İç ve dış işleriyle (politikaları) ilgilenmeyecektir".[138]

Gerçekten ABD 1'inci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'nın, Asya'nın ve Orta Doğu ve Kafkasya'nın ulusal ve uluslar arası politikalarıyla hiç ilgilenmemiştir. Ancak 1'inci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa'nın da çabalarıyla ABD gözünü Avrupa politikasına çevirmiştir. Özellikle İngiltere'nin yoğun gayretleriyle 2'nci Dünya Savaşının içine çekilen ABD, savaşın tek galip gücü sıfatıyla üstün bir itibar elde etmiştir. Savaşın karşı tarafı durumunda bulunan Almanya'nın acı mağlubiyeti sonunda gelen işgal ve toprak parçalanması ile askersizleştirilmesi, galip taraf olmalarına rağmen İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin siyasî, ekonomik ve kültürel yıkıntı içinde olması ve yine savaşın galibi olan SSCB'nin komünist rejimle idare ediliyor olması ve yayılmacı siyaseti, batı dünyasında tek güç olarak ABD'yi ortaya çıkarmıştır.[139]

2'nci Dünya Savaşının bitmesinden sonra biri doğuda, diğeri batıda olmak üzere iki süper güç meydana gelmiş ve bu tarihten sonra ABD politikaları, Komünist Doğu Bloğuna karşı, batının insan haklarına ve demokrasi ideallerine saygılı Batı Bloğunun lideri olarak "Soğuk savaş" yönünde gelişmiştir. Marshall yardımıyla Avrupa ülkeleri (Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya vb.) ile Yunanistan ve Türkiye'nin kalkınmasına ve güçlenmesine yardımcı olmuş, bu sayede SSCB'nin batısını ve güneyini kendisine yandaş ve NATO üyesi ülkelerle çevrelemiştir. Bilhassa NATO üyesi ülkesi ülkelerle askerî ve ekonomik ikili antlaşmalar yaparak onları adeta kendisine bağımlı kılmıştır.[140]

---

[137] **A.g.e.**, s.9.
[138] **A.g.e.**, s.9.
[139] **A.g.e.**, s.9-10.
[140] **A.g.e.**, s.10.

İki blok arasındaki silâhlanma ve uzay yarışı ABD'yi en üstün askerî ve ekonomik güç haline getirmiş, buna karşılık SSCB, yaptığı askerî yatırımlar, uzay yarışı ve antidemokratik sistemi sebebiyle önce ekonomik sonra sosyal olarak bozulmuştur. Tarımda ve sanayide dışa bağımlı hale gelen SSCB, 1990 yılında dağılmak zorunda kalmıştır. Bu dağılma sonunda bazı Avrupa ülkeleri ve Asya Türk Devletleri tam bağımsız hale gelmiştir.[141]

Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra mirasını devralan, RF' nun etkinliği ortadan kalkmış ve ABD tek süper güç olarak dünya politikasında yerini almıştır. Bugün ABD, ekonomik ve askerî gücü ve dengeli sosyal yapısıyla, NATO ve Birleşmiş Milletler (BM)'deki etkinliği ve sahip nükleer güçlü silâhlanmada en önde olmasıyla dünyanın en güçlü devletidir.[142]

1945 ile 1991 yılları arasında yayılmacı politikasını; SSCB ile mücadele ekseninde, komünizme ve Sovyet tehdidine karşı olan ülkeleri yanına çekerek sürdüren ABD, SSCB' nin dağılmasından ve 11 Eylül saldırısından sonra "Terörle Mücadele" zemini üzerine oturtmuştur.[143]

Soğuk Savaş sonrası ABD jeopolitiğinin alt yapısını, 1997 tarihli Büyük Satranç Tahtası kitabı ile Zbigniew Brzezinski'nin hazırladığına ilişkin görüşler mevcuttur.[144]

ABD, tarihte örnekleri olduğu üzere genişledikçe etkisi azalan ve sonunda yok olan devletlerarasına girmeyerek gücünü artırmaya ve dünya liderliğini şimdilik sürdürmeye devam etmektedir. "Amerika küresel gücün belirleyici dört alanında üstün durumdadır: Askerî olarak eşiti olmayan bir küresel erişime sahiptir; ekonomik olarak, Japonya ve Almanya tarafından bazı bakımlardan meydan okunsa da küresel büyümenin ana lokomotifi olmaya devam etmektedir. Teknolojik olarak, yenileşmenin bıçak sırtı alanlarında genel öncülüğü elinde bulundurmaktadır ve kültürel olarak, bazı kabalıklara karşın, özellikle dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahip bulunmaktadır. Tüm bunlar ABD'ne başka hiçbir devletin ulaşamadığı bir siyasi etki sağlamaktadır. Bu dördünün birleşimi Amerika'yı yegâne kapsamlı süper güç *yapmaktadır.*" BRZEZINSKI tarafından savunulan bu görüşler, şu anda tam olarak geçerliliğini

---

[141] **A.g.e.**, s.10.
[142] **A.g.e.**, s.10.
[143] **A.g.e.**, s.10.
[144] Nejat ESLEN, **Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler**, Tekağaç Kitap, Ankara, 2005, s.20–21.

korumamakla birlikte ABD'nin elinde bulundurduğu askerî gücü itibariyle düşünüldüğünde halen süper güç konumunu devam ettirdiği söylenebilir.[145]

Avrupalı jeopolitikçilerce kalpgâh olarak vasıflandırılan bölgenin değeri bugün için de geçerlidir. Bu bölgeye hâkim olan eğer deniz ve hava hâkimiyetine de sahipse eski dünya adasına sahip olabilir. Buna karşılık, hava ve deniz hâkimiyetine sahip bir ülke kalpgâhı çevreleyen kenar kuşağa hâkim olursa kalpgâha da hâkim olabilir. İşte ABD şu anda hava, deniz ve feza üstünlüğüne sahiptir. Kenar kuşak ülkelerinde de sözü geçmektedir. Bundan sonra ABD'nin bu üstünlüğüne karşı koyabilecek devletler: ÇHC, Japonya ve Almanya'nın liderliğinde Avrupa Topluluğu ve durumunu düzelttiği takdirde Rusya Federasyonu olabilir. Ayrıca Türkiye'nin bölgesindeki gücü ve geleceğe yönelik yansımaları dikkate alınmalıdır.[146]

ABD'nin erken ilan ettiği yenidünya düzeninin başarıya ulaşması şüphelidir. Bu yenidünya düzeninin mahiyeti, ABD'nin siyasi, askerî, ekonomik, ilmi ve teknolojik ve psiko-sosyal alaka ve menfaatlerini sağlamak, ABD inanç sistemini ve kültür değerlerini bütün dünyaya hâkim kılmaktır. ABD yenidünya düzeninde tek bir devlet veya devletler birliği kurma çabası içinde değildir. Mevcut devletleri idare eden iktidarların yenidünya düzeni emrinde olmalarını yeterli bulmaktadır. Bu yaklaşımıyla da geçmişte dünyaya isimlerini yazdırmış kaybolmuş olan büyük imparatorluklardan farklıdır. Belki bu sebeple dünya liderliğine bir süre daha devam edebilecektir. ABD, NATO ve diğer benzer teşkilatları bu düzenin korunmasında araç olarak kullanmaktadır. Körfez krizinde bunun tam bir provası yapılmış olup, ABD dünyayı istediği yöne çevirmiştir.[147]

ABD'nin dış politika öncelikleri arasında; Savunma bütçesini uzun vadeli planlamaya dayandırmak, ABD'yi dünyanın en güçlü savunmasına sahip kılarken, aynı zamanda gerekli kuvvet indirimlerini sağlamak, Rusya Federasyonu ile nükleer silâhların azaltılması konusunda birlikte çalışmak, kitle imha silâhlarının yayılmasını önlemek, Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesini desteklemek, Orta Doğu Barış Süreci'nin (ODBS) başarıya ulaşmasını ve Körfez Bölgesinde güvenliği sağlamak, küresel ekonomik büyümeyi ve serbest pazar sistemini teşvik etmek, diğer ekonomik güçlerle işbirliği yapmak ve süper güce sahip ülke olarak dünyada demokrasi ve

---

[145] BRZEZINSKI, **a.g.e.**, s.26.
[146] Sami KARAMISIR, **Türkiye'nin Siyasi Meseleleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.228.
[147] **A.g.e.**, s.228.

hürriyetin gelişmesi için sorumluluklarını yerine getirmek, terörizm, uyuşturucu trafiği ve organize suçlarla mücadele etmek gibi konular bulunmaktadır.[148]

Hakikatte yenidünya düzeni, tek süper güç haline gelmiş ABD'nin dünyanın her bölgesindeki alaka ve menfaatlerini takip etmek, tek süper güç statüsünün korunmasını sağlamak, uluslar arası düzenin kesin olarak ABD'nin güvencesi altında olduğuna bütün dünyayı inandırmaktır. ABD tarafından oluşturulan bu yenidünya düzeninin nasıl korunacağı konusunda üniversitelerde, siyasi partilerde ve yürütme gücünün karar verme merkezleri olan Dışişleri Bakanlığında, Pentagonda ve Beyaz Sarayın Ulusal Güvenlik Konseptinde bir seri çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. ABD açısından bu çalışmaların sonuçları şunlardır:

- Yenidünya düzeninde amaç, eski Sovyet kampının yıkılmasından sonra ABD'nin kazandığı tek süper güç statüsünün korunmasını sağlamaktır. Bu hegemonya durumu, yeryüzünün neresinde olursa olsun, öteki büyük güç merkezlerinin ortaya çıkarak durumu tehlikeye sokma denemelerine karşı korunmalıdır. Bunları gerçekleştirmek için; Büyük rol oynamayı hayal eden muhtemel rakipler, böyle bir rol oynamaya ihtiyaçları olmadığına ikna edilmelidirler. Bu muhtemel rakipleri ikna edebilmek için ise, ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyacak olan hangi millet veya milletler gurubu olurlarsa olsunlar, onları caydıracak kadar güçlü bir askerî kuvvet bulundurulmalı ve yapıcı bir tutum sergilenmelidir. Yapıcı tutum olarak kast edilen; ABD'ye meydan okumaya, ya da kurulu siyasi ve ekonomik düzeni bozmaya çalışacak ileri sanayileşmiş ülkeleri, bu girişimlerinden vazgeçirmek için, onların çıkarlarını da yeterli derecede dikkate almalıdır.

- Bölgesel ya da küresel olsun büyüklük hayal eden muhtemel rakipleri için üstün bir askerî güç yaşatılmalıdır. Bu ABD'nin korunması için gerekli uluslar arası üstünlüğünün temel dayanağıdır. ABD'nin üstün durumunun tehlikeye girdiği her yerde önemli bir askerî varlık bulundurmak esas olmalıdır. Bu askerî gücün en caydırıcı kısmı nükleer silâhlar olmalıdır. Bu bakımdan bugün bu silâha sahip olan devletlerden başkalarının da bu silâhı elde etmelerine ya da üretmelerine engel olunmalıdır. Ayrıca, Rusya Federasyonunun elinde bulunan ve hala ABD'ni tahrip edebilecek tek güç olan nükleer silâhlar, bu silâhların azaltılması çerçevesinde güç olmaktan çıkarılmalıdır.

---

[148] Nezihi ÇAKAR, **1999 Yılı Başında Dünya ve Türkiye'nin Vizyonu**, Ankara, Ocak 1999, s.1/2.

Nükleer silâhlara sahip diğer ülkelerin stoklarının da ABD için tehlike olabilecek seviyelerden aşağıya düşürülmesi sağlanmalıdır.

- Bu askerî gücün kullanılma şartları da raporlarda çok açık olarak belirtilmektedir. Yapılacak hareketlerin ortak bir çerçeve içinde, Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında veya oldukça büyük bir koalisyon çerçevesinde yapılmasında çok büyük faydalar vardır. Fakat ABD'nin tek başına hareket etmesi gereken durumlarda asla tereddüt etmemesi, böylesi durumlara da hazırlanması gereklidir. Önemli olan bütün dünyanın, uluslar arası düzenin kesin olarak ABD'nin güvencesi altında olduğunu ve ortak bir faaliyette bulunulmadığı ya da ABD'nin derhal müdahale etmesini gerektiren bunalım hallerinde, ABD'nin bağımsız olarak duruma müdahale etmesinin icap ettiğini anlamasıdır.[149]

ABD'nin süper güç olmayı koruma endişesi, sadece eski düşmanları için değil, aynı zamanda müttefikleri için de geçerlidir. Bu bakımdan Avrupa Birliği'nin veya Uzak Doğu da büyük bir askerî gücün yeni süper güçler olarak ortaya çıkmalarını arzu etmemektedir. Bu sebeple ABD, her iki bölgede en büyük askerî güç statüsünü korumak zorunda olduğuna inanmaktadır.[150]

ABD, Avrupa'da iki Almanya'nın birleşmiş olmasına ve Japonya'nın ABD'nin sevk ve idare ettiği bir savunma sistemiyle bütünleşmesine büyük önem vermektedir. Bunun sebepleri, her iki devlette konuşlandırılmış büyükçe birer ABD silâhlı kuvvetlerinin bulunması, bu kuvvetlerle bu bölgelerdeki muhtemel gelişmeleri caydırabilmesi ve ayrıca bu devletlerin nükleer silâha sahip olmamasıdır.[151]

ABD'nin Japonya ile ilişkileri; güvenlik ittifakı, politik işbirliği, ekonomi ve ticaret gibi üç alanda cereyan etmektedir. 1960 tarihli ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması 1997 yılında revize edilmiş bulunmaktadır. Bu anlaşma, Japonya'ya karşı bir saldırı veya Japonya civarındaki bölgelerde bir silâhlı çatışma olması durumunda, iki ülke arasında etkili ve güvenilir bir işbirliğinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.[152]

ABD, Avrupa Topluluğunun yeni bir süper güç olarak ortaya çıkmasını kontrol altında bulundurabilmek için NATO'ya büyük önem vermektedir. Avrupa

---

[149] Abdullah ÖZKAN, **21. Yüzyılda ABD'nin Küresel Stratejileri**, Tasam Yayınları, Uluslar Arası İlişkiler Serisi: 4, İstanbul, 2006, s.11–32.

[150] Okan ARSLAN ve Selçuk ARI, **Amerika: Özgürlük Havarisi mi, Yoksa Günah Keçisi mi?**, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.260.

[151] KARAMISIR, **a.g.e.**, s.234.

[152] Atilla SANDIKLI, **Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Topluluklar Birliği**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.190.

savunması NATO'nun savunma ve güvenlik politikasıyla uyumlu olmalıdır. Bunun dışında oluşabilecek her hangi bir oluşum karşısında ABD'ni bulacaktır.[153]

Bu arada ÇHC potansiyel bir süper güç olması ve yayılmacı bir politika izleyen Yahudi ırkı gelecekte, ABD'nin süper güç olgusuna ortak olabileceklerdir. ABD'nin en önemli çıkarı, büyük güçler arasında barışın idamesidir. Avrupa ve Japonya ile ittifakların yürütülmesi başlıca hedeftir. Rusya Federasyonu ve ÇHC ile de iyi ilişkilerin geliştirilmesi istenmektedir. ABD, ayrıca büyük güçler arasındaki ihtilafların barışçı yollardan halledilmesini arzu etmektedir.[154]

ABD'nin Orta Doğu'da devam eden stratejik çıkarları mevcuttur. 1975'den bu yana Orta Doğu'daki ABD askerî mevcudiyeti, diğer bölgelerin aksine tedricen artmıştır. ABD, Orta Doğu'da daimi üslere sahip olmamakla birlikte, bölgede güçlü bir kara, hava ve deniz kuvveti bulundurmaya devam etmektedir. ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük menfaati, Basra Körfezi'nden petrolün dünya pazarlarına istikrarlı fiyatlarla, kesintisiz akışının sağlanmasıdır. ABD ve diğer büyük devletler, Körfez dışındaki kaynakların azalması dolayısıyla giderek Körfez petrolüne bağımlı hale gelmektedirler. Bu durumda ABD'nin Körfezdeki petrol sahalarının kontrolünün düşman bir ülkeye geçmesine müsaade etmeyeceği açıktır.[155]

Bu politikaları uygularken, eskiden denizaşırı stratejik bölgelerde daimi üsler ve hazır kuvvetler bulundurmakla uygulanan stratejinin yerini, şimdi kriz bölgelerine süratle sevk edilebilecek bir hazırlık durumuna sahip kuvvetlerin anavatanda idamesini öngören strateji almakta, bu suretle hem daimi üslerin işletme masraflarından tasarruf edilmekte, hem de bazı sorumlulukların bölge ülkelerine devri ve gerektiğinde yeniden ileride konuşlanmak üzere ikili veya çoklu anlaşmalar yapılmaktadır.

ABD, bugün için sahip olduğu ekonomik, askerî ve teknolojik üstünlüğüne dayanarak, özellikle yeni güvenlik stratejileriyle, ABD kamuoyunun tüm yorum ve beklentilerine karşı, küresel liderlik ve tek süper güç kimliğinden uzaklaşmak niyetlisi değildir. Ayrıca bu kimliği paylaşmak konusunda ne denli istekli olduğu da kuşkuludur. Böylece yenidünya düzeni arayışında küresel güç ilişkilerinin çok aktörlü bir zemin içinde gerçekleşmesi durumunda, çok mücadeleli sürmesi kaçınılmazdır.

---

[153] **A.g.e.**, s.169-175.
[154] **A.g.e.**, s.180-183.
[155] BUDAK, **a.g.e.**, s.558-568.

ABD çıkarlarıyla çeliştiği düşünülen her türlü ittifak zemini ve işbirliği girişimi, tehdit ve şiddet algılamasını oluşturmaktadır. Bu durum, yeni model veya küresel güç odaklaşmasını da benimsemeyen, kontrol edilemeyen her türlü gücü tehdit olarak algılayan ve bu konumda Soğuk Savaş'ın karşıt aktörleri (Rusya-ÇHC gibi) kadar ekonomik, askerî, teknolojik güç ilişkilerinde yeni potansiyeller taşıyan, güçlülük gösteren Soğuk Savaş'ın müttefiklerine de (Avrupa, Japonya gibi) kuşku duyabilen bir strateji bütünlüğünü yansıtmaktadır.

Açıkça görülen şudur ki, uzun vadeli bir oluşum süreci sonucunda sahneye nispeten birleşik bir Batı Avrupa aktörü çıkmış ve şimdi bu aktör, ekonomik gücüne denk düşen politik mekanizmalar yaratmanın yollarını aramaktadır. Dört bir yandan gelen tazyikler, iki tarafı da birbirlerinden kopmaya zorlamaktadır. Batı Avrupalıların durumdan çıkarmaları muhtemel sonuç ise, kendi özerk askerî güçlerini yaratmak ve kendi politik aygıtlarını güçlendirmek yolunda olabilir. ABD ise her ne kadar AB'nin tam bir birleşme sağlamasını kendi küresel çıkarları açısından tehlikeli bulsa da Pasifik'te meydana gelen gelişmeleri dengelemek için Avrupa'ya ihtiyacı olduğunu bilmektedir. Aynı zamanda icra edilen askerî harekâtların mali ağırlığını da Avrupa'nın paylaşmasını istemektedir. ABD, soğuk savaşın sona ermesinden sonra dikkatini Pasifik bölgesindeki gelişmelere çevirmiş, Avrupa'nın da kendi bölgesinde meydana gelen krizlerde daha aktif rol almasının gerekliliği düşüncesiyle AB'nde meydana gelen gelişmeleri kendi kontrolünde kalmak kaydıyla desteklemektedir. ABD, AB'nin yatay olarak yani üye sayısının artırılarak genişlemesini, derinliğine yani mevcut yapıda tam bir birleşmeye gidilerek yapılacak düzenlemelere nazaran kendi menfaatlerine daha uygun görmektedir.[156]

Sonuç olarak; ABD süper güç olduğunu göstermek için sürekli bahaneler arayacak ve bulduğunda da fırsatları değerlendirmekten çekinmeyecektir. Bunun en bariz örneklerini Körfez, Afganistan ve Irak harekâtlarında görmek mümkündür.

(2) Kıtasal Jeopolitik Güç Merkezleri

Etki alanları münferiden, yer aldıkları kıtada ve onun yakın çevresi ve varsa deniz aşırı toprakları üzerindedir. ÇHC başlıca örnektir. Rusya Federasyonu, Almanya, İngiltere ve Fransa da bu kategoriye örnek teşkil edebilirler.[157]

---

[156] SANDIKLI, **a.g.e.**, s.170-172.
[157] BUDAK, **a.g.e.**, s.40.

(a) ÇHC

Asya'da, 9.597.000 km^2 toprağa ve 1,3 milyar nüfusa sahip (1981 sayımı) bir ülkedir. Başkenti Pekin, resmî dili Çincedir. Doğuda Büyük Okyanus, kuzeydoğuda Kuzey Kore, Kuzeyde Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, batıda küçük bir sınır ile Afganistan, güneyde Pakistan, Hindistan, Buhistan, Birmanya, Laos, Vietnam, Burma, Tayland ile çevrili olan ÇHC nüfus bakımından dünyada birinci, toprak bakımından AB ile beraber üçüncü ülkedir. Cumhuriyet ismini almasına rağmen sosyalist bir rejimle yönetilmektedir.[158]

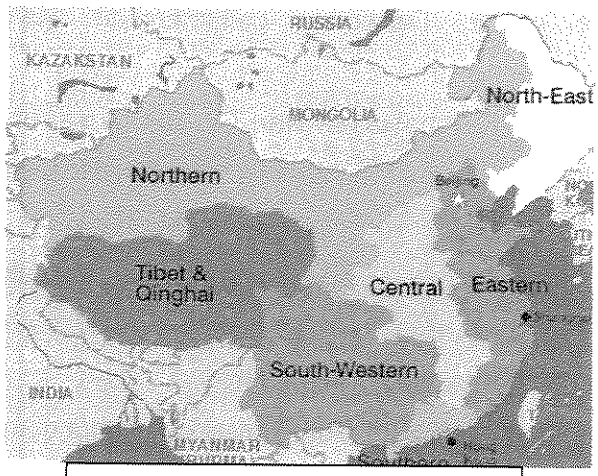

Harita 1.1: Çin Halk Cumhuriyeti

Doğudan batıya 5 bin, kuzeyden güneye ise yaklaşık 5.500 kilometre uzanır. Sınırları çok uzundur. Çin denizi ile 4.345 km. kıyısı vardır. ÇHC üç ana bölgeye ayrılır. Güneybatısı yüksek yayla, kuzeybatısı geniş havzaların yer aldığı dağlık bir bölgedir. Doğusu alçak ovalardan oluşur. Doğudan batıya doğru akan Yangçe (Gök ırmak) ülkeyi iki parçaya ayırır. ÇHC'nin geniş ovalarını dört önemli ırmak ve kolları sular.[159]

Eski Hun İmparatorluğu'nun toprakları bugün ÇHC sınırları içindedir. Ovalar, dağlar, çöllerle kaplı geniş bir ülke olan ÇHC, bitki örtüsü bakımından çeşitlilik gösterir. Kuzeyde bozkır ve çöl iklimi, güneyde tropik iklim kuşağı yer alır. Yağış boldur. Dünyanın en büyük çölleri Gobi Çölü ve Taklamakan Çölü ÇHC'nin kuzeyindedir. 25 milyon nüfusu Doğu Türkistan, ÇHC'nin hegemonyası altındadır.[160]

Tarım ve hayvancılık ürünleri pirinç, buğday, mısır, şekerkamışı, soya fasulyesi, domuz, koyun, keçi, sığır ve balıktır. Çinko, bakır, kurşun, kalay, tungsten, demir, nikel, boksit ve altın madenleri bulunur. Sanayisi çimento, çelik, suni gübre, şeker, tekstil, ipekçilik, saat, bisiklet, dikiş makinesi, televizyon gibi ürünlere dayanır. İhracatında petrol ve petrol ürünleri, tahıl kırması, dokuma, ipek, çay, işlenmiş besin

---

[158] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.15.
[159] **A.g.e.**, s.15.
[160] **A.g.e.**, s.15-16.

maddeleri başta gelir. Ulaşım ırmaklar ve karayolu ile yapılır. Demiryolu gelişmemiştir. Kıyı taşımacılığı çok önemlidir.[161]

Nüfusun yüzde 94'ünü aynı kültür ve dili paylaşan Han Çinlileri oluşturur. Nüfusun geri kalan yüzde 6'sı Uygurlar (25 milyon), Moğollar ve Tibetlilerden meydana gelir. Bütün çocuklar, 6 yıllık temel eğitimden geçmek zorundadır. (Ancak yalnızca üçte biri ortaöğrenime devam eder). Bu bakımdan okuryazarlık oranı yüksektir. Halkın çoğu tarım yapılan köy ve kasabalarda yaşar.[162]

ÇHC'nde 50'den fazla dil konuşulur. Ortak dil Pekin yöresinde konuşulan Mandarin dili denilen Han lehçesidir. Mandarin Çincesi aynı zamanda milli yazı dilidir. Din olarak Konfüçyüs'ün felsefesi öğretileri önce gelir. Sonra Budizm ve Taoizm inançları hâkimdir. ÇHC, doğal sınırları itibariyle öbür ülkelerden yalıtılmış bir coğrafî konuma sahiptir. 1 Ekim 1949'da, Mao ile Sosyalist düzene geçmiştir.[163]

1997'de iktidara gelen Jiang ZEMIN; Deng XIAOPING'in *"Sosyalizmi, Çin karakteristiklerine göre inşa etmek"* teorisine sadık kalacağını teyit ederek ülkenin Orta ve Batı bölgelerinin kalkındırılması ve bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması, siyasi reform, adalet sisteminin ıslahı, orduda indirim, yolsuzluk ve rüşvet ile mücadele gibi konuları ortaya koymuştur. ÇHC'nde iki önemli karar organı olan Parti Polit Bürosuna ve Merkez Askerî Komisyonuna iyi eğitimli kadrolar atamak suretiyle ÇHC'nin gelecekteki konumunu güçlendirmiştir.[164]

ÇHC dış politikasının temel ilkeleri; ÇHC'nin bağımsızlığının muhafazası için; egemenlik ve güvenlikten taviz vermemek, dünya barış ve istikrarını tehdit eden "hegemonya" siyasetlerine karşı çıkmak, dış politikada bağlantısız ve tarafsız bir politika izlemek, ÇHC'nin kalkınmasına öncelik vermek ve bunu gerçekleştirirken Tayvan'ın Anayurda dönmesini sağlamak, Dünya barışının korunması için; barış içinde birlikte yaşama ilkesini uygulamak, bütün ülkelerle dostluk ilişkileri ve işbirliğini geliştirmek, ihtilafları barışçı yollardan ve kuvvet kullanmadan çözümlemeye çalışmak ve çatışmalardan kaçınmak, Dış dünya ile aktif temasta bulunmak ve ekonomik küreselleşmeye katılmak olarak benimsenmiştir. Bazı gözlemcilere göre ÇHC'nin yakın gelecek için hedefinin; Doğu Asya'da hâkim güç olarak ABD'nin yerini almak, uzun

---

[161] **A.g.e.**, s.16.
[162] **A.g.e.**, s.16.
[163] **A.g.e.**, s.16.
[164] Kutay R. KARACA, **Dünyada Yeni Güç ÇİN**, İstanbul, Nisan 2003, s. 78.

vadeli hedefi ise; ABD'nin dünyadaki tek süper güç tekeline son vermek şeklinde tespit edilmiştir.[165]

ÇHC'nin ekonomik alandaki büyümesi, ABD dış siyasetini yakından ilgilendirmekte, bölge ülkelerinde tedirginlik yaratmaktadır. ABD'nin ÇHC ile ticaretindeki açığı giderek büyümektedir. ÇHC hükümeti, istikrarlı büyümeyi hedef alan makro-ekonomik politikalarını son yıllarda istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. 1985'ten beri ekonomisini yılda ortalama % 10 büyüme hızı ile devam ettirmiştir.[166]

ÇHC'nin yaşadığı en önemli sorunlardan biri, yüksek enerji ihtiyacına karşın, bunu karşılayacak yeterli sermayeye sahip olmamasıdır. Devletin işletmesindeki diğer alanlarda olduğu gibi, enerji sektörü de düşük verimlilik ve tüketimde yetersizliklerden şikâyetçidir. Geçen on yılda ekonomideki hızlı genişlemeye paralel olarak, enerji talebi de hızlı ve istikrarlı bir şekilde artmıştır. ÇHC'ndeki enerjinin %75'ini kömür oluşturmaktadır. 900 milyar metrik tonluk rezervleri ile ÇHC, ABD'nin veya eski SSCB'nin sahip olduğu rezervlerin üç katı rezerve sahiptir. ÇHC, 1993 yılında net petrol ithalatçısı haline gelmiştir. ÇHC'nin dünyadaki en büyük hidroelektrik enerjisi potansiyeline sahip olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu potansiyelin kullanılabilmesi için yaklaşık 12 milyar dolarlık yatırıma ihtiyaç duyulacağı hesaplanmaktadır. ÇHC'nin doğal gaz üretiminin de potansiyeline göre oldukça düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. ÇHC'nde halen faaliyet gösteren 3 nükleer santral, ülkedeki enerji üretiminin yalnızca % 1'i kadar üretim yapmakta olup, halen 6 santralin daha inşaatı planlanmıştır.[167]

ÇHC askerî yönden de bir süper güç olma istikametinde hızla ilerlemektedir. ÇHC'nin insan gücü bakımından dünyanın en büyük ordusuna ve nükleer silâhlara sahip olması, gücünü artıran faktörlerdir. ÇHC, ülkenin modernizasyonu için uyguladığı geniş kapsamlı programın bir parçası olarak silâhlı kuvvetlerin modernize edilmesine yönelik faaliyetlerini de sürdürmektedir. Başlıca hedeflerden biri silâhlı kuvvetlerini bir değişimden geçirmektir. Böylece ÇHC yerel, ancak yüksek teknolojinin kullanıldığı savaşları kazanabilir. Ancak ekonomik gelişme

---

[165] SİSAV, **Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye**, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları İstanbul, Ağustos 2000, s.103.

[166] Zhang ZUQİAN, "*Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin Çin'in Bakış ve Politikaları*", **Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.32.

[167] Deniz Ülke ARIBOĞAN, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, 2002, s. 98.

hala milli öncelik olduğundan, ÇHC' nin milli savunmasını modernize etmekle ilgili çabaları sınırlıdır. 2001 mali yılı değerlerine göre askerî harcamaların gayri safi milli hâsıla içindeki payı %1,5'dur. Pek çok gelişmiş ülkede ise bu oran Çin'dekinden çok daha yüksektir.[168]

ÇHC' nin büyümesi devam eder ve daha da güçlenirse, geçmişte kaybettiği toprakları geri alma yönünde kararlı bir politika izleyebilir.[169]

21'inci Yüzyılda Orta Asya güvenliğinde yanıt bekleyen soru, ÇHC'nin çok kutuplu kuvvet dengesinde rol almayı mı, yoksa kendi üstünlük ve hegemonyasını kabul ettirmeyi mi tercih edeceği sorusudur. ÇHC, temel önceliğini, ekonomik kalkınmasını sürdürmeye ve halkının yaşam standardını yükseltmeye vermektedir. ÇHC, milli çıkarlarını ciddi şekilde etkilemediği sürece, uluslar arası platformlarda genellikle taraftar veya aktif davranmamaya özen göstermektedir.[170]

ÇHC, güvenliği açısından ülkesini çeviren denizlerde bir koruma kuşağı tesis etmek istemekte ve bu maksatla konvansiyonel güçlerini artırma ve geliştirme yoluna girerek Güney Çin Denizini, Adaları ve hatta Güneydoğu Asya'yı kontrolü altına almayı hedeflemektedir. ÇHC, Tayvan'ın kendisine katılmasını arzu etmektedir. Finans merkezi Hong-Kong'dan sonra, teknoloji merkezi Tayvan'ın da ÇHC' ne katılması, bu ülkenin süper güç konumuna erişmesini hızlandırabilecektir. Diğer taraftan ÇHC' nin siyasi, askerî ve ekonomik mülahazalarla Güney Çin Denizi'ne hâkim olma arzusu içinde olduğu da gözlenmektedir. [171]

ÇHC, jeopolitiğin değişmez unsurları yönünden değerli bir jeopolitiği vardır. Değişken unsurlar yönünden 1,8 milyar nüfusu ve nüfusun %94'ünün aynı kültür ve dili paylaşması, dinler ve diller arasında uyum olması, etnik farklılığın tehlikeli boyutta olmaması, güçlü bir ekonomiye ve askerî güce sahip olması, derin bir kültür birikiminin bulunması, nükleer güce sahip olması ve uzay teknolojisini yakalaması gibi sebeplerden dolayı jeopolitiği en güçlü ülkelerdendir.[172]

Son yıllardaki gelişmişlik düzeyi gelecekte dünyanın ilk iki süper ülkesinden birisi olacağını göstermektedir. ÇHC, ABD politikasına dur diyebilecek tek ülke görüntüsü vermektedir. Globalleşmenin önündeki en önemli engel gibi

---

[168] ZUQİAN, **a.g.m.**, s.34.
[169] SANDIKLI, **a.g.e.**, s. 215.
[170] **A.g.e.**, s. 217.
[171] **A.g.e.**, s. 218-220.
[172] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.16–17.

durmaktadır. ÇHC ve RF arasında yapılacak bir askerî karşılıklı yardım anlaşması, ABD dâhil batı dünyasını sarsacak güçtedir. ÇHC bugün de, gelecekte de dünya dengesindeki yerini koruyacak güçtedir. Gelecekte süperle güç haline gelmesi, ÇHC dünya ve Orta Asya Türkleri için belki en büyük tehlike, belki de RF, ABD ve AB'nin yayılmacı emellerine karşı bir denge unsuru olacaktır. [173]

(b) Rusya Federasyonu (RF)

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) topraklarının dörtte üçü ve nüfusunun yarısından fazlası RF'ndadır. Batıda Norveç, Finlandiya, Batlık Denizi, Estonya, Letonya, Beyaz RF, Ukrayna Cumhuriyetleri, güneyde Karadeniz, Gürcistan, Azerbaycan, Hazar Denizi, Kazakistan, Moğolistan, ÇHC ve Kore, kuzeyde Kuzey Buz Denizi ve doğuda Büyük okyanus ile çevrili 17.075.400 km^2 yüzölçümlü, 1988 sayımına göre 147.386.000, günümüzde 160–170 milyon nüfuslu bir ülkedir. Başkenti Moskova'dır.[174]

Batı sınırı Avrupa'ya, doğu sınırı Japon Denizine -Büyük Okyanus- güneyde ÇHC ve Türkiye'ye yakın komşu olan RF gerek Çarlık RF' nu döneminde, gerekse SSCB döneminde dünyanın beş büyük devletinden biri olmayı başarmıştır. Ülkenin bir kısım toprakları Avrupa katısında bir kısmı parçası da Asya kıtasındadır. Bu iki bölgeyi birbirlerinden Ural Dağları ayırır. Avrupa'da toprakları yüksek düzlükler ve ovalarla kaplıdır. Ural dağlarının doğusunda geniş bir düzlük bulunur. Bu düzlük ile Büyük Okyanus arasında engebeli yaylalar ve dağlar vardır. RF' nun Asya'daki topraklarının büyük bölümüne Sibirya adı verilir. Dünyanın en soğuk kentleri Sibirya'dadır. [175]

RF'nda yaşayan halkın çoğu Rus'tur. Kırım Türkleri, Yahudiler, Mordvinler, Türk Uluslarından Çuvaşlar, Başkırtlar, Polonyalılar ve Alman azınlıklar da RF' da yaşayan halklar arasındadır. Müslüman Türklerin haricindeki halk Hıristiyan-Ortodoks'tur. SSCB dağılmadan önce 22 milyon km^2 topraklan olan devletin jeopolitik yapısı ile bugünkü yapısı arasında fazla bir fark yoktur.[176]

---

[173] **A.g.e.**, s.17.
[174] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.13.
[175] **A.g.e.** s.13–14.
[176] **A.g.e.** s.14.

Harita 1.2: Rusya Federasyonu

Nehirleri, gölleri, ovalan, dağları, sınırdaş olduğu denizleri, gölleri ve toprak üstü, toprak altı zenginlikleri bakımından önemli bir ülke olan RF'nun başlıca tarım ürünleri buğday, çavdar, yulaf ve ketendir. Keçi, domuz, koyun ve at yetiştirilir. Ormanları kereste ve kürk kaynağıdır. Maden bakımından oldukça zengindir. Demir, bakır, nikel, altın ve değerli taşlar çıkarılmaktadır. Sanayisi Urallar' daki maden kaynaklarına, Volga-Ural yöresindeki petrole, Sibirya'daki kömür, petrol ve gaz yataklarına dayanır. Termik, hidroelektrik ve nükleer enerji santralleri önemli bir yer tutar.[177]

RF edebiyat, güzel sanatlar, müzik ve bilim alanlarında önemli başarılara imza atmıştır. Mendel, Pavlov, Saharov gibi bilim adamları, Tolstoy, Gorki gibi yazarları, Çaykovski, Borodin gibi müzisyenleri dünya çapında tanınmaktadır. Komünist rejimin siyasî, idari, sosyal tesirleri tamamen kalkmamışsa da rejim ve anlayış olarak demokrasiye doğru kaymaktadır.[178]

RF motor ve silâh sanayinde ileri bir ülkedir. Uzay yansında ABD'yi yakından takip etmektedir. Nükleer güce sahip birkaç ülkeden biridir. Dünyanın teknoloji bakımından en güçlü ülkelerindendir.[179]

1991 sonlarında dünyanın toprak bakımından en büyük devleti olan Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrasya'nın tam ortasında büyük bir jeopolitik karışıklık ve boşluk yaratmıştır. Bu dağılma ile Rusya, Sovyetler dönemindeki

---

[177] **A.g.e.** s.14.
[178] **A.g.e.** s.14.
[179] **A.g.e.** s.14.

topraklarının önemli bir kısmını, nüfusunun hemen hemen yarısını ve en önemlisi de dünyanın iki süper gücünden birisi olma özelliğini kaybetmiştir. Onbeş cumhuriyetten oluşan SSCB, ondört cumhuriyetinin bağımsızlıklarını ilanını müteakip geriye sadece Rusya Federasyonu olarak kalmıştır.[180]

SSCB'nin dağılması ve Rusya için Kafkasya'nın kaybı, yeniden dirilen Türk etkisi hakkındaki stratejik korkuyu canlandırmış, Orta Asya'nın (Türkistan) kaybı, bölgenin anormal enerji ve maden kaynaklarıyla ilgili eksiklik duygusunu yaratırken bir yandan da potansiyel bir İslami meydan okuma hakkında endişe yaratmış, Ukrayna'nın bağımsızlığı, Rusya'nın kendini vakfettiği Pan-Slavik bir kimliğin özüne meydan okumuş ve Rus Devleti için yaşamsal bir jeopolitik gerilemeyi temsil etmiş, Baltık'ta ve Karadeniz'de belirleyici konumunun kaybına, Türkiye'nin bir zamanlar kaybettiği etkisinin Kafkaslar ve Karadeniz'de tekrar sağlanmasına neden olmuş, Hazar Denizi'nde belirleyici konumda iken şimdi hak iddia eden beş ülkeden yalnızca birisi durumuna indirgenmiş, Güneydoğu sınırlarında bazı yerlerde 1000–1500 km. kuzeye itilmesine neden olmuştur.[181]

Rusya'nın içinden geçtiği değişim süreci, batı için büyük önem taşımaktadır. Batının beklentisi olan demokrasi ve piyasa ekonomisi reformları, ülke çapında beklenenin gerisinde kalmıştır. Rusya'nın; demokrasi, hukukun üstünlüğü, gerçek parlamenter rejim, kuvvetler ayrılığı, hür basın, sivil toplum vb. alanlarda tecrübesinin bulunmaması, geleceği ve reformların başarısı konusunda şüphe yaratmaktadır.[182]

1997 yılında imzalanan NATO-Rusya Kurucu Senedi ile Rusya'nın Avrupa'da soğuk savaş sonrası fiili varlığı resmen sona erdirilmiş ve NATO-Rusya ilişkileri yeni esaslara bağlanmıştır. Bu çerçevede, Avrupa-Atlantik toplumundaki bütün ülkelerin güvenliği ve bölünmezliği konusunda anlaşma sağlanmıştır. NATO'nun genişlemesine Rusya'nın itirazları sürmektedir. Rusların çoğunluğu NATO ile güvene dayanan ilişkilerin tesis edilemeyeceği görüşündedir. Rusya ayrıca, NATO'nun genişlemesinin, Ukrayna, Baltık Cumhuriyetleri ve diğer eski SSCB'lerini kapsamaması gerektiğini, ittifakın böyle bir adım atması halinde, NATO-Rusya Kurucu Senedi'nin

---

[180] BUDAK, **a.g.e.**, s. 455.
[181] **A.g.e.**, s. 456.
[182] Sadi ÇALIŞANLAR, *"NATO' nun Türkiye'nin Bulunduğu Coğrafyaya Katkıları ve Etkileri"* **Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur? Sempozyumu Kitabı,** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2002, s.42.

gözden geçirilmesi de dâhil olmak üzere dış politikasında Batıya karşı köklü değişiklikler yapacaklarını ileri sürmektedir.[183]

Soğuk Savaşın sona ermesiyle RF; stratejik askerî teçhizatı ve yurtdışındaki askerî intikalleri de dâhil, savunma bütçesini ve silâhlı kuvvetlerinin boyutunu küçültme yolunu seçmiştir. Son yıllarda Rusya'nın savunma harcamaları hemen hemen yarıya inmiştir. Ayrıca askerî harcamaların gayri safi milli hâsıladaki payı da 1992'de 4,5 iken 2002'de 2,6'ya düşmüştür. Kesin ifadelerle, Rusya'nın 2001 yılındaki askerî harcamaları, 12,7 milyar ABD dolar olmuştur. Bu rakam, sadece ABD'nin (281,4 milyar dolar) değil aynı zamanda Japonya, Fransa, Almanya, İngiltere veya Çin'in harcamalarından da azdır.[184]

Rus Silâhlı Kuvvetlerindeki personel miktarı 1992–2002 yılları arasında 2,7 milyondan 1,2 milyon inmiştir. Savaş uçaklarının sayısı hemen hemen % 40 azalmıştır. Bir zamanlar ABD Deniz Kuvvetleriyle rekabet edebilecek düzeyde müthiş bir güç olan Rus Deniz Kuvvetleri, boyut ve ateş gücü olarak radikal bir şekilde gerilemiştir. 2002 yılına gelindiğinde, Baltık Donanmasının tonajı % 30, Kuzey Donanmasının tonajı % 25'den fazla ve Pasifik Donanmasının tonajı ise % 30'un üzerinde azalmıştır. Ayrıca, Rus SSBN donanmasının yaklaşık üçte ikisi hizmetten geri çekilmiştir. Hatta 2002 yılı başlarında Rusya, sahip olduğu stratejik nükleer silâhlar fırlatan araçlarının sayısını 1136'ya ve nükleer savaş başlıklarının sayısını 4951'e indirmiştir. 1991 tarihli, 1 nci Stratejik Silâhların Azaltılması Anlaşmasındaki (START I Treaty) tavan, stratejik nükleer silâhlar fırlatan araçlar için 1600, nükleer savaş başlıkları için 6000 olarak belirlenmiştir.[185]

Asya-Pasifik bölgesindeki gelişmeler, Rusya'nın stratejik ilgi alanında ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın Asya politikası başta ÇHC ve Hindistan olmak üzere Uzak Doğu ülkeleri ile hem stratejik çıkarlar açısından, hem de Batı ile olan bağları dengelemek açısından mevcut ilişkileri genişletmek tarzında cereyan etmektedir. 23 Nisan 1997'de ÇHC ile Rusya arasında imzalanan "21'inci Yüzyıla Doğru Stratejik Ortaklık Deklarasyonu", ÇHC-Rusya-ABD stratejik üçgeninde ÇHC ile Rusya arasında, ABD'ye karşı olduklarını, hiçbir ülkenin uluslar arası ilişkilerde hegemonya kurmaya,

---

[183] **A.g.e.**, s. 43.

[184] Gennady CHUFRİN, "*Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin Rusya'nın Bakış ve Politikaları*", **Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.19.

[185] **A.g.e.**, s. 20.

kuvvet politikası uygulamaya ve uluslar arası faaliyetleri tekeli altına almaya kalkışmaması gerektiğini belirten en önemli gelişme olarak nitelendirilmektedir. Rusya ve ÇHC, dünyanın çok kutuplu olmasını ve bunun yenidünya düzeninin temellerini oluşturmasını istemektedirler. Rus-ÇHC yakınlaşmasına Hindistan'ın da katılımı ile bir stratejik üçgen oluşturulmaya çalışılmaktadır.[186]

Avrupa içinden Almanya'nın Rusya ile yakınlaşması, Rusya'nın en çok dışalım yaptığı ülke olması, kredi ilişkilerinin gelişmesi sadece ticari boyutta gelişen bir yaklaşım değil, aynı zamanda stratejik özellikli ve bölgedeki ABD etkinliğini dengelemeye yönelik bir girişimin izlerini taşımaktadır. Bu dengeleme çabası, hem Rusya cephesinden, hem de Almanya cephesinden gelmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın hem bölgesel hem de küresel boyutlu bir başka stratejisi ise, ABD-Avrupa olası ayrışmasını desteklemektir. Özellikle en son ABD'nin "Füze Kalkanı" veya "Ulusal Savunma Kalkanı" denilen yeni güvenlik stratejisine yönelik yaklaşımında Avrupa ile muhalefet kulvarında buluşması, bu desteğin bir başka yansıması olarak değerlendirilmektedir.[187]

Rusya'nın içinde bulunduğu coğrafi bölgenin ve daha geniş tanımıyla adına Avrasya denilen ve ünlü coğrafyacı MACKINDER'den bu yana dünyanın merkezi sayılan ve buraya hâkim olan dünyaya egemen olacağı düşünülen toprakların, bugün öncelikle petrol ve doğalgazın ve diğer doğal kaynakların jeopolitik değeriyle, kolay istikrara kavuşması düşünülmemektedir. Kafkaslar-Hazar Havzası-Orta Asya, soğuk savaş sonrasının jeopolitik boşluklarına sahne olan bölgesi olup, bu boşluğun yarattığı ortam içerisinde; pazar ve doğal kaynak egemenliğine bağlı olarak çıkarların çatıştığı, yerel veya küresel çelişkilerin canlı tutulduğu ve bölgenin yönetim boşluklarından yararlanmaya dönük yeni rejim ihraç etme arzusu taşınan alan olarak göze çarpmaktadır. Tüm bu deliller neticesinde yenidünya düzeninin şekillenişinde, soğuk savaş kurumlarının varlık nedenlerinin ve geleceklerinin sınama alanı olduğu görülmektedir.[188]

Rusya için, Kafkasya-Hazar Havzası-Orta Asya ekseni dışında, doğuda ikinci boyut; Doğu Asya'dan Pasifik'e uzanan eksendir. Rusya için ikinci boyutu oluşturan bu eksende, ÇHC'nin varlığı son derece önemlidir. Zira iki ülke açısından

---

[186] SANDIKLI, **ag.e.**, s.206.
[187] **Sabah Gazetesi**, 18 Nisan 2002, s.20.
[188] ÇAKAR, **21 inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi**, s.10.

soğuk savaş yıllarının çelişkilerinin karşılıklı olarak kolay aşılması durumunda, önemli bir ittifak zemini yaratılarak, küresel güç ilişkilerini etkileyen yeni bir denge boyutu oluşturulması söz konusudur. Son yıllarda görülen Rusya-ÇHC askerî yakınlaşması, ABD ve Avrupa tarafından dikkatle değerlendirilmektedir. Bu yakınlaşmanın etkisiyle ABD, bir yandan Pasifik eksenini ve ittifaklarını güçlendirirken, öte yandan Avrupa'yı, Rusya'nın halen dikkate değer nükleer güç olması dolayısıyla sık sık uyarmaktadır. ABD'nin bu çabası Rusya-Avrupa yakınlaşmasının önlenmesine de yardımcı olmaktadır. Rusya'nın Doğu Asya-Pasifik uzanımının Güneydoğu Asya boyutu, çok büyük derinlik taşımamakla birlikte bu boyut içinde Hindistan ile yakın ilişkileri sürmektedir.[189]

ÇHC ve Rusya gibi, biri güçlenen, diğeri zayıflayan iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın 21'inci yüzyılda nasıl işleyeceği tam olarak değerlendirilememektedir. Ancak bu ortaklığın NATO ve AB karşıtı bir politika izlemesi ve Pasifik çevresinde ABD'nin nüfuzunu azaltmaya çalışacağı değerlendirilmektedir. ÇHC ve Rusya'nın, 21'inci yüzyılda kendilerini ABD ile eşdüzeyde bir öneme sahip olarak görmek istedikleri ortaya çıkmaktadır. Rusya bugünkü durumu ile üç büyük engeli aşmak zorundadır. Birincisi; diktatörlükten demokrasiye geçiş, ikincisi; güdümlü ekonomiden pazar ekonomisine geçiş, sonuncusu ve en önemlisi de imparatorluktan ulus devletine geçiştir. [190]

Rusya, BM ve AGİT barışı koruma harekâtlarına ve kriz yönetim faaliyetlerine katılmaktadır. Rusya'nın Bosna-Hersek sorununa iştirak etmesi, Avrupa ile ilgili sorunlarda oynamak istediği rolün bir göstergesidir. Rusya'nın uyuşmazlıktaki tutumu, baştan beri Sırplar lehine olmuştur. Rusya, Balkanlarda bir Slav-Ortodoks ittifakının oluşmasına özel önem vermektedir. Rusya, Orta Doğu bölgesinde bir zamanlar SSCB'ye yakın olan ülkeleri yeniden kendisine bağlama gayreti içindedir. Bu kapsamda, Irak üzerindeki yaptırımların kaldırılmasına sıcak bakmaktadır.[191]

Rusya'nın İran ile ilişkilerinde de artan oranda bir gelişme ve yakınlaşma izlenmektedir. İran'a denizaltılar da dâhil olmak üzere ağır silâhlar satmakta ve nükleer teknoloji transferini de kapsayacak şekilde, bu ülkenin kitle imha silâhları ve uzun menzilli füze kabiliyetinin gelişimine yardımcı olmaktadır. Rusya, tüm Kuzey

---

[189] **A.g.e.**, s. 11.
[190] **A.g.e.**, s. 12.
[191] **A.g.e.**, s.5.

Kafkasya'da güvenlik ve istikrarın bütün yönleriyle sağlanmasını yeni askerî doktrininde açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Diğer taraftan Çeçenistan'daki istikrarsızlığın, federasyonun diğer bölgelerine sıçramasından ciddi şekilde kaygı duymaktadır.[192]

Rusya'nın petrol ve doğal gaz politikası, Kafkaslar ve Orta Asya'da üretilen petrol ve doğal gazın temelde Transkafkasya-Rusya-Avrupa güzergâhını takip etmesi esasına dayanmaktadır. Rusya, petrolün Türk Boğazları'ndan geçişine getirilen kısıtlamalara da karşı çıkmaktadır.[193]

Jeopolitiğin değişen unsurları olan sosyal değerler bakımından Avrupa'nın değerlerini paylaşması, ekonomisinin güçlü olması, devamlı politika üretmesi, dağılmadan önce Warshova ve Comecon teşkilatlarını kurması ve doğu bloğunun kutup başı olması, bugün aynı politikayı sürdürmesi, dış politikadaki kararlılığı, askerî gücü ve Slavlık özelliği etrafında milletleşmesi RF' nu jeopolitiğin değişen unsurları açısından da değerli kılmaktadır.[194]

Soğuk Savaş döneminde farklı ideolojilere sahip olma ve çıkar dürtüsünün sonucu olarak bir rekabet içinde olan ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki ilişkinin niteliği Soğuk Savaş sonrasında değişmeye başlamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları, ABD ve Rusya Federasyonu'nun terörizme karşı savaş çerçevesinde yakınlaşmaya başlamasına neden olmuştur. Her ne kadar ABD ilk kez Orta Asya'daki üslerin kullanılmasını gündeme getirdiğinde Moskova bunun Rusya Federasyonu'nun doğal etki sahasına müdahale olarak algılanabileceğini söylemiş olsa da, daha sonra Putin tarafından Bush'a işbirliği teklif edilmiştir.[195]

Dünyanın en güçlü üçüncü ülkesi olan RF, tarihi ve siyasî amacı itibariyle, gelecekte de dünya politikasına yön vermeye devam edecektir.

(3) Bölgesel Jeopolitik Güç Merkezleri

Etki alanları münferiden, bulundukları bölge veya bölgelerdir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti, hem Orta Doğu'da, hem Balkanlarda, hem de Kafkaslarda bir

---

[192]**A.g.e.**, s.6.
[193]SANDIKLI, **Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Topluluklar Birliği**, s.203.
[194]Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.14-15.
[195]Fırat PURTAŞ, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, BRC Basım, Ankara, 2005, s.182.

bölgesel jeopolitik güç merkezi durumundadır.[196] Jeopolitik açıdan Türkiye'nin yeri ve önemi çalışmanın İkinci Bölümünde geniş olarak ele alınacaktır.

(4) Birleşik Jeopolitik Güç Merkezleri

Milli çıkarlar çizgisi üzerinde belirli bir amaç uğruna etkinlik kazanmak için, birden fazla devletin jeopolitik güç kaynaklarının tümünü veya belirli alanlardaki belirli verimlerini birleştirmeleri ile oluşan güç merkezleridir.[197] Bunlar etki alanları bakımından yukarıdaki maddelerdeki kategorilere tek bir devletmiş gibi de sokulabilirler.

Örneğin; NATO kendi sorumluluk sınırları içinde, yarı küresel birleşik jeopolitik güç merkezidir. Aynı şekilde Avrupa Birliği (AB), Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası (AGSP), Şanghay İşbirliği Teşkilatı birleşik jeopolitik güç merkezleridir.

Bunların yanında Arap Birliği, birlik ve bütünlüğünü sağlayabildiği takdirde bir birleşik jeopolitik güç merkezi oluşturabilir. Yine Afrika Birliği (Uluslar Topluluğu) gelişimini tamamladığı takdirde bir birleşik-kıtasal jeopolitik güç merkezi olabilir.

(a) NATO

NATO kuruluşundan bugüne dünyada istikrar unsuru olarak kalabilen yegâne organizasyondur. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile NATO ittifakının da varlık nedeninin tartışılması sonucunu beraberinde getirmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemdeki belirsizliğin halen devam etmekte oluşu ve ortaya çıkan yeni tehditler NATO gibi son derece önemli bir askerî ittifakın batı dünyası için önemli bir araç olma özelliğini halen koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte NATO'nun eski yapısı ile varlığını sürdürmesi yeni oluşumlarla uyuşmadığı için Soğuk Savaş sonrası dönemde örgütün kendini yenileme politikalarını hızla devreye sokması sonucunu doğurmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu blok mantığına göre belirlenmiş olan Güvenlik anlayışı ve tehdit algılaması ilk olarak NATO bünyesinde yeniden ele alınmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Soğuk Savaş'ın sona ermekte olduğunun açık bir şekilde ortaya çıktığı bir dönemde, 1991 NATO Roma Zirvesinde önemli kararlar kabul edilmiştir. Nitekim NATO'nun stratejisini değiştirmesi, eski Doğu Avrupa ülkelerini örgüte alacak süreci başlatması ve

---

[196] BUDAK, **a.g.e.**, s.40.
[197] **A.g.e.**, s.40.

Rusya Federasyonu ile Barış için Ortaklık (BİO) kavramı altında işbirliğine yönelmesi yeniden yapılanmanın somut yansımalarıdır. [198]

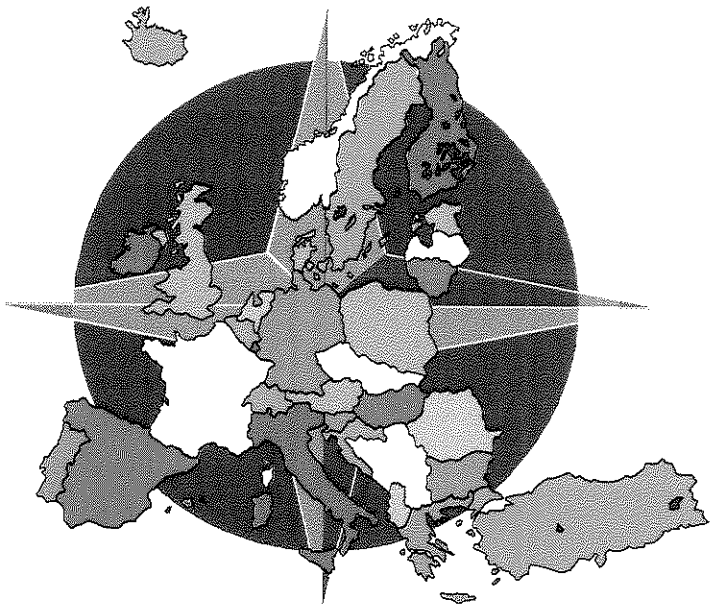

Harita 1.3: NATO Üyesi Ülkeler

NATO bu günkü şeklini 23–24 Nisan 1999 tarihleri arasında Washington'da icra edilen zirve ile belirlemiştir. Zirve bildirgesinde: Dünya büyük değişim göstermesine rağmen, ortaya çıkan belirsizlik ortamında üyelerinin güvenlik çıkarları aynı şekilde devam ettiğinden, NATO 50 yıl önce belirlediği kolektif savunmaya dayalı kuruluş amacını aynen muhafaza edecektir. NATO üyelerinin güvenliğini sağlamakla birlikte Balkanlardaki uygulamalarda olduğu gibi bölge barışını da idame etmek için aktif rol alacaktır. BM antlaşmasında belirtilen prensiplerin uygulanmasına nezaret etmeye devam edecektir. Bu maksatla AGİT ve AB ile yakın işbirliğini sürdürecektir. İnsan haklarının korunması, terörle ve organize suç örgütleri ile mücadele aynı kararlılıkla sürdürülecektir. NATO konseptinde, terörizmin yanı sıra, "yaşamsal önem taşıyan kaynakların akışının önlenmesi" tanımlaması da kullanılmıştır. Bu tanımlama ile petrolün kontrol altında tutulması ve yine petrolün Batı pazarlarına

---

[198] Şakir Ö. BABAOĞLU, "*Çevresinde Oluşan Güvenlik Sorunları ve Yeni Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'nin Bakış ve Politikaları*", **Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.35.

düzenli olarak ve uygun şartlarla erişiminin sağlanmasının bu dönem içinde güvenlik açısında tuttuğu önemli yer vurgulanmıştır. Bu tehdit sıralamasının, terör ve kitle imha silâhlarının yayılmasıyla birlikte yapılması, NATO'nun güvenlik önceliğinin Orta Doğu'ya doğru kaydığı yönünde bir değerlendirmeyi de gündeme getirmiştir. Washington Zirvesi'nde kabul edilen Stratejik Konsept, bölgesel krizlerin yayılmasının önlenmesine, petrol kaynaklarının korunmasına ve terör gruplarının kitle imha silâhları ve yeni teknolojilere erişerek yapacakları olası saldırılara karşı önlem alınmasına büyük yer ayırmıştır.[199]

21'inci yüzyıldaki güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere politik dayanışma devam ettirilecek, bu maksatla operasyonlar için gereken askerî güç geliştirilerek idame edilecektir. Silâhsızlanma faaliyetlerine devam edilecek ve kitle imha silâhlarının yayılması önlenecektir. 1991 stratejisi ile temeli atılan ve 1994 Brüksel zirvesi ile başlatılan BİO programına artan bir tempo ile devam edilerek, aynı çerçevede NATO-Rusya Federasyonu, NATO-Ukrayna ve Akdeniz diyaloğu geliştirilecektir. NATO yeni demokrasileri içerecek şekilde genişlemeye devam edecektir. Savaşa meydan vermeyecek şekilde "Çatışmaların önlenmesi" ve "Kriz Yönetimi" uygulamaları geliştirilecektir. Kuzey Amerika ve Avrupa'nın ortak güvenliklerinin gelecekte de birbirlerinde ayrı düşünülemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu yoğun gündem bugünün NATO'sunu oluşturmaktadır. Geleneksel görevleri konusunda bir önyargıya kapılmadan yeni sorunları ele alabilen ve gelecekteki rolünü evrim içindeki güvenlik ortamına uyum sağlayabilme yeteneğine dayandıran bir NATO günümüzde varlığını sürdürmektedir.[200]

Sonuç olarak NATO, yeni stratejik konseptiyle barış ve istikrar unsuru olmaya devam etmektedir. AB kendi içerisinde oluşturmaya çalıştığı AGSP'sı şimdilik NATO imkânlarını kullanacakmış gibi görünse de gelecekte NATO'nun ciddi bir rakibi olabilecektir.

(b) Avrupa Birliği (AB)

AB, batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Barents Denizi, güneyde Akdeniz, doğuda Ural Dağları ile çevrilmiş Avrupa Kıtası adını alan ve üzerinde Avrupa medeniyetinin doğduğu geniş bir saha üzerinde meydana gelmiş bir siyasî oluşumdur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya-

---

[199] **A.g.m.**, s.36-37.
[200] Beril DEDEOĞLU, **Uluslar Arası Güvenlik ve Strateji,** Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.232–242.

Macaristan İmparatorluğu gibi devletlerin çok kutuplu mücadelelerine sahne olan Avrupa, bu defa tek devlet haline gelmektedir. Bunda SSCB' nin ve ABD'nin bir "süper güç" olarak Avrupa'nın karşısına çıkmasının rolü büyüktür. ABD ve RF' nun soğuk savaş döneminde yıldan yıla büyüyerek ve yayılarak gelişmesi, Avrupa'nın büyük devletlerini de harekete geçirerek "güçlü olmak için birleşmek gerek" fikrinden hareketle işbirliğine sevk etmiş ve bu işbirliği sonucunda AB kurulmuştur.[201]

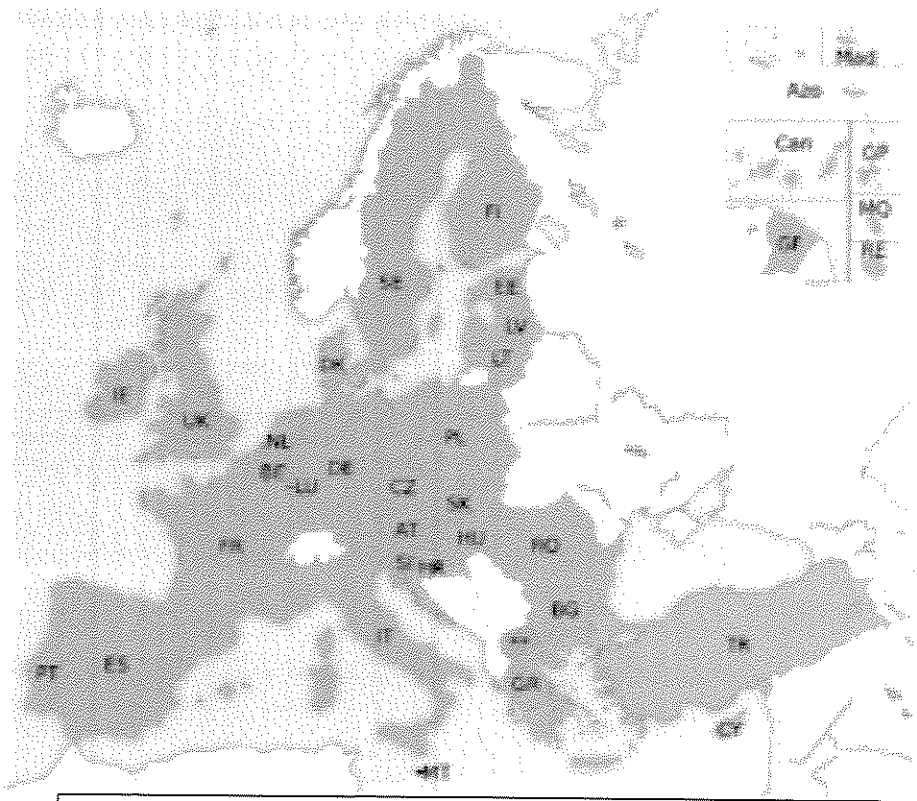

Harita 1.4: Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkeler

AB, 8 milyon km^2' lik Avrupa kıtasını kapsamaktadır. Bugüne kadar bölge ve dünya politikasına yön veren İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan, Fransa gibi sanayide ve tarımda ileri gitmiş, güçlü ordulara sahip olmuş bilimde ileri gitmiş, insan haklarına ve demokrasiye inanmış devletler, ülkeler-milletler, bu topraklar üzerindedir. Bu devletler aynı zamanda geçmişin kolonici ve yayılmacı devletleridir. [202]

Avrupa Birliği fikri, 2'nci Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda "Gümrük Birliği" fikri etrafında gelişmiştir. Hollanda, Belçika ve Lüksemburg 1943'lerde

---

[201] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.11.
[202] **A.g.e.**, s.11.

başlattıkları girişimleri, 1948'de Gümrük Birliği Antlaşmasıyla noktalamışlardır. AB'nin oluşumunun başlıca sebeplerinden birisi, kıtada yüzyıllarca süren savaşlar sonucunda, harabeye dönen ve kan gölüne çevrilen Avrupa'yı yeniden inşa etmek ve insanlar arasındaki barışı, huzuru ve refahı sağlamaktır. Zbigniev BRZEZINSKI'nin de vurguladığı gibi, bu birliğin başlangıcından itibaren bugüne gelişine bir göz attığımızda, bu oluşumun üç ana dürtü tarafından yönlendirildiği görülür. "*Bunlar sırasıyla; iki dünya savaşının sebep olduğu yaraları sarma, ekonomik olarak toparlanma arzusu ve Sovyet tehdidinin yarattığı güvensizlik ortamının giderilmesi.*"[203] İngiliz devlet adamı Churchill, asıl amacın Gümrük Birliği değil, Avrupa Birleşik Devletleri olması gerektiğini açıklamıştır.[204]

Bu dönemde (1951) Avrupa Demir-Çelik Birliği, Avrupa Kömür Birliği, Avrupa Atom Enerjisi Birliği gibi teşkilatlar kurularak bir araya gelmenin ve ihtilaflara son vermenin yolları aranmıştır. Bu meyanda, Avrupa Komisyonu, Avrupa para birliği sayılabilir. Nihayet 1957 yılında Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Almanya, Fransa ve İtalya Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmasını imzalayarak ilk çekirdek oluşumu sağlamışlardır.[205]

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na üye devletler önce 6'dan 9'a, sonra 12'ye çıkmıştır. Bundan sonraki çalışmalar, genişlemeye ve siyasî birlik oluşturma yönünde olmuştur.[206]

AET'ye üye devletler 1991'de Maastrich'te yaptıkları bir anlaşma ile birlik hususunda mutlu sona ulaşmışlar ve AB ismini alarak, tüm Avrupa ülkelerinin üye olacağı bir anlamda Avrupa Birleşik Devletlerini kurmuşlardır. Bugün AB'ne 25 devlet üyedir. Türkiye, 17 Aralık 2004'de aldığı müzakere tarihiyle, 1963'teki ortaklık antlaşmasından bu yana devam eden AB'ye uyum sürecinde, önemli bir adım atmış gibi görünse de, önümüzdeki on yıl İçerisinde tam üye olması beklenmemektedir.[207]

AB ihtiyacı olan demir-çelik-kömür gibi madenleri kendi bünyesinde üretmektedir. Romanya ve Bulgaristan'ın birliğe girmesinden sonra petrol ihtiyacını da kısmi olarak karşılayabilecektir.[208]

---

[203] BRZEZINSKI, **a.g.e.**, s. 56-57.
[204] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.12.
[205] **A.g.e.**, s.12.
[206] **A.g.e.**, s.12.
[207] **A.g.e.**, s.12.
[208] **A.g.e.**, s.12.

Tarıma, kimyaya, silâha ve enerjiye dayalı sanayilerini kurmuş olan AB devletleri eğitim sorununu da çözmüş durumdadır. 500 milyona varan nüfusu, kara, hava ve deniz ulaşım yolları ve araçlarıyla, üstün teknolojisiyle güçlü bir devlet durumundadır.[209]

Jeopolitiğin değişmeyen unsurları yönünden kıta düzeyinde, coğrafî bütünlük arz eden, çok geniş bir yüzölçümüne sahip kıta devletidir. Askerî teknoloji ve silâh gücü bakımından üstün, aynı dine inanmış ve fikir ve mezhep, hatta din farklılıklarını ortadan kaldırmayı başarmış ülkelerin birliğidir. Tek çıkmazı yaşlı ve dinamikliğini kaybetmiş nüfusudur. Eğitim sorunu gerilerde kalmıştır.[210]

Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da iki istikamette bir oluşum göze çarpmaktadır. Bunlardan biri Avrupa'nın "Tek Avrupa" felsefesi çerçevesinde kendi içindeki birliğinin sağlanması, diğeri de Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesidir. Soğuk savaş sonrasında dünyanın almakta olduğu çok kutuplu düzen içinde, bu kutuplardan birini de Avrupa oluşturmaktadır. Avrupa halen dünyada demokrasiye ve piyasa ekonomisine bağlı ülkelerin bulunduğu en büyük merkez konumundadır. Avrupa aynı zamanda dünyanın en büyük ekonomik güç merkezlerinden biridir. Siyasi, ekonomik ve askerî yönden bir birliğe gitmek maksadıyla gayretler hızlandırılmıştır.[211]

AB'nin geleceği ve Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesi gibi konularda Avrupalı Ülkeler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Almanya, birleşik bir Avrupa fikrinden yana olup, ayrıca Avrupa'nın süratle genişlemesini savunmaktadır. Diğer Avrupalı ülkelerin çoğu ise Avrupa'nın federal bir yapıya sahip olması ve doğuya doğru tedrici genişlemesini istemektedirler. Avrupa'nın liderliği konusunda da görüş ayrılıkları vardır. Bu rolü oynamak isteyen Almanya'ya karşı, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere AB içinde bazı ülkelerde bir direnç oluştuğu gözlenmektedir.[212]

Burada, AB'nin geleceğine birinci derecede başta Almanya, Fransa ve İngiltere'nin güçleri tesir etmektedir. İngiltere, her şeyden önce ABD için hala önemini korumaktadır. Ayrıca, İngiltere ABD'nin çok sadık bir müttefiki ve kilit önemdeki destekleyicisidir. İngiltere parlak şöhretinin üzerinde istirahat eden, Almanya ile Fransa'nın asıl aktör oldukları büyük Avrupa macerasından kopmuş, emekli olmuş bir

---

[209] **A.g.e.**, s.12.
[210] **A.g.e.**, s.12-13.
[211] ÇAKAR, **21 inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi**, s.1.
[212] **A.g.e.**, s.2-3.

jeostratejik oyuncudur.[213] İngiltere, AB'ne kuruluşundan beri egemenliğin devri noktasından hep soğuk yaklaşmış, topluluk güçlendikçe dışında kalmak istemediğinden 1 Ocak 1973 tarihinde bu topluluğa katılmıştır. Ayrıca İngiltere, 1 Ocak 1999'da AB'nde yürürlüğe konan ve 1 Ocak 2002 yılında dolaşıma giren "Tek Para (Euro)"ya geçişi egemenlik gerekçesiyle kabul etmemiştir. Margaret THATCHER Euro'yla ilgili olarak 1990 yılı sonlarında Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmasında, "Sterlin'i devretmekle, bu Parlamento'nun yetkilerini de Avrupa'ya devretmiş olursunuz" demiştir.[214] Böylece, İngiltere bir kere daha siyasal birleşmeye sıcak bakmadığını, buna karşılık, serbest ticaret temelinde ekonomik bir bütünleşmeden yana olduğunu ortaya koymuştur.

Bugün Almanya ise, AB'nin en kalabalık ve en güçlü ekonomisine sahip olup, adeta birliğin lokomotifi konumundadır. Almanya, bu gücünün ifadesi olarak, AB bütçesinin yüzde 28,5'ini, NATO'nun yüzde 22,8'ini, BM'nin yüzde 8,93'ünü karşılamaktadır.[215]

(c) Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Avrupa Birliği'nin Maastricht Antlaşmasıyla Ortak Dış Güvenlik Politikası oluşturma eğilimi, AB'nin güvenlik boyutu da kazanması arayışlarını gündeme getirmiştir. Ancak 1990'larda Balkanlar'da patlak veren krizler AB ülkelerinin NATO ve ABD katkısı olmadan, Avrupa'daki bir krize tek başlarına müdahale edebilecek askerî yeteneklere sahip olmadığını göstermiştir.[216]

Haziran 1996 tarihinde Berlin'de, NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda AGSP, NATO içinde geliştirilmesi ABD'nin ön almasıyla benimsenmiştir. Bu kararlar uyarınca 1996 yılı sonundan itibaren NATO ve Batı Avrupa Birliği (BAB) arasında gerektiğinde, BAB öncülüğündeki harekâtlarda NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılmasına cevaz verecek düzenlemeler geliştirilmiştir. Bu düzenlemelerin geliştirilmesi sırasında, arzu eden bütün Avrupalı müttefiklerin NATO

---

[213] BRZEZINSKI, **a.g.e.**, s.43.
[214] Paul KENNEDY, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, İstanbul, Ocak 1995, s. 343.
[215] BRZEZINSKI, **a.g.e.**, s.62.
[216] Atilla SANDIKLI, **Türkiye'nin Dış Politikasında AB ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001, s.112–113.

destekli Batı Avrupa Birliği (BAB) harekâtlarının hazırlık, planlama ve yürütülmesine tam katılımları teminat altına alınmıştır.[217]

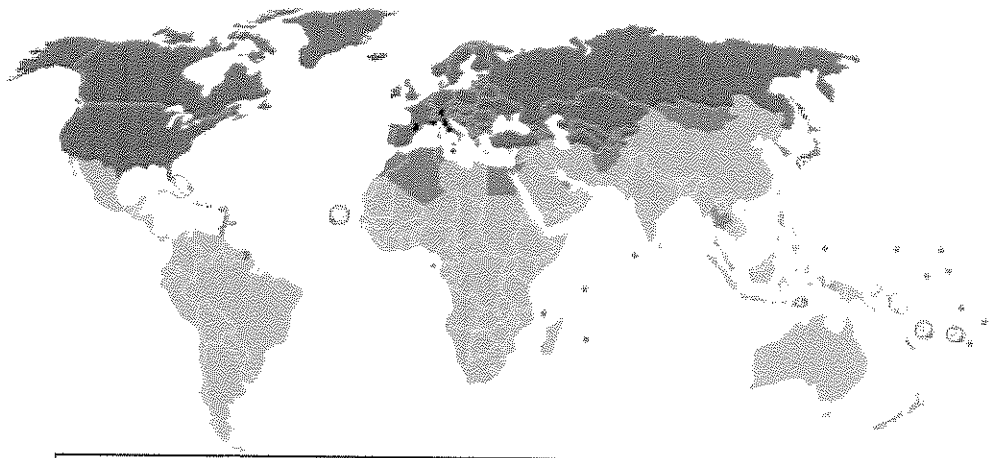

Harita 1.5: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Üye Ülkeler

AB temel hedefinin gerçekleştirilebilmesi için NATO'ya başvurarak kendi içinde yapacağı çalışmalarda NATO'nun kuvvet planlamasındaki deneyimlerinden teknik/askerî düzeyde yararlanılmasını ve danışmalarda bulunulmasını talep etmiştir. Söz konusu talepler NATO çerçevesinde uzun ve çetin müzakerelere konu olmuş ve 17 Temmuz 2000 günü Konseyde kabul edilen bir kararla AB'nin bu talepleri doğrultusunda NATO-AB ilişkilerini ilgilendiren düzenlemeler benimsenmiştir.[218]

Batı Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, 13 Kasım 2000 tarihinde Marsilya'da yaptığı toplantıda, BAB ile AB ve ilgili ülkeler arasındaki mevcut politik diyalogun sona erdirilmesi ve Batı Avrupa Birliği çalışma gruplarının bir geçiş dönemi sonunda söndürülmesi kararı almış ve takiben BAB, AB ile bütünleşmiştir.[219] Köln ve özellikle Helsinki zirvelerinde AB gücü konusunda somut adımlar atılmıştır. Helsinki zirvesinde askerî kuvvetin kurulmasını "Temel Hedef" olarak kabul etmiş ve Kolordu düzeyinde 60.000 kişilik böyle bir muharip kuvvetin oluşturulmasını öngörmüştür. Bu kuvvetin gerektiğinde süratli konuşlandırılabilecek, her bakımdan kendini idame ettirebilecek, hava ve deniz kuvvetleri tarafından desteklenecek bir yapılanmaya sahip

---

217 **A.g.e.**, s.113.
218 **A.g.e.**, s.115-118.
219 **A.g.e.**, s.119.

olmasına karar verilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Bu büyüklükteki bir kuvvetin uzun bir süre dönüşümlü bir şekilde takviye edilerek harekât bölgesinde kalabilmesi için iyi eğitilmiş 200 bin askerlik bir hazır kuvvete ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir. Bu konuda başka bir önemli gelişme de, kendi ülkesinin sınırları dışına askerî kuvvet göndermede kendisini sınırlamış olan Almanya'nın anayasasındaki sınırlamaları kaldırması ve Balkanlardaki askerî barış operasyonlarına çeşitli biçimlerde katkıda bulunmasıyla kaydedilmiştir. Ayrıca 20 ve 21 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Birliği ülkelerinin Savunma Bakanlarının yaptığı toplantıda kuvvet hedefleri belirlenmiştir. Buna göre Avrupa Birliğinin yüz binden fazla askeri, 400 uçağı ve 100 gemisi mevcut olacaktır. Almanya kuvvet hedefi olarak 30.000 askeri hazır edecektir. Bu askerlerden 18.000'i Avrupa Birliği tarafından operasyonlara katılacaktır. AB'nin en önemli katılımcılarından birisi olan ve NATO'ya ikinci en çok maddi destek sağlayan Almanya'nın katkıları ise; Çekirdek Harekât Karargâhı olarak, Kara Kuvvetleri 14.000 personel, Deniz Kuvvetleri 4000 personel, Hava Kuvvetleri 6000 personel, Merkezi Sağlık Hizmetleri 2800 personel, Silâhlı Kuvvetler Üssü 3500 personel, Milli Lojistik Destek Unsurları Keşif ve İstihbarat Birimleridir.[220]

AGSP, AB'nin geleceğe yönelik hedefleri doğrultusunda kurulmuş ve şimdilik NATO tarafından desteklenen bir politikadır. ABD içinde bulunduğu ekonomik koşullar gereği bu oluşumu desteklemek durumunda kalmıştır. Ayrıca ABD, böyle bir oluşumun er geç olacağını bildiğinden kendi kontrolünde olmasını düşünerek desteklemektedir. İçinde bulunduğumuz süreçte bu durum ABD ve AB ülkelerinin karşılıklı çıkarlarına hizmet etmektedir. Ancak gelecekte AB ülkeleri tamamen bağımsız bir güce sahip olmak isteyebilirler ve NATO'ya rakip olabilirler. AGSP, şu anda dünya üzerinde bir güç olarak görülmese de kısa zamanda etkisi hissedilecektir.

(ç) Şanghay İşbirliği Teşkilatı

ÇHC ile sınır sorunu olan ülkelerin bu sorunları barışçı yollardan çözme gayretleri maksadıyla; Şanghay Beşlisi kurulmuştur. Grubun, ilk toplantısını Şanghay'da yapması ve beş ülkeden oluşması hasebiyle "Şanghay Beşlisi" olarak anılmaya başlanmıştır. 2001 yılına kadar gelen süreçte, örgütün ilk üyeleri ÇHC, Rusya

---

[220] Ali KARAOSMANOĞLU, *"AB ve NATO Üyesi Ülkelerin Ulusal Güvenlik Stratejileri"*, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu Bildirisi**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Ocak 2001, s.67–75.

Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmuştur.[221] Haziran 2001'de, Şanghay zirvesinde Özbekistan'ın da örgüte katılması ile daha önce Şanghay forumu olarak benimsenen isim değişerek *"Şanghay İşbirliği Teşkilatı"* adını almıştır.[222]

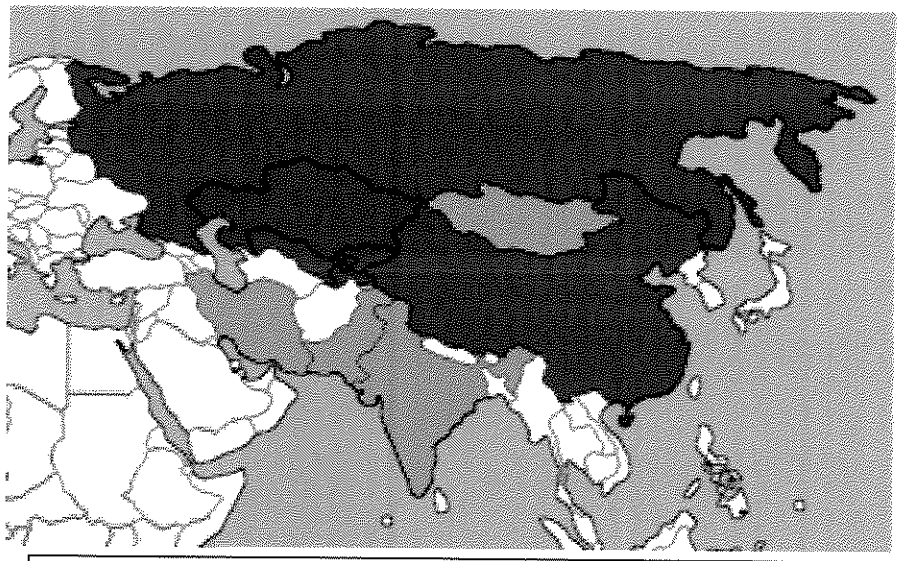

Harita 1.6: Şanghay İşbirliği Teşkilatının Kurucusu ve Üye Ülkeler

Başlangıçta ortak sınırları olan ülkelerin birlikteliği olan Şanghay Beşlisi hareketinin, kolektif güvenlik sistemine dönüştürülmesi isteği nedeni ile, ilerleyen süreçte ÇHC ile ortak sınırları olmayan İran ve Hindistan gibi ülkeler de Rusya tarafından sisteme davet edilmişlerdir. Bunun yanında bu girişimle birlikte, Asya'da var olan ÇHC-Hindistan ve Hindistan-Pakistan sorunlarının sıcak çatışmaya dönüşmemesi arzulanmıştır.[223]

Şanghay İşbirliği Teşkilatı, her ne kadar ses getiren bir başlangıç yapmamış olsa da, çeşitli eksiklik ve hatalarına rağmen, zaman içinde ortaya koyduğu gelişmeler ile dikkatleri çekmiş ve bazı Asya ülkeleri için bir cazibe merkezi olmuştur. Şanghay İşbirliği Teşkilatı kapsamında ortak çıkarlar örgütün temelini oluşturmuştur. Bu çıkarlar; güvenlik, iç siyasi istikrar, ekonomik gelişme ve uluslar arası saygınlıktır. Her ne kadar Şanghay ülkeleri içte ve uluslar arası camiada problemler yaşasalar da, örgütün gösterdiği başarı sayesinde hem örgütün ve hem de örgüt üyelerinin uluslar arası saygınlıkları artmıştır. Özellikle Rusya ile ÇHC'nin birbirleri ile "uzlaşmaz"

---

[221] R. Kutay KARACA, *"Şanghay İşbirliği Örgütü ve Gelecekte Oynayabileceği Rol Üzerine Değerlendirmeler"*, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 125, Sayı: 387, Ocak 2006, s. 66-71.

[222] Selçuk ÇOLAKOĞLU, *"Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin"*, **Milletlerarası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004, s. 181.

[223] Elnur SOLTAN, *"Rusya Süper Güç Şemsiyesi Altında Bölgesel Bir Büyük Güç"*, **Stratejik Analiz Dergisi**, Temmuz 2002, s.73

imajları bu örgüt sayesinde değişmiştir. Pakistan, Ocak 2000'de Şanghay İşbirliği Teşkilatına katılma niyetini açıklamıştır. Moğolistan örgüt ile ilgilenmektedir. İran'ın da katılması söz konusudur. Hindistan ve Türkmenistan'ı da ekleyince ilk etapta teşkilat on bir ülkeye sahip olacaktır. Bu süreçte örgüt artık yeni bir isim kazanmaktadır. Dikkat edilirse güvenlik kelimesi örgütü tanımlamak için kullanılmamıştır. Örgütün amacı sadece güvenlik değildir. Güvenliğin yanında siyasi ve iktisadi emeller de mevcuttur.[224]

Şanghay İşbirliği Teşkilatı planlanan ilk genişlemesini başarırsa dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan bir teşkilat hüviyetine kavuşacaktır. Başlangıçta pek umutlu görünmeyen ve sadece ÇHC ile diğer dört ülkenin sınır sorunlarının görüşüldüğü bir platform olarak başlayan Şanghay İşbirliği Teşkilatı bugün geldiği nokta itibariyle şu gelişmeleri sağlamıştır.

- Üye ülkeler arasındaki başta sınır problemleri olmak üzere güvenlik sorunlarının azalmasını sağlamıştır. Aralarındaki 7000 km. uzunluğundaki sınırlar tarihte olmadığı kadar güvenli olmuştur.
- Üye ülkelerin birbirleri ile olan sorunlarını çözme girişimleri, onların istikrar ve ekonomik kalkınma gibi hususlara yoğunlaşmalarını sağlamıştır.
- Bu örgüt, üye ülkeler arasında çok iyi bir ilişki zemini yaratmıştır. İyi niyet ve güveni üye ülkeler arası ilişkilerdeki temel faktör kılmıştır.
- Üye ülkelerdeki birbirine benzer otoriter yönetimlerin birbirine destek vererek varlıklarını etkili bir şekilde sürdürmelerine zemin hazırlamıştır.
- Bir sınır uyuşmazlığı çözüm süreci olarak başlamasına rağmen beş yıllık bir zaman zarfında çok yönlü bir örgüt haline gelmiştir.
- Ortak sınıra sahip ülkelerin örgütü iken tüm Asya'yı kapsayan bir örgüt olma iddia ve yoluna girmiştir. Bugün Pakistan, İran, Afganistan, Hindistan, Tayvan ve Moğolistan'ın üyelikleri söz konusudur.
- Dini ve etnik ayrımcılık ile mücadelenin merkezlerinden biri olmuştur.
- Üye ülkelerin her türlü meselelerini eşitçe konuşacakları bir mekanizma yaratmıştır.[225]

Soğuk savaş sonrası dünyada şartlar süratle değişmektedir. Önceleri Doğu Bloğu'nun yıkılması ile ABD'nin tek süper güç olduğu varsayılmıştır. Bilahare, önce

---

[224] **A.g.m.**, s.74-75.
[225] **A.g.m.**, s.75.

Avrupa'da olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde ABD'nin tek güç olması aleyhine sesler yükselmeye başlamıştır. NATO genişlemeye başlamış, sonrasında NATO'nun genişlemesi de tartışılmaya ve buna karşı tedbirler geliştirilmeye başlanmıştır.[226]

Yine soğuk savaş sonrası Asya'nın yeni devletlerinin nispeten kontrolsüz kalması, bölgenin enerji açısından önemini artırması ve doğal kaynaklar, Asya'ya batılı devletlerin var olan ilgilerini daha da artırmalarına yol açmıştır. Bununla birlikte azalan kontrol, uyuşturucu trafiği ve silâh kaçakçılığının artmasına, ayrılıkçı hareketlerin organize hale gelmesine yol açmıştır. Bu arada Hindistan ile Pakistan arasında başlayan nükleer yarış da istikrarsızlığı artırmıştır.[227]

ÇHC ile Kazakistan'ın bir araya gelmesini sağlayan sebep sayısı, Portekiz ile Finlandiya'nın bir araya gelmesini sağlayan sebep sayısından çoktur. Yine, Avrupa ülkeleri arasındaki düşmanlıkların derinliği, Asya ülkelerininkinden az değildir. Dolayısıyla bu hareketin en az AB kadar başarılı olma ihtimali bulunmaktadır. Yalnız iki grup arasında şöylesine bir fark vardır: AB ülkeleri, zenginliği ve demokrasinin nimetlerini, Şanghay ülkeleri, fakirliği ve totaliter yönetimlerin baskısını paylaşmaktadırlar. Fakirliğin sorunsuz paylaşımının az örneklerinin görülmesi, bu hareketin en önemli risklerinden birisini oluşturmaktadır.[228]

Son gelişmeler, bölgede başta Rusya ve ÇHC'nin karşılıklı menfaatlerini ve diğer tüm oyuncuları da etkileyebilecek bir ortamı gündeme getirmiştir. Rusya Federasyonu bakımından, sıcak denizlere açılmak için mutlaka kontrol edilmesi gereken, ÇHC için ise, batıya açılmanın en kısa ve ekonomik yolu olmasının yanında, iç güvenliği ve bütünlüğü, artan enerji ihtiyaçları ve dolayısıyla Orta Asya'daki enerji kaynakları ve bölge ülkeleri üzerinde batı etkisinin önlenmesi ve kuzeybatı sınırlarının emniyete alınması açılarından stratejik değeri yüksek olan bu siyasal bölge üzerinde yoğun bir güç mücadelesi yaşanmakta ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı bölgedeki güç boşluğunu doldurmaya yönelik güçlü bir aday olarak ÇHC'nin ağırlığını hissettirdiği bir pakta doğru dönüşmektedir.[229]

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Moskova'nın, Orta Asya bölgesindeki konumunun zayıflaması ve ÇHC'ne sınır olan bölgede negatif tesirli potansiyel tehlikelerin oluşmaya başlaması, ÇHC hükümetinin hem dış hem de iç politikasını

---

[226] **A.g.m.**, s.76-77.
[227] **A.g.m.**, s.78.
[228] **A.g.m.**, s.78.
[229] **A.g.m.**, s.78.

yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Doğu Türkistan'daki otoritesini korumak dışında, petrol ve doğalgaz ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan temin etmekte olan ÇHC, Orta Doğu petrolleri üzerinde kontrolü sağlamış olan ABD'nin Orta Asya ve Hazar bölgesinde de olası bir kontrolünü veya etkisini engellemek için, Orta Asya devletlerine karşı oldukça iyimser bir politika ile yaklaşmakta ve bu noktada kendisine uygun gördüğü eski süper güç Rusya ile olan işbirliğini bu teşkilat çerçevesinde güçlendirmektedir. ÇHC, adeta, Rusya'yı da içeren bir kutuplaşma sürecine start vermiş görüntüsü içerisindedir.[230]

ÇHC'nin, Rusya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinden elde etmek istediği nihai sonuç, ekonomik boyutu, sınır güvenliği, Rusya ile olan stratejik işbirliği ve ortaklığında, küresel hedeflerinin bir parçası olarak, "Büyük Strateji"sini pekiştirmektir. Çünkü Pekin, "Büyük Strateji"sini gerçekleştirmek için, kuzeybatı bölgesinde bir güvenlik alanı yaratmak istemekte ve böylece bütün gücüyle Asya-Pasifik bölgesine yönelerek, stratejik planını gerçekleştirme yolunda büyük bir avantaj kazanmak istemektedir. Bu bağlamda ÇHC'nin, Rusya ve Türk Cumhuriyetleriyle gerçekleştirmek istediği ilişkilerin temelinde, bölgedeki ABD ve NATO tehdidine karşı stratejik bir kart elde etmek isteğinin ve kuzeybatı hudutlarında bir güvenlik kuşağı oluşturma hedefinin yattığını söyleyebiliriz.[231]

Şanghay İşbirliği Teşkilatı, dünyadaki ABD karşıtlığının bir simgesi, çatısı olmaya adaydır. Diğer küçük çaplı devletleri bir kenara koyup, Rusya, ÇHC, İran ve Hindistan'ı yan yana koyduğumuzda bu kompozisyonun daha bir netlik kazandığını görebiliriz. Diğer taraftan, Şanghay İşbirliği Teşkilatı büyüdükçe, içerisindeki liderlik mücadelesi de büyüyecektir. Nitekim Rusya ve ÇHC arasında şimdiden böyle bir rekabet başlamıştır. Rusya, her ne kadar ABD karşıtlığı yüzünden ÇHC'yle stratejik bir işbirliği sürecine girse de aslında o kadar da rahat değildir. Bundan dolayı, ÇHC'ne karşı dengeleyici bir güç olarak Hindistan'la olan ilişkilerini güçlendirmekte, hatta Hindistan'ı açıkça Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na davet etmektedir. Diğer taraftan, Hindistan'ın da soğuk savaş sonrası değişen savunma öncelikleri onu Moskova'ya yakınlaştırmaktadır. Özellikle Orta Asya'daki laik yönetimlerin desteklenmesi ve ÇHC

---

[230] **A.g.m.**, s.79.

[231] Erkin EKREM, "*Casus Uçak Krizi Sonrası ABD-Çin İlişkileri Asya-Pasifik'te Etkin Olma Savaşı*", **Stratejik Analiz Dergisi**, Haziran 2001, s.69.

ile olan sorunlarının orta vadede aşılmasını amaçlayan Hindistan, böylece Pakistan'ı bölgede yalnız bırakarak marjinalleştirme çabasındadır.[232]

Sonuç olarak; Bu genel çerçeve içerisinde yeni oluşuma bakıldığında; "Şanghay İşbirliği Teşkilatı" her ne kadar uluslar arası alanda ses getiren bir başlangıç yapmamış olmasına rağmen, 6 yıllık kısa süre içinde ortaya koyduğu gelişmeler ile dikkati çekmiş ve kurucu beş ülke dışında kalan bazı Asya ülkeleri için de cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu arada ABD'nin gözlemci olarak toplantılara katılmak üzere başvuruda bulunması ise örgütün eriştiği boyutun önemi ve geleceği hakkında bir fikir vermektedir. Bu nedenlerle *"Şanghay İşbirliği Teşkilatı"*nın oluşumu olağanüstü bir hadise olarak görülmekte ve bu örgütün yakın bir gelecekte bünyesine yeni ülkelerinde katılımıyla bölgesel ve küresel güvenlik konularında en az *"Avrupa Birliği"* kadar etkin oranda söz sahibi olabileceği, orta ve uzun vadede ise, şimdilik dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'ye karşı yeni bir alternatif kutup olarak gelişebileceği değerlendirilmektedir.

(5) Sınırlı Jeopolitik Güç Merkezleri

Her ne kadar jeopolitik güç merkezi olabilmek için jeopolitik güç kaynaklarının tümünü dengeli biçimde geliştirip etkinlik sağlayıcı verim almak gerekli ise de özellikle bazı uluslar arası topluluklar belirli kaynaklara sahip olmaları veya tüm kaynaklarını işletebilen devletlerin sınırlı amaçlarla bir araya gelmeleri ile oluştukları halde, uluslar arası siyasi ve ekonomik dengelerde etkinlik göstermektedirler. Bu duruma örnek olarak OPEC gösterilebilir. Bu örnekte üye ülkelerin sadece sahip oldukları petrolün dünya piyasalarına sunuluşu, fiyatların belirlenişi ve devamlılığın sağlanması konusunda birlikte hareket etmek amaçlanmaktadır. [233]

(6) Ekonomik Jeopolitik Güç Merkezleri

Son dönemde oluşan Yeni Dünya Ekonomik Güç Merkezleri ise farklı kutuplar da yer almaktadır. Ekonomik güçlenme temel amacı etrafında toplanan bu merkezler, küreselleşmenin de bir sonucu olup, 21'inci yüzyılın dünya güç merkezlerini teşkil etmeye başlamışlardır. Bu güç merkezlerine başlıca örnekler şunlardır;

---

[232] Deniz Ülke ARIBOĞAN, **Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 2001, s.279.
[233] BUDAK, **a.g.e.**, s.41.

(a) Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

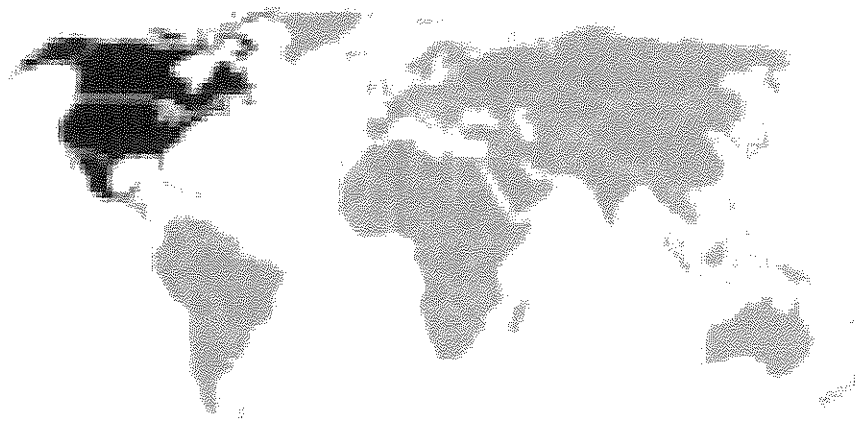

Harita 1.7: NAFTA' ya Üye Ülkeler

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması 12 Ağustos 1992 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanmıştır. NAFTA, üye ülkelerden ABD'de 17 Kasım 1993'te Temsilciler Meclisi'nde onaylandıktan sonra, Kanada ve Meksika Yasama Organlarınca da kabul edilerek, Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. NAFTA'nın temel amacı, 1990 yılında ABD Başkanının açıkladığı gibi, Alaska'dan Arjantin'e kadar uzanan bir serbest ticaret alanı yaratmaya yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda ABD birçok Latin Amerika ülkesi ile çerçeve anlaşması imzalamıştır.[234]

NAFTA, Avrupa Birliğinden farklı olarak, işçilerin serbest dolaşım hakkını kapsama-yan ve en önemlisi politik ve ekonomik bütünleşmeyi içermeyen bir anlaşmadır. Bazı sanayi ürünlerinde sağlanan gümrük indirimlerini, tarımsal mallar ile otomobil ticaretine ve anti-damping politikalarına ilişkin sorunlara yönelik özel hükümleri NAFTA kapsamı içinde bulmak mümkündür.[235]

ABD tarafından belirlenen koşulları karşılamak kaydıyla, genel amacı tüm Amerika kıtasında serbest ticaret alanı yaratmayı hedef alan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ile ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, askerî ve kültürel ilişkileri koordine etmek amacıyla AB'ne benzer bir teşkilat kurulmamıştır. ABD, Kanada ve Meksika tarafından oluşturulan ticari birliğin, üyeleri arttıkça ilişkilerin etkili bir şekilde yürütülmesi için, AB'ne benzer bir teşkilatlanmaya gidilebileceği değerlendirilmektedir. Kuzey Amerika'daki ekonomik gelişmenin yaygınlaşması ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması için bir şans olan söz konusu anlaşmanın

---

[234] Atilla SANDIKLI, **Türkiye'nin Dış Politikasında AB ve Alternatifleri,** s.396–397.
[235] **A.g.e.,** s.397.

kurumsallaşması neticesinde imkânlarından istifade etmek isteyen üye sayısında da gelecekte artma beklenmektedir.[236]

NAFTA'ya üye ülkeler arasındaki son yıllardaki ticari gelişmelerine kısaca baktığımızda olumlu gelişmeler gözlenmektedir.[237]

NAFTA'nın, AB gibi siyasi ve sosyal bir içeriği bulunmamakla birlikte, 360 milyon nüfusu ve yıllık toplam 7 trilyon ABD doları tutarında bir hâsılayı kapsayacak biçimde, dünyadaki en büyük serbest ticaret bölgesini yaratmakta olması çok önemli bir gelişmedir. Bütünleşme yolunda hızla ilerleyen Avrupa ile dünya sahnesinde ağırlığını giderek artıran Uzak Doğu ülkeleri ve özellikle Japonya karşısında, Kuzey Amerika'nın ekonomik güç ve etkinliğini bu şekilde çok daha rahat sürdürebileceğini söylemek mümkündür.[238]

(b) Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Asya Pasifik ülkeleri arasında bir Ekonomik İşbirliği Forumu (Asia Pasifik Economic Cooperation-APEC) kurulması fikri, ilk olarak 1989 yılında Avustralya Başbakanı Bob HAWKE tarafından ortaya atılmıştır. Gevşek bir danışma mekanizması olarak kurulması önerilen forumun bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, 12 ülke Dışişleri, Ticaret ve Sanayi Bakanlarının katılımıyla 1989 yılı Kasım ayında Kanberra'da yapılmıştır. APEC forumu bölgesel ticaretin serbestleşmesi amacıyla, Pasifik'e kıyıdaş 21 ülkeyi 1993'ten bu yana bir araya getiren bir düzenlemedir. APEC üyesi ülkeler; ABD, Avustralya, Brunei, ÇHC, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Hong Kong, Japonya, Kanada, Malezya, Meksika, Papua Yeni Gine, Singapur, Şili, Tayland, Tayvan, Yeni Zelanda, Peru, Rusya ve Vietnam'dır.[239]

APEC'in Hedefleri; Bölgenin sürekli büyümesini ve gelişmesini sağlayarak dünya ekonomisinin de büyümesine katkıda bulunmak, bölge ülkeleri arasındaki mal, hizmet ve teknoloji akışının teşvik edilmesini sağlamak, çok taraflı ticaret anlaşmalarının geliştirilip kuvvetlendirilmesini sağlamak, Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) prensipleri doğrultusunda, mal ve hizmetlerin ticaretinde ortaya çıkan engellerin kaldırılmasını sağlamak, bölgesel işbirliğinin faydasını artırmak için özel sektörün rolünü teşvik etmek ve kuvvetlendirmek, aynı zamanda serbest piyasa mekanizmasını da işlerliğe kavuşturmak, üye ülkeler arasında çıkan görüş ayrılıklarının

---

[236] **A.g.e.**, s.398.
[237] **A.g.e.**, s.399.
[238] **A.g.e.**, s.400.
[239] **A.g.e.**, s.410.

gerginliğe dönüşmeden barışçı bir şekilde çözümlenmesi için gerekli zemini hazırlamaktır.[240]

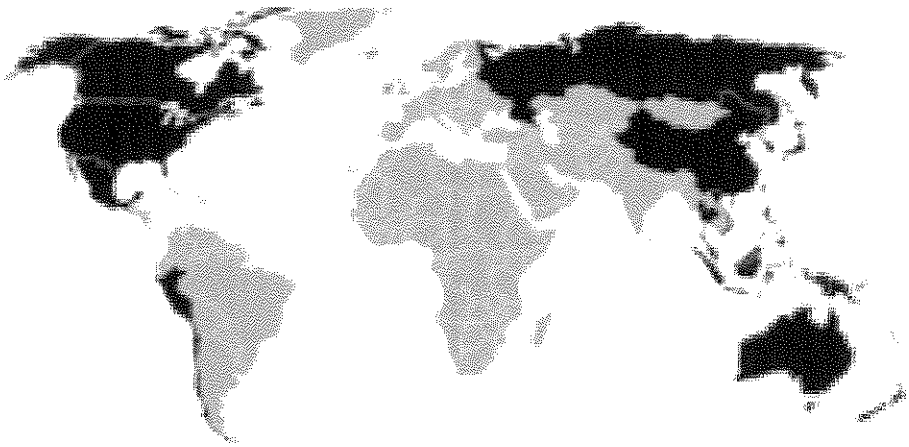

Harita 1.8: APEC'e Üye Ülkeler

APEC gelişimini her yıl düzenlenen ve üye ülkelerin devlet başkanları düzeyinde gerçekleşen liderler toplantıları ile sağlamaktadır. Bunun dışında yine her yıl çeşitli bakanlıklar düzeyinde düzenlenen toplantılar ve komite toplantıları da gerçekleşmektedir. ABD tarafından ileri sürülen APEC'in ekonomik bütünleşmeye ek olarak bir savunma ve güvenlik örgütü haline dönüştürülmesi fikri, böyle bir gelişmenin ticaret ve yatırımları olumsuz yönde etkileyebileceği gerekçesiyle başta Japonya olmak üzere üye ülkelerin çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. 1991 yılı Kasım ayında Seul'da yapılan 3'ncü bakanlar toplantısında; ÇHC, Hong Kong ve Tayvan da üyeliğe kabul edilmiş ve bu suretle APEC'in üye sayısı 15'e yükselmiştir.[241]

Birinci APEC Zirvesi, 17–19 Kasım 1993 tarihlerinde Seattle yakınlarındaki Blake Island'da toplanmıştır. Zirve düzeyinde toplanan üye ülkeler, bazılarının sektör ve yıl bazında çekinceleri olmakla birlikte, APEC içinde ticaret ve yatırımların serbestleştirilmesi konusundaki irade beyanlarını en üst düzeyde ortaya koymuşlardır. APEC, bu zirve ile gözle görünür bir ivme kazanmış ve "gevşek danışma forumu" olmanın ötesine geçerek, adeta sonu Serbest Ticaret Bölgesine varacak bir gruplaşma olarak yeniden doğmuştur. Aynı toplantıda, Meksika ve Papua Yeni Gine,

---

[240] **A.g.e.,** s.410.
[241] **A.g.e.,** s.410-413.

daha sonra da Şili üyeliğe kabul edilmişler ve APEC böylelikle 18 üyeli bir Forum haline gelmiştir. APEC'e ayrıca, Rusya, Moğolistan, Hindistan, Vietnam, Ekvator, Kolombiya, Laos ve Panama üyelik için başvurmuşlardır. [242]

1994 yılında yapılan Bogor Zirvesi'nde varılan karara göre, üye ülkeler, kendi aralarında yaptıkları ticarette uyguladıkları tarife ve tarife dışı engelleri gelişmişlik durumlarına göre 2010 ve 2020 yılına kadar kaldıracaklar ve her ülke bunu kendisinin belirleyeceği bireysel eylem planlarıyla gerçekleştirecektir. Buna uygun olarak, zirve sonunda kabul edilen *Manila Eylem Planı (MAPA)* ile APEC üyesi ülkeler, ticaretlerinin serbestleştirilmesi için benimsedikleri bireysel eylem planlarını 1 Ocak 1997'den itibaren yürürlüğe koymayı kabul etmişlerdir. [243]

Rusya, üyeliği hakkında, bunun Rusya'nın siyasi kademelerde attığı kararlı adımlar sonucunda gerçekleştiğini ve APEC üyeliğinin Rusya'nın dünyada güç kazandığının işareti olduğunu açıklamıştır. Asya-Pasifik bölgesindeki konularda yetki sahibi olabileceğini düşünen Rusya, APEC'e üye olarak kabul edilmesini dünya ekonomisi ile bütünleşme yolunda atılan bir adım olarak yorumlamıştır. [244]

Bölgesel ticaretin serbestleştirilmesi için, 1994 yılında konan hedef yönünde bugüne kadar ilerleme olmamıştır. Bu durum bölgenin küçük ve az gelişmiş ülkelerinden değil, bölgenin ve hatta dünyanın en büyük iki ekonomisi, ABD ve Japonya'nın tutumlarından kaynaklanmaktadır. ABD ve Japonya ticareti serbestleştirici önlemleri engellemektedir. Ekonomik hedeflerine doğru ilerleme açısından performansı başarılı olmasa da, APEC'in, bölgede adı konmamış, fakat yararlı siyasi rol üstlendiği gözlenmektedir. Asya-Pasifik Bölgesi, soğuk savaş ve hatta İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarının kapanmadığı, güvenlik ve işbirliği alanında bölgesel bir örgüt veya düzenlemeye sahip olmayan, Kore, Tayvan gibi ciddi uyuşmazlıklara sahne olan, nükleer silâhlar da dâhil silâhlanma yarışının sürdüğü bir alandır. Bu bölgede farklı siyasal sistem ve kültürlere ve ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip büyüklü küçüklü 21 ülkenin liderlerini APEC düzenli biçimde bir araya getirmektedir. Zirveler, Auckland Zirvesi'nde ÇHC Devlet Başkanı ZEMIN'in, ABD Başkanı CLINTON'la görüşmesinde olduğu gibi, başka türlü gerçekleştirilmesi güç ikili temaslara da fırsat vermektedir. APEC, ÇHC, Hong Kong ve Tayvan'ı bir araya getiren tek forumdur. Son yıllardaki

---

[242] **A.g.e.**, s.413.
[243] **A.g.e.**, s.413-416.
[244] **A.g.e.**, s.417.

zirvelerin mütevazı sonuçlarına rağmen, APEC'in önemli işlevlerinden biri, ABD'nin Asya'daki stratejik rolünü takviye eden bir çerçeve oluşturmasıdır. Benzer şekilde APEC, ÇHC'nin de bölgeye müdahil olmasını sağlayan bir araç rolü oynamaktadır. APEC, özellikle Asya ekonomik krizinden sonra, ÇHC'nin bölgesel istikrar için kendine biçtiği genişletilmiş role uygun bir yapı teşkil etmektedir.[245]

Bölgedeki durum ve siyasal gerçekler, ticaretin serbestleştirilmesinin ötesinde somut ilke ve hedefler içeren yapılanmalara henüz elverişli gözükmemektedir. Özetle, ticaretin serbestleştirilmesi hedefi yönünde APEC, son yıllarda ilerleme kaydedemezken, bölgede adı konmamış ama önemi belirginleşen siyasal bir rol oynamaktadır.[246]

(c) Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) fikri, 1980'li yılların sonuna doğru Doğu Avrupa Devletleri ve Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. Hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan eski Sovyetler Birliği'nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise eski Sovyetler Birliği'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve batı ülkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktadır. Bu dönem, sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yeni bir atılıma hazırlanan Türkiye'nin yanı başında bulunan hammadde ve enerji kaynaklarına, Sovyetler Birliği'nin ise tüketim mallarına ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Bütün bu koşullar Karadeniz havzasındaki diğer ülkeler için de geçerlidir. Eski SSCB'de yeni bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan birçok Türk Cumhuriyeti'nin de bulunması, ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olabilmektedir. Tüm bu gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletlerarasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur. KEİ fikri de, böyle bir ortamda doğmuştur.[247]

---

[245] **A.g.e.**, s.419-420.
[246] **A.g.e.**, s.420.
[247] **A.g.e.**, s.333-334.

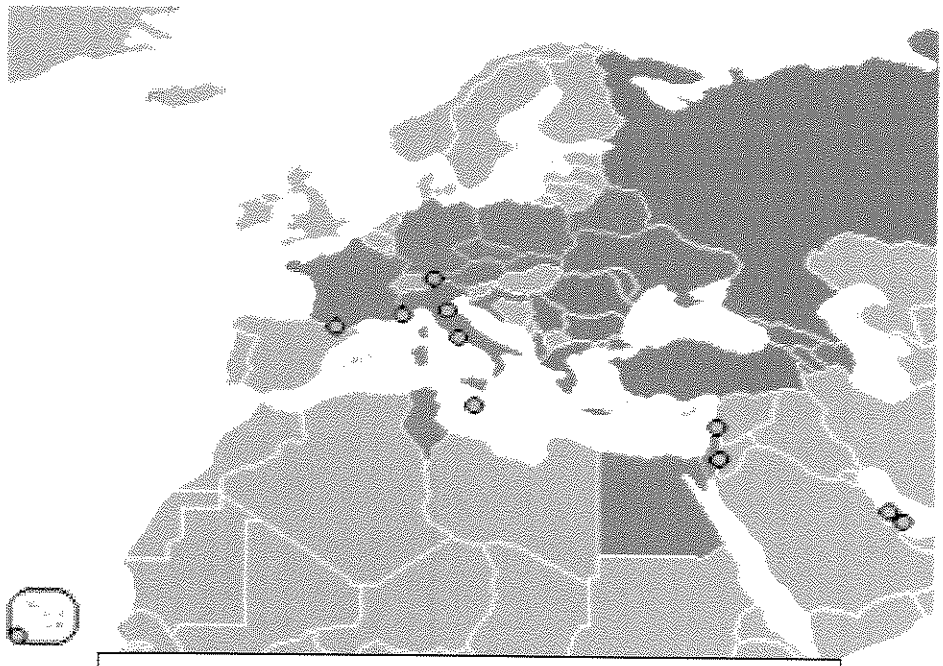

Harita 1.9: KEİ Teşkilatının Kurucusu ve Üye Ülkeler

KEİ, dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslar arası bütünleşme yönünde siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünüdür. Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda, konumunu ve zamanlamasını bulan KEİ fikri, öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimidir.[248]

Türkiye'nin öncülüğünde, 1990 yılında ilke anlaşması imzalanarak kurulan KEİ, üye ülkelerin aralarındaki ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmelerini ve Karadeniz havzasını bir barış, istikrar ve refah bölgesine dönüştürülmesini amaçlamaktadır.[249]

KEİ'nin ilk kurucu üyeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan' dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz'e kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır.[250]

Ukrayna'nın tarihi şehri Yalta'da, Ukrayna'nın ev sahipliğinde 5 Haziran 1998 tarihinde yapılan zirve, Türkiye, Azerbaycan, Arnavutluk, Gürcistan, Yunanistan,

---

[248] **A.g.e.**, s.334.
[249] **A.g.e.**, s.334.
[250] **A.g.e.**, s.334.

Romanya, Moldavya, Bulgaristan, Ermenistan, Rusya ve Ukrayna liderlerinin, işbirliğini bölgesel bir örgüte dönüştürecek olan KEİ Şartı'nın imzalamalarıyla sona ermiştir. KEİ Şartı'nın üye ülke liderleri tarafından imzalanmasıyla, 25 Haziran 1992 tarihli Boğaziçi Deklarasyonu ile doğan KEİ'nin, bir bölgesel ekonomik örgüt olarak örgütsel ve hukuki yapısı resmen tescil edilmiştir. KEİ Şartı'nı onaylayan 11 ülkenin liderleri, kurulan yeni örgütün, başta BM olmak üzere AB ve AGİT gibi uluslar arası örgütlerin ilgi ve desteğini istediğini vurgulamışlardır. KEİ üyelerinin devlet ya da hükümet başkanlarının gerektiğinde yapacakları zirve toplantılarının, örgütün en yüksek karar mercii olduğu belirtilen Şart'ta, KEİ'nin tek düzenli karar alma organının Dışişleri Bakanları Konseyi olduğu vurgulanmıştır. KEİ şartının 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle, kuruluş bölgesel bir ekonomik örgüt haline gelmiştir. Böylelikle KEİ, uluslar arası platformlarda daha etkili temsil edilmeye başlanmıştır.[251]

Devlet Başkanları Zirvesi en üst düzey yetkili organdır. Her üye devletten ikişer kişi olmak üzere 10 komisyon üyesi vardır. Komisyon üyelerinin toplantısı (oturum) yılda bir kez yapılmaktadır. KEİ'nin en yüksek karar alma organını ise, KEİ Dışişleri Bakanları Toplantısı (DİBT) oluşturmaktadır. KEİ' de ağırlık, özel sektöre ve projelere yönelik işbirliğine verilmektedir. DİBT tarafından alınan bir karar gereğince, merkezi İstanbul'da bulunan KEİ Uluslar Arası Daimi Sekretaryası kurulmuştur. Parlamentolar arası birim 1993 yılında Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna temsilcilerinin KEİ Parlamenter Asamblesi (KEİPA) kurulmasına karar vermesi üzerine faaliyete geçmiştir. 26 Şubat 1993 tarihinde İstanbul'da imzalanan bir bildirge ile KEİPA oluşturulmuştur.[252]

Başlangıçta KEİ'nin amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir *"serbest ticaret bölgesi"* kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişim *"ekonomik işbirliği"* çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olarak nitelendirilmiştir. KEİ'nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi'nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörülmektedir. Bu temel amaç doğrultusunda kısa dönemde, bölge ülkeleriyle

---

[251] **A.g.e.**, s.335-336.
[252] **A.g.e.**, s.336-338.

işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin artırılması öngörülmüştür. Uzun dönemde ise amaç; bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için uzun dönemde, aşamalı olarak katılan devletlerarasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmıştır.[253]

KEİ' ye üye 11 ülke tarafından Selanik'te 1,4 milyar dolar sermaye ile kurulan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası 21 Haziran 1999 tarihinde faaliyete geçmiştir. 17 Ekim 1999 tarihinde Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da yapılan KEİ Zirvesi'nde, KEİ'nin, AGİT ve AB ile yaptığı işbirliğine devam edeceği belirtilmiştir.

Anılan zirve dışındaki diğer toplantı ve zirvelere, İsrail, Mısır, Polonya, Slovakya ve Tunus ile birlikte AB ülkelerinden Avusturya, İtalya, Fransa ve Almanya'da gözlemci üye olarak katılmıştır. Ayrıca, İran, Özbekistan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Makedonya örgüte tam üyelik için başvururken, Bosna-Hersek, Slovenya, Ürdün, Kazakistan, Hırvatistan, Kıbrıs Rum Yönetimi, Beyaz Rusya ve Macaristan da gözlemci üyelik başvurusunda bulunmuştur.[254]

(ç) Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)

ASEAN; Malezya, Endonezya, Singapur, Filipinler ve Tayland Dışişleri Bakanlarının 8 Ağustos 1967 tarihinde Tayland'ın başkenti Bangkok'taki toplantıları sonunda açıklanan bildirgeyle kurulmuştur. ASEAN ülkelerinin sayısı, 1994 yılında ise Brunei'in, 1995 yılında Vietnam'ın, 1997 yılında Myanmar ve Laos'un, 1998 yılında ise Kamboçya'nın katılımıyla 10'a yükselmiştir. ASEAN Güney Doğu Asya'da istikrarın korunması üye ülkeler arasında ikili ve çok taraflı işbirliği ve dayanışmanın teşvik edilmesi, ekonomik sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması amacıyla kurulan, ekonomik gelişmeyi hedef alan, uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümlenmesi ve iç işlere karışmama ilkesini esas alan bir kuruluştur.[255]

Güneydoğu Asya'da bulunan ülkeler arasında daha çok sosyal ve ekonomik yardımlaşma ve dayanışmayı hedef alarak belirlenmiş bulunan ASEAN, kurulduğu tarihten bu yana bir yandan üye ülkeler arasında, diğer taraftan üçüncü ülkelerle ticareti ve işbirliğini geliştirmeye yönelik çeşitli çalışmalar yapmıştır.

---

[253] **A.g.e.**, s.339.
[254] **A.g.e.**, s.344.
[255] **A.g.e.**, s.402-4403.

Özellikle endüstri projeleri alanında başarı sağlamıştır. Esas itibarıyla birlik, üye ülkelerin güvenliğini ekonomik işbirliği ve gelişmeyi güçlendirerek sağlamaya çalışmaktadır. ASEAN'ın ana stratejik hedefi, bölgede ne ÇHC'nin, ne de Japonya'nın bölge hâkimiyeti kurmaya çalışan ülkeler olarak ortaya çıkmalarının önlenmesidir. Bu hedef, ABD'nin çıkarlarıyla uyuşmaktadır.[256]

ASEAN, Güney Doğu Asya bölgesinde güvenlik ve istikrarın korunması, komünizmin yayılmasının önüne geçilmesi, üye ülkeler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin arttırılması maksadıyla kurulmuştur. Ayrıca barış, ortaklık ve eşitlik ilkelerine dayalı olarak bölgede ekonomik büyümeyi, sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlamak; istikrar ve barışı kuvvetlendirmek; eğitim, teknik ve yönetim alanlarında araştırma ve geliştirmeye yardımcı olmak; endüstri alanında daha güçlü işbirliğine gitmek; halkın yaşam standardını yükseltmek; Güneydoğu Asya üzerine araştırmaları teşvik etmek ile bölgesel ve uluslar arası kuruluşlarla yararlı işbirliği ve ilişkileri sürdürmeyi amaçlarına dâhil etmiştir. ASEAN'ın en üst organı, üç yılda bir toplanan Hükümet başkanları Yüksek Otoritesi'dir. Düzenli olarak yılda bir kez toplanan Bakanlar Konseyi ise, karar alma yetkisi bulunan bir organ olup, ülke dışişleri bakanlarından oluşmaktadır. Ana politikalar ve kararlar, her yıl yapılan "ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı" tarafından alınmaktadır.[257]

ASEAN'ın bugün vardığı aşamada, ekonomik ağırlıklı amaçlarını ortaya koyan belge, "ASEAN Vision 2020" dir. Belgede 2010 yılına kadar ASEAN bünyesinde ekonomik bütünleşmenin sağlanacağı ekonomik gelişme stratejilerinin işbirliği halinde belirleneceği, gelişme düzeyleri arasındaki farklılıkların giderilmesine çalışacağı, serbest ticaretin ve rekabet gücünün geliştirilmesi için faaliyet gösterileceği ifade edilmektedir. Belgede bu çerçevede bir Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) oluşturulacağı 2010 yılına kadar bölge içerisinde yatırıma yönelik sermayelerin serbestçe hareket edebileceği ve diğer bölgesel kuruluşlarla işbirliğinin artırılacağı ve ASEAN yatırım pazarının 2020 yılında tüm dünya sermayelerine açılacağı kaydedilmiştir. Önümüzdeki yirmi yıllık dönemde ÇHC'nin, ARF (ASEAN Regional Forum) içine çekilerek bu ülke ile güvenlik diyalogunun oluşturulması ve bölgedeki

---

[256] **A.g.e.**, s.403.
[257] **A.g.e.**, s.403-404.

gerginliklerin azaltılması yolunda bir adım atılması, ASEAN'ın hedefleri arasında kabul edilmektedir.[258]

Asya krizi sonrasında IMF yolu ile ASEAN ülkeleri üzerinde giderek artan bir ABD etkisinden söz etmek olanaklı hale gelmiştir. Krizden etkilenmeyen Tayvan ve bu ülke ile ilişkilerine öncelik veren ÇHC ise, kriz sonrasında uluslar arası sistemdeki büyük bölgesel olasılığını arttırmıştır. Dolayısıyla, Güneydoğu Asya alt bölgesinde ABD ile ÇHC'nin rekabeti daha açık bir hal almıştır. Dünya ekonomisinin ilgi alanı bu bölgelere kaymakta, bu da ekonomik, siyasal ve stratejik rekabeti bir bölgeye çekmektedir. Dolayısıyla, ABD ile ÇHC'nin, ekonomik ve siyasal rekabetleri de bir tür çatışmaya dönüşmektedir. İleriki dönemlerde bu teşkilatın yeni bağlantısızlık hareketinin başlangıcı olacağı değerlendirilmektedir.[259]

(d) Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)

Türkiye, İran, Pakistan arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek maksadıyla, 1964 yılında kurulan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) teşkilatı, İran devriminden sonra atıl duruma düşmüştür. 27 Ocak 1985 tarihinde Tahran da yapılan konsey toplantısında RCD teşkilatı ana anlaşması olan 1977 İzmir Anlaşmasında şekil ve içerik değişiklikleri yapılarak, ECO kurulmuştur. ECO'nun ilk zirve toplantısı 16–17 Şubat 1992 yılında Tahran'da yapılmıştır. 28 Kasım 1992 tarihinde İslamabat da yapılan olağanüstü Bakanlar Konseyi'nde; Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın da katılmasıyla ECO' ya üye olan ülkelerin sayısı 10'a çıkmıştır.[260] Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bazı üyelerin itirazları sebebiyle Kıbrıs Müslüman Türk Toplumu adına sadece komite çalışmalarına katılmaktadır. 11 Mayıs 1996 yılında Aşkabat'ta yapılan 4'ncü zirve toplantısında; ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji öncelikli olmak üzere işbirliğine önem verilmesi hususunda karar alınmıştır.[261]

Temel amaçları; üye ülkeler arasında karşılıklı ticareti artırmak, bölgede sürdürebilir gelişme için koşullar yaratmak, kültürel ve dostluk ilişkilerini güçlendirmek olan ECO'nun İstanbul Deklarasyonu ile de 2000 yılı ve uzun dönem hedeflerle, sektörel hedefler belirlenmiştir. Sektörel öncelikler; ekonomik kalkınma için önemli

---

[258] **A.g.e.**, s.404-406.
[259] **A.g.e.**, s.406-407.
[260] Gürol KIRAÇ, "*Batı Doğu'ya Yöneliyor, Türkiye Yalnızca Batı'ya*", **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 24, 13 Aralık 2004, s.10.
[261] Atilla SANDIKLI, **Türkiye'nin Dış Politikasında AB ve Alternatifleri**, s.350.

olan ticaret, endüstri, tarım, ulaşım ve haberleşme, enerji, uyuşturucu bağımlılık önlemleri ve insan kaynakları alanlarını içermektedir. ECO orta vadede; üye ülkeler arasında işbirliğinin gerçekleşmesine yönelik öncelikli hedefler olarak seçtiği ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörüne ağırlık verilmesi stratejisini benimsemiştir. ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması, serbest pazar ekonomisinin işlemesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartları ile uyumlaştırılması ve özel sektörün bölge içinde etkin şekilde faaliyet gösterebilmesine yönelik tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.[262]

Harita 1.10: ECO'ya Üye Ülkeler

Bölgenin gerçekleri göz önüne alındığında, tüm ECO ülkeleri için tek uygun bütünleşme biçiminin ekonomik bütünleşme olduğu görülmektedir: Yavaş yavaş bir Gümrük Birliği (GB)'ne dönüştürülebilecek bir serbest ticaret alanının oluşturulması, potansiyel kazançlara ek olarak, ECO üyelerinin mal pazarlarının bütünleşme aracılığı ile bölgesel istikrarı arttıracak ve ayrıca Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerindeki ekonomik reformları hızlandıracaktır. Bir ECO Ticaret, Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın kurulması, yabancı sermaye ve modern teknolojiyi çekmek ve bölgesel ticaret ve yatırıma kredi ve garanti sağlamak suretiyle, söz konusu bütünleşme sürecine büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Fakat bir serbest ticaret alanı, Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan için yeterli bir bütünleşme formu gibi görünmemektedir. Bu ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu'na dâhil eski Sovyet Cumhuriyetleriyle olan

[262] **A.g.e.**, s.351-352.

bağlantıları içinde işbirliğinde bulunmak suretiyle bağımsızlıklarını koruyabileceklerdir.[263]

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile beraberce üye olduğu tek bölgesel ekonomik teşkilat olan ECO'nun ülkemiz için önemi aşikârdır. Türkiye konumu, gelişmişlik düzeyi ve tüm dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri birlikte mütalaa edildiğinde, Ekonomik İşbirliği Teşkilatına lider olma ve bu teşkilatı yönlendirme durumundadır. ECO bölgesinin çok zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslar arası pazarlara ulaştırılması hayati bir önem arz etmektedir. Türkiye, teşkilat içinde ticaretin geliştirilmesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartlarıyla uyumlaştırılması, denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkelerinin dünya ticaret merkezlerine açılımlarını sağlayacak ulaştırma hatlarının geliştirilmesi, eksik hatlarının tamamlanması yönünde aktif bir tutum izlemektedir.[264]

Sonuç olarak ECO; üyesi olan on devlet ve yenidünya jeopolitiğinin merkezinde olan, 8 milyon km^2 alanı ve 2001 yılı kayıtlarına göre 370 milyonluk nüfusu ile büyük bir potansiyel ekonomik güç durumundadır. Üyelerin büyük çoğunluğunun Türk devletleri olması ile Türk dünyasındaki gelişmelere açıktır. ECO ülkelerinin bilim ve teknik yönden henüz yeterli seviyede olmadığı değerlendirilmektedir. ECO bugün veya yakın gelecekte AB'nin alternatifi olacak potansiyelde değildir. Ancak üye ülkeler arasında Gümrük Birliği esasları çerçevesinde serbest ticaret alanının oluşturulması üye ülkelerin kalkınmasına büyük katkı sağlayacaktır. Türkiye, AB'ne üye sürecinin uzaması veya AB'ne tam üyeliğin gerçekleşmemesi ihtimalini de göz önüne alarak ECO kapsamındaki faaliyetlerini artırmalıdır.[265]

d. 21'inci Yüzyılda Mevcut ve Oluşabilecek Güç Merkezleri

Dünyanın bütün büyük imparatorlukları dünya hâkimiyeti peşinde koşmuşlardır. Bu imparatorluklar güce ulaştıklarında yayılma politikaları gütmüşler ve büyüdükçe yönetmek zorlaşmış ve sonuçta bu büyüklükleri kendi başlarına bela olmuş ve çöküşlerini başlatmıştır. 20'inci yüzyıldaki dünya hâkimiyeti yarışı SSCB'nin küme düşmesiyle sonuçlanmıştır. Oluşan tek kutuplu sisteme ise "düzen" demek yanlış olacaktır. ABD soğuk savaşın galibi gibi görünmesine rağmen tek galibi değildir. Bu

---

[263] **A.g.e.**, s.359.
[264] **A.g.e.**, s.359-360.
[265] **A.g.e.**, s.360.

savaştan karlı çıkan yeni güç merkezlerinin de olduğu unutulmamalıdır. ABD, bu yeni süreçte, dünyanın hakemliğini üstlenmiş gibi görünse de soğuk savaş döneminde elinde bulundurduğu güce sahip olduğu söylenemez. Günümüzde dünya yeni bir düzen aramaktadır, başka bir deyişle düzensizlik hâkimdir. Kısaca bu sürece "düzen arayan dünya" demek daha doğru olacaktır. Düzensizlik denmesinin sebebi ise, soğuk savaş sonrası dünyada meydana gelen karışıklıklardan kaynaklanmaktadır. Irak, Bosna, Kosova ve Afganistan olaylarının, bölgesel veya küçük güçlerin buldukları boşluklardan istifade etmek istemeleri neticesinde meydana geldiği unutulmamalıdır.

İçinde bulunduğumuz asırda uluslar arası toplumun önünde duran en önemli sorun; barış, demokrasi, istikrar, gelişme, hürriyet ve hukukun üstünlüğü gibi değerler üzerinde yükselecek yeni bir uluslar arası düzen yaratmaktır. Gelecekte insan hakları kavramı devletlerin ''egemenlik hakkı'' kavramının önüne geçecek gibi görünmektedir. Soğuk savaş sonunda küresel tehdidin kalkmış ve komünist ideolojinin çökmüş olması nedeniyle, yarının dünyasında ülkeler çıkarlarını takip etmek konusunda kendilerini daha serbest hissedecek, bu da ortaya çok kutuplu bir dünya çıkaracaktır.[266]

Dünya düzenleri nasıl Avrupa'dan şekillenmişse, 21'inci yüzyıldaki dünya düzeni de Avrupa'dan şekillenecektir. Avrupa Birliği'nin bu yeni oluşumda etkisi çok fazladır. Oluşacak Yeni Dünya düzeninde, ABD orta vade de süper güç konumunu sürdürecektir. Rusya'nın reformlarını yapmaya devam etmesi, Batı ile Rusya arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve Rusya'nın dış politikasında uluslar arası istikrara yardımcı olacak şekilde hareket etmesi önem kazanmaktadır. 21'inci yüzyılda Rusya'nın uluslar arası sisteme uyumu, yenidünya düzeninin önemli bir noktası olacaktır. Yeni Dünya düzeninde NATO'nun, dünyada beliren yeni risk ve tehditlere karşı uyarlanarak, resmi sorumluluk bölgesini aşarak diğer bölgelerde faaliyet göstermesi gerekecektir. Avrupa kendine özgün bir güvenlik ve savunma politikası izlemeye devam edecektir.

21'nci yüzyıl başlangıcında dünya hızlı bir değişim ve yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu kapsamda ülkelere yönelen tehditler ortadan kalkmamış, ancak küçülmüş, sayıca çoğalmış ve önceden kestirilemeyecek bir mahiyet almıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi, Avrupa kıtası başta olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde uzun

---

[266] Nezihi ÇAKAR, **Dünyadaki Gelişmeler Işığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması, Gelişmesi ve Gelecek Yüzyıla ve Binyıla Bakış Vizyonu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.72.

zamandır baskı altında tutulmuş gerginliklerin yeniden su üstüne çıkmasına ve trajik şiddet hareketlerinin baş göstermesine neden olmuştur.

Diğer taraftan ÇHC'nin Doğu Asya'da hâkim bir güç olarak ortaya çıkması ve gerçekleşen Rus-ÇHC stratejik ortaklığı, dünyayı çok kutuplu bir ortama doğru sürüklemektedir. Pasifik bölgesi, Avrupa ile birlikte, 21'nci yüzyıla damgasını vuracak bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır.

Londra'daki King's College profesörlerinden Lawrence FREEDMAN "üç kutuplu" bir dünyaya geçtiğimiz görüşünü savunmaktadır. Bu kutupları "Almanya, Japonya ve Birleşik Amerika" şeklinde değil, Almanya'yı Avrupa ile bütünleştirerek, "Avrupa, Japonya ve Birleşik Amerika" şeklinde tanımlamaktadır.

Massachusetts Teknoloji Enstitüsündeki işletme okulunun dekanı Lester C.THUROW da üçlü kutuplaşmayı vurgulayanlardan biridir. O da önümüzdeki yüzyılın Japonya, Avrupa ve Birleşik Amerika arasındaki büyük bir üstünlük yarışmasına tanık olacağını öne sürmektedir. Ama ona göre bu yarışmanın galibi bellidir. Eğer büyük yanlışlar yapmazsa, daha doğrusu doğru adımlar atmasını becerebilirse, yarışı kazanan Avrupa olacaktır. Ama işin içine Rusya Federasyonu ve ÇHC'ni katarak, geleceğin güç dengesini dörtlü, beşli kuranlar da vardır. Rusya Federasyonunu bir süper devlet adayı olarak görenler, bu ülkenin zengin doğal kaynaklarına komünist dönemde gelişmiş alt yapısına, yetişmiş insan gücüne bakarak, kendisini toparlamasının uzun bir süre alacağını bununla birlikte, "evinin içini düzene koyduğu gün o da yeniden bir süper devlet olarak ortaya çıkacaktır." diyenler de mevcuttur. Bazılarına göre ise, ÇHC de bugünkü kalkınma temposunu sürdürmeyi başarırsa, sanıldığından çok daha kısa bir süre sonra bir başka süper devlet olarak dünyadaki yerini alacaktır.[267]

Amerikalı politikacı ve araştırmacı Francis FUKUYAMA 1992 yılında yayınladığı "Tarihin Sonu" isimli kitabında şu tezleri savunmaktadır: Komünizmin çökmesinden sonra liberal demokrasi, insanlığın ideolojik evriminin son noktasına ulaşmıştır. Sistemlerin üstünlük yarışında Batı kapitalizmi ve demokrasisi muzaffer olarak çıkmış ve politik ideal olarak yeryüzünde erişebileceği başka bir iddiası kalmamıştır. İdeolojilerin savaşı sona ererek dünya, gelecekte sınırsız bir ekonomik büyüme ve tüketim devleti haline gelecektir. Ancak Francis FUKUYAMA'nın iyimserliği uzun sürmemiştir. 1993/94'den sonra Rusya içinde emperyalist revizyonizm,

---

[267] Hüsamettin ESEN, **Bugün ve Geleceğin Güç Merkezleri**, Beyaz Kitap, 1994, s.24.

etkili milliyetçi güçleri ile kendisini göstermiştir. Rusya'da, Sovyet İmparatorluğunun bir başka form altında ortaya çıktığı görülmektedir.[268]

Bu teze karşılık Amerikalı araştırmacı John LUKACS "Tarih Devam Ediyor" isimli eserinde tarihin bitmediğini, tam tersine yeni sorunların ve özellikle milliyetçilik akımlarının tekrar geri döndüğünü vurgulamaktadır.[269]

Hans-Peter SCHWARZ ise Karl KAISER ile birlikte yayınladıkları "Yeni Dünya Politikası" (Die Neue Weltpolitik) isimli kitabındaki kendi makalesinde, tarihin değil bitmek 20'inci yüzyılın sonunda dünyanın değişik bir biçimde tekrar 1914 öncesi şartlara döndüğünü yazmaktadır.[270]

Amerikalı politik danışman Samuel P.HUNTINGTON 1993 yılında Foreign Affairs dergisinde "Kültürlerin Savaşı" ismiyle yayınladığı makalesini genişleterek görüşlerini aynı isim altında kitap olarak yayınlamıştır. HUNTINGTON'un öne sürdüğü tez, özet olarak şudur: *19'uncu yüzyılda devletler, 20'inci yüzyılda ideolojiler çarpışmış, 21'inci yüzyılda ise kültürler çarpışacaktır.* HUNTINGTON tezini şu şekilde savunmaktadır; uygarlıkların kimlikleri gelecekte artan biçimde önemli olacaktır. Dünya büyük ölçekler içinde değişik etkiler yoluyla sekiz büyük uygarlık grubuna ayrılacaktır. Bu: Batı, ÇHC, Japon, İslam, Hindu, Ortodoks-Slav, Güney Amerika ve Afrika uygarlıklarını kapsayacaktır. Geleceğin en önemli çatışmaları bu uygarlıkları birbirinden ayıran çizgi üzerindeki kültürel kırılma hatları boyunca ortaya çıkacaktır.[271]

---

[268] Nuri EYÜPOĞLU, "*Rusya'da Jeopolitik Düşünceler ve Görüşler*," **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı:32, Eylül 1999, s.122.
[269] **A.g.e.**, s.122.
[270] **A.g.e.**, s.123.
[271] **A.g.e.**, s.124.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

1. JEOPOLİTİĞİN COĞRAFİ VE BEŞERİ UNSURLARI YÖNÜNDEN TÜRKİYE'NİN DURUMU

a. Jeopolitiğin Coğrafi Unsurları (Değişmeyen Unsurlar) Yönünden

"Konum, her hangi bir şeyin bulunduğu yeri ya da mevkiidir. Coğrafi konum ise; köy, şehir, dağ, ova, akarsu, bölge veya ülke gibi coğrafi varlığın dünya üzerindeki bulunduğu yerine denir. Coğrafi konum, kendi arasında ikiye ayrılır. Birincisi daha ziyade sayılarla ifade edilen matematik konum, diğeri ise herhangi bir coğrafi olaya göre yer belirlemesidir ki buna da özel konum adı verilmektedir.

Matematik konum olarak Türkiye, yaklaşık 26°-45° doğu boylamları ile 36°-42° kuzey enlemleri arasında yer alır. Kuş uçuşu kuzey-güney doğrultusunda 6 enlem farkı vardır ki, bu da yaklaşık 666 km.lik (6x111=666) bir mesafe eder. Doğudan batıya ise 19 boylam farkı vardır ki, bu da yaklaşık 76 dakikalık (19x4=76) bir zaman farkına eşittir.

Ekvatora göre Türkiye kuzey yarımküresinde, baş meridyene (baş meridyen yani 0° boylamı veya başlangıç boylamı; İngiltere, Londra yakınlarında Greenwich'den geçer) göre ise; doğu yarımküresinde, orta kuşakta yer almaktadır.

Herhangi bir yerin, genellikle baş meridyen ve ekvatora göre, dünya üzerindeki enlem ve boylam dereceleriyle belirlenen yerine matematik konum denmektedir. Türkiye, baş meridyene (Greenwich) göre 26–45 doğu meridyenleri, ekvatora göre ise 36–42 kuzey paralelleri arasında yer almaktadır. Baş meridyene göre doğu, Ekvatora göre ise kuzey yarım küresinde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, matematik konum itibariyle, hem kuzeyli ve hem de doğulu bir ülkedir.

Bu konumu ile, orta enlemlerde yerini almakta ve ılıman bir iklim görülmektedir. Sıcaklık değerleri, enleme bağlı olarak güneyden kuzeye, yüksekliğe bağlı olarak batıdan doğuya doğru düşmektedir. Böylece, ülkenin en sıcak bölgeleri, güney, güneydoğu ve güneybatı bölgeleri iken, en soğuk bölgesi ise kuzeydoğu Anadolu bölgesidir.

Matematik konumu itibariyle Türkiye, insan yaşamı için en ideal bir kuşakta yer almaktadır. Bu özelliğinden dolayı, Türkiye toprakları, tarihin en eski dönemlerinden beri, hep büyük devletlere beşiklik yapmış ve çok sayıda medeniyetlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Dünya üzerinde medeniyetler beşiği olarak da bilinen Türkiye, bu özelliğini matematik konumundan dolayı, gelecekte de koruyacaktır.

Matematik konum, ülkenin daha ziyade doğal özellikleri üzerinde önemli etkisi olurken, özel konum siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu doğrudan etkilemektedir. Bununla beraber, matematik konum ile özel konum, birlikte etkili olabilir. Ülkelerin dünya platformu üzerindeki konumları ile gelişmişlik ve etkinlikleri bakımından sıkı bir bağlantı vardır." [272]

Türkiye, Asya kıtasının güneybatı ucunda, Anadolu yarımadası üzerinde yer alır. Topraklarının bir bölümü, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkan yarımadasının bir kısmını oluşturan Trakya'da bulunur. Bu yönüyle, Türkiye hem Asya hem de Avrupa ülkesidir.

Türkiye, dağlık bir ülkedir. Ovalar, daha ziyade kıyılarda ve akarsu vadilerinde yer alır. Akarsular bakımından, bölgenin en zengin ülkesidir. Üç tarafı denizlerle kaplı yarımadalar (Anadolu ve Trakya) ülkesi olan Türkiye, İstanbul ve Çanakkale boğazları ile büyük bir öneme sahiptir.

Dünya üzerinde genel olarak bakıldığında Türkiye, Asya, Avrupa ve Afrika ülkelerinin kesişme noktasında yer almaktadır. Bu itibarla Türkiye, kıtalar arası bir kavşak, köprü ya da geçiş ülkesidir. Afrika'nın etkileri güney ve güneydoğu Anadolu bölgelerine, Asya'nın etkileri doğu ve İç Anadolu bölgelerine, Avrupa'nın etkileri Marmara ve Batı Anadolu bölgelerine kadar sokulur ve ülkenin ortasında adeta bu üç kıta birbirine kavuşurlar.

Özel Konum itibariyle Türkiye, eski kara kütlelerinin (Asya-Avrupa-Afrika) birbirlerine iyice yaklaştığı bir konumda yer almaktadır. Bu özel konumu sayesinde, üç kıtayı birbirine bağlayan bir köprü görevini üstlenir. Öte yandan Türkiye'nin büyük bir bölümünü oluşturan Anadolu yarımadasının üç tarafı denizlerle çevrilidir. Dolayısıyla deniz ulaşımında stratejik bir öneme sahiptir. Böylece bu yarımadanın üzerinde kurulan devletler, amfibi devlet özelliği taşırlar. [273]

---

[272] ÖZEY, **a.g.e.**, s.2-4.
[273] **A.g.e.**, s.5.

Eski kara kütlelerinin birbirlerine iyice sokuldukları konumda; İstanbul ve Çanakkale boğazları yer almaktadır. Bu boğazlar; Karadeniz'e komşu ülkelerin, açık denizlere açıldığı tek suyolunu oluşturur. Dolaysıyla boğazlar, bir can damarıdırlar.[274]

Türkiye'nin en son hesaplamalar ile izdüşümü alanı (harita üzerinde yapılan hesaplama) 779.452 km², gerçek alanı ise 814.578 km².dir. Harita üzerinde yapılan hesaplama sonucu elde edilen izdüşümü alanı ile gerçek alan arasında 35.126 km².lik bir fark bulunmaktadır.[275]

Türkiye toplam yüzölçümünün (814578 km²), % 97'si (790200 km².) Anadolu yarımadasında ve % 3'ü (24378 km².) ise Trakya yarımadasında yer almaktadır.

Türkiye yüzölçümü bakımından komşu ülkelerinden İran (1.648.196 km².) hariç diğerlerinin hepsinden büyüktür. Acaristan-Gürcistan 69.700 km². (2.911 km².), Ermenistan 29.800 km²., Nahçıvan-Azerbaycan 86.600 Km². (Nahçıvan 5.530 km².), Irak 438.446 km²., Suriye 185.180 km²., Yunanistan 131.944 km²., Bulgaristan 110.912 km². yüzölçüme sahiptir. Buna göre, bir kıyaslama yapılacak olunursa ilginç noktalar ortaya çıkar. İran hariç diğer komşuların toplam yüzölçümleri 1.052.582 km².yi ancak bulur ki bu değer Türkiye yüzölçümünden ancak 238.004 km². daha fazladır. İran toplam yüzölçümünün belirli bir kısmının çöller teşkil ettiğinden, insan yaşamına elverişli topraklar esas alındığında bu değerler hayli düşer. Tüm bu sayısal değerler göstermektedir ki, yüzölçümü bakımından Türkiye; Komşuları arasında en büyük ülke konumundadır.[276]

Yine Türkiye, çoğu Avrupa ülkesinden büyük alanlı bir ülkedir. Sözgelimi İngiltere, Almanya, Yunanistan, İsviçre ve Hollanda gibi beş Avrupa ülkesinin toplam yüzölçümleri, ancak Türkiye yüzölçümü kadardır.[277]

Ülkenin kuzeyinde; Karadeniz, kuzeydoğusunda; Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan-Nahçıvan, doğusunda; İran, güneyinde; Irak, Suriye ve Akdeniz, batısında; Adalar Denizi (Ege Denizi), kuzeybatısında ise; Yunanistan ve Bulgaristan bulunmaktadır.

Topraklarının kuzeybatı kısmının ortasında Marmara denizi vardır. Marmara Denizi, Çanakkale boğazı ile Adalar denizine, İstanbul boğazı ile de, Karadeniz'e bağlıdır. Adalar denizi güneyde, Akdeniz ile birleşir. Akdeniz ise, batıda Cebel-i Tarık

---

[274] **A.g.e.**, s.5.
[275] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.81.
[276] **A.g.e.**, s.82.
[277] **A.g.e.**, s.82.

boğazı ile Atlas Okyanusu'na bağlantılıdır. Bu sebeple, Türkiye'nin üç tarafını çevreleyen denizler, dünya okyanuslarına açılmaktadır. Türkiye ve Karadeniz'e komşu olan ülkeler için boğazların büyük bir önemi vardır. Ayrıca İstanbul boğazı üzerinde yapılan iki köprü (Boğaziçi ve Fatih) ile karadan Avrupa ile Asya birbirine bağlanmıştır. Öte yandan güneyde, Türkiye; Kuzey Afrika ülkelerine çok yakındır. Kısacası Türkiye, Avrupa-Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği konumda yer almaktadır.

Türkiye'nin 2753 km. kara sınır uzunluğu, 8333 km. deniz kıyı sınır uzunluğu olmak üzere toplam sınır uzunluğu 11.086 km.yi bulur. [278]

Kara sınırı, Bulgaristan (269 km.), Yunanistan (212 km.), Gürcistan (276 km.) (Acaristan 128, Gürcistan 148), Ermenistan (316 km.), Azerbaycan-Nahçıvan (18 km.), İran (454 km.), Irak (331 km.) ve Suriye (877 km.) ülkeleri iledir. [279]

Deniz kıyı sınırları ise Karadeniz (1965 km.), Marmara Denizi (1189 km.), Adalar (Ege) Denizi (2805 km.), Akdeniz (1577) ve Adalar kıyıları (1067 km.) iledir. [280]

Türkiye, dünya üzerinde yer alan Akdeniz-Himalaya Deprem Kuşağı'nın orta bölümünde bulunmaktadır. Bu nedenle, ülkemizde geçmişten bugüne sık sık depremler olmuş ve bu depremler çok sayıda can ve mal kaybına yol açmıştır. [281]

Deprem Bölgeleri Haritası'na göre; Türkiye'nin %92'sinin deprem bölgeleri içerisinde olduğu, nüfusunun %95'inin deprem tehlikesi altında yaşadığı ve ayrıca büyük sanayi merkezlerinin %98'i ve barajlarının %93'ünün deprem bölgesinde bulunduğu bilinmektedir. [282]

Türkiye'nin yerin yapısından kaynaklanan bu özellik, Türkiye'nin jeopolitiğinde de çok önemli etkisi bulunmaktadır. Depremlerde çok sayıda insan ölmekte ve yaralanmakta, çok fazla mal kaybına yol açmaktadır. Başta depremler, Türkiye bütçesini çok fazla sarsmakta ekonomik krizlerin çıkmasına neden olmaktadır. Öte yandan depremler, Türk insanının psikolojisini bozmakta ve gerçekten ülkede sosyal bunalım ortaya çıkarmaktadır. Ekonomik ve psikolojik kriz ise, Türkiye'nin dünya ülkeleri arasındaki güç dengesini değiştirmektedir. [283]

Türkiye'nin ortalama yükseltisi 1132 m.yi bulur. Bu yükseltisi ile kıtaların en

---

[278] ÖZEY, **a.g.e.**, s.11.
[279] **A.g.e.**, s.11-12.
[280] **A.g.e.**, s.12.
[281] **A.g.e.**, s.23.
[282] **A.g.e.**, s.24.
[283] **A.g.e.**, s.25-26.

yücesi olan Asya (1010 m.)' dan bile yüksektir. Türkiye'nin kıyı dağlarının çoğu yeri ormanlarla kaplıdır. Ormanların, Türkiye ekonomisine katkısı büyüktür. Öte yandan özellikle Kıyı dağları, Anadolu'yu bir doğal yüksek surlar gibi kuşatmakta ve adeta düşmanlardan korumaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı yıllarında, Büyük Güçlerin İç Anadolu'yu işgal edememelerinde, kıyı dağlarının koruyucu özelliği olmasındadır. Düşman kuvvetleri, söz konusu bu yüksek dağları, Türk'ün azim ve kararlığı ile birleşince aşamamıştır. Ancak Batı Anadolu'da dağların denizlere dik uzanması ve vadilerin aynı doğrultuda uzanması, Yunan işgalini kolaylaştırmışsa da, vadilere paralel uzanan yüksek sıra dağlar Kuvva-i Milliye'nin sığınağı olmuştur. Kurtuluş savaşında, Aydın, Bozdağ, Karıncalı ve Madran dağlarında barınan Efeler, Türk tarihine kahramanlık destanı yazdırmışlardır. [284]

Doğu Anadolu'da ise; Tecer, Mercan, Palandöken, Karagöl, Mescit, Kargapazarı, Allahuekber ve Aras dağları bulunmaktadır ve bu dağların yükseltisi oldukça fazladır. Ayrıca bu bölgede Nemrut, Süphan, Ağrı dağı (5137 m.) gibi volkanik yükseltiler de bulunmaktadır. Doğu Anadolu'nun platoları ve dağları, Anadolu kalesinin en yüksek surlarını teşkil etmektedirler. Ve bu dağlar, barış zamanında hayvancılık besleme alanını, savaş zamanında ise aşılması güç surların görevini üstlenmektedir. Kargapazarı, Dumlu ve palandöken dağları, tarih boyunca Erzurum'un savunmasında büyük rol oynamışlardır. Orta Anadolu bölgesinde ise yükseltisi 1000 m.yi aşan yüksek ovalar ve platolar bulunmaktadır. Türkiye'nin denize bakan kıyı yamaçları, özellikle kuzey ve güney bölümünde, denize dik olarak inmektedir ve aşılması güç yalçın kale duvarlarını andırmaktadır. Ayrıca kalenin dış duvarlarında yaşayan insanların ihtiyaçlarını giderecek durumda olan kıyı ovaları da (kuzeyde Bafra, Çarşamba, güneyde Çukurova) bulunmaktadır. [285]

Türkiye'nin yeryüzü şekilleri bakımından coğrafi bölgeler arasında karşılaştırma yapıldığında çok büyük farklılıklar görülür. Marmara ve Batı (Ege) Anadolu bölgeleri yükselti bakımından daha az değerler göstermekte ve çok verimli ovalara sahip bulunmaktadır. Öte yandan yükseltisi pek fazla olmayan dağların denizlere dik ve bu dağlara paralel uzanan akarsu vadilerinin yer alması nedeniyle, denizin etkisi yeryüzünün her yerinde etkisini göstermesine sebep olmaktadır. Dolaysıyla insan yaşamı için en elverişli ortamı oluşturmaktadır.

---

[284] **A.g.e.**, s.26-27.
[285] **A.g.e.**, s.27.

İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin yükseltisi nispeten fazla olmasına rağmen, fazla dağlık olmayıp, plato özelliği taşırlar. Bu özelliğinden dolayı, İç Anadolu bölgesinde Konya ovası, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Harran ovası gibi Türkiye'nin can damarı olan verimli ovalara sahiptir.

Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri yeryüzü şekilleri bakımından birbirine benzer özellikler gösterir. Her iki bölgede denize paralel yüksek sıradağlar uzanır. Dağlar çok yüksek ve sarp olduğundan yerleşme açısından pek elverişli değildir. Bu nedenle her iki bölgede dağlık alanlardan kıyı kesimlerine ve diğer bölgelere doğru hızlı bir göç hareketi görülür.

Doğu Anadolu Bölgesi ise hem yükseltisi çok fazladır ve hem de yüksek dağlar bulunmaktadır. Bu bölgenin genel karakterini yüksek dağlar ve platolar oluşturur. Bu nedenle bu bölgemizde tüm yerleşmeler dağlar arasında kalan havzalara sıkışmış durumdadır. Öte yandan havzalarda bile yaşam şartlarının pek elverişli olmayışı nedeniyle bölgeden sürekli göç hareketi yaşanmaktadır.

Çanakkale Savaşları, coğrafi bir yaklaşımla ele alındığında, coğrafyanın önemi açıkça görülür. Gerçekten bugün bile Gelibolu yarımadasını ve Çanakkale Boğazı'nı gezip gören bir insan, bölge topografyasının cazibesine kapılır. Savaşların geçtiği yarımadadaki önemli tepelerin hepsi, tatlı su kaynaklarının hemen tamamı, Türk askerlerinin kontrolü altında kalmıştır. Öte yandan boğazın topoğrafik özelliği, düşman gemilerinin ilerlemesine engel olmuştur. Bölgeye hâkim tepeler ve tatlı su kaynaklarının mevcudiyeti, Türk Ordusunu, düşman kuvvetlere karşı üstünlük sağlamıştır. Tüm bu coğrafi avantajlara ek olarak, iklim şartları da Türk tarafına avantaj sağlamıştır. Gelibolu yarımadasına yapılan çıkartma gecesi aniden çıkan fırtına, İngiliz kuvvetlerinin farklı bölgeden karaya çıkmasına yol açmış ve bu gelişme savaşın seyrini değiştirmiştir.

Türkiye'nin bu özelliğinden dolayı, yakın geçmişte özellikle Orta Anadolu Bölgesi hiçbir zaman düşman işgaline uğramamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile birlikte Türk Milleti bağımsızlık hareketlerini Orta Anadolu bölgesinde başlatmış ve bu bölgeyi bir kale gibi kullanmıştır. İstiklâl Savaşı iyi tahlil edildiğinde, Anadolu'nun yeryüzü şekillerinin ne kadar büyük avantaj sağladığı açıkça görülür.

Türkiye, enlem itibariyle yaklaşık 36–42 derece kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Enlemler göz önünde tutulduğunda Türkiye toprakları orta kuşak iklim bölgesinde bulunmaktadır. Denizler ve yeryüzü şekillerinin etkisiyle, Türkiye'de iklim

çeşitlenmektedir. Konum itibariyle ülke, Akdeniz iklim alanı içindedir. İklim özellikleri, insan ve diğer tüm canlılar üzerinde etkisi olan en büyük doğal coğrafi özelliktir. Güneydoğu Anadolu bölgemizde yaz mevsiminde görülen aşırı sıcaklıklar, Doğu Anadolu bölgemizde kış mevsiminde görülen aşırı soğuklar, bölge insanlarının çalışma sürecini ve hızını olumsuz yönde etkilemekte ve dolaysızla ekonomik seviyeyi düşürmektedir. Türkiye'nin bölgeler arasında geçiş iklimi denilen iki bölge iklimi arasında karma özellik gösteren farklı iklim tipleri de görülmektedir. Bu özellikleri ile Türkiye dar alanda çok sayıda iklim özelliklerinin görüldüğü, yegâne toprak parçasıdır. İklim özelliklerinde görülen bu çeşitlilik, insan ve insan faaliyetlerine olumlu yönde etkilemektedir. Kısacası Türkiye, İklim bakımından, insan hayatına en uygun konumda yer alır. [286]

Türkiye; akarsuları çok fazla olduğundan, su rezervleri bakımından Ortadoğu ülkeleri arasında ayrıcalıklı bir yeri vardır. Anadolu bilindiği üzere, yeryüzü şekilleri bakımından dağlık bir ülkedir. Kuzeyde Karadeniz dağları, güneyde Toroslar, doğu batı doğrultusunda yarımadayı bir baştan öbür başa kadar aşarlar. Doğu Anadolu bölgesinde birbirine paralel uzanan yüksek dağ sıraları vardır. Tüm dağlar, genelde akarsuların kaynaklarını aldığı mekânlardır. Dağlardan kaynağını alan akarsular, oluşturduğu vadiler boyunca akarak, denizlere veya yarımada içinde bulunan göllere veya kapalı havzalara ulaşırlar.

Akarsular ve göller bakımından ülke, bölge ülkeleri arasında en zenginidir. Türkiye'deki akarsular üzerinde birçok baraj yapılmıştır. Anadolu, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Kuzeyinde Karadeniz, Kuzeybatısında Marmara Denizi, Batısında Adalar (Yunanca Aegean, Ege) Denizi, güneyinde Akdeniz bulunmaktadır.

Su, insan ve diğer canlılar yaşamı için en fazla ihtiyaç duyulan bir maddedir. Su olmayınca, canlı yaşamından söz etmek imkânsızdır. Zaten dünyamızı, diğer gök cisimlerinden ayıran yegâne farklılık suya sahip olmasıdır. Türkiye Yerleşim haritası ile Türkiye Hidrografya haritası adeta örtüşür. Çoğu yerleşim birimleri akarsu, göl ve denizlere yakın konumlarda kurulmuştur.

Suyun oluşturduğu manzara, en önemli turizm alanlarını oluşturur. Su ulaşımı, en ucuz ulaşım şeklidir. Her şeyden önemlisi su gücü yani hidroelektrik, en ucuz ve en kullanışlı bir enerji kaynağıdır. Bu nedenle insanlar geçmişten bugüne kadar suyun bol

---

[286] **A.g.e.**, s.29-31.

olduğu yerlere, yerleşmişlerdir. Sular bakımından zengin olan Anadolu yarımadası, insanlık yerleşim tarihi boyunca, yoğun yerleşmeye sahne olmuş ve üzerinde çok fazla medeniyetin kurulmasına sebep olmuştur. Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı bunların en önemlileridir.[287]

Türkiye'nin su bakımından kendi kendine yeterli oluşu ve hatta bölge içinde en avantajlı konumda oluşu, gelecekte de kurulabilecek olan bir dünya hâkimiyeti için en ideal bir mekânı yani kaleyi oluşturmaktadır.[288]

Toprakların cinsleri, ülkelerin siyasi coğrafyasına doğrudan etki yaparlar. Sıcak ve nemli bölge topraklarından olan lateritler ile soğuk bölge topraklarından olan podzol topraklar, hiçbir zaman tarıma elverişli olmadıklarından dolayı, bulundukları coğrafi mekânda, büyük devletlerin kurulmasına imkân vermemişlerdir. Oysa orta kuşak bölgesinde yer alan kahverengi orman topraklarının, akarsu vadi ve deltalarında bulunan alüvyal toprakların tarımsal potansiyeli oldukça yüksek olup, bu topraklar üzerinde, tarihi devirlerden bugüne hep güçlü devletler kurulmuştur. Türkiye'de daha ziyade kahverengi orman toprakları ile alüvyal topraklar daha yaygın olduğundan, Türkiye'nin jeopolitik önemini bir kat daha artırırlar. Öte yandan toprağın ana maddesini taşlar oluşturur. Taşların cinsleri, toprağın yapısında büyük önem arz ederler. Taşların toprağa dönüşmemiş şekli de, bir ülkenin jeopolitik özelliğinde etkili olabilirler. Türkiye'nin Orta Anadolu bölgesi hariç diğer tüm bölgelerinde (doğu, batı, kuzey, güney) bulunan yüksek sıradağlar, çok çeşitli taşlara sahiptir. Özellikle bu taş cinslerinden üstün vasıflı yapı taşlarının bulunması (nitekim bugün bile Anadolu'da çok sayıda işletilen taşocağı bulunmaktadır), sağlam inşaatların yapılmasına imkân tanımıştır. Tarihi devirler boyunca inşa edilen sağlam ve güçlü kalelerin bulunuşu ve bu kalelerin ülke savunmasında önemli rol oynayışları bilinen bir gerçektir. Bugün bile, her yönüyle dayanıklı (deprem dâhil) tarihi yapılar (kaleler, hanlar, hamamlar, medreseler, kervansaraylar, köprüler ve taş döşeme yollar) bakımından, Türkiye; dünyanın en önde gelen bölgesini oluşturur. Bir bakıma taş, bir medeniyettir. Türkiye üzerinde bulunan taştan yapılmış eski eserlerin her biri, ayrı bir medeniyetin varlığına şahitlik yaparlar.[289]

---

[287] **A.g.e.**, s.31-32.
[288] **A.g.e.**, s.33.
[289] **A.g.e.**, s.33-34.

Bitki örtüsü özellikleri bakımından Türkiye, dünyanın ender bölgelerinden biridir ve insanların ihtiyaçlarına yönelik bütün bitki türleri bulunmaktadır. Bu yönüyle de ve dünya hâkimiyeti için en ideal toprak parçasını oluşturmaktadır. [290]

Türkiye, dünya genelinde orta zenginlikte bir orman ülkesi sayılırken, Ortadoğu bölgesi içinde en zengin bir ülke olarak görülmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu orman arazisi miktarı yaklaşık 20,2 milyon hektarı bulur. Bu değer, Türkiye yüzölçümünün (814.578 km²) % 24,8'ini oluşturur. [291]

Türkiye hidroelektrik (su gücü veya diğer adıyla beyaz kömür) bakımından çok zengindir. Ülkenin akarsuları üzerinde çok sayıda barajlar yapılmış ve hidroelektrik santralleri kurulmuştur. Atatürk, Keban, Karakaya gibi barajlarımız dev barajlardır. [292]

Uranyum ve toryum bakımından zengin olmasına rağmen nükleer santraller kurulamamıştır. Türkiye'de artan enerji ihtiyacını karşılamak için, nükleer santral kurulması, en uygun alternatiflerden biridir. Türkiye'de nükleer santral bulunmamasına rağmen, 5300 ton uranyum, 380 bin ton toryum rezervlerine sahiptir. Söz konusu bu rezervlerini kullanacak nükleer santraller kurulsa, enerji satan bir ülke konumuna gelecek ve bölgede çok güçlü bir ülke haline gelecektir. Türkiye'de nükleer santrallerinin kurulmasına karşı çıkan grupların çoğunun arkasında Yunanistan ve Ermenistan lobilerinin bulunması, gerçekten düşündürücüdür. [293]

Türkiye, çok büyük su gücü potansiyeline sahiptir. Ülkenin toplam hidroelektrik enerji potansiyeli 432 milyar kwh olup (işletilebilir yıllık hidroelektrik potansiyeli 122,4 milyar kwh), bunun ancak yaklaşık % 30'u (36 milyar kwh) değerlendirilmektedir. [294]

Türkiye, madenler bakımından zengin sayılır. Dünya üzerinde mevcut olan 51 çeşit madenden 29 çeşidi yurdumuzda bulunmaktadır. Özellikle krom, demir, bor, bakır, boksit, kükürt, civa, kurşun, çinko, tuz ve lületaşı gibi madenler bakımından çok zengindir. Türkiye madenler bakımından en fazla sahip olduğu maden kromittir. Paslanmaz sanayi çeliği yapımı alanında büyük önem taşıyan kromit rezervleri bakımından, Türkiye; Güney Afrika Cumhuriyeti (6 milyar ton), Zimbabwe (1,6 milyar ton), Rusya (68 milyon ton) ülkelerinden sonra, 36,8 milyon ton rezervle dünya dördüncüsüdür. Yıllık üretim 1 ile 1,5 milyon ton dolayındadır. Savaş araç ve gereçleri

---

[290] **A.g.e.**, s.35.
[291] **A.g.e.**, s.89.
[292] **A.g.e.**, s.91.
[293] **A.g.e.**, s.91-92.
[294] **A.g.e.**, s.92.

(tank ve toplar), yol yapımı makineleri, uçak ve lokomotif motorları yapımında kullanılan özel çelik, krom alaşımı ile elde edilir. Bu özelliğinden dolayı kromit; stratejik öneme sahiptir. Metal dışı madenler bakımından en zengin maden bor tuzu (boraks)dur. 1,3 milyar ton olarak dünya bor rezervlerinin yarısından az fazlası (% 53'ü) Türkiye'de (666 milyon ton) bulunmaktadır. Yıllık üretim 2 milyon ton kadardır.[295]

Dünya hâkimiyetinde aranan şartlardan biri de, şüphesiz stratejik açıdan önem arz eden madenler bakımından zengin olmaktır. Türkiye, madencilik açısından incelendiğinde görülür ki, özellikle stratejik madenlerden olan kromit, bakır, alüminyum maden rezervleri bakımından oldukça zengindir ve sözü edilen madenlerin çoğunluğu, Türkiye'de yer almaktadır.[296]

Türkiye'de ilk petrol araması 1934 yılında yapılmıştır. Bugüne kadar 3200 kuyu açılmıştır. Bulunan toplam rezerv miktarı 1 milyar varildir. Ancak bugün itibariyle Türkiye bilinen petrol rezervlerinin % 80' ini tüketmiş durumdadır. Türkiye petrol açısından henüz yeteri kadar aranmamıştır. Özellikle denizlerde hemen hemen hiç arama yapılmamıştır. Türkiye'nin 70–80 açtığı kuyu sayısına, ABD 1-1,5 yılda ulaşmaktadır. Türkiye'de petrol var ya da yok diyebilmek için en az 3000–4000 kuyu açılması gerekmektedir. Bunun maliyeti ise 10 ile 20 milyar dolar arasındadır. Son iki yılda petrol aramalarına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Petrol arama bütçesi 2005 yılında 317 milyon dolara, 2006 yılında ise 368 milyon dolara yükseltilmiştir.[297]

b. Jeopolitiğin Beşeri Unsurları (Değişken Unsurlar) Yönünden

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre; Türkiye'nin genel nüfusu 67.844.903 olarak tespit edilmiştir 1990–2000 döneminde yıllık nüfus artış hızı % 1,83 olarak gerçekleşmiştir.[298]

Türkiye'nin bölgeler arasındaki farklılık, sadece nüfus miktarları ve artış hızlarında görülmez. Bunun yanında, Nüfusun yaş ve cins yapısı, eğitim, kültür, yaşayış, meslek ve sağlık durumlarında da büyük farklılıklar görülmektedir. Sözgelimi okullaşma oranı ve sağlık ile ilgili istatistiklerde, Batı bölgelerinde yüksek değerler gösterirken doğu bölgelerine doğru gidildikçe kısmen düşer. İnsanların kültür yapıları da bölgelere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Bunun sonucunda bölgeler arasında

---

[295] **A.g.e.**, s.95-96.
[296] **A.g.e.**, s.96.
[297] Hakkı SOYLU, "*Türkiye'de Enerji Güvenliği*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 393, Temmuz 2007, s. 58–59.
[298] ÖZEY, **a.g.e.**, s.46.

yaşanan göçler, kültür uyuşmazlığını ve karmaşasını ortaya koyar. Söz konusu uyuşmazlıklar, çözümü güç sorunlar ortaya koymaktadır.[299]

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin sonucunda kırsal kesimden şehirlere doğru hızlı göçler yaşanmaktadır. Ülkemiz gelişmekte olan bir ülkedir. Bu nedenle kırsal yerleşmelerden şehirlere doğru göç hareketi yaşanmaktadır. Kırsal yerleşmelerden şehirlere olan hızlı göç, çok fazla sayıda sorunlara yol açmaktadır. Başta göç ettiği kırsal yerleşme birimlerinde bulunan tarım alanları işlenmemekte ve hayvan beslenmemektedir. Dolayısıyla kırsal kesimden sağlanan tarım ve hayvancılık gelirimiz gittikçe azalmaktadır. Şehirlerimize göç eden nüfusun büyük bir bölümünün ihtiyaçları karşılanamaz bir duruma gelmektedir. Göç eden nüfus şehirdeki ihtiyaçlarını kendi usulleri ile karşılamaya çalışmakta ve böylece çarpık şehirleşme olmaktadır. Bugün için gecekondusu olmayan şehrimiz yok gibidir. Gecekondulardaki sosyal hayat seviyesi ise son derece düşüktür. Bu bölgelerde altyapı sorunları çözümlenemez bir hal almıştır. Okul çok azdır veya yoktur. Eğitimsiz kalan nüfus ise şiddet ve teröre sürüklenmekte ve şehirdeki sosyal düzeni sarsmaktadır.[300]

Nüfus artışı beraberinde birçok sorunu da getirir. Ülkemizin nüfusu hızlı artmaktadır. Bu nedenle bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunların başlıcaları; işsizliğin artması, yaşam düzeyinin düşmesi, yetersiz beslenme olması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersiz kalması, iç ve dış göçlerin başlaması ve gittikçe hız kazanmasıdır.[301]

Türkiye'nin toplam nüfusu, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda 13 milyon (1927'de 13,6 milyon) kadardı. Bu nüfus 1990 yılında 56,5 milyona, 1997'de 62,8 milyona ulaşmıştır. Bugün yaklaşık 72 milyon nüfusumuz vardır.[302]

Türkiye'nin son 75 yıllık döneminde yıllık nüfus artış hızı % 2 dolayında gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle, her yıl Türkiye nüfusuna 1,2 milyon nüfus eklenmiştir. Ancak, Türkiye'de yıllık nüfus artış hızı fazla olmasına rağmen, kıtlık ve açlık yaşanmamıştır ve bundan sonra da yaşanması beklenmemektedir. Çünkü besin kaynakları, şu andaki nüfusun dört-beş katını besleyebilecek kadar çoktur.[303]

---

[299] **A.g.e.**, s.46-47.
[300] **A.g.e.**, s.47-48.
[301] **A.g.e.**, s.49.
[302] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.86.
[303] **A.g.e.**, s.86.

Nüfus gerek barış ve gerekse savaş zamanında, en büyük güçtür. 300 milyonluk bir ülke, 100 milyonluk bir ülkeden, 100 milyonluk bir ülke 10 milyonluk bir ülkeden elbette daha güçlüdür.[304]

Türkiye, gerek fizikî ve gerekse beşerî ve ekonomik şartlar bakımından 300 milyon nüfusu barındırabilecek güçtedir ve yaklaşık en azından 3-5 yıl dışa hiç bağlantısı olmadan kendi kendine yeterli olabilir. Bu özelliğini, gerek Birinci Dünya Savaşı ve gerekse İkinci Dünya Savaşı esnasında göstermiştir. Bu gücünü, kalkınmışlık açısından da desteklenirse, dünya hâkimiyeti için gerekli nüfus sağlanmış olur. Teknolojik olarak gelişmiş ve nitelikli insan sayısı dünya standartlarının üzerine çıkmış, bilim dünyasında büyük atılımlar yapmış 300 milyon nüfuslu bir Türkiye, yakın gelecekte bugünün süper güçlerinin yerini alabilecek ve dünya barışını katkıda bulunabilecektir. Çünkü nüfus artışı bu görüşü desteklemektedir.[305]

İnsanlığı tehdit eden olayların içinde, eğitimsiz ve işsiz nüfusun hala büyük değerler göstermesi büyük önem arz etmektedir. Dünya ülkeleri eğitim seviyeleri incelendiğinde, kalkınmışlık düzeyi ile eğitim oranları arasında sıkı bir bağlantının olduğu görülmektedir. Genelde gelişmiş ülkelerde eğitim seviyeleri yükselirken, gelişmemiş ülkelerde eğitimsiz nüfus oranları büyük rakamlara ulaşmaktadır. Kuşkusuz eğitimsiz nüfusun fazla olması, o ülkenin fazla gelişmemiş olmasından ötürü, işsiz nüfus oranının artmasına da sebep olmaktadır. Bu nedenle, kalkınmak isteyen çoğu ülkeler, eğitime büyük önem vermektedirler.[306]

Anadolu yarımadası, coğrafî özelliklerinden dolayı tarihin her döneminde mutlaka bir medeniyete beşiklik yapmıştır. Bu nedenle Anadolu yarımadasının bir diğer adı; "Medeniyetlerin Beşiği Olan Topraklar" olarak adlandırılmıştır ve bu medeniyetlerin hepsine "Anadolu Medeniyetleri" denir. ABD'nin eski Ankara Büyükelçilerinden Morton Abramavitz'in Türkiye hakkındaki izlenimleri oldukça dikkat çekicidir. Abramavitz; "Anadolu yarımadası tarih boyunca bin yılların kavşak noktası, birbirinden çok farklı toplulukların Doğulu ve batılı, yerleşik ve göçebe, Hıristiyan, Müslüman, Yahudi ve Putperest kavimlerin buluşma yeri olmuştur. Küçük Asya'daki toplumların hayatında yepyeni çığırlar açılmış, yaşanmış ve sona

---

[304] **A.g.e.**, s.86.
[305] ÖZEY, **a.g.e.**, s.50.
[306] **A.g.e.**, s.51-52.

ermiştir."demiştir. Abramavitz belki haklıdır amma Anadolu bin yıldan fazladır tek bir medeniyete beşiklik yapmaktadır ve yapmaya da devam etmektedir. O da Müslüman Türk medeniyetidir.[307]

Dünya insanlık tarihi incelendiğinde, aralıksız olarak medeniyetlere beşiklik yapmış olan bir toprak parçası, Anadolu'dan başka bir coğrafyada görülmez. Bu nedenle Anadolu, dünyanın en güçlü ve en büyük tek kalesidir. Bu kale özelliğini geçmişte koruduğu gibi, gelecekte de koruyacaktır. Gerçi bugün bu kalede dünya hâkimiyetinden söz ettiren bir devlet yoktur, ama gelecekte dünya hâkimiyetini kurabilecek olan Türk Milleti yaşamaktadır.[308]

Anadolu yarımadasında, 1071 Malazgirt Savaşından bugüne kadar hep Türkler yaşamıştır. Türklerin anadili Türkçedir. Atatürk ölümüne yakın yaptığı bir vasiyette ise şu cümleler oldukça dikkat çekicidir; "Bakınız arkadaşlar, ben belki çok yaşamam. Fakat siz ölene dek, Türk gençliğini yetiştirecek ve Türkçenin bir kültür dili olarak gelişmeye devamı yolunda çalışacaksınız. Çünkü Türkiye ve Türklük, uygarlığa ancak bu yolla kavuşabilir." ve Atatürk ölüm döşeğinde iken bir ara kendine gelir ve yanındakilere şöyle der; "Arkadaşlara selam, dil çalışmalarını sakın gevşetmeyin."[309]

Bütün dinlerin kesişme noktasında yer alan Türkiye, elbette dinler açısından ele alındığında kesişme-çarpışma veya dinler fayı üzerinde bulunur. Çarpışma hattında bulunan Anadolu, tarihi devirlerden bugüne hep farklı dinlerin çarpışma alanı olmuştur ve bu çarpışma özellikle 19.yüzyıldan itibaren şekil değiştirmiş ve misyonerlik faaliyetleri ile devam etmiştir. Misyonerlik faaliyetleri bugün de bütün hızı ile devam etmektedir. Türkiye'nin son dönemlerde çektiği tüm sıkıntıların altında, çoğu kez bir misyonerlik faaliyeti yatmaktadır.[310]

Türkiye'nin etnik yapısı, sürekli olarak dünya siyasi platformunda gündeme getirilmekte ve özellikle Batı Ülkeleri, Türkiye'yi yapay sorunlarla bölmeye çalışmaktadırlar. Batı Ülkeleri tarafından ileri sürülen, Türkiye'nin etnik yapısı ile ilgili veriler oldukça farklılık göstermektedir.

1880 tarihli Bartlett Raporu'nun ilk cümleleri şöyledir; "Misyonerlik faaliyetleri açısından Türkiye, Asya'nın anahtarıdır." ve 1901 yılında ABD Devlet Başkanı seçilen Theodore Roosevelt, daha 1898 yılında şu cümleleri sarf etmiştir; "Dünya'da, herkesten

---

[307] **A.g.e.**, s.52.
[308] **A.g.e.**, s.53.
[309] **A.g.e.**, s.54-56.
[310] **A.g.e.**, s.56-57.

önce ezmek istediğim iki güç; İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu'dur." Neden? Nedeni gayet açık, ABD'nin Güney Amerika kıtasındaki hâkimiyetine karşı en büyük engel İspanyollardır. Avrupa, Afrika ve Asya'daki sömürgecilik faaliyetleri için engel ise Osmanlı İmparatorluğu'dur."[311]

Türkiye üzerinde yaşayan insanların çoğunun dini İslâm'dır.

Kalkınma açısından dünya ülkeleri arasında baş sıralarda olamayan Türkiye, askerî güç bakımından ön sıralarda yerini almaktadır. Bunun sebebi, Türk Milleti'nin doğuştan asker oluşu, askerliği sevmesi ve "Asker Ocağını" "Peygamber Ocağı" olarak görmesindendir. Eğer kalkınmasında da özlenen gelişmeyi sağlayabilirse, Türkiye; dünyanın en güçlü ordusuna sahip olacaktır ve Türkiye toprakları üzerinde yaşayan Türk Milleti, dünya hâkimiyetini yeniden sağlayan ve dünyaya barış ve huzuru getiren bir millet olacaktır.[312]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar 59 adet hükümet kurulmuştur. 58 hükümetin toplam görev süreleri (Ekim 1923-Ekim 2007) yaklaşık 84 yıldır. Buna göre, Cumhuriyet hükümetlerinin ortalama ömürleri yaklaşık 1,5 yıldır. Bu ömür, gerçekten oldukça kısadır ve büyük sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların başında istikrarsızlık gelmektedir.

Ülkemizde yaklaşık 35 bin dolayında köy bulunmaktadır. Oysa 1927 Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre yurdumuzda yaklaşık 40 bin (39.901) köy bulunmaktaydı. Köy sayısındaki azalmanın sebepleri; bazı köylerimizin fazla nüfuslanarak şehir konumuna gelmeleri, bazı köylerimizin ise göç dolayısıyla tamamen boşaltılmaları ve bazı köylerimizin de çeşitli sebeplerden dolayı (baraj yapımı dolayısıyla istimlâk edilmesi, terör dolayısıyla zorunlu göçe tabi tutulmaları gibi) boşaltılmalarıdır.[313]

Türkiye'nin kırsal yerleşme sorunları, doğrudan şehirleri etkilemektedir. Kırsal alanlardaki sorunlar, göçlerle şehirlere taşınmakta ve ülke bütünüyle sorunlar yumağı haline gelmektedir. Kırsal yerleşmelerin sorunları her geçen gün çözümlenmeye çalışılmakta ve kırsal alanda yaşayan insanlar daha huzurlu bir yaşama kavuşmaktadırlar. Bu nedenle 2000'li yılların başından itibaren, az da olsa ülke genelinde şehirlerden tekrar köye dönüş olgusu yaşanmaktadır. Kırsal yerleşmelerin

---

[311] **A.g.e.**, s.57.
[312] **A.g.e.**, s.62-63.
[313] **A.g.e.**, s.70.

sorunları tamamen çözümlenirse, şehirlerde sıkıntılı ve huzursuz ortamlarda yaşayan köy kökenli insanlar, yeniden köylerine dönecekler ve şehirlerin sorunları da kendiliğinden çözümlenecektir. Dolayısıyla, Türkiye'nin süper güç olma konusunda, sorunsuz kırsal yerleşmelerin katkısı elbette büyük olacaktır.[314]

Türkiye'nin ekonomik kaynakları denilince tarım ve hayvancılık akla gelir. Türkiye bir tarım ülkesi olmasına rağmen, tarımsal üretim fazla değildir. Bunun başlıca sebebi, tarımsal alanda tam anlamı ile modernleşme olmamasıdır. Kırsal bölgelerde hala dededen kalma metotlarla tarım yapılır. Gübreleme, ilaçlama, ıslah çalışmaları yeterli değildir.[315]

Türkiye'nin tarım ve hayvancılık potansiyeli oldukça yüksektir. İnsanoğlunun temel gıda ihtiyacı, tarım ve hayvancılıktan karşılanır. Açlık çekmeyen bir millet, daha rahat çalışır ve daha fazla üretir. Üreten bir millet de kalkınır. Kalkınan bir millet de, şüphesiz süper güç olur. Türkiye tarım ve hayvancılıktaki avantajını, dünya hâkimiyeti için rahatlıkla kullanabilir.[316]

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının verilerine göre Türkiye, 2005 yılında 25,2 milyon ton petrol eş değeri enerji üretmiş, 90,3 milyon ton petrol eş değeri enerji tüketmiştir. Tükettiği enerjinin % 27,9' unu yerli kaynaklardan karşılamış, % 72,1' ini ithal etmiştir. Türkiye'de 2005 yılı itibariyle tüketilen birincil enerjinin % 34,5' i petrolden, % 26,7' si kömürden, % 27,7' si doğal gazdan, % 5,9' u bitkisel-hayvansal ürünler ve atıklardan, % 3,8' i hidrolikten ve % 1,4' ünü jeotermal, güneş ve rüzgârdan karşılanmıştır.[317]

Devlet Planlama Teşkilatının yayımlamış olduğu IX uncu Kalkınma Planı (2007–2013) Enerji Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda 2012 yılı ve sonrasında nükleer santrallerden enerji elde edilmesi planlanmıştır.[318]

Türkiye'nin üç tarafı denizlerle çevrilidir. Bu nedenle önemli bir su ürünleri potansiyeline sahiptir. Ancak arzu edilen düzeyde balıkçılık yapılmamaktadır.[319]

Türkiye'de gelişmiş ve gelişmekte olan sanayi kolları gıda, dokuma ve giyim, demir-çelik, otomobil, kimya, petro-kimya ve maden işleme sanayileridir. Bölgesel

---

[314] **A.g.e.**, s.72.
[315] **A.g.e.**, s.81-82.
[316] **A.g.e.**, s.87.
[317] SOYLU, **a.g.m.**, s. 57.
[318] **A.g.m.**, s.58.
[319] ÖZEY, **a.g.e.**, s.88.

olarak en fazla sanayileşmiş bölge, Marmara bölgesidir. Özellikle İstanbul, Kocaeli ve Bursa illerinde bulunan sanayi kuruluşları, ülke sanayisinin belkemiğini teşkil ederler.[320]

Türkiye için sanayileşme ve teknolojik atılım yapmak çok önemlidir. Çünkü bugün 20.yüzyılda olduğu gibi çok sayıda askeri olan ordular artık ülke güvenliği için o kadar önemli değildir. Silâh ve teknolojik donanımı yüksek az sayıda da olsa bilgi yüklü askerleri olan ordulara ülke güvenliği için daha başarılı olmaktadırlar. Bu nedenle, siyasi, kültürel, hukuksal ve ekonomik alanda büyük atılımlar yapmak gerekmektedir. Özellikle bilgisayar ve internet ortamı, artık dünyayı 24 saat boyunca sürekli olarak aktif hale getirmiş ve küresel Pazar oluşmuştur. Türkiye, bu küresel pazarda mutlaka ve mutlaka yerini almalıdır.[321]

Türkiye'de karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu taşımacılığı oldukça gelişmiştir ve her geçen yıl gelişmesine devam etmektedir. Ancak yüzey şekilleri bakımından çok dağlık oluşu, yurdumuzun doğu yarısının iklim bakımından sert ve kar yağışlı oluşu, sermaye eksikliği gibi nedenler, ulaşım sistemimizin gelişmesini engeller. Oysa coğrafi konum olarak, Türkiye üç kıtanın (Avrupa-Asya ve Afrika) birleştiği konumda yer alır. Bu nedenle ülke, üç kıta arasında doğal bir köprü görevini üstlenir. Bu avantajından ötürü, Türkiye; tarihi devirlerden günümüze önemli yolların kesiştiği yer olma özelliği kazanmıştır.[322]

Türkiye'nin mevcut nam petrol boru hatlarının kapasitesi yıllık temelde Kerkük-Yumurtalık 70 milyon ton, Bakû-Tiflis-Ceyhan 50 milyon ton olmak üzere toplam 120 milyon tondur. Yaklaşık 1,5 milyar dolara mal olması beklenen ve yıllık 50 -70 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahip olacak olan Samsun-Ceyhan Boru Hattı'nın da gerçekleştirilmesi durumunda, Türkiye üzerindeki petrol boru hatlarının toplam taşıma kapasitesi 170 -190 milyon tona ulaşacaktır.[323]

Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan boğazlar (İstanbul ve Çanakkale), gerek Türkiye'nin Karadeniz kıyılarının ve gerekse Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkelerin (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Gürcistan gibi), dış dünyaya denizden açılan penceresidirler.

---

[320] **A.g.e.**, s.97.
[321] **A.g.e.**, s.99.
[322] **A.g.e.**, s.100.
[323] Hakkı SOYLU, "*Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Üzerinde Anlaştığı Burgaz-Dedeağaç Petrol Boru Hattı'nın Türkiye Açısından Önemi*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 391, Ocak 2007, s. 38.

Gerek İstanbul ve gerekse Çanakkale boğazı, jeopolitik açıdan büyük öneme sahiptirler. Özellikle Batı Dünyası ile Doğu Dünyası'nın buluştukları mekân olan boğazları gerçek anlamda kontrol eden bir ülke, yine gerçek anlamda dünya hâkimiyetinde söz sahibi olur.

Türkiye'nin denizlerle çevrili üç tarafında çok sayıda doğal limanlar bulunmaktadır. Ancak denizyolları, çok ucuz olmasına rağmen gerekli hızı yakalayamadığı için, karayolları ile rekabet edemez duruma gelmiştir. Bununla birlikte özellikle dış ticaretimizde limanlarımızın önemi büyüktür. İstanbul limanları yurdumuzun ithalat, İzmir limanı ise ihracat limanı özelliği kazanmıştır.[324]

Türkiye'nin Doğu ile Batı dünyası arasında köprüyü oluşturması, hava ulaşımında da büyük önem arz eder. Nitekim bugün Türkiye'nin sahip olduğu hava limanları ve hava alanları, mesafe bakımından dünyanın hemen hemen bütün hava limanlarına en kestirme yoldan bağlantılıdır. Sözgelimi İstanbul Atatürk Hava Limanı, Newyork, Londra, Moskova, Pekin, Tokyo, Sydney, Kahire, Nairobi, Johannesburg, Buenos Aires gibi dünyanın dört bucağında yer alan hava alanlarının birbirleri ile bağlantılarında bağlantı görevini üstlenir. Nitekim bugün çoğu dünyanın değişik ülkeleri arasında gerçekleşen uçak seferlerinin büyük bir bölümü, İstanbul bağlantılıdır.[325]

Bilgisayar ve internet kullanımında, Türkiye son dönemde büyük atılım yapmıştır. Özellikle Türk gençliği, dünyanın geleceği demek olan bilgi teknolojisine, hemen ayak uydurmuştur. Bu gelişme de, gerçekten sevindiricidir. Ancak yeterli değildir. Çünkü dünyaya hâkim olmak için teknolojiyi kullanmak yeterli değildir. Türk gençliği eğer ülkesini lider bir ülke yapmak istiyorsa, mutlaka ve mutlaka hem iyi bir teknolojisi ve hem de iyi bir teknoloji üreticisi olmalıdır.

Türkiye, turizm kaynakları bakımından da oldukça zengin bir ülkedir. Gerek fiziki ve gerekse beşeri kaynaklar bakımından önemli bir potansiyele sahiptir.

Tarihî eserler bakımından Anadolu tam bir hazinedir. Bunun sebebi, geçmişten günümüze Anadolu toprakları üzerinde büyük devletlerin yaşamış olmalarıdır.

Türkiye'nin ticaret kapasitesi yıl geçtikçe artmaktadır. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda gerek ithalat ve gerekse ihracat kapasitesi oldukça düşüktür. 1923 yılında 50,8 milyon dolar ihracata karşılık 86,9 milyon dolar ithalat yapılmıştır. 1945

---

[324] ÖZEY, **a.g.e.**, s.103.
[325] **A.g.e.**, s.103.

yılında ise ihracat 247,8 milyon dolara, ithalat 290,2 milyon dolara yükselmiştir. 1963 yılında 368 milyon dolar ihracat, 687,6 milyon dolar ithalat yapılmıştır. 1990 yılına gelindiğinde ihracat 12,9 milyar dolara, ithalat ise 22,3 milyar dolara fırlamıştır.[326]

Ülkenin gerek iç ve gerekse dış ticareti incelendiğinde, Batı bölgeleri büyük bir ağırlık oluşturmaktadır. İç ve doğu bölgelerimizde ticari faaliyetler pek canlı değildir. Gerçi bu durum, ülkenin bölge içindeki siyasi ilişkilerinden de kaynaklanmaktadır. Örneğin Türkiye'nin doğu ve güneydoğu komşuları ile olan ticari ilişkileri yapay gündemlerle sekteye uğratılmıştır. Irak ile ilişkiler Körfez krizi yüzünden, Suriye ile ilişkiler terör yüzünden, İran ve Ermenistan ile olan ilişkiler siyasi gerginlik yüzünden minimum düzeye indirilmiştir. Kuşkusuz bu gergin durum, İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizi derinden sarsmıştır.[327]

Türkiye'nin dış ticareti genel anlamda gözden geçirildiğinde, komşularıyla çok az ticaret yaptığı ortaya çıkar. Genel anlamda, Türkiye'nin komşularıyla yaptığı ticaret, toplam ticaretindeki payı % 10'u bulmaz. Bu durum, Türkiye ticareti için olumsuz bir gelişmedir.[328]

Ticaret kapasitesi ve ticaret yaptığı ülkeler açısından ele alındığında görülür ki, Türkiye; dünya ticaretinin önemli bir noktasında bulunmaktadır. Ticaret yaptığı ülkeler dağılımı gözden geçirildiğinde, dünyanın dört bucağında yer alan tüm ülkeler ile ticaret yapmaktadır. Öte yandan ülkenin özel konumundan dolayı transit ticaret (başka ülkelere ait ticaret yapan TIR'ların durmaksızın geçmesi) kapasitesi de, ulaşım imkânları geliştikçe artış göstermektedir.[329]

2. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUMU

Jeopolitik konum, bir toprağın ya da coğrafyanın bölge veya dünya siyasetindeki konumu olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye' nin bulunduğu toprakların Orta Doğu, Avrupa ve dünya siyasetindeki yeri, kültür, turizm, iklim, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri jeopolitik konumuyla ilgili unsurlardır.[330]

Türkiye'nin coğrafî konumu, sağladığı jeopolitik ve jeostratejik avantajları nedeniyle gıpta edilecek büyük bir öneme haizdir. Bu durum Türkiye'nin kritik ulaşım

---

[326] **A.g.e.**, s.114.
[327] **A.g.e.**, s.115.
[328] **A.g.e.**, s.115.
[329] **A.g.e.**, s.115-116.
[330] BUDAK, **a.g.e.**, s.16.

yolları üzerinde, hem karadan hem de denizden bir köprü veya engel olarak hareket etmesini ve stratejik tabii kaynaklara kolay ve kısa yoldan ulaşımını sağlar. Geçmişte ipek ve baharat ağırlıklı bu kaynakların yerini, yakın zamanda Orta Doğu petrolü şimdi de, Hazar ve Orta Asya gaz ve petrolü almıştır. Bu coğrafya aynı zamanda evrensel bir şekilde kuvvet projeksiyonu için ideal bir güç zemini oluşturabilecektir. Bu şekilde Türkiye, Balkanlar'ı, Karadeniz'i, Kafkasya'yı, Orta Doğu'yu ve Akdeniz'i potansiyel olarak etkileyebilecektir.

Böyle bir coğrafya bir ayrıcalık sayılacağı kadar, Türkiye'nin güçlü bir savunmaya sahip olmasını ve uyanık kalmasını da gerektirmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, Türkiye'nin belli bölgelerin sınırları içinde sıkışmış göründüğü söylenebilir. Aynı oranda, Türkiye bir şekilde farklılıklarla çevrilidir. Türkiye'nin etrafı, her biri farklı bir tarihî geçmiş ve gaye peşinde koşan farklı dilleri konuşan, ayrı dinlere mensup ve değişik etnik kökene sahip ülkelerle çevrilidir. Aynı zamanda istikrarsızlıklar, zayıf demokrasiler ve totaliter rejimler Türkiye'nin çevresini sarmıştır.[331]

İki odaklı dünyanın çok odaklı dünyaya dönüşmesi sonucunda bölge devletlerinin önemi artmıştır. Dünya politikaları bölge devletlerinin etrafında örülmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'dan oluşan beş bölgede büyük boşluk oluşmuştur. Bu boşluk bir istikrarsızlık kaynağı olarak iç ve dış nedenli çekişme ve sürtüşmelere yatkın durumdadır. Bu bölgelerden biri olan Doğu Avrupa, NATO ve AB şemsiyesi altına alınarak istikrara kavuşma yolundadır. Diğer dört boşluk ise Türkiye'nin coğrafi ve siyasi ilgi alanı içerisine girmekte, Türkiye'nin duyarlılığını büyük ölçüde arttırmakta, sorunları çeşitlendirerek zorlaştırmaktadır.[332]

Bilindiği gibi, kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz ve batıda Ege Denizi ile çevrelenmiş olan Türkiye, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan doğal bir köprü niteliğindedir. % 4'lük bir parçası ile Avrupa kıtasında (Türk Trakya'sı) ve % 96'lık bölümüyle Asya kıtasında (Anadolu Yarımadası) yer alan bu doğal köprü, tarih boyunca Asya'dan Avrupa'ya ve Avrupa'dan Asya'ya yöneltilen istila hareketlerinde jeostratejik ana mihveri oluşturmuştur. Çarlık Rusyası'nın güneye ve sıcak denizlere inme hedef ve emellerine karşı doğal bir engel rolünü oynamıştır. Karadeniz ile Akdeniz arasına bir

---

[331] KARAOSMANOĞLU, **a.g.e.**, s.67–75.
[332] Suat İLHAN, **Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası**, Atatürk Yük. Kurumu, Ankara, 1999, s. 85

kama gibi girmiş durumuyla, Türkiye günümüzde de batı ve doğu arasında "birbirine bağlayıcı", kuzey-güney doğrultusunda ise "engelleyici" kilit rolünü muhafaza etmektedir. Kuzeye karşı Orta Doğu'yu arkasında saklamaktadır.

Coğrafî olarak; Akdeniz koridorunun sonunda bulunan Türkiye, açık denizlere açılabilmek için Cebelitarık Boğazı veya Süveyş Kanalı'nı kullanmak zorundadır. Bu nedenle, ülkemize ulaşan deniz yolları gerek Akdeniz boyunca kıyısı olan devletlerin, gerekse Kızıl Deniz ve Süveyş Kanalı'nı kontrol eden devletlerin tehditlerine açıktır. Buna karşılık Türkiye, Karadeniz'e sahili olan bütün ülkelerin ve Karadeniz'e kanal ve nehirler ile bağlanan Orta Avrupa ve Baltık Devletleri'nin Akdeniz ve Orta Doğu'ya ulaşan deniz yollarını kontrol altında tutabilen Ege Denizi'ni, Orta ve Doğu Akdeniz'i de etkileyebilecek coğrafî bir konuma sahiptir.

Türkiye, Akdeniz'in egemenlik kapılarından biri olan Marmara Denizi ve dünya ticareti ile ulaşımda özel bir yeri olan Türk Boğazlar bölgesini elinde bulundurması nedeniyle Orta Doğu, Kafkaslar, Basra Körfezi ve Ege dâhil Doğu Akdeniz'i, dolayısıyla dünyadaki enerji kaynaklarının merkezi olan bir bölgeyi kontrol edebilecek bir konuma sahiptir.

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik değeri nedeni ile aynen deprem kuşağı gibi bir "TEHDİT KUŞAĞI" üzerinde bulunmaktadır. Türkiye, BRZEZINSKI'nin Nisan 1997 tarihli değerlendirmesine göre; Karadeniz bölgesini ve RF' nu Kafkaslarda dengelemekte, Karadeniz'den Akdeniz'e ve tersi geçişi kontrol altında tutmakta, irticaya karşı hala panzehir görevi görmekte ve NATO için güneyde bir güven unsuru olmaktadır. Türkiye'deki istikrar ve dengelerin bozulması, Balkanlar'da ve kısmen Orta Doğu'da şiddetin kontrolsüz bir biçimde artmasının yanı sıra Rusya'nın Kafkaslarda bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler üzerinde kontrolünü kolaylaştıracaktır. Büyük Satranç Tahtası olan Avrasya'nın Veziri'nin, yakın gelecekte arkasındaki Türk Dünyası ile Türkiye olacağı söylenebilir.[333]

Üç kıtanın birleştiği yerde bulunan Türkiye'ye egemen olan; Dünya Adası'nda mevcut kara, hava ve deniz yollarının önemli bir kısmını kontrol eder. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'da tarihten gelen çıkar çatışmalarını kontrol altında tutabilmek için uygun bir konum sağlar. Çatışma bölgelerine kısa sürede müdahale etme imkânına kavuşur. Dünya enerji üretim ve dağıtımının kontrolünde söz sahibi olur. Bölgede

---

[333] DENK, **a.g.e.**, s. 181-182.

mevcut ve oluşması muhtemel din ve kültür çatışmalarını kontrol eder. Bölgeden yararlanan güç merkezlerine siyasî, askerî ve ekonomik avantajlar sağlar. Onu elinde bulunduran güç merkezinin etkisini büyük oranda artırır. Dünya barışının sağlanmasında en önemli güvence olur. Balkanlar ve Orta Doğu'dan Uzakdoğu'ya kadar uzanan coğrafya üzerinde Türk dünyası ile işbirliğini geliştirir. Belirtilen bu imkânlara sahip olan güç merkezi ise Avrasya ve Dünya Adası'nı kontrol eder.[334]

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarıyla;

- Dünyanın önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar havzası,
- Önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz havzası,
- Tarihte her zaman önemini sürdürmüş olan Karadeniz havzası ve Boğazlar,
- SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar,
- Etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve bunun daha ötesinde Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde etkili bir konumda bulunmaktadır.[335]

Türkiye'nin önemi aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmaktadır;

- Türkiye; büyüklüğü, nüfusu ve dünya coğrafyasındaki kavşak yeri itibarıyla kritik bir mevkiiye sahip olup, dünyada cereyan eden olaylar üzerinde mihver bir rol oynamaktadır.
- SSCB'nin yıkılmasından sonra gelişen olaylar Türkiye'yi dünyanın en önemli stratejik noktalarından biri haline getirmiştir.
- Demokratik, laik, sosyal ve hukuk devletine sahip ve piyasa ekonomisini kabul etmiş, çağdaş değerler ve yönetim anlayışını benimsemiş olarak Batının tüm kurumlarıyla bütünleşmeyi hedeflemiş bir ülkedir.
- Türkiye bugün Avrupa değerlerini, Altay Dağları'na kadar götürebilecek hemen hemen tek ülkedir.
- Türkiye'nin Orta Doğu'da Suriye, Irak ve İran gibi üç sorun yaratan ülke ile hudut olması, bu ülkelerden kaynaklanan problemlere Türkiye'yi de dahil etmektedir.
- Türkiye, Orta Doğu Barış Süreci konusunda aktif ve destekleyici bir role sahiptir.

---

[334] **A.g.e.**, s.191-193.
[335] Harp Akademileri Komutanlığı, **21 nci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, s.150.

- Boğazları elinde bulundurması, Türkiye'yi RF ile ilgili politikalarda söz sahibi kılmaktadır.

- Irak ve Kuzey Irak'a yönelik uluslar arası politikalarda Türkiye; tarihî, coğrafî ve etnik nedenlerle önemli bir rol üstlenmektedir.

- Türkiye'nin Balkanlar'la tarihten kaynaklanan ayrılmaz bir bağı mevcuttur ve Bosna-Hersek'e, Kosova'ya ve Makedonya'ya yönelik konularda önemli bir ağırlığı mevcuttur.

- Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri SSCB'nin ortadan kalkmasıyla yeni bir muhteva ve mahiyet kazanmıştır.

- Yunanistan'la mevcut sorunlar ve Kıbrıs problemi dünyanın dikkatlerinin Türkiye üzerine çevrilmesine sebep olmuştur.

- Coğrafî mevkii dolayısıyla Türkiye; Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hatlarının batıya ulaştırılması ile ilgili politikalarda önemli bir rol oynamaktadır.

- Ortadoğu'yu besleyen su kaynaklarına sahiptir.

- BM ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik girişimlerine iştirakleri ve bazılarında üstlendiği öncü rol ile Avrupa Güvenlik Mimarisi üzerinde önemli bir ağırlığa sahiptir.

- Nitelik ve nicelik olarak Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir Silâhlı Kuvvetlere sahip bulunmaktadır.[336]

Dünyadaki yeni ve hızlı gelişmeler, Türkiye'ye hem yeni sorumluluklar yüklemiş, hem de yeni ufuklar açmıştır. Türkiye, Atlantik İttifakı'nın bir kanat ülkesi olmaktan çıkmış, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Avrasya kuşağında merkezi bir duruma gelmiş, politik, güvenlik ve ekonomik açılardan büyük bir rol ve önem kazanmıştır. Türkiye geniş olduğu kadar sorunlar, çatışmalar ve istikrarsızlıklar içeren, tehlikelerle dolu bir coğrafyada yaşamaktadır. Türkiye böyle bir bölgede bir barış ve istikrar adası olma özelliğini koruma başarısını göstermiştir. Batının köklü demokrasileri ve pazar ekonomileri ile Doğunun ümit vadeden genç demokrasilerini, Karadeniz ile Akdeniz'i, NATO ile İslâm dünyasını ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanları ve farklı kıtaları birbirine bağlayan Türkiye, İslâm ve Hıristiyan dünyası arasında da bir dostluk ve

---

[336] Harp Akademileri Komutanlığı, **21 nci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, s.151–152.

işbirliği köprüsüdür. Türkiye, ayrıca 21'inci yüzyılda da Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaşmasında da doğal bir köprü rolünü oynamaya devam edecektir.

Soğuk Savaş sonrası şartlar içinde, dünyanın en duyarlı bölgelerini oluşturan Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz havzaları, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyasındaki gelişmeler, Türkiye'nin bu bölgelerdeki rollerine ve etkinliklerine yenilik ve hareketlilik getirmiştir. Bu coğrafyadaki oluşumlar dünyanın ve Avrupa'nın geleceğinde belirleyici rol oynayacaktır. Türkiye, bir yandan bu oluşumların yol açtığı sorumluluklarını bütün gücüyle yerine getirmeye, diğer yandan da yeni imkân ve fırsatlardan yararlanmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik değeri, Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı çevrelerce başlangıçta ileri sürülenin aksine, değişen dünya şartları nedeniyle sürekli artma eğilimi göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin beklenmedik bir şekilde dağılmış olması, Balkanlar'da, Kafkaslarda, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da Türkiye'nin tarihî, kültürel ve ırkî ilişkilerinin bulunduğu Müslüman toplumların karıştığı ihtilâfların meydana gelmesi, Türkiye'yi bugünkü çatışmaların ortasında bir cephe hattı ülkesi konumuna getirmiştir.

Türkiye'nin üç kıt'a arasında irtibat sağlayan bir merkez konumunda olması, ulaşım yollarını bu meyanda Rusya Federasyonu ile diğer Karadeniz ülkelerinin Akdeniz ile irtibatını sağlayan yegâne deniz yolu olan Boğazları kontrol etmesi, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu doğal kaynaklarına coğrafî yakınlığı, çatışan menfaatler dolayısıyla doğabilecek ihtilâflara ülkemizin doğrudan veya dolaylı tarzda taraf olma tehlikesini artırmakta ve Türkiye'ye yönelik potansiyel bir risk yaratmaktadır.[337]

Türkiye'nin konumu, jeopolitik teorilerden hangisi dikkate alınırsa alınsın dünya politikaları ve bölge politikaları yönünden özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle Türkiye dünyada ve bölgesindeki gelişmeleri yakından takip etmek zorundadır. Zira Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sorunların temelinde de bu hassas konumunun önemi çok yüksektir.[338]

Jeoekonomik ve jeokültürel açıdan da kuzey-güney ve doğu-batı ekseninde önemli bir kavşak noktası konumundaki Türkiye, sahip olduğu konum itibarıyla 20 inci yüzyılın sonlarından itibaren dünyada yaşanan köklü ve hızlı gelişmelerden büyük

---

[337] Nezihi ÇAKAR, "*21'inci Yüzyıl Başında Dünya ve Türkiye'nin Stratejik Vizyonu.*", **21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Yeni Vizyonu Politikası ve Stratejisi Sempozyumu Bildirileri (7–8 Aralık 1999)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 58–59.

[338] BUDAK, **a.g.e.**, s.17.

ölçüde etkilenmiştir. Jeopolitik kavramının, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan dinamikler çerçevesinde yeniden tanımlandığı bu dönem; Türkiye'ye hem farklı sorumluluklar yüklemiş, hem de yeni fırsat ve ufuklar açmıştır. Ülkemiz, Avrasya'da ve Akdeniz-Ortadoğu havzasında stratejik öneme sahip bir duruma gelmiş, politika, güvenlik ve ekonomi alanlarında önemi artmıştır.[339]

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, SSCB'de ve komünist rejimlerde yaşanan çözülme, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde jeopolitik boşluk alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1991'den sonra Bosna-Hersek, Kosova ve Kafkasya'da meydana gelen olaylar bu boşluğun bölgesel ölçekteki yansımalarını teşkil etmiştir. Türkiye, yaşanan gelişmelerin coğrafi, kültürel, tarihi ve sosyo-ekonomik ve güvenlik yansımalarından etkilenmiştir. 21 inci yüzyılın hemen başında yaşanan 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında terörle küresel mücadele, Türkiye'nin önemini teyit etmektedir.

Türkiye, yakın çevresinde sorunlar, çatışmalar ve istikrarsızlıklar yaşayan bölgelerin barış ve istikrarının sağlanması yönünde yoğun çaba göstermektedir. Türkiye tarihi, coğrafi ve kültürel açılardan doğunun olduğu kadar, batının da bir parçasıdır. Türkiye'nin altı asır boyunca Avrupa ile mevcut ortak tarihi bunun en belirgin kanıtıdır. Batının köklü demokrasileri ve pazar ekonomileri ile doğunun ümit vadeden genç demokrasilerini, Karadeniz ile Akdeniz'i, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanları ve farklı kıtaları birbirine bağlayan Türkiye, dinler arasında da bir dostluk ve işbirliği köprüsüdür. Türkiye ayrıca, Hazar ve Orta Asya'nın sahip olduğu doğal kaynaklarının batıya ulaştırılmasında doğal bir köprü rolü üstlenmektedir. Hazar petrollerinin batıya taşınmasını sağlayan ve uluslar arası camiadan büyük destek bulan Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi, petrol nakil güzergâhı bakımından en istikrarlı ve güvenli ortamı sunmakta ve çevrenin korunması bakımından da en az riski taşımaktadır.

Soğuk Savaş sonrası şartlar içinde dünyanın en duyarlı bölgelerini oluşturan Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz Havzaları, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyasındaki hızlı politik ve askerî gelişmeler, Türkiye'nin bu bölgelerdeki rollerine ve etkinliklerine yenilik ve hareketlilik getirmiştir. Bu coğrafyadaki oluşumlar, dünyanın ve Avrupa'nın geleceğinde belirleyici rol oynayacaktır. Türkiye, bir yandan bu oluşumların yol açtığı sorumluluklarını yerine getirmeye, diğer yandan da yeni imkân

---

[339] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.155.

ve fırsatlardan yararlanmaya çalışmaktadır. Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Kafkasya'da barış ve istikrar sağlanmadıkça, Avrupa ve Avrasya'nın tam anlamıyla birbirine kenetlenmesi mümkün değildir. Türkiye'nin, bu bölgedeki ihtilafların barışçı yollardan çözümüne yönelik önceliklere katkısı, bu kenetlenmenin gerçekleşmesine yöneliktir.

Türkiye, çevresine barış, istikrar, demokrasi ve hoşgörünün yansıtılması için büyük çaba sarf etmektedir. Türkiye'nin bu yöndeki istek ve gayreti yıllarca savunduğu ilkelerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin uyguladığı dış politika, hem yaşadığı özel coğrafyadaki jeostratejik, ekonomik ve kültürel gerçeklere, hem de Atatürk'ün koyduğu barışçı ilkelere dayanmaktadır. Türkiye, dünyada ve bölgesinde güçlü, dünya ile her alanda bütünleşen, ağırlığı ve etkinliği ile bölgesinde barış ve istikrarın güvencesi olan, dostluğu ve işbirliği aranan bir ülkedir. Siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî açılardan günümüzün de, geleceğin de en önemli ülkeleri arasındadır. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında eskisinden daha farklı yapılanmalara doğru ilerleyen Avrupa kıtasıyla ilişkilerine yeni ve sağlam boyutlar kazandırmak arzusundadır. Türkiye'nin ulaşmış olduğu üretim ve ihracat kapasitesi, bir tarafta ABD ve Pasifik Havzası, diğer tarafta Avrupa olarak ortaya çıkan ve küreselleşme sürecinin de etkisiyle ekonomik anlamda üç boyutlu bir görünüm arz etmeye başlayan dünyada, bu boyutların özellikle içinde yerini almasını gerekli kılmaktadır. Bu coğrafi konum ve beşeri değerlerle oluşan ülke jeopolitik gücü, dünya ve bölge güçleri ile birlikte değerlendirildiği ve yorumlandığı zaman Türkiye'nin jeopolitik konumu belirlenmiş olur. Türkiye; ABD, Rusya ve AB gibi güç odaklarının çıkarlarının yol kavşağında, politikalarının güzergâhı üzerindedir. Hatta zaman zaman bu politikaların hedefi veya hareket noktası olabilmektedir.

Türkiye coğrafyası, NATO sorumluluk alanı dışında kalan Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde Batı çıkarlarına yönelik olabilecek tehditlere, istenmeyen değişimlere müdahale için en yakın ve en uygun bir harekât platformu teşkil etmektedir. Türkiye, uluslar arası ortamda son yıllarda yaşanan devrim niteliğindeki değişimlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı, Balkanlardaki karmaşa ve en son 11 Eylül olayı sonrası yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin jeopolitik konumunun değerini yeniden gözler önüne sermiştir.

ABD'nin Irak'a yönelik harekâtında ABD askerlerinin kuzeyden cephe için Türk topraklarını kullanmasına izin verilmemesinin ardından yaşanan gelişmelerin, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemini kaybettirmeyeceği değerlendirilmektedir. ABD'nin savaş sonrası Irak'taki konumu, Ortadoğu'nun istikrarsızlık kapsamındaki

genel yapısının bir aynasıdır. Ortadoğu ve Orta Asya'daki konumu itibarı ile istikrarlı bir Türkiye, bölgede önem ve önceliğini her zaman koruyacaktır. ABD'nin Afganistan ve Irak harekâtı sonrasında bölgeye yerleşmesinin, Avrupa'daki kuvvetlerinin bir kısmını Doğu Avrupa ülkelerine kaydırmasının ve bu bölgelerde yeni üsler tesis edilmesi düşüncesinin Türkiye'nin önemine etkisi elbette olacak, ancak azaltmayacaktır.

Türkiye'nin ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" için öngördüğü gelişmelerin merkezinde yer alacağının ilk sinyalleri G–8 Zirvesi ve NATO'nun İstanbul Girişimi ile verilmiştir. Türkiye mevcut coğrafi konumu ve jeostratejik önemi ile bölgenin vazgeçilmez aktörüdür.

Kendi coğrafyası içinde ve dışında sahip olduğu ve kontrolü altında bulundurduğu jeopolitik güç kaynaklarını, diğer ülkelere oranla geliştirerek onları milli çıkarları yönünden kendi lehine etkileyebilen Amerika Birleşik Devletleri, Almanya gibi devletler ve AB, NATO gibi kuruluşlar birer jeopolitik güç merkezi oluştururlar. Dünyada kuvvet düzeninin yerini para düzeni, yani piyasanın egemenliği almış bulunmaktadır. İdeolojik uzlaşmazlık içindeki iki blok yerine, bütün dünya, tüketicilerin ortak isteklerine göre düzenleneceği ideolojik homojenliğe sahip bir piyasaya dönüşmüştür. Piyasa, ilk kez dünyanın tümünü kapsamaktadır.

Pasifik Havzasında bütünleşmiş bir ekonomik çekirdeğin oluşumuna tanık oluyoruz. ÇHC'ni dışarıda bırakan, buna karşılık Japonya, Kore, Malezya, Endonezya, Singapur, Tayvan, Filipinler ve Hong Kong ile Kuzey ve Güney Amerika'nın batı kıyılarını içeren bu muazzam bölgede çok yaygın bir ekonomik patlama yaşanmaktadır. Nüfus ve üretim hızla artmakta, ulaşım ve iletişim ağları hızla genişlemekte, iç ticaret dünyanın geri kalanına oranla daha büyük bir süratle büyümektedir. Pasifik bölgesinde genel güç arttıkça iç denge de değişmektedir.

Siyasette olduğu gibi, ekonomide de, düşünülen "Yeni Dünya Düzeni"nin sonuçta bir düzensizliğe yol açması tehlikesi de bulunmaktadır. Buna rağmen şu anda söylenebilecek tek gerçek, dünya ekonomisinin üçgene oturduğudur. Bu üç ekonomik kutup, küreselleşmenin bir sonucu olup, yeni düzende 21'inci yüzyılın dünya güç merkezlerini teşkil etmeye başlamışlardır.

Türkiye ise; jeopolitik konumu ile mevcut güç merkezlerinin ve bölgesel güç merkezlerinin irtibat noktasında yer almaktadır. Ayrıca, Avrupa ile Orta Doğu'nun da birleşme ya da ayrılma noktası üzerindedir. Bu nedenle bölgemizde meydana gelen

önemli olaylar, dünya güç merkezleriyle doğrudan irtibatlıdır. Mevcut güç merkezlerinin varlıklarını korumaları, güvenliklerini sağlamaları, gelişmeleri, etkinliklerini artırmaları söz konusu olduğunda, bunlarla ilgili her olayda ve her konuda Türkiye'nin tutumu kendilerini ilgilendirir. Bu sebeple, hepsi de her konuda Türkiye'nin tutumunu etkilemeye, kendi yönlerine çekmeye çalışırlar. Bu durum, ülkemiz için çok yönlü ve çok unsurlu bir tehdit oluşturmaktadır ve jeopolitik kaynaklıdır. Türkiye 1990'lı yıllarda yaşanan değişikliklerden etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Jeopolitik deyimle uzun bir süreden beri Avrupa'nın güneydoğu kanadını oluşturan Türkiye şimdilerde Doğu Avrupa'dan ÇHC'ne kadar uzanan ve hızla gelişen bir Türk bölgesinin merkezinde yer almıştır. Türkiye'nin yeni jeopolitiği içinde ÇHC'nin Türkiye için önemi artmıştır. ÇHC istikbalde sadece nüfusu ile değil, ekonomik, askerî ve siyasal gücü ile dünya sahnesinde bir dev olacaktır.

Türkiye'nin yeni tehdit ortamında bir kanat ülkesi değil, merkezi bir ülke olduğu görülmektedir. Doğu ve Batı kültürlerinin kaynaşma noktasında bulunması, laik ve demokratik yapısı ve Müslüman-Hıristiyan çatışmasının merkezinde yer alması, Avrupa-Orta Doğu-Kafkaslar-Orta Asya arasında köprü rolü, bölgesel güç olma potansiyeli Türkiye'ye bu merkezi konumu kazandıran önemli unsurlardır.[340]

Soğuk Savaş parametrelerinin yok olduğu yeni uluslar arası çevre içinde Türkiye jeopolitiğinin rolü de yeniden yorumlanmak zorundadır. Öncelikle bu rol geçmişin mevcut durumu muhafaza stratejisi aşılarak değerlendirilmelidir. Küresel ve bölgesel dengelerin dinamik şekilde değiştiği bir dönemde jeopolitiği mevcut durumu korumak için kullanmak, zamanla jeopolitik avantajların kullanılamaz hale gelmesine yol açar. Jeopolitik konum başlı başına bir değer değildir. Bu konum, bu duruma uygun bir tarzda ortaya konan bir dış politika stratejisinin etkin aracı olması halinde değer kazanır. Bu anlamda Türkiye jeopolitiğinin dış politika stratejisi içindeki yerini yeniden yorumlamak ve uluslar arası çevre içinde yeni bir anlam kazandırma zorunluluğu vardır.[341]

3. TÜRKİYE'NİN MİLLİ GÜVENLİK POLİTİKALARI

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdidin nispeten azalması, Türkiye'yi askerî olarak rahatlatmıştır. Ancak bugün, Türkiye'nin güvenliği için Soğuk Savaş döneminden çok daha istikrarsız bir ortam

---

[340] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.155–160.
[341] Ahmet DAVUTOĞLU, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar Arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 117.

mevcuttur. İdeolojik kutuplaşmalar ortadan kalkarken etnik milliyetçilik, terörizm ve örgütlü suçların artması, göç, çevre kirliliği gibi farklı ve ilk bakışta çok önemli görülmeyen pek çok sorun tehdit algılamalarında ilk sırayı almıştır. Ayrıca Türkiye'nin Bölücü Terör Örgütü (BTÖ) ile olan mücadelesi ve Irak'ın kuzeyinde ki gelişmeler, Kerkük'ün durumu Türkiye için hassasiyetini koruyan konulardır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'daki istikrarsızlık merkezleri Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'ya kayarken, Türkiye bu bölgelerin ortasında "Cephe Ülke" konumuna gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kurulan bütün yeni cumhuriyetlerde yaşanan ciddi ekonomik, politik, sosyal ve yapısal problemler, Karabağ sorunu, Gürcistan'daki çatışmalar, eski Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna-Hersek'te ortaya çıkan istikrarsız durum, Kosova'da yaşananlar, Ortadoğu'da Filistin-İsrail anlaşmazlığı ve Körfez Savaşı sonrasında da devam eden silâhlanma yarışının, Türkiye'yi çevreleyen risk ve potansiyel tehditlerden sadece bir kısmı olduğunu söylenebilir.

Osmanlı sonrası bağımsızlığını kazanmış bütün bölgelerde bir karmaşa ortamının yaşandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Balkanlar, Ortadoğu, Kıbrıs sorunu derken; 1991 sonrası oluşan yeni dengelerde güvensizlik ve istikrarsızlık ortamına Kafkasya, Rusya ve en önemlisi de Orta Asya ülkeleri eklenince Türkiye'nin etrafı tam bir ateş çemberine dönmüştür. Türkiye'nin etrafını çeviren bu istikrarsızlık ve belirsizliklerin, sadece Türkiye ve bölge güvenliği için değil, aynı zamanda Avrupa ve dünya güvenliği için de ciddi bir tehdit oluşturduğu açıktır. Bugün artık Türkiye, ABD'nin yanı sıra Avrupa ile olan ilişkilerini geliştirmenin formüllerini aramakta ve bu çerçevede NATO üyeliğinin yanı sıra AB üyeliğinin kendisine daha geniş bir hareket imkânı sağlayacağını düşünmektedir. Ancak AB'nin bazı talepleri ise Türkiye'nin milli menfaatlerine zarar verecek durumda olması, Türkiye kamuoyunun dikkatinden kaçmamakla birlikte, eşit şartlarda olacak üyelik görüşmeleri açısından AB politikası sürdürülmektedir.

Dünyanın bilinen petrol rezervlerinin 2/3'üne sahip Ortadoğu ve Hazar Havzası kaynakları ile bölgedeki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden dünyaya ulaştırılması, Türkiye'nin refahı ve etkinliği için hayati önem taşımaktadır. Türkiye, yıllık petrol tüketiminin % 80'ini ithal etmek durumundadır. Bu nedenle makul fiyatlarda serbest petrol akışının sağlanmasında Türkiye'nin büyük çıkarı vardır. Bu bağlamda petrol krizleri, Türkiye ekonomisi için çok zararlı olabilecek niteliktedir.

Soğuk Savaş döneminde kuzeyden ve bir ölçüde batıdan gelebilecek tehditlere göre güvenlik anlayışını şekillendiren Türkiye için, artık ülkesel bütünlüğe yönelik tehdit öncelikle güneyden gelmektedir. Yeni güvenlik ortamının gerekleri ve sahip olduğu özellikler çerçevesinde Türkiye'nin Millî Güvenlik Politikası;[342]

(1) Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması,

(2) Türkiye'nin millî menfaatlerinin tehdit ve risklere karşı savunulması,

(3) Bölgesel barış ve istikrarın sağlanması,

(4) Küresel barış ve istikrara katkıda bulunulması amacıyla düzenlenmiştir.

Bu hedeflere ulaşmak amacıyla şekillendirilen Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikası'nı yönlendiren temel ilke, Atatürk'ün "**Yurtta Sulh Dünyada Sulh**" ilkesidir. Bu görüşten hareketle, Türkiye; ulusal birliğin ve uluslar arası antlaşmalardan doğan haklarının korunması prensibini esas alarak, bütün ülkelerle dostluk ve işbirliği temeline dayalı olarak ilişkilerini geliştirmektedir.[343]

Bu çerçevede Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikası'nın temel esasları;[344]

(1) Her türlü uluslar arası gerginliğin azaltılmasına, adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasına azami katkıda bulunmak,

(2) Krizleri/çatışmaları önleyici ve gerginlikleri azaltıcı gerekli tüm tedbirleri almak,

(3) Kolektif savunma sistemlerinde aktif olarak yer almak ve kendisine tevdi edilecek sorumlulukları yerine getirmek,

(4) Avrupa güvenlik yapılanmasının içinde yer almak ve Avrupa'da güvenlik ve istikrara katkıda bulunmaktır.

Türkiye'nin milli politikasını açıklarken NATO'ya değinmek gerekir. NATO, Avrupa'da Türkiye'nin diğer ülkeler ile eşit ve veto hakkına sahip olduğu tek önemli uluslar arası organizasyondur. Güvenlik alanında uluslar arası sistemde tek işlevsel

---

[342] Reşat TURGUT, "*Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yeniden Yapılanması ve Modernizasyonu*", **Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.142.

[343] **A.g.e.**, s.143.

[344] **A.g.e.**, s.143.

güvenlik örgütü olarak yer alan NATO bölgesel bir ittifak görüntüsünden sıyrılarak küresel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. NATO bir yönüyle ülkelerin milli menfaatlerini gerçekleştirmede kullandıkları bir platform niteliğindedir. Bu bakımdan Türkiye NATO'ya büyük bir önem vermektedir, NATO'nun en azından mevcut durumunu muhafaza etmesini ve mümkünse daha etkin ve etkili bir organizasyon olmasını hedeflemektedir.[345]

Türkiye'nin NATO'da görünür varlığı, iyi ve etkili bir düzeyde temsil edilmesi, NATO organizasyonunu milli menfaatlerimiz doğrultusunda kullanması için bir zorunluluk olarak görülmektedir. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında, İttifak içerisindeki etkinliğimizin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu dönemde NATO'da değişik platformlarda yürütülen faaliyetlerde izlenecek temel tutum ve hareket tarzlarının ortaya konulması, yürütülen ve gündeme gelmesi öngörülebilen projelerde önceden belirlenmiş prensipler doğrultusunda hareket edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin bu değişimden alabileceği önemli dersler bulunmaktadır. NATO'nun Türkiye için önemini artarak koruduğu; bu çerçevede NATO'daki dönüşüm faaliyetlerini her platformda gözlemlememiz, uygun olanları desteklememiz ve içinde yer almamız gerekmektedir.[346]

4. BÖLGESEL HAREKETLİLİKLER VE TÜRKİYE İLE ETKİLEŞİMLERİ

Yirminci yüzyılın son on yılında Sovyetler Birliğinin yenilgisi ve çöküşü batı yarıküreli bir gücün, ABD'nin tek ve aslında ilk gerçek küresel güç olarak hızlı yükselişinin son adımı olmuştur. Ancak ne var ki Avrasya jeopolitik önemini korumaktadır. Onun batı çevresi olan Avrupa hala dünyanın siyasal ve ekonomik gücünün önemli bir kısmının bulunduğu bir yer olmaya devam etmekle kalmamakta, aynı zamanda onun doğu bölgesi Asya'da son zamanlarda ekonomik gelişme ve büyüyen siyasal etkinin hayati öneme sahip bir merkezi haline gelmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla küresel olarak bağlanmış bir Amerika' nın karmaşık Avrasya güç ilişkileri ile nasıl baş edeceği ve özellikle belirleyici ve düşman bir Avrasya gücünün ortaya çıkmasını önleyip önleyemeyeceği sorunu, Amerika'nın küresel önceliği sağlayabilme yeterliği açısından merkezi önem taşımaya devam etmektedir. Bu yüzden Avrasya, küresel üstünlük mücadelesinin sürdürüldüğü bir satranç tahtasıdır ve bu mücadele,

---

[345] Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER, **Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu,** Çev. Meral Gönenç, Alfa Yayın, İstanbul, 2000, s.147–149.
[346] **A.g.e.,** s.149.

jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi olan jeostratejiyi işin içine katar. Bugün Türkiye Avrasya'da, batısında AB, doğusunda Japonya, ÇHC, Rusya ve Hindistan, öte yandan Avrasya dışından tek başına dünyayı kontrol etmeye çalışan ABD gibi güçlü devletlerle çevrili, küresel üstünlük mücadelesinin tam ortasında bulunmaktadır. [347]

SSCB'nin dağılmasıyla iki kutupludan tek kutuplu dünyaya geçerken, çatışma alanı daha ziyade Avrasya'nın Kritik Dikdörtgeni diye adlandırılan Türkiye 'nin tam ortasında bulunduğu bölgede ortaya çıkmıştır. Yani Türkiye bugün; Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu' da aynı anda gelişen çatışmalardan en fazla etkilenen ülke konumundadır. [348]

Büyük güçlerin çatışma alanı olan Türklerin ve Türkiye'nin de içinde olduğu Avrasya daha ziyade Asyalı büyük güçlerin kontrolünde kalmıştır. Dünyanın kalpgâhı olarak adlandırılan bölgenin tam merkezinde yer alan Doğu Avrupa, Balkanlar, Anadolu, Kafkasya, Irak, İran ve Orta Asya(Türkistan) bu mücadelelerin hep merkezi olmuştur.19 uncu yüzyılın büyük gücü İngiltere bile Avrasya'yı sadece güney çevresinden kuşatmış, fakat ana kara kıtada etkili olamamıştır. Yani Avrasya dışında bir güç bu bölgede egemenlik kuramamıştır. Günümüzde ABD de dünya hâkimiyetini Avrasya üzerinde sadece ekonomik olarak uygulayabilmektedir. [349]

Avrasya'nın önemli unsurlarından Avrupa, Soğuk savaş ortamının bölünmüşlüğünden kurtulmakta ve birleşmeye doğru yönelmektedir. Avrupa'nın Soğuk Savaş döneminden farklı olarak genişlemesi içinde yaşadığımız dönemin en önemli özelliklerinden biridir. Hem NATO, hem de Avrupa Birliği bu çerçevede genişleme süreçlerine girmişlerdir. [350]

Sovyetler Birliği tehdidinin ortadan kalkmasıyla Avrupa ve Asya arasındaki bölünmüşlük de ortadan kalkmakta ve Avrupa ile Asya arasındaki ilişkiler artmakta, burada da Avrupa'dan yavaş olmakla birlikte birleşme süreci yaşanmaktadır. Bu gelişme ise uluslar arası sistemde jeopolitik olarak Avrasya'nın artan önemini ortaya çıkarmaktadır. Avrasya'nın önemi sadece son zamanlarda sıkça tartışılan enerji ve boru

---

[347] ÇAKAR, **21 nci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyon Politikası ve Stratejisi**, s.393.
[348] **A.g.e.**, s.394.
[349] **A.g.e.**, s.393.
[350] Atilla ERALP, "*Avrasya Bölgesinin Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği İle Milli Menfaatleri ve Hedefleri Paralelinde Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politika ve Stratejilerin Esaslarının Tespiti*", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28-29 Nisan 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.243.

hatları konusundan değil, uluslar arası sistemde yeni bir istikrarın oluşmasındaki rolünden dolayı da artmaktadır. Uluslar arası sistemde hem ekonomik, hem de siyasi yeni bir istikrarın oluşması için bu bölgenin küreselleşen sistemin içine alınması gerekmektedir. Küresel sistemin oluşması ve bu sistemin istikrarı açısından Avrasya bölgesinin ekonomik ve siyasi istikrarı gereklidir.[351]

Transatlantik işbirliği çerçevesindeki bu belirsizlik ortamında, Avrasya bölgesinde güç ve rekabet mücadeleleri artmaktadır. Bu mücadeleler özellikle Rusya, Türkiye ve İran arasında gelişmektedir. Bölgenin istikrarı açısından bu bölgenin küresel sistemin içinde yer alması gerekmektedir. Yoksa Soğuk Savaş ortamında olduğu gibi tekrar nüfus bölgeleri oluşabilir ve bölge üzerinde Rusya'nın hâkimiyeti artabilir.[352]

Türkiye; Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu stratejik üçgeninin ağırlık merkezinde Avrasya'nın hayati önem taşıyan enerji havza ve koridorlarına açılımları destekleme ve etkileme gücüne sahip kilit ülke konumundadır. Bölgeye yönelik yaşamsal ve vazgeçilmez çıkarları bulunan güçlerin jeostratejilerinin de odağında olmamız nedeniyle millî güç unsurlarımızı geliştirirken hassasiyetlerimizin istismarına müsaade etmeden çevremizde bir güvenlik kuşağı oluşturma gayretlerini sürdürerek, Türklerin jeopolitik hudutlarında etkinleşmemiz uygun olacaktır.[353]

Türkiye'nin konumu sadece petrol ve enerji hatları ve bölge ile Avrupa arasında ticaret, iletişim ve enerji hatlarındaki köprü rolünden değil, Batı kurumlarının bölgede en çok geliştiği ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Bölgenin uluslar arası sistemle bütünleşmesi açısından Türkiye'nin Batıyla ilişkileri ve bu konudaki tecrübesi son derece önem kazanmaktadır.[354]

Değişen uluslar arası ortam Türkiye'nin stratejik önemini artırırken, Avrasya'nın önemli unsurlarından olan Avrupa ve Avrupa Birliği ile ilişkiler sorunlu hale gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası ortamda ABD ile ilişkiler oldukça olumlu gelişirken, aynı şeyi Avrupa ve Avrupa Birliği ile ilişkilerimiz için söylemek mümkün değildir. Avrupa'nın stratejik konulardaki miyopluğundan da kaynaklanan bu durumun hızla değişmesi gerekmektedir. Avrasya'nın istikrarı açısından Türkiye'nin rolü kritiktir ve Avrupa'nın

---

[351] **A.g.e.**, s.244.
[352] **A.g.e.**, s.245.
[353] Ergüder TOPTAŞ, "*Küresel Jeopolitik Yaklaşımlar, Avrasya ve Türkiye*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 125, Sayı: 389, Temmuz 2006, s. 21.
[354] ERALP, **a.g.m.**, s.245–246.

katkısı olmadan Avrasya'da ekonomik ve siyasi istikrarının şekillenmesi pek de mümkün değildir.[355]

Hem Türkiye, hem de Avrupa Birliği birlikte hareket ettiklerinde Avrasya bölgesinde ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayabilirler. Türkiye'nin ise Avrasya'da güçlü olabilmesi Avrupa ve Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler içinde olmasını gerektirmektedir.[356]

a. Balkanlar Bölgesi

(1) Balkanlar'ın Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri

Balkanlar; Karadeniz, Ege ve Akdeniz kıyıları arasında kalan, kuzeyde Tuna ve onun kolu olan Sava nehirleri ile sınırları belirlenen, Romanya, Sırbistan-Karadağ, Bulgaristan, Arnavutluk, Türkiye, Yunanistan, Bosna- Hersek, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya'nın yer aldığı, farklı inanç ve milliyetlere mensup yaklaşık 130 milyon insanın yaşadığı yarımada olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde Türkçe olan Balkan kelimesinin yerine "Güneydoğu Avrupa" terimi yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Buna rağmen, Slovenya, Hırvatistan gibi bir zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçası olan devletler, kendilerini Orta Avrupa kategorisine koymamaktadırlar.[357]

Bölgeye; kuzeybatı ovaları, kuzeydoğu Boğdan koridoru ve güney batı Dalmaçya kıyı şeridi olmak üzere Avrupa'dan kara yolu ile üç giriş noktası bulunmaktadır, Türkiye açısından stratejik olarak yaklaşıldığında, Osmanlı imparatorluğu döneminde olduğu gibi, bugün de Türkiye'nin ön savunma hattı bu üç giriş noktasının kontrol altına alınmasını gerektirmektedir.[358]

Avrupa Kıtasının beş büyük yarımadasından biri olan Balkan Yarımadası, Orta Avrupa'ya ve Akdeniz'e uzanan jeostratejik konumu ile dünya çapında özelliklere sahiptir. Birinci Avrupa uygarlığı bu bölgede doğmuştur. İkinci Dünya Savaşında önemli bir rol oynayan Balkan Yarımadası, Birinci Dünya Savaşı ile noktalanan daha önceki birçok savaşın da çıktığı yerdir. Daha eski çağlar bir yana, Balkanlar'ın tarihinde büyük bir yeri bulunan Osmanlıların zamanında, Balkan Yarımadası'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi konumu, bu kritik coğrafi bölgeyi, İngiltere, Rusya,

---

[355] **A.g.m.**, s.246.
[356] **A.g.m.**, s.246.
[357] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.18–19.
[358] **A.g.e.**, s.19.

Habsburg İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Almanya'nın çıkarlarının çakıştığı bir bölge durumuna getirmiş ve savaşlara yol açmıştır. Aynı şekilde, Osmanlı Devletinin giderek ve artan bir hızla zayıflamasıyla patlak veren "Doğu Sorunu" da, geçtiğimiz yüzyılda, Balkanlara, "Avrupa'nın Barut Fıçısı" adının yakıştırılmasına neden olmuştur. Bu olguda, kuşkusuz, büyük devletlerin amaç ve hedefleri ile geçerli güç dengeleri kadar bizzat Balkan devletlerinin de rolü olmuştur.[359]

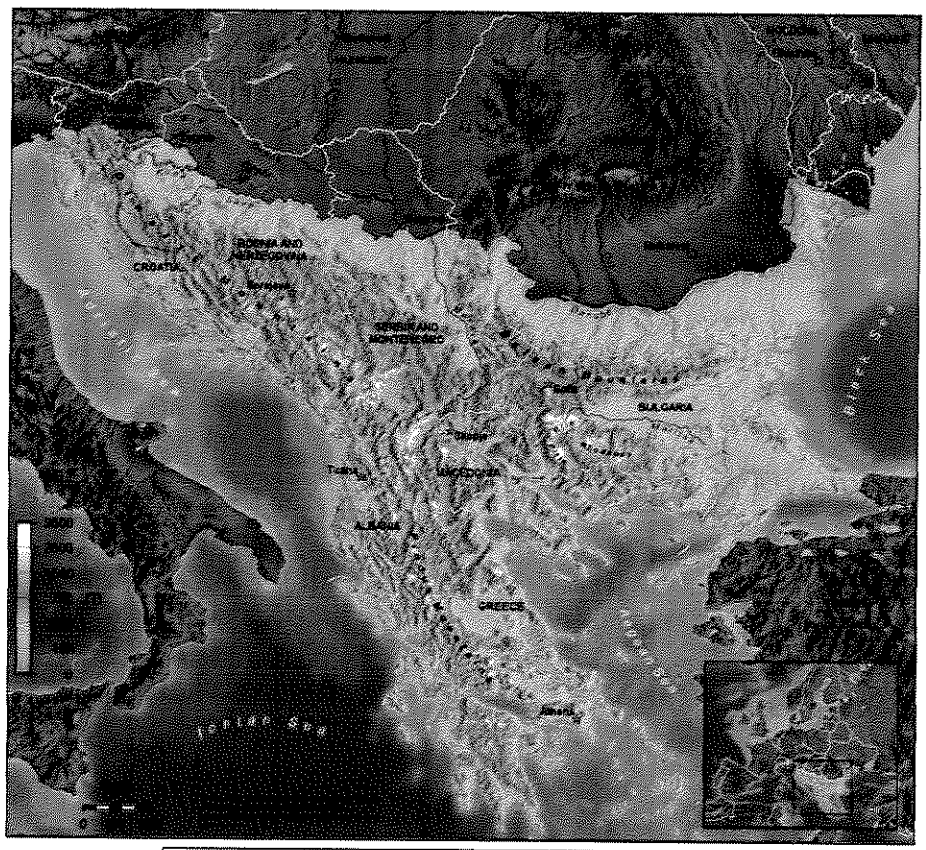

Harita 2.1: Balkanlar Bölgesi

Balkan Yarımadasının coğrafi konumu, Avrupa'ya bitişik olması, dolayısıyla Avrupa'nın diğer bölgelerine geçit veren, aynı zamanda Asya ve Afrika'ya yakın olan pozisyonu, bu bölgenin daima imparatorluklar arasında buluşma ve mücadele alanı ve özellikle çekici bir hedef olmasına yol açmıştır.[360]

---

[359] Gazi ÖZKÜRKÇÜ, "*Balkanlar'ın Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri*", **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.8-9.

[360] **A.g.m.**, s.9.

Bölgeye Osmanlılardan önce gelmiş olan, Kıpçaklar, Peçenekler ve diğer Türkmen boylarının, Hazar Denizinin doğusundaki "Türkmen Stepi"nin güney sınırını çizen "Balkhan Dağları"na benzeterek anılan dağlara aynı adı verdikleri de belgelere geçmiştir. Özellikle son yıllarda dikkati çeken bir gözlem de şudur; yakın zamanlara kadar, gerek Balkanlı, gerekse Avrupalı ve Amerikalı yazarlar tarafından geniş ölçüde kullanılan "Balkan" adının yerine, son zamanlarda "Güneydoğu Avrupa" başlığının kullanılmaya başladığı göze çarpmaktadır.[361]

Balkanlar aynı zamanda, üç büyük semavi dinin, 19 ırkın yer aldığı, 16 dilin konuşulduğu ve 10 bağımsız ülkeden meydana gelen yaklaşık olarak 800.000 Km^2 bir alanda bir coğrafyanın adıdır. Bu coğrafyanın stratejik önemi; Orta ve Doğu Avrupa'da başlayan, Türk boğazları ve Süveyş bölgeleriyle, Ortadoğu petrol alanlarını hedef alan askerî harekâtın üs ve destek bölgesi olma özelliğindendir. Bugün Asya ve Orta Doğunun Avrupa ile hava taşımacılığında yıllık 600.000 sortilik uçuş ve kara taşımacılığında geçiş yolu üstünde ve suyolu taşımcılığında da Orta Avrupa, Karadeniz ve Akdeniz de önemli etkileri olan stratejik bir bölgedir. Bu nedenle Avrupa Kıtasının Akdeniz Ortadoğu ve politika stratejilerinde etkili olmasına imkân sağlamaktadır.

Balkanlar, İslam ve Hıristiyan dünyalarının birleştiği yerlerden biridir. Büyük İskender, dünya imparatorluğunu kurmak için Balkanlardan yola çıkarak Anadolu üzerinden Afrika ve Asya'ya geçmiştir. Romalılar, Akdeniz'den ve Balkanlar'dan Anadolu'ya geçerek Avrupa'da sağladıkları büyük güç birikimini aynı yoldan Asya kıtasına aktarmışlardır. Daha sonra çağlarda Hıristiyanlık, Boğazlar üzerinden Balkanlara ve oradan da Avrupa Kıtasına yayıldığı gibi, İslamiyet de Anadolu'dan, Boğazlar üzerinden Balkanlara yayılmıştır.[362]

Makro-Strateji düzeyinde Balkanlar; Orta ve Doğu Avrupa'da başlayan ve Boğazlar ve Süveyş bölgeleriyle ana petrol alanlarını hedef alan askerî operasyonların üs ve destek bölgesi olma özelliğini de taşımaktadır. İkinci olarak, Orta ve Doğu Avrupa'da cereyan eden bütün savaşlarda, Balkanlar, yukarıda kısaca değinildiği gibi, saldıran ve savunan taraflar için daima büyük önem taşımıştır. Bu bakımdan, Balkanların, Avrupa'nın bütünleşmesi ve güvenliği olayında da önemli bir stratejik

---

[361] **A.g.m.**, s.9.
[362] **A.g.m.**, s.12-13.

işlevi vardır. Başka bir deyişle, Balkan Yarımadasının stratejik konumu, Avrupa Kıtasına, Akdeniz ve Orta Doğu politika ve stratejisinde etkili olma imkânı sağlamaktadır.[363]

Balkanlar, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan ve Anadolu Yarımadası ile birlikte iki ayrı kültürü kendi içinde kaynaştıran; keza, ılımlı kuşakta yer aldığı için de ayrıca önem kazanan bir köprü durumundadır. Bu bağlamda, Boğazları ileriden koruyan Trakya (Doğu Trakya) Balkanlar'ın ayrılmaz bir parçasıdır.[364]

Tarih boyunca etnik ve dini çatışmaların, sosyal karışıklıkların ve politik kararsızlıkların yaşandığı bu bölgenin özelliği, kendi güvenlik ve bekalarını sağlamak, öfke ve intikam dolu emellerini gerçekleştirmek için bölge dışından müttefik edinme alışkanlıkları daima dış müdahaleleri davet etmiştir. Bu nedenle; büyük güçlerin Avrupa üstünlüğünü elde etme mücadelesinde bir çatışma ve rekabet alanı olmuş ve tarih boyunca sayısız istilalara uğramıştır. Bu hâkimiyet mücadelesinin eski üç aktörü Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorlukları iken bugün ABD, Almanya, İngiltere, Rusya Federasyonu, Türkiye ve bölgesel güçlerden oluşmaktadır.[365]

Balkanlar henüz uluslaşma sürecini yaşamakta ve bu süreci halen tamamlamak aşamasında olan ülkelerdir. Bu dünya politikası için çok büyük bir problemdir. Ayrıca bugün ve gelecekte Avrupa'nın bütünleşmesi ve güvenliğinde de önemli bir stratejik işlevi olacaktır.

Balkanlar, Avrupa kıtasının tarihsel süreç içinde daima jeopolitik bir bölgesi olarak kabul görmüştür. Karadeniz ve Akdeniz dünyasının Avrupa'yla kesiştiği stratejik bir konumunda bulunan Balkanlar, aynı zamanda Avrupa'yı Doğu'ya bağlayan eski kıtanın bir uzantısı durumundadır. Balkanlar'ın stratejik özelliği, tarihsel nitelikler gösterir. Tarih boyunca Balkanları yönetmek, batı ve doğu güçlerini kontrol edebilecek üstünlüklere sahip olmak anlamını taşımıştır.[366]

Yüzyıllar boyunca Balkanlar'da egemenlik mücadelesinin son derece sıcak ve çok aktörlü sürdürülmüş olması, yarımadanın jeopolitik önemini ortaya koymaktadır. Tarihsel süreç içinde etnolojik çeşitliliğiyle şekillenen Balkanlar, birçok

---

363 **A.g.m.**, s.13.
364 **A.g.m.**, s.11-12.
365 **A.g.m.**, s.8.
366 Yaşar HACISALİHOĞLU, "*Küresel İlişkiler Zemininde Balkanlar'ın Jeopolitiği ve Türkiye*", **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.317.

siyasi organizasyonun mücadele alanı olarak kimlikleşmiştir. Çeşitli etnik toplulukların tarihsel olarak süreklilik içinde, iç içe girmiş pek çok sorunun düğümlendiği gerilim alanı olarak şekillenmiştir. Bu etnik mücadelenin sadece iç dinamiklerin yarattığı bir atmosfer olmanın ötesinde çoğu zaman bölge dışı büyük güçlerin müdahale, rekabet ve tehdit unsurlarını devreye soktukları bir örgü içinde cereyan ettiğini görmekteyiz. Bu nedenle eskiden olduğu gibi 21. Yüzyılda da Balkan ülkeleri arasında iki taraflı veya çok taraflı sınır, toprak, nüfus kaynaklı sorunlar mevcuttur. Romanya ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Moldova Cumhuriyeti arasında **Besarabia** sorunu, Romanya ile Bulgaristan arasında **Dobruca** sorunu, Bulgaristan ile Eski Yugoslavya arasında **Makedonya** sorunu, Eski Yugoslavya ile Arnavutluk arasında **Kosova** sorunu, Arnavutluk ile Yunanistan arasında **Kuzey Epirus** sorunu, Yunanistan ile Türkiye arasında Ege ve Batı Trakya, Kıbrıs sorunları vardır.[367]

Balkanların böylesine karmaşık ve zaman zaman bir siyasal arenaya dönüşmesinin birçok sebebi ortaya konabilir. Her şeyden önce yarımadanın çok kültürlü, çok uluslu, çok dinli, sosyo-politik ve sosyo-kültürel mozaiği, çatışmacı ve gerilimli bir siyasal atmosferin tarih boyunca oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim tarih boyunca Balkanlar birçok istikametten kolayca geçit veren doğal bir görünüme sahip olmuştur.[368]

Bu yollar tarih boyunca büyük güçlerin, imparatorlukların ve etnik toplulukların siyasal arenada hükümranlık arayışlarına ve dünya ticaretini yönlendirenlerin pazar rekabetine aracılık etmiştir.[369]

Balkanlar'ın yarımada içinde oldukça engebeli ve sıradağlarla örülü bir fiziksel görünüm sunması ise içe dönük bütünleşmenin önünde önemli bir engel olarak var olmuştur. Etnik gruplaşmadan çok din ve dil farklılıklarının belirleyici olduğu Balkanlar'ın kültürel coğrafyasında başlıca beş etnik grubun (Arnavutlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Güney Slavlar ve Türkler) tarih boyunca son derece mücadeleci ve çoğu zaman uzlaşmaz çelişkilerle perçinleşmiş bölgesel bir atmosfer yaratmış olmaları, Balkanlar'ın coğrafi karakteri kadar, jeopolitik dürtülerin güdülediği reflekslere uyum sağlayan bir etnik yapının var oluşuyla da açıklanabilir. Bölge üzerinde büyük güçlerin yönlendirmeleri, doğrudan müdahaleleri ve karşılıklı güce dayalı rekabet mücadeleleri

---

[367] Özer SÜKAN, **21 nci Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001, s.135.
[368] HACISALİHOĞLU, "*Küresel İlişkiler Zemininde Balkanlar'ın Jeopolitiği ve Türkiye*", s.318.
[369] **A.g.m.**, s.319.

bölge içi topluluklar açısından çoğunlukla bölgesel bütünleşmenin önünde temel bir engel olarak var olmuş ve yarımada da gerilimli siyasal konjonktürü yerleşik kılmıştır. Bu durum aynı zamanda bölge içinde ideal yönetim modellerinin tam manasıyla oluşamamasına zemin hazırlamıştır.[370]

Balkanlarda 90'lı yılların başında eski Yugoslavya'da baş gösteren iç savaş bölgeyi kaos ve güvensizlik ortamına sürüklemiş, yaşanan istikrarsızlık ülkemizin de içinde bulunduğu bölge devletlerinin güvenlik ve ticari kaygılarını ön plana çıkarmıştır.[371]

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Danışmanının çabaları ile Balkan ülkeleri arasında bölgesel işbirliği ve istikrarı teşvik edecek, AB'ne uyumunu kolaylaştıracak, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECİ) 5–6 Aralık 1996 tarihinde Cenevre'de yapılan bir toplantı ile kurulmuştur. SECİ, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Makedonya, Moldova, Romanya, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan 11 üye ülkeden oluşmaktadır. ABD, Avusturya, İtalya, İsviçre, RF ve Birleşmiş Milletler-Avrupa Ekonomi Komisyonu (UNECE) tarafından teknik olarak desteklenmektedir.[372]

Kosova savaşından sonra Almanya'nın önceliği ile AB tarafından hazırlanarak hayata geçirilen Güney Doğu Avrupa İstikrar Paktına birçok ülke ve uluslar arası kuruluş katılmakla beraber, bu süreci AB yönetmektedir. Esas amacın da bölgeyi AB üyeliğine hazırlamak olduğu bilinmektedir. Almanya Dışişleri Bakanı Pakt ile AB'nin bu ülkelere doğru ilerleyeceğini söylemiştir. Türkiye, Balkanlar'ın öneminin farkında olarak Güneydoğu Avrupa Ülkeleri (SECİ) İşbirliği Süreci ve Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü (GAÇBG) gibi girişimlerin hayata geçirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sayede bölgede kalıcı bir barışın sağlanmasını arzulamaktadır. Yine bu amaçla Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı (İP) ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECİ) gibi platformlarda aktif olarak çalışmalar yürütmektedir.[373]

AB, Balkanlarda genel olarak barış ve istikrara katkıda bulunabilmek ve işbirliği modelini oluşturmak amacıyla, Rayemaund sürecini başlatmıştır. Ancak, bu sürecin koordinatörlüğüne bir Yunanlının getirilmiş olması, AB'nin Balkan işbirliğini

---

370 **A.g.m.**, s.319.
371 Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.23.
372 **A.g.e.**, s.24.
373 **A.g.e.**, s.24.

hangi kanalla yürütmek istediği hakkında bir fikir verebilir. Buna karşılık, ABD, AGİT çerçevesi içerisinde Güneydoğu Avrupa ülkelerini içerisine alan ve sadece ekonomik işbirliği niteliği taşıyan bir SECİ süreci başlatmıştır. Bunlara ilaveten, Balkan ülkeleri, Balkanlar Konferansı serisi devam etmektedir. Bu arada, Yunanistan'ın hem Avrupa üyesi hem bir Balkan devleti olarak, Balkanlarda aktif rol oynamaya çalıştığı ve Türkiye'nin bölgede artan nüfuzunu azaltmaya uğraştığı açıkça görülmektedir.[374]

(2) Balkanlar'ın Türkiye İçin Önemi

Balkan ve Anadolu yarımadalarını birbirinden ayıran, fakat aynı zamanda bu iki yarımadayı birbirine bağlayan Türk Boğazları, Trakya ile birlikte bütün durumuna gelmiştir. Türk Trakyası, ayrıca Türkiye'nin Avrupa'ya, Batı Dünyasına ve Batı uygarlığına karşı duyduğu ilginin de simgesi olan bir bölgedir. Bunun yanında, Türklerle ortak tarih ve kültür değerlerini paylaşan ve kuzeyde Moldova'dan, güneyde Yunanistan'a kadar bütün balkan ülkelerinde yaşayan Türk azınlıklar olduğu gibi, Müslüman dünyasında sadece Türkiye'ye ilgi ve bağlılık duyan Balkanlı Müslümanları da, Balkanların Türkiye için taşıdığı önemin bir başka boyutunu simgelemektedir.

Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan en kısa ticaret yolu Balkanlardan geçmektedir. Almanya ve civarında yaşayan Türkleri anayurda bağlayan yolun geçtiği Balkanlar'da sürmekte olan iç çatışmaların, yurttaşlarımızı ne büyük sıkıntıya soktuğu gerçeği bile bu meselenin ciddiyetini göstermeye yeterlidir.

Balkanlar, Türkiye'nin Avrupa'nın Güney-Doğu ucu ile bağlantı noktası, Türkiye'nin Avrupa'daki köprübaşıdır. Türkiye'nin bu bölgedeki önemi hususunda dikkat çeken noktalar şunlardır;

(a) Türkiye, Avrupa'nın Güney-Doğu sınırında, çok sayıda dinsel, etnik ve milli farklar barındıran ve tarihi düşmanlıkların yaşandığı, geleneksel bir siyasi kararsızlık bölgesinde önemli bir istikrar unsurudur.

(b) Balkanlar, Türkiye'nin ekonomik bakımdan en gelişmiş kuzey-batı bölgesine komşu bir tehdit bölgesidir.

(c) Çeşitli bölgelerinde, Hıristiyanlar arasında Osmanlı döneminden kalan Müslüman azınlıkların yaşaması nedeniyle Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağı bir bölgedir.

---

[374] **A.g.e.**, s.24-25.

(ç) Asya-Avrupa-Afrika arasında önemli kara, deniz ve hava yolu bağlantılarının geçtiği bir bölgededir.

(d) Karadeniz ve Ege denizi havzasının tümünü ve boğazlardan nakliyatı kontrol edebilecek bir bölgedir.

(e) Türk tarafından, Trakya, İstanbul ve Boğazlar bölgesi önünde doğal engeldir. Avrupa tarafında ise dağ sıraları ve akarsular nedeniyle geçiş yollarını sınırlar.[375]

Sürekli olarak Türkiye'yi tahrik ve tehdit politikası uygulayan komşumuz Yunanistan dolayısıyla Balkanlar; ülkemiz için, siyasi kararsızlık ve tehdidi, Trakya, İstanbul ve Boğazlardan, batı kıyılarımızdaki Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Oniki Adalar ve Kıbrıs aracılığıyla, Ege ve Güney kıyılarımıza yayma ve Anadolu'yu kuşatma potansiyeli olan bir bölgedir.[376]

Coğrafi yakınlık ve siyasi-askerî etkisini önemli ölçüde yitirmesine rağmen, Rusya'nın Balkan Slav ve Ortodoksları ile ilişkilerini canlı tutma iradesi tüm ekonomik güçlüklerine rağmen, Balkanlardaki durumda söz sahibi olmağa ve oradaki ülkelere silâh sağlayarak etkisini devam ettirmeğe çalışmaktadır.[377]

Hem bu bölgelerde yaşayan soydaş ve dindaşlarımız, hem de bu bölgelerden zamanında Türkiye'ye göç etmiş vatandaşlarımız bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu bölgelere karşı hem tarihten hem de günümüzden gelen sorumlulukları vardır. Balkanlar ayrıca tarihimizde önemli yerler tutan başta büyük Atatürk olmak üzere çok sayıda devlet adamı yetiştirmiştir. Osmanlının çöküşü ile Balkanlardaki hâkimiyetimizi kaybetmiş olmamız, bu bölgeye olan ilgimizi ve sorumluluğumuzu ortadan kaldırmamıştır. Bugün de Balkanlar Türkiye için çok büyük önem arz etmektedir. "Balkanlar Üşütse Kafkaslar Hapşırır" sözü ise Türkiye'nin ne kadar karmaşık ve kritik bir bölgenin ortasında olduğunun diğer bir ifadesidir.[378]

Balkan ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yeri vardır. Özellikle bu ülkelerin AB'ye katılmasının ardından bu önem daha da artacaktır. Bu

---

[375] Umur DAYBELGE ve diğerleri, "*Türkiye ve Balkanlar: Bir Strateji Bilgi Sistemi,*" **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998),** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.370-371.

[376] **A.g.m.**, s.371.

[377] **A.g.m.**, s.371.

[378] Engin GÜNER, "*Balkanlar ve Türkiye*", **Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998),** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.271.

ülkelerle yapılan ekonomik işbirliği anlaşmaları, enerjiden telekomünikasyona kadar çok çeşitli alanlarda yapılan ortak yatırımlar, Balkan ülkelerini Türkiye'nin ticari ortağı hâline getirmiştir.

Avrupa ve dünya tarihinde önemli bir rol oynamış olan Balkanlar, Türkiye'nin dış politikası içinde de özel bir yere sahiptir. Balkanlar'da barış ve istikrarın korunması Türkiye için hayati önem taşımaktadır. Türkiye, bir bölge ülkesi olarak, Balkan ülkeleri ile ikili ilişkilerine özel önem vermektedir. Türkiye'nin, bölge ülkeleriyle sahip olduğu, bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı ve içişlerine karışmama prensipleri üzerine kurulmuş köklü iyi komşuluk ilişkileri, ikili ilişkilerin her alanda daha geliştirilmesi bakımından uygun bir ortam sağlamaktadır.

Balkanlar Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısıdır. Türkiye ve Balkan ülkeleri halkları arasında önemli bağlar mevcuttur. Çeşitli Balkan ülkelerinde soydaş toplulukları yaşamaktadır. Diğer yandan, ataları, ebeveynleri ve/veya kendileri Balkan yarımadasının değişik bölgelerinden Türkiye'ye göç etmiş vatandaşlarımız bulunmaktadır. Bu nedenle, Balkanlar'da ortaya çıkan bunalımlar, başta Türkiye'ye yönelik mülteci akımına yol açması olmak üzere Türkiye bakımından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu itibarla Türkiye, Balkanlar'ın geleceğini etkileyebilecek gelişmelerle yakından ilgilenmektedir. Bosna-Hersek ve Kosova krizleri sırasında kan dökülmesinin ve etnik temizliğin engellenmesi amacıyla yürütülen uluslar arası faaliyetlerde ön planda yer almasının nedeni de budur. Türkiye, eski Yugoslavya'nın pek çok bölgesinde, sivillerin can güvenliğinin ve esenliğinin sağlanması amacıyla yürütülen faaliyetlere, asker, polis ve gözlemci katkısı sağlamaya da devam etmektedir. Türkiye, savaştan zarar görmüş Balkan ülkelerine, savaş yaralarını sarabilmeleri için önemli miktarda yardım da sağlamıştır.

Balkan ülkelerinin her birinin ekonomik kalkınmışlık seviyesi ve yaşam standardı, bölgenin güvenliği ve istikrarına doğrudan etki etmektedir. Bu çerçevede, bölgenin güneydoğu köşesi sosyal ve ekonomik karışıklık içine düşerse Avrupa'nın bütününde istikrar ve güvenlikten bahsetmek de mümkün olamayacaktır.

Bu nedenle, Türkiye, Avrupa-Atlantik ve Avrupa kurumlarının, kalıcı barışı, istikrarı ve refahı sağlamak amacıyla Balkanlar bölgesini kucaklaması ve bölgenin çok çeşitli tarihi mirasını Avrupa kültür ve medeniyetinin kurucu unsurları olarak kabul etmesi zamanının geldiğine inanmaktadır. Ekonomik bakımdan Balkan ülkelerindeki istikrarsızlık Türkiye'nin bu bölgeye yeterince önem vermesini ve ticari

bağlar kurmasını ciddi olarak engellemektedir. Bununla beraber, Romanya'da küçük ve orta boy Türk işletmeleri, dinamik bir tablo oluşturmaktadır. Bulgaristan'da ise Türk toplumu bir nevi ekonomik köprü oluşturmaya başlamıştır. Eski Yugoslav ülkeleri, savaş yorgunu olduklarından daha henüz kendilerini ciddi bir ticaret ortağı olmaktan alıkoymaktadır.

AB'ne katılım ihtimali Balkan ülkelerinin kalkınmalarına, demokratikleşmelerine ve bölge barışı için olumlu katkıda bulunabilecek bir etkendir. Ancak, Güneydoğu Avrupa'da, halen üye olan Yunanistan dışında sadece Romanya ve Bulgaristan'a ikinci gelişme kademesinde yer alma vaadi yapılmış, buna karşılık, Slovenya hariç, eski Yugoslav Cumhuriyetleri ile Arnavutluğa herhangi bir ışık yakılmamıştır.

(3) Balkanlar'da Türkiye'nin Rolü

Balkanlar içinde yer alan Türkiye'nin yeni siyasal arenada gerek bölgesel gerekse küresel ilişkiler bakımından üstlenebileceği yeni rolleri bulunmaktadır. Her şeyden önce Türkiye dünyanın değişen siyasal dengeleri içinde jeopolitik konumu eskiye kıyasla çok daha dinamik bir nitelik kazanmıştır. Türkiye'nin jeopolitik anlamda merkez ülke olduğunu, bulunduğu coğrafi ortam içinde siyasal ve ekonomik anlamda bir geçiş veya koridor işlevinden öte, doğrudan strateji üreten bir güç merkezi durumunda olduğunu kanıtlamaktadır. Türkiye'nin kendi talepleri ve çabası olmaksızın bölgesinde böylesi bir role ulaşması değişen dünya düzeni içinde, sahip olduğu siyasi coğrafyasının bir sonucudur. Bu sonucun kaçınılmazlığı yeni rolünün gereklerini yerine getirmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin Balkanlar'daki yeri, sadece bir bölge ülkesi olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Her şeyden önce Türkiye sadece Balkanlar için değil Kafkasya-Orta Asya ve Ortadoğu ekseninde veya Avrasya bütünlüğü içinde önemli bir güç odağıdır. Bu bakımdan Türkiye'nin geniş bir sahaya yayılan bu jeopolitik merkezi konumunun ortaya çıkardığı imkânlar bütünlüğünü, Balkanlar'a taşımak durumundadır.[379]

Balkanlar içinde hiçbir ülkenin Türkiye'ye benzer bir jeopolitik kimliği yoktur. Bu durum aslında Türkiye'ye Balkanlar'ın geleceğe dönük bölgesel bütünleşme ve işbirliği arayışlarında anahtar bir rol yüklemektedir. Ancak bu rolün Balkanlar'daki otorite boşluğunun, bölge ülkelerinin Avrupa'ya dönük bütünleşme arayışlarının,

---

[379] HACISALİHOĞLU, "*Küresel İlişkiler Zemininde Balkanlar'ın Jeopolitiği ve Türkiye*", s.326.

ABD'nin bölge üzerindeki rolü ve Yunanistan faktörünün değerlendirilmesi durumunda çok kolay yürütülemeyeceğini göstermektedir. Nitekim Türkiye'nin Balkanlar'a dönük siyaset ve strateji üretiminin bu zorlu zemin üzerinde cereyan edeceği unutulmamalıdır. Zor ancak imkânsız olmayan bölgesel işbirliği arayışları uygulanabilir ve uzun ömürlü kılınabilmesi için Türkiye'nin daha aktif rol üstlenmesi zorunlu görünmektedir. 1992 yılında resmileşen Karadeniz Ekonomik İşbirliği oluşumu hiç kuşkusuz bölgenin, böylesine bir işbirliğine dayalı oluşuma katılması açısından olumlu karşılanacak bir gelişmedir. Ancak bu tür oluşumların daha etkin kılınması, siyasal, ekonomik açıdan dayanışmanın yanı sıra güvenlik bakımından da işbirliğine dayalı yeni açılımlara ihtiyaç göstermektedir.[380]

Türkiye jeopolitik konumu gereği bölgesel bütünleşme eyleminde alternatifsiz kalabilecek bir ülke durumunda değildir. Bulunduğu coğrafyada mekânsal konumu kadar tarihsel ve kültürel bağları da birçok seçeneği yaratabilecek potansiyeli taşımaktadır.[381]

Küresel ilişkiler zemininde sadece kentlerin bile oynadıkları roller dikkate alınırsa İstanbul'un uluslar arası ölçekte çok önemli bir bölgesel merkez olması gerçeği, Balkanlar açısından bir başka olanağı daha ortaya koymaktadır. Nitekim İstanbul, küreselleşme süreci içinde gelişen yeni ekonomik ilişkilerin ve potansiyellerin içinden geçtiği ve yine bu süreç içinde stratejik öneme sahip bölgesel bir merkez durumundadır. Bu gerçek küresel ilişkilere sadece politik alanda değil ekonomik ve teknolojik açıdan da uyum sağlama arzusu taşıyan özellikle yeni Balkan ülkeleri bakımından son derece önemli bir potansiyeli ve imkânlar bütünlüğünü yansıtmaktadır.[382]

Türkiye bölgesel politikalar açısından en çok Balkanlarda etkinlik göstermiştir. Burada siyasal, askerî ve bir ölçüde de ekonomik alanda ağırlığını hissettirirken bölgesel bir güç olduğunu da gösterme olanağı bulmuştur. Bu etkinliğinde aktif diplomatik ve askerî varlığının bazı göstergelerini kısaca sıralamak gerekirse bir defa Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya dışında bütün bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirebilmiş, bölge ülkeleri ve halklarının desteğini aradığı bir devlet olmuştur. Örneğin Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ve sonrasında Slovenya ve Hırvatistan dışında neredeyse bütün eski cumhuriyetler Ankara'ya gelerek Türkiye'nin ağırlığını

---

[380] **A.g.m.**, s.327.
[381] **A.g.m.**, s.327.
[382] **A.g.m.**, s.328.

kendi yanlarında koymalarını istemişler, diğer bölge ülkeleri de Türkiye'de ilişkilerini geliştirmeye çalışıp en azından Türkiye'yi karşılarına almaktan çekinmiştir. Yalnızca bölge ülkeleri değil örneğin Bosna bunalımı sırasında Lordowen ve Cyrus Vance'de Türkiye'ye gelerek planlarını açıklamadan önce temaslarda bulunmuşlardır.[383]

Türkiye RF, Yunanistan ve Bulgaristan'ın itirazlarına karşı Bosna'ya asker gönderebilmiş savaş uçaklarının burada görev almasını sağlayabilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'la ilişkileri düzeltmiş, 1997 yılında Arnavutluğa asker gönderebilmiş siyasal ve askerî alanda sağlam ilişkiler kurmuş ve ekonomik olarak da belli bir açılma oranı bulabilmiştir. Bütün bunları yaparken özellikle Yunanistan'ın ve Yugoslavya'nın Türkiye'nin Balkanlarda yeni Osmanlıcılığı ve İslam'ı diriltmeye çalıştığı iddiaları batı kamuoyunda ve yönetim çevrelerinde destek bulamamış, hatta Türkiye'nin etkinliği teşvik edilmiştir.[384]

Balkanlar, Türkiye için Kafkasya ve Orta Asya'dan farklı olarak daha yakından tanıdığı ve tarihsel bağlarının daha güçlü olduğu bir bölgedir. Bölgede kendisiyle işbirliğine girmeye istekli birden fazla ülke bulunmaktadır. Dolayısıyla, etkinliğini kurabilmek için bölge içi destek bulabilmiştir. Bundan da, Türkiye'nin, Balkanlarda ezilen, baskılara maruz kalan ve saldırıya uğrayan ülkelerin ya da grupların yanında yer alması etkili olmuştur.[385]

b. Kafkaslar Bölgesi

(1) Kafkasların Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri

(a) Kafkasların Coğrafi Konumu

Adını Kafkas dağlarından alan eski Türk yurdudur. Şimdi RF' nun egemenlik alanı içinde olan Kafkasya, Karadeniz kıyısından Hazar kıyısına kadar uzanan Kafkas Dağlarının kuzey ve güney kısımlarında yer alan bölgedir. Genç, sarp ve yüksek dağlardır. Elbruz tepesi 5.633, Kazbek ise 5.047 m. yüksekliktedir. Batıda Kuban ırmağının hemen güneyinde, Taman yarımadasından, Kerç Boğazı yakınlarından başlar, doğuda Apşeron yarımadasında, Hazar üzerindeki Bakû Limanı'nda sona erer. Bu dağların kuzeyinde kalan kısma Kuzey Kafkasya, güneyinde kalan kısma Güney Kafkasya denir. Güney sınırı Aras nehri, kuzey sınırlan Terek ve Kuban nehirleridir.

---

[383] Gencer ÖZCAN ve Şule KUT, **En Uzun On Yıl – Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar,** BUKE Yayınları, 2000, s.425.
[384] **A.g.e.,** s.425.
[385] **A.g.e.,** s.426.

Özetle Karadeniz'in doğu, Hazar Denizinin batı kıyıları arasındaki ülke olarak tarif edilir.[386]

Harita 2.2 : Kafkaslar Bölgesi

Güney Kafkasya 189.700 km^2, kuzey Kafkasya 168.250 km^2 olup toplam 357.950 km^2 alanı olan bir ülkedir. Güney Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri tarafından paylaşılmıştır. Bu bölgede 15 milyon civarında insan yaşar. Yarıya yakını Türk'tür.[387]

Kuzey Kafkasya'nın doğusunda Dağıstan Türk Otonom Cumhuriyeti olarak adlandırılan Dağıstan bölgesi bulunur. Kafkasya'da nüfusça en kalabalık halk Gürcülerdir. Çoğu Hıristiyan Ortodoks'tur. Hepsinin ayrı dili olan diğer Kafkas ırklarının çoğu Müslüman'dır ve Turanî ırktan oldukları bilinmektedir, Çerkezler, Abazalar, Çeçenler, İnguşlar, Osetler, Lezgiler gibi. Kafkasya'da Azerilerin yanında Avar, Balkar, Karaçay, Kırım, Nogay ve Anadolu Türkü (Osmanlılar tarafından yerleştirme) gibi Türk boyları yaşamaktadır.[388]

---

[386] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye,** s.17.
[387] **A.g.e.,** s.17.
[388] **A.g.e.,** s.18.

Altınordu Türk Devletinin ve onun parçalanmasından sonra meydana gelen Türk beyliklerinin, Selçukluların ve Osmanlıların egemenliğinde yaşayan Kafkasya'yı, Ruslar 19 uncu asırda istila etmişlerdir. Şeyh Şamil ve çoğu Avar Türkü arkadaşları, Ruslara karşı çok çetin bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. [389]

(b) Kafkasların önemi

Bölge, enerji ve insan kaynakları bakımından zengindir ve konumu itibari ile batıda Karadeniz, kuzeyde Rusya, doğuda Orta Asya ve güneyde Türkiye ile bağlantılı olmanın getirdiği avantajlara sahiptir. Ayrıca bölgenin zengin kültürü, sahilleri ve dağlık alanları turizm açısından büyük bir potansiyele sahiptir.

Bir bütün olarak ele alındığında Kafkasya, dünyada çok az bölgeyle karşılaştırılabilecek doğal zenginliğe sahiptir. Kafkasya eski çağlardan beri mineral zenginliği ile tanınmaktadır. 19 uncu yüzyılın sonlarında çıkarılmaya başlanmış olan Azeri petrolü, Sovyet döneminde Rus ekonomisinin büyük kısmını belirlemiştir. 20 nci yüzyılın başında, Çeçenya'nın Grozni şehri etrafındaki petrol sahaları üretime başlamıştır. Bu bölge halen eski Sovyetler Birliği'nin uçak yakıtı ihtiyacını büyük oranda karşılamaktadır. Bölge kendi kaynaklarıyla kendisini besleyecek ve donatacak durumdadır.

Kuzey Kafkasya tıpkı Balkanlar gibi milletler, dinler ve kültürler mozaiğidir. Yeraltı ve yerüstü kaynakları gibi kültür bakımından da dünyanın en müstesna ve ön sırada yer alan bölgelerinden biridir. Fakat asırlardır Rus emperyalizmi altında sömürülen ve tam 128 yıl Çarlık Rusya Ordularıyla savaşan bölge halkının bir kısmı 1864 yılında savaş bittikten sonra, dinlerini ve milli kimliklerini muhafaza etmek için Anadolu'ya göçerek çok sevdikleri yurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bunların boşluğunu ise Hıristiyan (Rus, Ukrayna, Gürcü, Ermeni) devletler doldurmuştur.

Karadeniz ve Hazar Denizine uygun çıkış yerlerinin bulunduğu bölge, Orta Asya ve Rusya'nın iç bölgelerine yapılacak transit ticaret için çok iyi bir konuma sahiptir. Sovyetler Birliğinin çökmesinden bu yana Kafkasya'nın her ülkesi ihmal, reformların ertelenmesi, savaş ve sabotajın neden olduğu yıkım yüzünden şiddetli ekonomik çöküşe maruz kalmıştır.

---

[389] **A.g.e.**, s.18.

(c) Kafkasların Özellikleri

(1) Küçük fakat eski milletlerin varlıklarını sürdürdükleri,

(2) Diğer Sovyet sonrası ülkelerle özellikle de Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Kafkas ülkelerinin siyasal örgütlenme ve milli örgütlenme açısından daha gelişmiş oldukları,

(3) Yine Sovyet sonrası ülkeler arasında iktisadi reformlarda daha çok etkinlik gösterebildikleri,

(4) Enerji zenginliği açısından tüm dünyanın ve Avrasya bölgesinin kilit noktasında bulunuşları,

(5) Merkezi komünist idare tarihi açısından en önde gelen liderlerin bu bölgede halen siyasi varlıklarını en üst düzeyde, giderek işbirliği şeklinde sürdürmeleri,

(6) Batılı ülkelerin dengeli ekonomik ve siyasi adımlar atma çabası açısından tayin edici fayda ve zararların yine bu bölgede yoğunlaştığı, gibi nitelikler dikkat çekmektedir.[390]

(2) Kafkasların Türkiye İçin Önemi

Son yıllarda Kafkasya bölgesinde gelişmeler Türkiye'yi eskisinden çok daha ciddi olarak ilgilendirmeye başlamıştır. Başta konunun güvenlik boyutu vardır. Bölgenin bazı ülkelerinde BTÖ' ne destek verilmesi, gerek Rusya Federasyonu ve gerekse Ermenistan tarafından bu unsurun zaman zaman bize karşı koz olarak kullanmaya çalışılması; Ermenistan'ın ülkesindeki her türlü sıkıntılara rağmen tarihi soykırım iddialarından vazgeçmeye yanaşmaması, müttefikimiz durumundaki Azerbaycan'daki işgalini sürdürmesi; diğer yandan Rusya Federasyonunun Çeçenistan'a karşı uyguladığı askerî harekâttan vazgeçmeyerek bölgenin zaten sağlam ayaklar üzerinde durmayan istikrarını bozma ihtimali ve bunun yaratacağı göç veya bölgesel çatışmalar Türkiye'yi güvenlik açısından etkileyecek unsurlardır.

---

[390] Yaşar ONAY, "*Orta Doğu Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelelerinde Muhtemel Gelişmeler ve Türkiye*", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998)** , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.404–405.

Türkiye'yi Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslar; Türkiye'nin uluslar arası dış politikalarına etkisi yanında bölgedeki Türk unsurların varlığı ile iç politikasında da önemli rol oynamaktadır.[391]

Orta Asya'da yeni bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin temasının sağlanmasında Kafkaslar adeta bir köprü vazifesi görmektedir.[392]

Rusya Federasyonu'nun mevcut problemleri ve ekonomik sıkıntıları yanında, askerî gücü, kültürel, ekonomik, demokratik yapısı çerçevesinde teşkil ettiği potansiyel tehlike karşısında Kafkasların bir "barış kuşağı" ve Rusya ile bir tampon bölge teşkil etmesi Türkiye için son derece önemli görülmektedir.[393]

Kafkaslar coğrafi yakınlık, ekonomik işbirliği imkânları ve doğal kaynakları nedeni ile Türkiye için önemli bir ilgi alanı oluşturmaktadır ve oluşturmaya da devam edecektir.[394]

Sovyetler Birliğinin dağılması ile Kafkaslardan Türkiye'ye yönelen bir tehdit ortadan kalkmıştır. Bu ise Türk dış politikasına yeni bir aktivite alanı açmıştır. Kafkaslar, Türkiye için, hayati demesek bile en azından çok önemli bir stratejik değere sahiptir. Türkiye, eline geçen bu imkânı güvenliği açısından en iyi şekilde korumak ve kullanmak zorundadır.[395]

Kafkasların heterojen, yani çok faktörlü yapısı, Türkiye'nin bu bölgedeki güvenliği için bir olumsuzluk sebebidir. Türkiye'nin Kafkas politikası, birinci planda Azerbaycan üzerine inşa edilmek zorundadır. Kaldı ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye için söz konusu olan olumsuzluk faktörleri, aynen Azerbaycan için de gündeme geldiğinden bu kardeş cumhuriyet de güvenliğini birinci planda Türkiye'ye dayandırma ihtiyacını hissetmiştir. Bu sebeple Türkiye, Azerbaycan'ı her zaman için güçlü tutmak zorundadır. Bugün Türkiye'nin stratejisinde Kıbrıs ne kadar önemli ise, Azerbaycan ondan daha az önemli değildir.[396]

Kafkaslarda Türkiye'nin başını ağrıtacak ülke Ermenistan'dır. Çünkü bu devlet, kendi siyasi ve emperyalist emelleri için, Kafkasların zaten karmaşık olan çok

---

391 Tamer KUMKALE, "*Rusya Federasyonu'nun Milli Menfaatleri ve Milli Hedefleri Işığında Türkiye'nin Kafkaslar Politikası ve Türk-Rus İlişkilerinin Genel Değerlendirilmesi*", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 433.

392 **A.g.m.**, s.433.

393 **A.g.m.**, s.433.

394 **A.g.m.**, s.434.

395 **A.g.m.**, s.434.

396 **A.g.m.**, s.435.

faktörlü yapısına, dış faktörleri çekmeyi, dış politikasının ilkesi haline getirmiş bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye–Ermenistan münasebetleri düzgün bir yapıya girmediği sürece, Türkiye'yi bölge dışı ve özellikle Batılı devletlerle karşı karşıya bırakabilecektir. Türkiye buna daima hazır olmak zorundadır.[397]

c. Orta Asya Bölgesi

(1) Orta Asyanın Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri

Orta Asya, Asya steplerinin önemli bir bölgesidir. Geçmişte bu bölge pek çok büyük medeniyetin ortaya çıktığı bir yer olmuştur. Demokrasi ve komünizm, kapitalizm ve sosyalizm, göçebe ve yerleşik kültürler, İran ve Türk halkları, Müslüman ve Hıristiyan kimlikler, endojen ve emperyalist güçler arasındaki destansı mücadeleler bu topraklarda yaşanmıştır. Hun hükümdarı Atilla, Cengiz Han, Büyük İskender ve Timur gibi efsanevi kahramanlar Orta Asya bozkırları boyunca at koşturmuşlardır. Bölgenin tarihi; Moğol, Pers, Türk, Rus ve Sovyetler gibi büyük imparatorlukların doğuş ve batışına şahit olmuştur. Bu nedenledir ki, geçmişte, çok uzun bir süre boyunca bu bölge "Dünyanın Kalbi" olarak adlandırılmıştır. Genelde Orta Asya olarak tanımlanan bölge, batısında Hazar denizi, doğusunda ÇHC'nin Xinjiang (Uygur özerk bölgesi-Sincan eyaleti) bölgesiyle doğal sınır yapan dağlar ve kuzeyinde RF ve güneyinde Afganistan ve İran arasındaki bölgedir. Yaklaşık 4 milyon metrekare olan bu alanda 56 milyon kişi yaşamaktadır.[398]

Harita 2.3: Orta Asya Bölgesi

---

[397] **A.g.m.**, s.435.
[398] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.36–37.

Soğuk Savaşın 1990' lı yılların başında sona ermesi uluslar arası sistemi yeni gelişmelerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu gelişmeler; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile aralarında Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan dâhil eski Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerinin de bulunduğu on beş yeni devletin kurulması, Sovyet tipi komünizmin çöküşü İle Doğu Bloğu'nun parçalanması ve bu sayede iki ayrı devlet olarak varlığını sürdüren Almanya'nın tekrar birleşmesidir. Tüm bu gelişmeler ABD'yi tek süper güç haline getirmiş, RF' nu da İngiltere, Almanya, ÇHC gibi büyük devletlerin seviyesine çekmiştir. Güç dengelerinin bu kadar köklü bir biçimde değişmesi ve ideolojik kutuplaşmanın ortadan kalkması, Soğuk Savaş döneminde ideolojilerin üstünü örttüğü çıplak güç mücadelesini açık bir biçimde gözler önüne sermiştir.[399]

Harita 2.4: Kazakistan

Değişik güçler tarafından farklı olarak adlandırılsa da, Çarlık hegemonyası zamanında "Türkistan" (Türklerin toprağı) olarak bilinen bölgeye Sovyetler Birliği tarafından "Orta Asya ve Kazakistan" ismi verilmişti. Günümüzdeki tartışma Afganistan, İran ve Pakistan'ın bu bölge içine katılıp katılmamasıdır. Bazıları Rusya Federasyonunun da bölge haritasında yeri olduğunu tartışsa da, gerçek bölgedeki devletlerin tarihi bağlarla yakın oldukları ve ortak kültür, dil ve geçmişe sahip olduklarıdır. Son derece hassas olan bölgede, istikrarın sağlanması zor görünmektedir. Geçmişte, Orta Çağ'da, "Büyük İpek Yolu"nun ana rotası üzerinde bulunan Orta Asya, Batıya açılan yol olması, ticaretin yoğunluğu ve diğer devletlerle kurulan iyi ilişkiler nedeniyle büyük jeopolitik ve jeostratejik önem kazanmıştı. Basra Körfezi civarındaki Körfez devletlerinde zengin petrol rezervleri bulunduğunda, Orta Doğu'nun çerçevesi değişmiştir. Bu devletler dünya arenasında hala önemlerini

---

[399] **A.g.e.**, s.37.

korumaktadırlar. Aynı şekilde bu gün Orta Asya da sahip olduğu enerji kaynakları ve yeraltı zenginlikleri sebebiyle uluslar arası mücadele alanı durumundadır.[400]

Soğuk savaş sonrası SSCB'nin dağılması ile 1991'de Orta Asya Cumhuriyetleri (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan) bağımsızlıklarına kavuştular. Ancak, söz konusu Cumhuriyetlerin her biri ayrı ayrı coğrafî bütünlükten yoksundurlar. Bağımsızlıklarını pekiştirme çabası içindedirler ve bölgenin bütününde istikrarsızlık vardır. Bölgedeki zengin enerji kaynaklarını pazarlara ulaştıracak boru hatlarının güzergâh ve inşası petrol şirketleri ve güç odakları arasında büyük bir mücadeleye sahne olmaktadır. Hazar havzasının petrol ve doğal gaz güzergâhları, 21 inci asrın jeopolitiğini belirleyecektir.[401]

Harita 2.5: Türkmenistan

Orta Asya, RF ve Batı için; ÇHC'nden gelecek tehdide karşı, ÇHC için; batıdan (RF) gelecek tehdide karşı bir güvenlik alanıdır. Aynı ülkelerin etkinliklerini artırmak için bir hedef, daha fazla etkinliklerini yaygınlaştırabilmeleri için bir üs olma değerindedir. Orta Asya için en büyük tehdit ise, çok uzak bir ihtimal olmakla beraber olası bir RF-ÇHC-İran ittifakı olabilir. Böyle bir ihtimal, batı için yıkıcı bir durum ortaya çıkarır. Orta Asya, çevresine tehdit yaratan bir odak değil, çevresinin tehdidi altında olan bir bölgedir.[402]

İşletilmemiş zengin doğal kaynaklara ve geniş topraklara sahip olan Orta Asya, bu yönüyle çok taraflı rekabete konu olmuştur. Bu rekabete yakın komşuları RF, Türkiye ve İran doğrudan katılmakta, ÇHC katılma potansiyeline sahip bulunmaktadır.[403]

---

[400] **A.g.e.**, s.39.
[401] **A.g.e.**, s.44.
[402] **A.g.e.**, s.44.
[403] **A.g.e.**, s.45.

Harita 2.6: Özbekistan

ABD, bölgeye çok uzaktır, ancak katılmaktan uzak duramayacak kadar güçlüdür ve Avrasya'da statünün muhafazasında önemli çıkarları vardır. Jeopolitik algılamaları ve enerji stratejisi dolayısıyla bölgede önemli bir rol üstlenmiştir. Orta Asya' yı, ÇHC ve RF arasında, bağımsız ülkelerden oluşan bir tampon bölge olarak muhafaza etmek yararınadır. Herhangi bir gücün tek başına bu jeopolitik alanı ele geçirmesini önlemeye çalışmakta ve bu bölgeyi küresel ekonomiye açmaya yardım etmektedir. Arka planda kalmakla birlikte giderek artan biçimde öne plana çıkan bir görüntü çizmektedir.[404]

RF, Orta Asya coğrafyasında ağırlıklı bir yer işgal etmektedir. RF, Sovyet döneminin kalıntılarını ve 8 milyonluk Rus soydaşını kullanmak suretiyle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT' nu geliştirmeye çalışmaktadır. Etkili bir oyuncu olduğunu bugüne kadar göstermiş olmakla beraber, topluluk bugün üyeleri tarafından tartışılan bir döneme girmiştir. Ekim 1997 Moldova toplantısı karşılıklı sert açıklamalarla sona ermiş, Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov "BDT eğer bazen karar

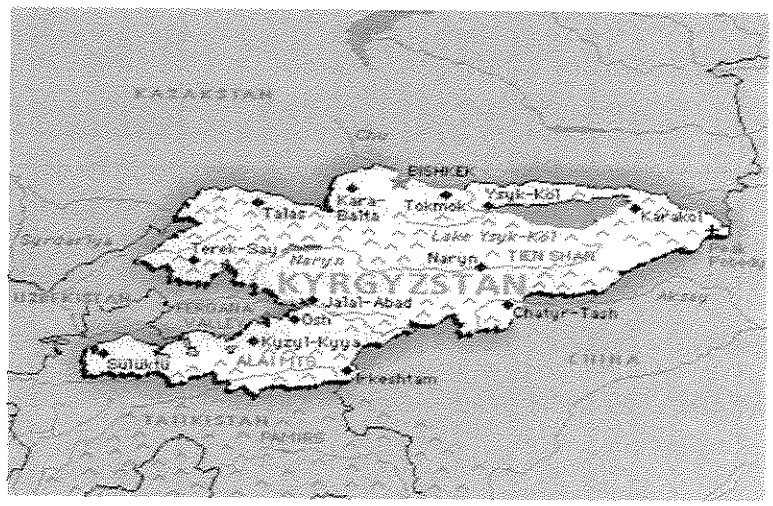

Harita 2.7: Kırgızistan

[404] **A.g.e.**, s.45.

alabiliyorsa bu, hiçbir zaman uygulamaya konulamayacağının bilinmesindendir" diyerek BDT'yi ağır bir dille eleştirmiştir.[405]

Ukrayna, Azerbaycan, Moldova ve Gürcistan aralarında GUAM adını verdikleri gayri resmî bir grup oluşturarak ortak menfaatlerini dile getirmeye başlamışlar, zaman zaman Kazakistan ve Türkmenistan'ın da bu harekete katıldıkları görülmüştür. Ayrıca Özbekistan'da Timur İmparatorluğunun varisliği ile Orta Asya'da ulusal bilincin yüceltilmesi amacı boy vermeye başlamıştır. Enerji zengini Orta Asya ülkeleri Ocak 1998'de petrol ve doğal gaz ihracı için RF'dan geçmeyen güzergâhları görüşmek üzere Türkmenistan'da toplanmışlardır. Moskova'nın sert tepki göstermesine rağmen 29 Ekim 1998'de Türkiye'de toplanarak Bakü-Ceyhan boru hattını benimsediklerini içeren bir siyasi irade beyanında bulunmuşlardır. 5 Şubat 1999 BDT müşterek güvenlik anlaşması toplantısında, üye 9 ülkeden sadece 5'i (Ermenistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve RF) üyeliklerini yenileyeceklerini teyit etmişlerdir. NATO'nun 50 nci yıl dönümü münasebetiyle Washington'da yapılan toplantı sırasında GUAM grubu ayrı bir toplantı yaparak varlıklarını belli etmişlerdir.[406]

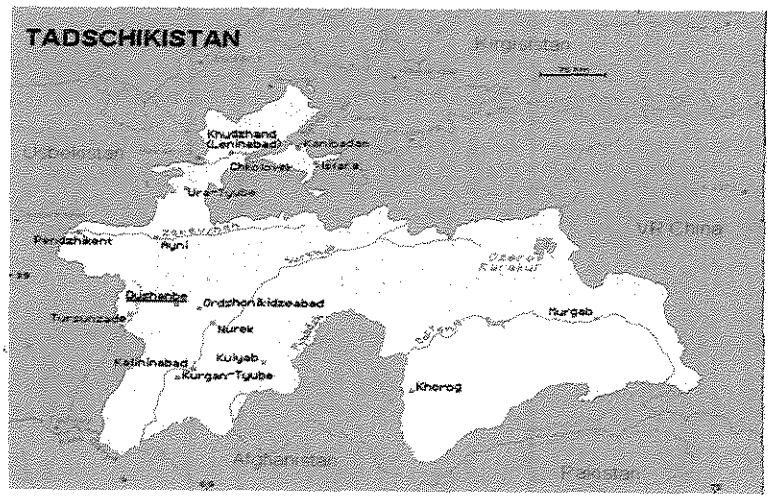

Harita 2.8: Tacikistan

ÇHC de Orta Asya'da önemli bir aktördür ve bölgedeki siyasî oluşumlara ve enerji kaynaklarına İlgi duymaktadır. Bölgeye komşu olan İran'ın buradaki ülkelerle tarihi ve kültürel bağları vardır. Bölgenin petrol ve doğal gazını dünya piyasalarına ulaştıracak güzergâhta bulunduğu için Orta Asya denkleminde önemli bir yeri vardır. Orta Asya ülkelerinin çoğunun Kril alfabesinin yerine Latin alfabesini kabul etmeleri, İran'ın kültürel nüfuzunu yayma gayretlerini zorlaştıracak bir unsurdur.[407]

---

[405] **A.g.e.**, s.45.
[406] **A.g.e.**, s.45-46.
[407] **A.g.e.**, s.46.

Orta Asya'da ulaşım yollan başta olmak üzere tarihsel ve duygusal yaklaşımlarla etkin olmaya çalışan Pakistan ve Hindistan'ın yanısıra bölgeden uzak olmasına rağmen Japonya da bölgeye ilgi duymaktadır. Bölgenin stratejik konumu ve enerji kaynaklarının zenginliği uluslar arası rekabeti körüklemektedir. Bölgedeki başlıca aktörler RF, ÇHC, Türkiye, İran ve ABD'dir. [408]

Bölgedeki bu çok taraflı dinamik etkileşim içinde sağlanacak kazançlar jeopolitik güç, milli ve/veya dini etkinlik, güvenlik, ekonomik olanaklar olarak sıralanabilir. Mücadele, bölgenin dış dünyaya ulaşımı konusunda (yollar, boru hatları ve zengin doğal kaynakların işletilmesi) odaklanmıştır. Bölgede ulaşımı kontrol eden taraf jeopolitik ve ekonomik açıdan kazanan taraf olacaktır. Ulaşım hatları ve boru hatları Rus topraklarından geçmeye devam ederse bölge Moskova'ya bağımlı kalacaktır. Aksine bu tekel kırılarak yeni güzergâhlar devreye sokulabilirse (Bakü-Ceyhan ve diğerleri) bu ülkeler bağımsızlık ve gelişme yolunda uygun ortamı yakalayabileceklerdir. RF, bölge üzerinde yeniden hâkimiyet kuramayacak ve diğer oyuncuları da dışlayamayacak kadar zayıftır. ÇHC, RF' nun karşı koyamayacağı kadar güçlüdür. Ekonomisi Orta Asya'nın küresel açılımına fazlasıyla cevap verecek kadar dinamiktir. ABD'nin öncelikli çıkarı, bu alanı tek gücün kontrol altına almamasını sağlamaktır. Ancak bunun da bir sınırı vardır. ABD için RF, uluslar arası topluluğa kazandırılmak istendiğinde, önüne dik bir duvar örülmemesi gereken bir ülkedir. Bu itibarla RF bölgede "arzu edilen" bir ülkedir. ABD tarafından ÇHC, set çekilemeyecek kadar güçlü olduğundan bölgede "mevcudiyetine razı olunan" bir ülkedir. [409]

Türkiye ve İran, bölgede ağırlıklı rol oynamak için gerekli potansiyele sahipse de, bugün mevcut problemleri ve zaafları bu rolü oynamalarına engel olmaktadır. Bununla beraber Türkiye diğer oyunculardan farklı avantajlara sahip olduğundan daha etkin olma imkânları elde edebilir. Orta Asya ülkelerinin kaderini ve oyuncuların kazançlarını bu karşılıklı "4+1"li (Türkiye-İran-RF-ÇHC+ABD) etkileşim belirleyecek-tir. Bu etkileşim katılımcılara bölgede kontrol ya da tekel kurma imkânının önünü kapamakta, buna karşın, nazik bir dengenin kurulmasına yol açmaktadır. Böyle bir gelişim, bölge ülkelerine iç istikrarlarını devam ettirmeleri, küresel ekonomiye katılma ve devlet olarak varlıklarını pekiştirme imkânını sağlayacaktır. Türkiye'nin hem engelleri, hem de kuvvetli kozları vardır. Tarihi ve kültürel bağları, Türk özel

---

[408] **A.g.e.**, s.46.
[409] **A.g.e.**, s.46-47.

sektörünün dinamizmi ve eğitim alanındaki girişimler, Türkiye'ye özel bir mevki sağlamaktadır. Türkiye, Orta Asya petrol ve doğal gazının önemli bir kısmının dünya piyasalarına ulaştırılmasını üstlenebilirse daha ağırlıklı bir rol oynayabilecektir. AB üyesi olması hâlinde ise Orta Asya ile ilişkileri daha geniş boyutlara varacaktır. Bu itibarla Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarının, genel olarak, ABD'ninkilerle uyum içinde olduğu görülmektedir. Ne var ki bu uyum, ABD'nin parametrelerini taşmadığı sürece kalıcıdır.[410]

Analizlere göre RF, Orta Asya'da yayılmacı egemenliği yeniden elde etmek ya da başkalarının onu elde etmesini önlemek için fazla zayıf hale gelmiştir. Fakat aynı zamanda dışlanmak için de fazla yakın ve hala fazla güçlüdür. ÇHC de, RF ve Orta Asya Devletlerinin engelleyemeyecekleri kadar güçlüdür. Buna göre 1990 sonrası dönemde Amerika'nın Orta Asya jeopolitiğindeki birincil çıkarları, "tek başına hiçbir gücün bu jeopolitik alanın kontrolünü eline geçirmemesine ve küresel topluluğun bu bölgede engelsiz olarak, mali ve ekonomik erişime sahip olabilmesinin güvenceye alınmasına yardım etmek" şeklinde belirlenmiş bulunmaktadır.[411]

Yalnızca boru hatları ve ulaşım rotaları ağı bölgeyi, Akdeniz, Umman Denizi veya Hint Denizine, karadan da küresel ekonomik etkinliğin büyük merkezlerine bağladığı zaman jeopolitik çoğulculuk kalıcı bir gerçeklik olacaktır. Dolayısıyla "ulaşımın tekelleştirmesine yönelik Rus çabalarına, bölge istikrarının zararına olduğu için karşı çıkılmalıdır" görüşü ABD güvenlik politikalarına 1995'den sonra hâkim kılınmıştır.[412]

Orta Asya ülkeleri, RF yeniden güç kazanarak kontrolü tekrar tesis etmeye fırsat bulamadan zengin doğal kaynaklarını süratle dış olanaklarla işletmeyi, RF' ya bağımlı olmayan ticaret yollarıyla ihraç gelirlerine dönüştürmeyi ve böylece ulus-devlet yaratma yolundaki gayretlerini güvence altına almayı gaye edinmişlerdir. Türk Cumhuriyetleri arasında oluşacak yakınlaşmalar, coğrafî güçlerini; coğrafî konum, coğrafî bütünlük, saha ve coğrafî özellik bakımından güçlendirecektir. Varlıklarını korumaları büyük ölçüde geniş bir yelpazede bütünleşmelerine, birleşmelerine bağlı bulunmaktadır.[413]

---

[410] **A.g.e.**, s.47.
[411] **A.g.e.**, s.47.
[412] **A.g.e.**, s.47-48.
[413] **A.g.e.**, s.48.

(2) Orta Asyanın Türkiye İçin Önemi

Türkiye ile aralarında tarihi, sosyal, kültürel, etnik ve dini bağlar bulunan Orta Asya Cumhuriyetlerinin, birer modern devlet olarak uluslar arası camiada yer almaları, uluslar arası alanda baskı unsuru olan kuruluşlarla birlikte hareket ederek Türklük dayanışmasının oluşmasını sağlayacaktır. Böylece uzun vadede Türk Dünyası, dünya siyasetinde bir denge unsuru ve güç merkezi olacaktır.

Türk Cumhuriyetlerinin Latin alfabesini kabul etmeleri, Türkiye ile aralarında zaten var olan tarihi, sosyal, kültürel, din ve dil birliğinin daha da geliştirilmesi ile Rusya Federasyonu'nun yayılmacı emellerine karşı güçlü bir Türk Dünyası oluşturabilecek, bölge bir barış ve huzur ortamına dönüşecektir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin laik ve demokratik rejimi benimsemeleri İran'ın şeriat rejimini ihraç çabalarına karşı Türkiye'nin stratejik üstünlüğünü sağlayacaktır. Ayrıca Türkiye'yi dışlayarak AB'ne almak istemeyen Batı ülkelerine karşı, zengin Orta Asya pazarına yönelecek Türkiye'nin eline önemli kozlar geçecek, pazarlık gücü artacaktır.

(3) Türkiye'nin Bölgedeki Rolü

Türkiye; Sovyetler Birliğinden kopan ve fakat tarihi, coğrafî, askerî, kültürel, moral ve ekonomik bağlarla yakın ilişkilere girişmek zorunluluğunda bulunduğu Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topluluklarının güneşi durumunda BİR DÜNYA ÜLKESİ'dir.[414]

Türkiye, konu edilen bölgenin coğrafi merkezinde ve bölgenin batı dünyası ile irtibat noktalarına hâkim bir konumdadır.

Türkiye, bölgedeki halkların % 90'nı ile din ve dil müşterekliği içinde olup, aynı zamanda laik bir demokrasi ve piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sistem oluşturabilmiş tek ülkedir.

Türkiye, Orta Asya'daki toplumlarla, ırk birliği ve dil benzerliği avantajına sahip bir ülkedir.

Türkiye, bölgenin en disiplinli, en modern ve en deneyimli, kısaca en etkili muharebe gücüne erişmiş ordusuna sahip bir ülkedir.

---

[414] Nadir DEVLET, "*Tarihi Gelişim İçinde Kafkas Toplumlarının Sosyo Psikolojik ve Kültürel Özellikleri, Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Sosyo Psikolojik Kültürel Politika ve Etkinlikler*", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.447.

Türkiye, Avrasya'nın enerji koridoru (doğalgaz petrol) ve terminalidir.

Türkiye, yetişmiş ve girişimci genç bir insan gücü potansiyeline sahiptir.

Türkiye Orta Asya Cumhuriyetleri için bir ortak payda durumundadır.[415]

Bu durum tarihsel-kültürel birlikteliğin doğal bir sonucudur. SSCB'nin dağılmasıyla başlayan süre içinde Orta Asya Cumhuriyetleri batının ekonomik sistemiyle bütünleşmeye yönelmişlerdir. Bu yönelişin taşıyıcısı çoğu zaman Türkiye olmuştur.[416]

Nitekim bütün Türk devletlerinin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı yapısı içine girmelerinin başını Türkiye çekmiştir. Öyle ki Ocak 1992'de Prag'da söz konusu ülkelerin AGİK üyeliğinin görüşüleceği toplantıya Türkmenistan temsilci bile göndermeyerek, Türkiye'nin kendisini temsil etmesini istemiştir.[417]

Özbekistan daha ileri giderek, 1992 Şubat'ında Türkiye Dışişleri Bakanının Taşkent'te yaptığı ziyaret esnasında kendi önerisi neticesinde bir protokol imzalamış ve Türkiye'ye uluslar arası forumlarda Özbekistan'ı temsil yetkisi vermiştir. Ayrıca Türkiye büyük elçiliklerinin Özbekistan'ı temsil edebilecekleri protokolde hükme bağlanmıştır. Ayrıca hemen belirtmeliyiz ki bu cumhuriyetlerin Birleşmiş Milletler üyeliği için gerekli girişimleri de Türkiye üstlenmiştir.[418]

Aslında bağımsızlığın aniden gelivermesi Orta Asyalı liderlerin komşularına karşı bir siyaset geliştirmelerine zaman tanımamıştır. Bu nedenle dünya'ya karşı izledikleri siyaset kendi isteklerine göre değil, dünyanın Orta Asya'da yapmak istediğine göre biçimlenmiştir. Ancak Türkiye İle olan ilişkilerinde bazı istisnai durumların cereyan ettiğini kabul etmeliyiz. Sadece yapmak istenilip de yapılamayanlarla sınırlı, ilişki yetersizliği veya arzulanan seviyelere ulaştırılamama sorunlarından söz edilebilir. Yoksa bu Cumhuriyetler için Türkiye'nin yeri bir başka anlam ifade etmektedir. Nitekim Tacikistan dışında diğer Orta Asya Cumhuriyetleri için rahatlıkla söylenebilir ki, Türk soyundan geliyor olmanın yaklaşımıyla liderler siyasal esin ve ekonomik yardım kaynağı olarak önce Türkiye'yi görmüşlerdir. Hatta Orta Asyalı bilim adamlarının genel bakış açısını yansıttığını söyleyebileceğimiz bir Kazak

---

[415] Yaşar HACISALİHOĞLU, "*Orta Asya Cumhuriyetlerinin Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.485.

[416] **A.g.m.**, s.485.

[417] **A.g.m.**, s.485-486.

[418] **A.g.m.**, s.486.

bilim adamının (Alman ESTEKOV) şu sözleri ilgi çekicidir, "Türk dillerinin temeli üzerinde kurulu tek bir kültür dünyası vardır. Ulus mertebesine çıkmayı başarmış olan Türkiye, bu dünyanın başıdır. Kırım Tatarları ve Azeriler boyun ve omuzları; Kazaklar kalbi; göçebe gelenekleriyle Özbek ve Türkmenler de bacakları. Gövde parçalanmış ise de, eski kökler ve dilimiz hala duruyor " demektedir.[419]

ç. Orta Doğu Bölgesi

(1) Orta Doğu'nun Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özellikleri

Orta Doğu bölgesi Kuzey Afrika'dan başlayarak İran'a kadar giden geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Özellikle komünizm döneminde ekonomik ve stratejik nedenlerle Orta Doğu bölgesi Mısır'dan başlayıp Türkiye ve İran gibi iki Arap olmayan ülkeyi de içine alan bir bölge olarak Batılı stratejistler tarafından nitelendirilmiştir. Fakat günümüzde yeni bir analiz tarzı ortaya çıkmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği 'nin çökmesi ile birlikte Orta Doğu'da ve Orta Asya'da bulunan kültürel ve stratejik yapıların birbirine bağlı olduğu kabul edilmekte ve bu yeni yapıya, yani Mısır'dan başlayıp Türkistan'a kadar, hatta Doğu Türkistan'a kadar giden yapıya yeni Orta Doğu adı verilmektedir. Bu yaklaşım özellikle İsrailli stratejistlere aittir. Yeni Orta Doğu içinde, yani Mısır'dan başlayıp Doğu Türkistan'a kadar giden Orta Doğu içinde tek fay kırığına sahip olan ülke, Kafkaslarda Ermenistan ve Gürcistan gibi iki Hıristiyan komşusu ile bir kesintiye uğramış olan Türkiye'dir.[420]

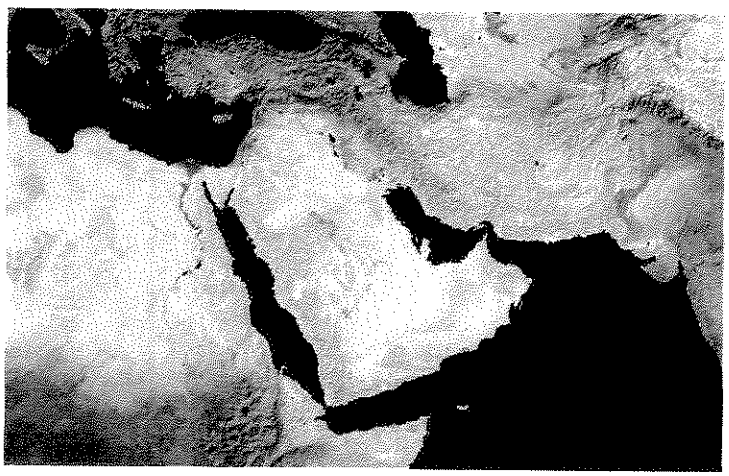

Harita 2.9 : Orta Doğu Bölgesi (Hava Fotoğrafı)

---

[419] **A.g.m.**, s.486-487.

[420] Hasan KÖNİ, "*Orta Doğu'nun Coğrafi Konumu, Jeopolitik Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği İle Milli Menfaatlerinin ve Hedefleri Paralelinde Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politika ve Stratejilerin Esaslarının Tespiti*", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998)** , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 18.

Orta Doğu bölgesi eski dönemlerde de, günümüzde de Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının hayati kara ve deniz yollarını birleştiren bir boyut; İngilizler için imparatorluğun mücevheri olan Hindistan'a gidiş yolu; Almanlar ve Fransızlar için İngiliz hegemonyasını durdurma yolu; Ruslar için büyük denge oyununun oynadığı alan; daha sonraları zengin petrol kaynakları ile bir cazibe alanı haline gelmiş en çok mücadele edilen bölge; özellikle 1 nci ve 2 nci Dünya Savaşlarında silâh sistemlerinin, çeşitli platformlarda taşınan silâhlardan oluşması, Orta Doğu bölgesinin bir savaş alanı haline dönmesine neden olmuştur. Nihayet enerji sıkıntısı 1973 yılında Arap ülkelerinin petrolü bir silâh olarak Batı ülkelerine karşı kullanmaları ile bu bölge büyük güçlerin at koşturduğu önemli bir alan olmuştur.[421]

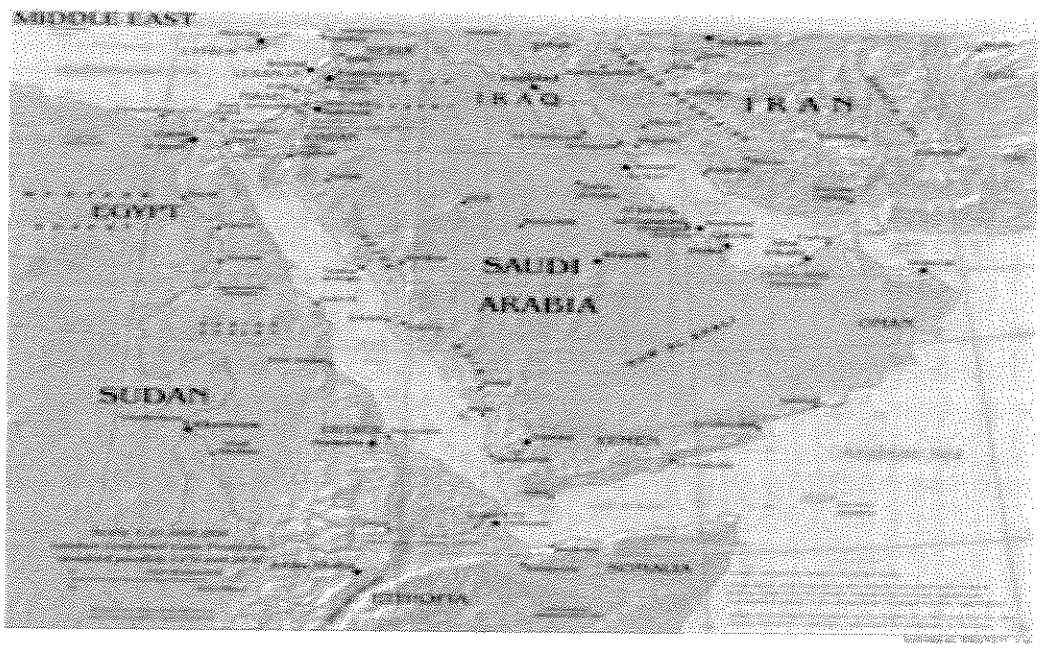

Harita 2.10: Orta Doğu Bölgesi

Orta Asya, Hazar Denizi ve Orta Doğu petrolleri günümüzde birbirleri ile bütünleşmeye açık bir bölge üzerinde bulunmaktadır. Büyük güçler bir yüzyıl kadar bu alanda at oynatacaklardır. Bir Arap bilim adamı uğradıkları felaketleri ve savaşları kendilerine bir bela olarak verildiğini söylediği petrole bağlamaktadır. 1948'lerden sonra bölgede devlet olarak İsrail'in varlığı ve Batı devletlerinin İsrail lehine

---

[421] **A.g.m.**, s.19.

müdahaleleri İran - Irak savaşı, körfez savaşı, bütün bu gelişmeler Orta Doğu'yu dünyanın en çok silâhlanan bir bölgesi durumuna getirmiştir. Arap ülkelerinin hemen hepsi ve İran petrolden kazandıkları paraları silâhlanmaya harcamaktadırlar. Yakın bir gelecekte İran dâhil bölgede nükleer silâhlara sahip devletlerin sayısı artacaktır ve bu bölgede ülkelerin uzun veya kısa menzilli füzelere sahip olmaları dahi Batılı devletler tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. [422]

Bugün dünya petrol rezervlerinin %65'i Orta Doğu'da bulunmaktadır. Bu ülkeler OPEC' le birlikte üretimin %40'ını gerçekleştirmektedir. Suudi Arabistan'da rezervin 262 milyar varil, Irak'ta 250 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Irak'ta hala yüzeye yakın, işlenmemiş çok zengin petrol yatakları bulunmaktadır. Bu bağlamda, yalnızca Irak petrolleri ABD'nin 20–30 yıllık petrol gereksinimini karşılayacak düzeydedir. Bölgedeki diğer ülkelerin petrol rezervlerinin dünya geneline oranına bakıldığında, Suriye (%0,3), Yemen (%0,6), Umman, (%0,7), Katar (%2,1), İran (%13,0), Kuveyt (%14,2), Irak (%16,4), Suudi Arabistan (%38,2)'sine sahiptir. Bu verilen rakamların rezervlerin işletilen kısımlarını kapsadığı ve henüz hiç işletilmeyen bölgelerin de varlığı hesaba katılırsa, neredeyse 3 üncü Dünya Savaşı'nı başlatabilecek kaynak zenginliğinin iştah kabarttığı açıktır. [423]

Bugün Irak'ta ABD'nin petrol şirketi yoktur. İran'da ve Suudi Arabistan'da da yoktur. Amerikan Enerji Bakanlığı verilerine göre, Amerikan şirketleri Irak'tan doğrudan petrol alımı yapmamaktadır. Irak petrolünün %30'u öncelikli olarak RF' ya satılmakta, geriye kalan %70'inİ ise, Kıbrıs Rum Kesimi, İtalya, Sudan, Pakistan, ÇHC, Vietnam, Mısır, Ukrayna almaktadır. ABD şirketleri direkt olarak alım yapmamaktadır. Amerikan şirketlerinin Irak'ta yatırımı yoktur ama en büyük alıcı onlardır. [424]

(2) Orta Doğu' nun Türkiye İçin Önemi

Öncelik Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin imajıdır. Maalesef 1 nci Dünya Savaşında İngiliz propagandasının oluşturduğu imajlar günümüzde de devam etmektedir. Örneğin Arap ülkelerinin geri kalmalarında Osmanlı İmparatorluğunun rolü ileri sürülmektedir. 1 inci Dünya Savaşı sonrası Arap tarihçiliğinde bu konu Osmanlı baskısı ve geri kalmışlık olarak yoğun şekilde incelenmektedir. Arapların söylemedikleri fakat kolay kolay içine sindiremedikleri bir diğer konu ise halifeliğin

---

[422] **A.g.m.**, s.19-20.
[423] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.32.
[424] **A.g.e.**, s.32.

kaldırılması ve Türkiye'nin laik bir ülke oluşudur. Bunun da Araplarla aradaki kültürel bağı koparttığını ileri sürmektedirler. Bu nedenle 1937 Sadabad Paktı'na ve 1957 Bağdat Paktı'na tek bir Arap ülkesi katılmıştır. O da Irak'tır. Bunun dışında bu paktlar Arap dışı ülkelerle kurulmuştur.[425]

Türkiye, gerek uzun bir geçmişe dayalı tarihi bağları, gerekse jeostratejik konumu itibarı ile Orta Doğu'da meydana gelmekte olan gelişmeleri yakından izlemeyi sürdürmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasının temelini bölgede barış, güvenlik ve istikrarın yerleştirilmesi ve işbirliğinin yaygınlaştırılması teşkil etmektedir. Türkiye, Orta Doğu' daki yeri ve öneminin bilincinde olarak tüm bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik menfaatlerini;

- Orta Doğu'da kalıcı ve adil bir barışın, tüm bölge ülkelerini kapsayacak şekilde tesis edilmesi ve

- Özellikle 1 nci kuşak bölge ülkelerinin Türkiye'ye karşı bir tehdit oluşturmasının önlenmesi teşkil etmektedir.[426]

Türkiye'nin Orta Doğu'da şimdiye kadar fonksiyonel olmasını önleyen diğer bir husus, AB'ne üye olma çabasıdır. Kurulduğu günden beri kendini bir Avrupa devleti olarak gören ve ana stratejilerini bu yönde geliştiren Türkiye, Orta Doğu ve Kafkaslara ve Orta Asya'ya gerekli ilgiyi gösterememiştir. Türkiye'nin AB dışında kalması Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini keserek, Araplaştırma ve İslamlaştırma politikalarının etkin olduğu bir Orta Doğu dünyasına gözü kapalı olarak girmesini gerektirmemektedir. Zaten modernleşmiş Türk Milleti, kendisinin Orta Doğu'ya çekilmesine karşı çıkacaktır. Türkiye'nin AB dışında kalması sonucu kısa dönem bir stratejik boşluk yaşanmıştır. Bu boşluk Türkiye'nin Amerika ve İsrail eksenine kaymasına yol açmıştır.[427]

Aynı şekilde siyasal İslam'ın Batı'yı tehdit etmesi ve özellikle İran'ın bölgede Batı devletlerinin politikalarına karşı gelmesi, Irak'ın saldırgan bir politika izlemesi nedeni ile çifte çevirme politikası İran ve Irak'ı uzun zamandır ekonomik ambargolar altında bırakmış, bu zamanın uzaması günümüzde Türkiye'nin bazı

---

[425] KÖNİ, **a.g.m.**, s. 18.

[426] Nezihi ÇAKAR, "Türkiye'nin Orta Doğu komşuları ile ilişkilerinin stratejik değerlendirilmesi", **Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.52.

[427] KÖNİ, **a.g.m.**, s. 22.

yaşamsal çıkarlarını tehdit etmiştir. Irak petrol hattının kapalı olması tamamen açılmasının ne zaman olacağının belirsizliği, Kuzey Irak Kürt bölgesinin geleceğinin belirsizliğinin korunması, hatta Kuzey Gözetleme Gücünün neyi, ne kadar, ne zaman için gözetleyeceğinin belirsizliği, Türkiye'yi rahatsız eden hususlardır.[428]

İran'la yakınlaşma Hazar Denizi'nin statüsü, Türkmenistan boru hattı konusundaki çözümlere de bir kolaylık sağlayacaktır. Zaten Türkiye uzun uğraşlarından sonra Rusya Federasyonu'nu ikna etmeden Bakü-Ceyhan boru hattı sorununun çözemeyeceğini artık anlamış olmalıdır.[429]

Arap ülkelerini rahatsız eden en önemli hususlardan biri, Türkiye İsrail arasındaki askerî işbirliği olmuştur. Oysa Suriye gibi komşularına bile saldırgan bir politika izlemeyen Türkiye'nin, bu askerî işbirliğinden çeşitli beklentileri vardır. Öncelikle bu yaklaşma Orta Doğu'nun hareketli ortamında bir caydırıcılık unsuru içermektedir.[430]

Öte yandan Türkiye İsrail'e yakınlaşması ile birlikte Amerika içindeki etkin Yunan ve Ermeni lobilerine karşı bir denge sağlamış, Amerika'da lobilerin önünü kestiği aynı askerî teknolojiyi İsrail'den alma olanağına sahip olmuştur ve dünya çapında ticari ve mali destek açısından da durumunu güçlendirmiştir. İsrail'in lobi desteği Avrupa içindeki güçlü propaganda grupları ile Türkiye'nin yanında olmuştur. Yalnız olan İsrail, Orta Doğu'da Arap olmayan güçlü bir destek bulurken Türkiye gerçekte Batı içindeki sorunlarına karşı önemli bir müttefik bulmuştur. İsrail'le yakınlaşması Orta Doğu'dan çok Batı içindeki durumunu daha iyi duruma getirmiştir.[431]

Zaten Türkiye İsrail'e Arap İsrail barış sürecinin gelişmesinden sonra yakınlaşmıştır. Netanyahu hükümetinden önceki dönemde Filistin İsrail ilişkileri normal bir seyir izlemiş ve 1994 yılında Ürdün İsrail barış anlaşması bu yakınlaşmayı takip etmiştir. Türk İsrail yakınlaşması Türkiye'nin Avrupa'dan dışlandığı bir dönemde en akıllıca yapılmış bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü sadece askerî boyutta kalınmamış kültürel ve ticari boyutlarda da ilişkiler geliştirilmiştir.[432]

---

[428] **A.g.m.**, s.23.
[429] **A.g.m.**, s.25.
[430] **A.g.m.**, s.26.
[431] **A.g.m.**, s.26-27.
[432] **A.g.m.**, s.27.

5. TÜRKİYE'NİN DİĞER ÜLKELERLE BÖLGESEL SORUNLARI

İçinde bulunduğumuz dönem, güvenlik mülahazalarımıza esas teşkil eden konular başta olmak üzere, Ülkemizi ilgilendiren önemli gelişmelere sahne olmuştur. Avrupa'nın gittikçe belirginleşmeye başlayan yeni güvenlik yapılandırması içinde, NATO'ya rakip ve Türkiye'nin dışlanması tehlikesini taşıyan oluşumların hız kazanması, BTÖ' ne verilen siyasi desteğin "Kürt Meselesi" adı altında gün geçtikçe yaygınlaşması, bazı mütevazı olumlu gelişmelere rağmen, Yunanistan ile olan temel sorunların çözümünde ilerleme sağlanamamış olması, Ermenistan ile ilişkilerdeki gerginliğin devam etmesi ve soykırım iddialarının değişik yerlerde ve değişik şekillerde gündeme gelmesi, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt oluşumuna yol açabilecek bir mutabakatın imzalanması, ikili ve çoklu askerî işbirliği faaliyetlerinin artarak devam etmesi, İran' ın kökten dincilik faaliyetlerini desteklemesi, bu dönemdeki önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

a. Türkiye ve AB – Avrupa arasındaki sorunlar

Türkiye, halen Gümrük Birliği ile ekonomik, BAB üyeliği ile askerî bütünleşmesi bir dereceye kadar tamamlamışsa da, Avrupa ile siyasi yapılanma içine girememiştir. Son zamanlarda mali yardımların açılması ile ilgili gelişmeler olmasına rağmen Türkiye'nin 12 nci Üye olarak telaffuz edilmesine imkân verilmemiştir.

BAB'ın Avrupa Birliğinin altında görev yapan bir kuruluşa dönüşmesi durumunda; NATO'nun rolünün sadece nükleer caydırıcılık görevleri ile sınırlı kalacağı ve Türkiye'nin, Avrupa güvenlik mimarisindeki rolünün sorgulanmasının gündeme geleceği tahmin edilmektedir.

Bahse konu düşüncenin gerçekleşmesi halinde, 1954 Brüksel anlaşmasına taraf olmayan ve Avrupa Birliği kıstaslarına uymadığı ifade edilen Türkiye'nin, bu yapı dışında kalması uzak bir ihtimal olarak görülmemektedir.[433]

Güvenlik boyutu dışında, Avrupa'da ülkemize yönelik siyasi gelişmelerde de bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Avrupa Birliği ve alt kuruluşlarının öteden beri süre gelen ve hasmane olarak nitelendirilebilecek davranışlarına ilave olarak, ikili temelde de; Benelüks ve İskandinav Ülkeleri, Danimarka, Avusturya gibi ülkelerin yanında, gerek Kürt meselesi kisvesi altında BTÖ' ne ve gerekse sözde Ermeni soykırımına verdikleri

---

[433] Harp Akademileri Komutanlığı, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.2.

destek yüzünden, Almanya, Fransa ve İtalya ile de ciddi boyutlarda gerginlikler yaşanmış ve yaşanmaya devam edilmektedir.

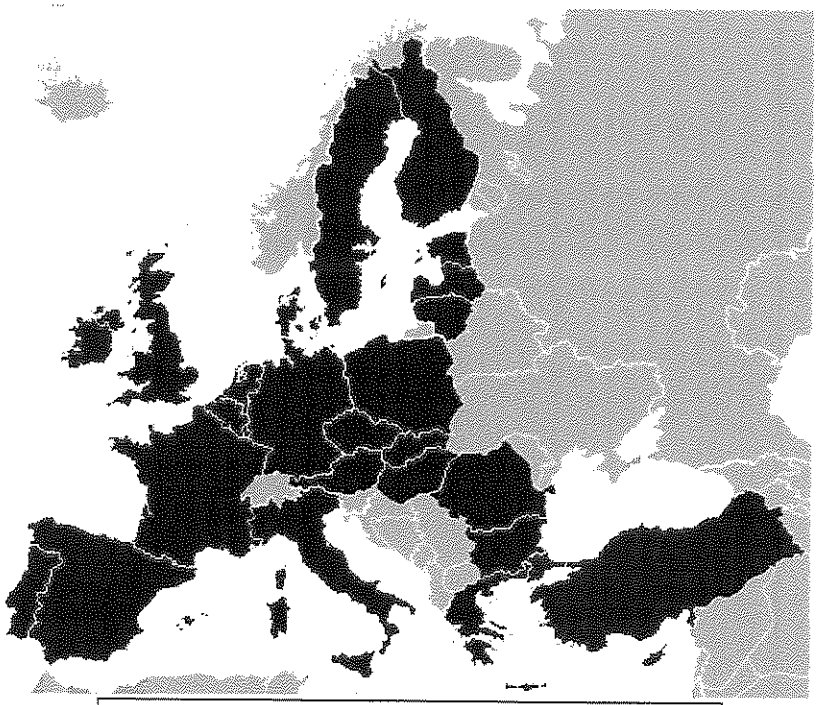

Harita 2.11: Türkiye ve AB Ülkeleri

Bu gelişmelere önceden tedbir alınamaması ve ancak istenmeyen bir durum ile karşı karşıya kalındığında münferiden ve çoğu zaman da yetersiz veya abartılı tepki gösterilmesi, Ülkemizin itibarını ve imajını sarsmaktan da öte, Türkiye'nin yalnızlığa itilmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir.[434]

Tamamen pratik bir bakış açısına göre, Türkiye'nin temel ekonomik hedefi tek başına AB üyeliği değil Avrupa pazarlarına giriş garantisidir. Türkiye açısından AB tam üyeliği ve bunun iç ve dış politika acısından getireceği sonuçlar daha soyut ve sembolik ancak çok önemli bir değer taşımaktadır. Tam üyelik Batıya dönük Atatürkçü geleneği doğrulayacak, güçlendirecek ve Türkiye'deki demokratik sürece önemli bir dış ivme sağlayacaktır. Ayrıca stratejik bir değişim döneminde Türkiye'ye dış politika ve güvenlik politikası açısından güçlü bir zemin sağlayacaktır.[435]

---

[434] **A.g.e.**, s.4-6.
[435] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.105.

Avrupa Komisyonu'nun 1989 kararı kısa vadede tam üyelik olasılığını devre dışı bırakmaktadır. Üyelik açısından uzun vadeli beklentileri sadece Türkiye'deki ekonomik ve siyasal gelişmeler değil, aynı zamanda AB'nin gelişimi de şekillendirecektir. Mevcut kurum ve düzenlemelerin derinleştirilmesine öncelik veren ve kabaca o bugünkü ölçek ve kompozisyona sahip bir AB'nin Türkiye'nin resmen bütünleşmesini kabul etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Diğer yandan, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleri ve muhtemelen de bazı Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak biçimde genişlemiş bir AB ise Türkiye'nin üyeliğine daha sıcak bakabilecektir. 1992 sonrası Avrupa ekonomik sahası fikrine EFTA ülkelerinin de dâhil edilmesini öngören yakın tarihli AB kararı Türkiye'nin de Avrupa ekonomik sistemine bütünleşmesine önemli katkılarda bulunacaktır. AB'nin Doğu Avrupa ve özellikle de Balkanları kapsayacak biçimde resmen genişlemesinin Türkiye'nin başvurusunun daha aktif bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaması halinde, Türkiye'de öfke ve huzursuzluk artacaktır. [436]

Türkiye'nin bakış açısına göre, AB Komisyonu'nun Türkiye değerlendirmesi son derece "statik" bir yaklaşımı yansıtmaktadır, Komisyon görüşünü eleştirenler Türkiye'nin ekonomik, endüstriyel ve sosyal gelişiminin dinamik özelliğini yansıtmadığını, AB ve Türkiye arasındaki farkın hızla kapanmakta olduğunu göz ardı ettiğini belirtmektedirler. Ayrıca, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üyeliğine ilişkin müzakereler başlatıldığında benzer uyumsuzlukların mevcut olduğu da hatırlatılmaktadır. 17 Aralık 2004 tarihinde verilen müzakere tarihine rağmen, AB bütçesinin önümüzdeki 10–15 yıllık sürede yeni bir üye kabulüne izin vermemesi, Fransa Cumhurbaşkanı'nın üyeliğimiz için halk oylaması yapılabileceğini ifade etmesi, şartlı üyelik tabirlerinin kamuoyuna sunulması, Ermeni Soykırımı, Kıbrıs sorunu gibi konular, AB'nin pek de üyeliğimizi teşvik edici niyetlere sahip olmadığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. [437]

Türkiye'nin başvurusu Brüksel'de ciddi olarak değerlendirildikçe, Türkiye[1] nin yakın tarihli ticari girişimlerinin anlam ve sonuçlarına ilişkin önemli karmaşalar doğmaktadır, Gerçekleşmesi pek mümkün olmamakla birlikte ABD ile serbest ticaret anlaşması ve Karadeniz Programının unsurları, Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması ile

---

[436] **A.g.e.**, s.105.
[437] **A.g.e.**, s.105-106.

taahhüt etmiş bulunduğu ve sadece tam bir gümrük birliğinin sağlanması konusuyla da sınırlı kalmayan düzenlemelerle çelişmektedir. [438]

Türkiye'nin Avrupa ile karşılaştığı kurumsal güçlükler ciddi bir ikili destek eksikliğinden dolayı artmakta ve hatta bir ölçüye kadar da bundan kaynaklanmaktadır. Türkiye ve Avrupa arasında ikili düzeydeki sürtüşmelerin hepsi Türk-Yunan uyuşmazlığından ve çözümlenemeyen Kıbrıs sorunundan kaynaklanmamaktadır. Türkiye'nin Avrupa'da yer almasına karşı tek ve hatta en önemli muhalifin Yunanistan olmadığını birçok Türk gözlemci de kabul etmektedir. [439]

b. Türkiye ve Almanya Arasındaki Sorunlar

Almanya'nın 1871 yılında Alman birliğini kurmasıyla başlayan Türk-Alman ilişkileri zamanla dostluğa ve silâh arkadaşlığına kadar ilerlemiştir. Ancak 1987 yılından itibaren ilişkilerde farklı bir boyuta gelinmiştir. Şu an Almanya'da yaşayan 2,5 milyon Türk Vatandaşı nedeniyle işçi sorunları, BTÖ' ne Almanya'nın bakış açısı ile Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya'da karşılıklı çıkarların çatışması Türk-Alman ilişkilerinde problem sahası olarak görülmektedir. [440]

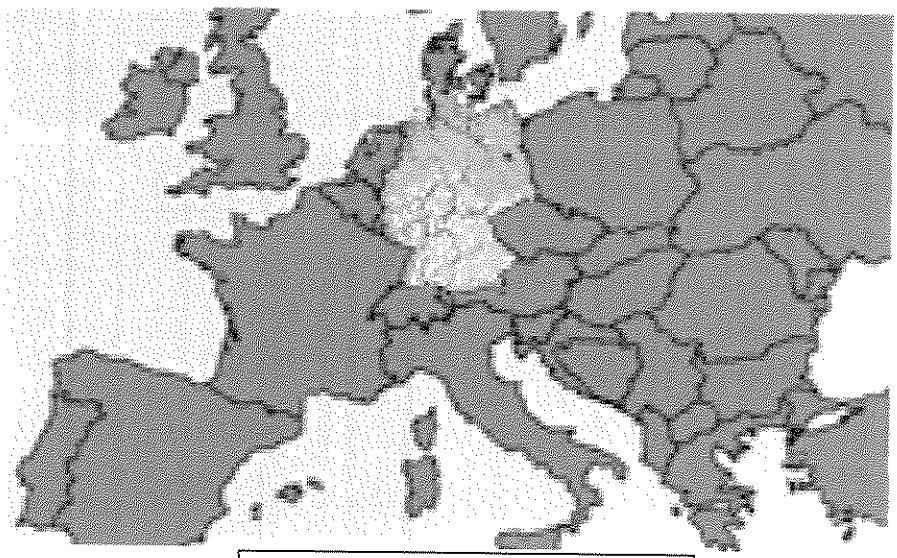

Harita 2.12: Almanya

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik Teşkilatını kurmasıyla beraber bu bölgede hayati çıkarları olan Almanya ile menfaatleri çatışmıştır. Türkiye'nin, Orta Asya'dan

---

[438] **A.g.e.**, s.106.
[439] **A.g.e.**, s.106.
[440] Harp Akademileri Komutanlığı, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, s.7.

Batı'ya petrol sevkiyatının kendi üzerinden geçiş planlamasının Almanya tarafından desteklenmesi Alman basınınca kınanmıştır.[441]

Körfez krizi sırasında Türkiye'nin NATO'dan yardım ve destek talebi konusunda Almanya'nın çekimser bir tepki vermesi Türkiye'de olumsuz bir izlenim bırakmış ve daha sonra yapılan katkılar bu olumsuz izlenimi silmeye yetmemiştir. Nihayet Müttefik Mobil Hava Kuvvetleri (AMFA)' nin bir parçası olarak Erhaç ve Diyarbakır'da on sekiz Alman Alfa Jeti konuşlandırılmıştır. Almanya'nın İran'daki Kürt göçmenlere yardım konusunda gösterdiği çabukluk ise Türkiye'nin, Almanya'nın sorununun NATO'nun Genel Bölgesi haricinde eylemde bulunmayı uygun görmemekten ziyade, asker kuvvetini Türkiye'nin savunması amacına tahsis etmeyi istemediği yönündeki izlenimini güçlendirmiştir.[442]

c. Türkiye ve Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Arasındaki Sorunlar

Türkiye ile Yunanistan arsında bugün mevcut olan sorunlar, tarihten gelen sebeplerle şekillenen Yunan politikalarının eseridir.

Türk–Yunan ilişkilerinin 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren içine girdiği talihsiz duruma rağmen, Türkiye, iki ülke arsındaki ihtilafların ve gerginliğin bir kader olduğu şeklindeki bir anlayışı hiçbir zaman benimsememiştir.[443]

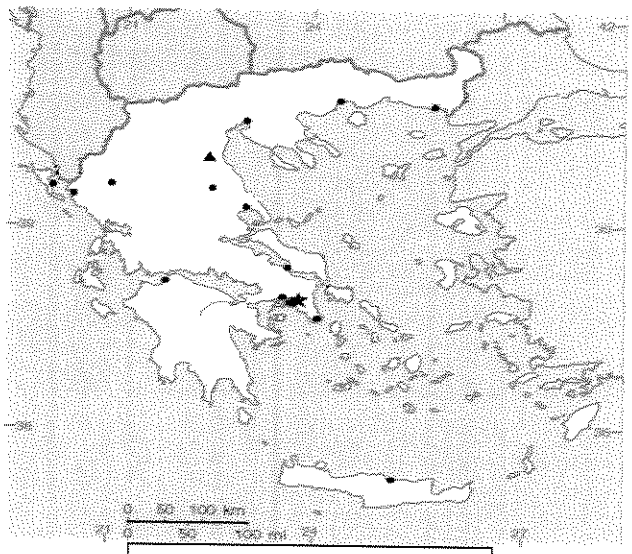

Harita 2.13: Yunanistan

[441] **A.g.e.**, s.8.
[442] Milli Güvenlik Akademisi, **Dünya Jeopolitiği ve Türkiye**, s.106.
[443] Harp Akademileri Komutanlığı, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, s.16.

Bu gelinen noktada Türk – Yunan sorunlarını şu başlıklar altında ele almak mümkündür:

(1) Ege Sorunları:

(a) Kıt'a sahanlığının sınırlandırılması,

(b) Karasularının genişliği,

(c) Hava sahası sorunları,

(ç) Gayri askerî statüdeki adaların silâhlandırılması,

(d) Egemenliği antlaşmalarla Yunanistan'a devredilmemiş coğrafi formasyonlar (ada, adacık ve kayalıklar) sorunu.

(2) BTÖ' ne Yunan desteği,

(3) Batı Trakya sorunu,

(4) Patrikhanenin statüsünün tartışma konusu yapılması,

(5) Kıbrıs sorunu,

(6) NATO kaynaklı sorunlar.[444]

ç. Türkiye ve Bulgaristan Arasındaki Sorunlar

1989 yılındaki rejim değişikliğine kadar Türkiye'ye karşı hasmane bir tutum içinde olan Bulgaristan, bundan sonraki dönemde Türkiye ile olumlu ilişkiler tesis etmeye başlamıştır.[445]

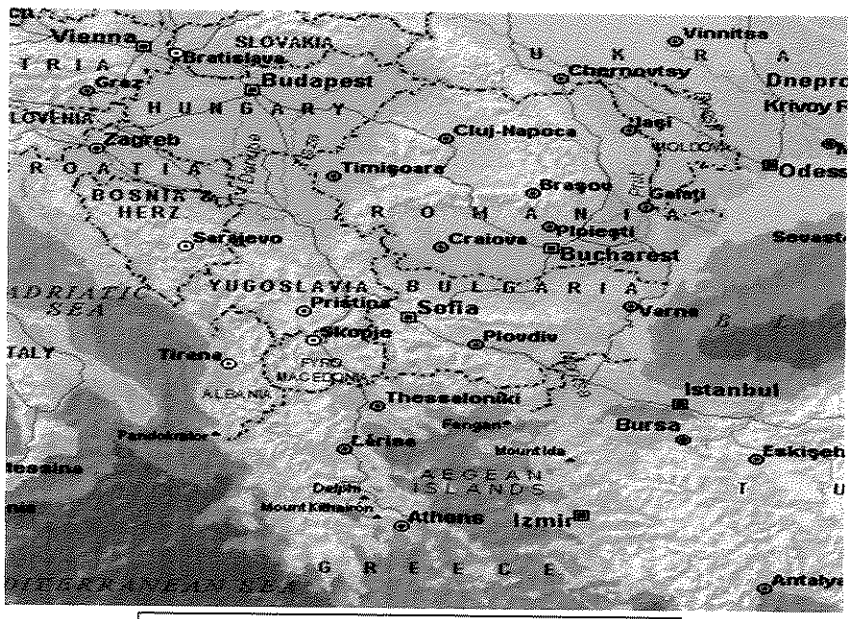

Harita 2.14: Bulgaristan ve Komşuları

---

[444] **A.g.e.**, s.16.
[445] **A.g.e.**, s.80.

1992 yılında teati edilen Sofya ve Edirne belgeleri, Bulgaristan ile ilişkilerimizde önemli bir dönüm noktası olmuştur.[446]

Bulgaristan'daki Türk azınlığı konusu Türk – Bulgar ilişkilerinin seyrini her zaman yakından etkilemiştir. Bulgaristan'ın Türk azınlığı karşısındaki tutumu bu ilişkilerin belirleyici unsurlarından biri olmuştur.[447]

Bununla birlikte 1989 yılı öncesi Türk–Bulgar ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen üç temel sorun bulunmaktaydı. Bu üç sorun;

- Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikası
- Zorunlu göç politikaları,
- Mutludere (Rezve) sorunu.[448]

d. Türkiye ve RF Arasındaki Sorunlar

Türkiye'nin en büyük ve tarih boyunca devamlı ilişki içinde olduğu komşusu Rusya'nın 1917 öncesi, 1939–1945 arası ve soğuk savaş döneminde Türkiye 'ye karşı izlediği politika ile bugün uygulanan politika arasında büyük bir benzerlik vardır. Günümüzde her ne kadar, iki ülke arasında ilişkiler dostane bir düzeyde ilerlemekteyse de Rusya'nın Boğazlar, Azerbaycan ve petrol boru hatları konularındaki tutumları Türkiye'nin çıkarları ve tutumları ile ters düşmektedir.[449]

Harita 2.15: Rusya Federasyonu ve Komşuları

---

[446] **A.g.e.**, s.80.
[447] **A.g.e.**, s.82.
[448] **A.g.e.**, s.82-83.
[449] LESSER ve Graham E. FULLER, **a.g.e.**, s.113.

Rusya Federasyonu' nun, yakın çevre politikasını uyguladığı dönemlerde Türkiye'ye yönelik politikalarında Orta Asya faktörü önemli bir rol oynamıştır. ABD'nin bölgesel nüfuz sağlamak amacıyla Türkiye'yi kullandığını düşünmesi, ilişkilerin gerginleşmesine neden olmaktadır. Özellikle eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ülkelerinden olan Orta Asya ülkelerine yönelik Türkiye'nin girişimlerini dengelemek amacıyla Rusya Federasyonu'nun İran'la daha açık bağlar kurma ihtimali de mümkün görülmüştür.[450]

Bugün aşağıda belirtilen konular, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir:

- Türkiye'nin boğazlardan geçişleri düzenleyen bir tüzüğü yürürlüğe sokmasına karşı Rusya'nın tepkisi,
- Rusya'nın Azeri ve Kazak petrol boru hatlarının Türkiye'den geçmesine karşı çıkması,
- Rusya Federasyonu içinde BTÖ' nün faaliyetlerinin Türkiye'de yarattığı olumsuz hava,
- Türkiye, Bosnalı Müslümanları desteklerken, Rusya'nın Bosna – Hersek Savaşı'nda Sırpları destekleyen tutumu,
- Türkiye'nin, Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'na göre Kafkasya'da konuşlandırabileceği asker ve silâh miktarının üst sınırının değiştirmesi nedeniyle duyduğu kaygı,
- Türkiye ve Rusya''nın Kafkasya ve Orta Asya üzerinde nüfuz kurma rekabeti,
- Yakın çevrede Rus yayılmacılığı.[451]

RF, yeni askerî doktrini çerçevesinde; nükleer silâhları ilk kullanan taraf olabileceğini ve dünyanın birçok bölgesinde istikrar ve barışın sağlanması için görevler üstlenebileceğini ve kendisine yönelik her türlü baskıyı bertaraf etmek için elindeki bütün kuvvetleri kullanabileceğini beyan etmiştir. Bu kapsamda, Kuzey Kafkasya'yı "1 inci Derecede Önemli Stratejik Bölge" ilan eden RF, bu bölgedeki askerî faaliyetlerini artırmış, Güneyden Savunma sistemi muvacehesinde derinliğine ve kademeli bir savunma yapısı tesis etme doktrinini benimsemiştir.[452]

---

[450] **A.g.e.**, s.113.
[451] Harp Akademileri Komutanlığı, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, s.93-94.
[452] LESSER ve Graham E. FULLER, **a.g.e.**, s.123.

Doktrinin, Türkiye ile BDT üyesi komşu ülkeler arasında olabilecek problemlerin çözümünde batıyı uzak tutmayı amaçladığı değerlendirilmekte, Türkiye'yi yalnızlığa itebilecek bir yaklaşım sezinlenmektedir. Yeni doktrin ile kuzeye çekilen RF sınırı, fiilen eski haline dönüştürülmüştür. Doktrinde; hiçbir ülkenin düşman olarak algılanmadığının ifade edilmesi, Batı ülkelerini rahatlatmayı öngörürken, tehdidin güneyden beklenmekte olduğu açıklamaları, Türkiye'yi hedef alan yaklaşımı sergilemekte ve Batı'nın bölgeye ilgisiz kalmasını sağlayarak; Kafkaslarda hareket serbestîsini ele geçirmeyi amaçlamaktadır.[453]

e. Türkiye ve Ermenistan Arasındaki Sorunlar

Osmanlı Devleti bünyesinde oldukça mutlu ve saygın bir durumda varlığını devam ettiren Ermeni toplumu, tarihte hiç bir zaman bir bölgede çoğunluk oluşturamamış, başta İngiltere ve Rusya olmak üzere dış mihrakların tahriklerine hedef olmuştur.[454]

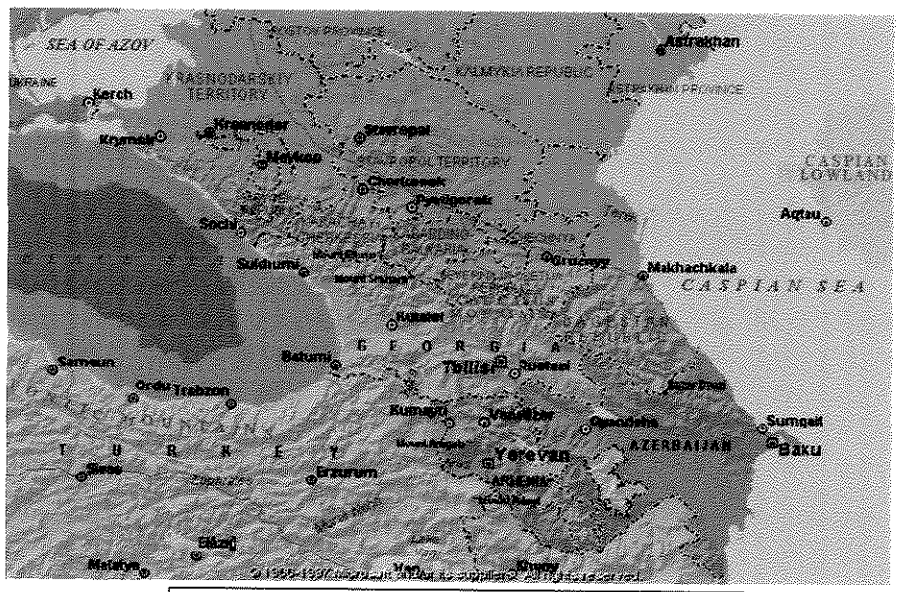

Harita 2.16: Ermenistan ve Komşuları

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ihtilafındaki saldırgan ve uzlaşmaz tutumunu sürdürmesi nedeniyle, Ermenistan'la diplomatik ilişki bugüne kadar kurulamamıştır.[455]

1990 bağımsızlık bildirgesinde de yer aldığı üzere Büyük Ermenistan hayalinin Türkiye'ye yönelik hedeflerden, 1915'deki sözde Ermeni soykırımı iddiaları ve

---

[453] **A.g.e.,** s.123.
[454] Harp Akademileri Komutanlığı, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, s.159.
[455] **A.g.e.,** s.161.

tazminat taleplerinden vazgeçmiş değildir. Ayrıca Ermeni azınlığın etkin olduğu batılı ülkeler ile Türkiye'ye hasmane duygular besleyen Yunanistan, Suriye, İran ve Rusya ile iyi ilişkileri gözlenmektedir.[456]

f. Türkiye ve İran Arasındaki Sorunlar

Laik sistemlerle yönetilen diğer İslam ülkelerini kendi rejimi için bir tehdit olarak algılayan İran yönetimi, İslami rejimini bu ülkelere ihraç etme gayreti içerisindedir. Hedef ülkeler arasında Türkiye'de bulunmaktadır. Ancak Kürt sorunu, ekonomik ve politik çıkarları nedeniyle Türkiye'ye karşı açıkça cephe almaktan kaçınmaktadır. [457]

Harita 2.17: İran ve Komşuları

İslami devrimden itibaren, İran – Türkiye ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle İran basınında Türkiye'ye yönelik suçlamalarda Irak topraklarına tecavüz, Siyonist rejim ile askerî işbirliği, Suriye ile su konusunda kriz, Türkiye'nin İslam âleminden soyutlandığı şeklinde konular işlenmektedir.[458]

g. Türkiye ve Irak Arasındaki Sorunlar

Körfez savaşından sonra bölgede oluşan durum ve buna bağlı olarak ABD ve müttefikleri tarafından Irak'a yönelik icra edilen harekâtlar neticesinde, Irak'ın iyice pasifize edilmesi nedeniyle iki ülke arasındaki sorunlar da pasifize olmuş durumdadır. Mevcut sorunlar;

---

[456] A.g.e., s.164.
[457] A.g.e., s.165.
[458] A.g.e., s.167.

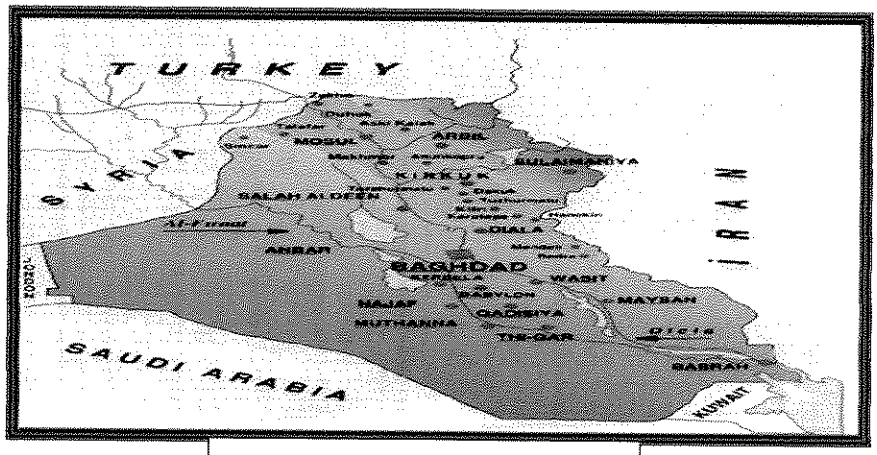

Harita 2.18: Irak

(1) Siyasi Sorunlar:

(a) Irak Türkleri ve Türklere yapılan baskı

(b) Sınır aşan sular sorunu

(2) Kuzey Irak'ta tesis edilmeye başlanan Kürt oluşumu sorunu,

(3) Bir askerî sorun olarak Irak'ın BTÖ' ne verdiği destek sorunudur.[459]

ğ. Türkiye ve Suriye Arasındaki Sorunlar

Suriye, Arap milliyetçiliğini canlı tutabilmek maksadıyla; Osmanlı İmparatorluğu idaresinden çıktığı zamandan bu güne kadar kendi içerisinde yaşadığı istikrarsızlıkları görmezlikten gelerek, bugün geri kalmışlığının sebebi olarak Osmanlı İdaresini ve Türkiye'yi sorumlu tutmaktadır.[460]

Suriye'nin daha önce Osmanlı'ya şimdilerde ise Türkiye'ye kuşku ile bakması, Suriye'nin toprağı olarak kabul ettiği İskenderun Sancağı'nın (Hatay) Türkiye'ye katılması, Filistin'in taksiminde Araplarla birlikte oy veren Türkiye'nin daha sonra İsrail'i tanıyarak bu ülke ile siyasi ilişki kurması, Türkiye'nin batı ile iyi ilişkileri ve batının üyesi olması; bu arada Suriye'nin de Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirerek tamamen onun etkisi altına girmesi, Kıbrıs konusunda Yunanistan ve GKRY yanlısı tutum izlemesi, Fırat Nehrinden daha fazla su kullanmayı talep etmesi, hepsinden önemlisi de Suriye'nin BTÖ' ne her türlü desteği vermesi gibi hususlar Türkiye–Suriye ilişkilerinin ve sorunlarının esasını oluşturmaktadır. Bu sorunlar;

---

[459] **A.g.e.**, s.170-178.

[460] Osman Metin ÖZTÜRK, **Türkiye ve Ortadoğu**, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 1997, s. 49.

(1) Sınır aşan sular sorunu,

(2) Suriye'nin teröre verdiği destek sorunu,

(3) Suriye'nin silâhlanması ,

(4) Diğer sorunlar, başlıkları altında toplanabilir.[461]

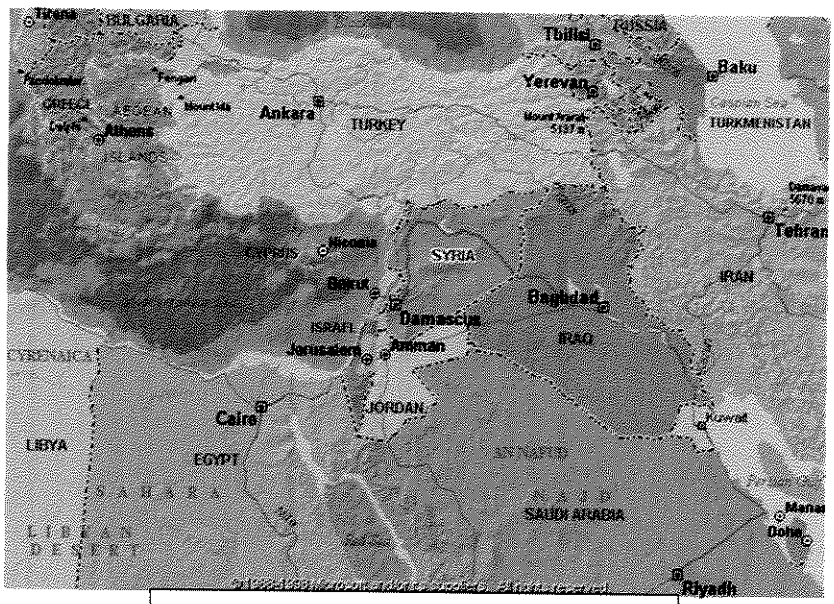

Harita 2.19: Suriye ve Komşuları

Suriye, Hatay'da ikamet eden Arap asıllı Türk vatandaşlarına parasal yardımlarda bulunarak gayrimenkuller almalarını teşvik etmekte ve böylece bölgedeki nüfusunu artırmaya çalışmaktadır.[462]

Türkiye, Türkiye–Suriye sınırının kendi tarafına döşediği mayın tarlalarını temizledikten sonra, hududa yakın Suriye köylüleri bu alanları ekmeye başlamıştır. Bu durum iki ülke arasında yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.[463]

İki ülke arasındaki diğer önemli sorunlardan birisi de iki ülkenin Doğu Akdeniz kıyılarında uyguladığı karasuları uzunluğundaki anlaşmazlıktır. Türkiye, Akdeniz kıyılarında karasuları uzunluğunu 12 mil olarak kabul etmekte iken, Suriye karasuları uzunluğunu 35 mil olarak ilan etmiştir. Türkiye bunu tanımamaktadır. Zira esas hattan itibaren 90 derece denize doğru uzanan deniz yan hududu esas alındığında, Suriye'nin deniz egemenliği İskenderun Körfezi'nin ağzını kapatmaktadır.[464]

---

[461] **A.g.e.**, s.49-51.
[462] **A.g.e.**, s.62.
[463] Harp Akademileri Komutanlığı, **Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız**, s.193.
[464] **A.g.e.**, s.193.

6. YENİDÜNYA DÜZENİNİ ŞEKİLLENDİREN GÜÇLERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Soğuk savaşın sona ermesi dünya devletlerinin ilişkilerini etkilemiştir. Soğuk savaş döneminde Batı Bloğu merkezli hareket etmek zorunda bırakılan Türkiye silâhsızlanma ve gerilimin azalması ile kanat ülkesi rolünde müttefiklerine kol kanat gererken sahip olduğu önemli ülke imajını sadece bu noktada kaybetmiştir. Bu konumunu Körfez Krizi esnasında tekrar kazanmak için oldukça mücadele etmesine rağmen iç politika rahatsızlıklarının dış politikaya olumsuz tesiri sebebiyle kazanımı oldukça seviyesiz olmuştur.

Türkiye'nin alternatifsiz kalma tehlikesi ortaya çıktığı anda Orta Asya Türk Devletlerinin Bağımsızlıklarını ilan etmesi, Avrasya enerji kaynaklarının dışarıya açılımı gibi kritik meseleler Türkiye'nin ABD tarafından tekrar vazgeçilemez kategorisine alınmasını sağlamıştır. Ancak böyle bir değerlendirmenin yine başka açılardan değerlendirmeye muhtaç olduğu konusunda iddialarda söz konusudur. ABD'nin kendi konumunu belirlerken dayanmak mecburiyetinde olduğu veya daha yumuşak, gerçekçi bir ifade şekli ile istifade edebileceği müttefiklere ihtiyacının olacağı muhakkaktır.[465] Bu kapsamda bölgedeki en kullanılabilir ve fiyat değerlikli devletin Türkiye olduğu Başkan BUSH tarafından da dile getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kuveyt krizi ile başlayan ilişkiler kapsamında Türkiye "oyun teoremi" ile örtüşen iki avantajlı konum elde etmiştir. Birincisi aslında Kuveyt Krizi ile başlayan ve azalmaya başlayan eski NATO içindeki stratejik konumunu dengelemiş, diğeri ise bölgedeki her hangi bir hareketin Türkiyesiz olamayacağı anlamını perçinlediğinden artı olarak kaydedilmiştir.[466]

Öncesinde her türlü yapılanmasını ve özellikle güvenlik hususlarını ekonomik olması açısından da Batı bloğu ve NATO kapsamında değerlendiren Türkiye, yeni düzen atmosferinde veya Varşova Paktının çözülmesi aşamasında stratejik konum avantajından kaynaklanan kazanımlarını kaybedeceği değerlendirilmiştir. Ancak Körfez

---

[465] Sami KOHEN, "*Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun değişen stratejisi ve Türkiye* ", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye,** Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, 3'üncü Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s.118.

[466] **A.g.e.,** s.119.

Krizi ve daha sonra ortaya çıkan enerji potansiyeli dolu alanların yakınlığı bu değerlendirmelerin kısa vadeli ve hesaplı olmadıkları sonucunu ortaya koymuştur.[467]

Türkiye jeopolitik teoremler kapsamında, kutupsal olarak hiç bir zaman kıymetini yitirecek bir konumda olmadığı gibi, iki kutuplu düzende de şekillenme bu teoremlere göre yapıldığından yenidünya düzeninde önem azalması gibi bir durum Türkiye için diğer faktörler açısından da düşünülmesi gereken bir husus olmuştur. Bölgedeki konumu ve siyasi durumu çerçevesinde demokratik siyasi sistemlere ve pazar ekonomisine yönelik küresel hareketleri takip edebilme imkân ve kabiliyeti, uluslar arası örgütlerin dayandığı ilkeleri ve amaçları sorgulayabilecek güç sahipliği, dünya sisteminde askerî gücün kullanılabilirliğinin azalması ile ekonomik gücün önem kazanmasına rağmen her iki fonksiyonu güçlü olarak idame edebilme kabiliyeti Türkiye'nin önemini azaltmak yerine bilakis artırmışlardır.[468]

Bu noktada tespit edilemeyen ancak önemli bir ayrıntı olarak uluslar arası sistemde değerlendirilmesi gereken bir husus olarak da bölgedeki askerî gücün kontrol edilmesi ve asıl arka planında yer alan demokratik usullerin yerleştirilmesi ile bölgenin daha iyi kontrol edilmesi, silâhlanma gelirlerinden faydalanılması gösterilmektedir. Bu açılardan bakıldığında yenidünya düzeni Türkiye'yi reel politik açısından aslında pek fazla etkilememiştir.

Çağdaş uluslar arası ilişkilerde güvenlik ve dış politikayı etkileyen temel değişim olan, bütünleşme ve bölümlere ayrılma olguları arasındaki rekabet ile güç unsurlarından meydana gelen gelişmeler ve yeni güç dengesi parçalarının Türkiye üzerindeki etkilerinin soğuk savaş döneminden farklarının değişen toplu durum kapsamında sadece aktörleri değişmiştir olarak özetlenebilir.

Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve askerî yönden bütünleşmesine yönelik Batı Avrupa Birliğinin kurulması ile devam eden çalışmaların bu dönemde artan bir ivmeyle devam etmesi veya kesintiye uğrayan çalışmalarının yeniden başlatılması, NATO'nun rol ve fonksiyonlarının gözden geçirilmesine devam edilmesi gibi faaliyetlerin doğu ucunda bulunan ve Akdeniz köşesini tutan Türkiye'nin kilit rolünün her zaman için devam edeceği değerlendirilmektedir.

---

[467] Suat İLHAN, **Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s.206.

[468] Beril DEDEOĞLU, **Değişen Uluslar Arası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri**, İstanbul, 1998, s.249–251.

Yeni Dünya Düzeninde meydana gelen gelişmeler; NATO içerisinde merkezi bölgenin öneminin azaldığını, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu üçgeninin içindeki konumu ile Türkiye'nin risk bölgelerinin hemen hemen hepsi ile adeta komşu olduğunu ve NATO içinde bir kanat ülkesi durumundan bir cephe ülkesi durumuna geldiğini göstermektedir.[469]

Aslında bu tip değerlendirmeler askerî açıdan oldukça riskli bir konumun oluştuğunu göstermesine rağmen, dünyada meydana gelen gelişmeler artık cephelerin değil kimliklerin, farklılıkların, kültürlerin ön plana çıkmasıyla çok cepheli çatışma ihtimalinin olacağı düşüncesinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini dikte etmektedir.[470] Kötümser açıdan, belirsiz alanlarda ve yine belirsiz ölçülerde oluşabilecek çatışmaların, anlaşmazlıkların dünyası olarak tanımlanabilecek bu düzende Türkiye'de aktörlerin değişiminden kaynaklanan avantajlar elde edebilecek bir konumla, risk havzalarının "denge alanı" konumu arasında kalmıştır. Bosna Krizi, Çeçenistan Krizi, Irak'a müdahale edilmesi maksadıyla yapılan operasyonlar ve son olarak Kosova Krizi bu denge alanı kavramını daha iyi tarif etmektedir.

Türkiye kendi ataletinden kaynaklanan ve öyle olmasını dikte ettiren pasif politikalar üretmekte, uygulamakta iken "yeni düzen" bu donuk gidişi oldukça etkilemiştir. Değişime karşı gösterilen direnci 80 ve 90'lı yıllar arasında aşan Türkiye böylece yönetim şekillerinin süratle değiştiği bir atmosferde kendi kullanımına açık stratejiler geliştirmeye başlamıştır.

Türkiye bu düzeni değerlendirebilecek ekonomik kapasiteye sahip olmamasına rağmen, gerek yönetim şeklinin bölgedeki diğer devletlerden farklılık arz etmesi, gerekse tarihi mirasından kaynaklanan bağlarının bulunması sebebiyle büyük bir hami olarak özellikle Orta Asya'da bağımsızlıklarını ilan eden devletlere karşı aktif politika izlemeye başlamıştır. Denge alanı içinde bulunan Türkiye'nin bu davranışı Avrupa, Amerika, Rusya ve ÇHC tarafından dikkatle takip edilmiştir ve edilmektedir. Bu süreç şu anda çok farklı boyutlarda devam etmektedir.

Yeni Dünya Düzeni içinde veya milenyum kapanış döneminde Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerine bakıldığında, Türkiye'nin bazen yükselen bir yıldız haline geldiğini bazen de şelaleden hızla aşağıya doğru düştüğü görülmektedir. Türkiye'ye

---

[469] Nezihi ÇAKAR, "*21'inci Yüzyıl Başında Dünya ve Türkiye'nin Stratejik Vizyonu*", s.54–55.
[470] Mert GÖKIRMAK, "*Yeni Dünya Düzeni Kavramı ve Uluslar Arası Sistem*", Derleyen Faruk SÖNMEZOĞLU, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s.13.

soğuk savaş sonrası en çok yakışan çelişki ve etki bu kapsamda devam etmektedir. Türkiye'nin bir yelpazenin bir ucundan öbürüne savrulmasında veya savruluyormuş gibi görünmesinde durumun etkisi olduğu gibi dengesizlik atmosferinin yansımalarının da etkisi olduğu muhakkaktır. Konumdan kaynaklanan etkileşime, kültürlerin de ilave edilmesiyle Türkiye'nin açılımı ve davranışları çok yönlü ve kapsamlı düşünülmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel değişimin getirdiği yeni koşullar ve yeni dengeler tabiatı itibarıyla Türkiye'yi statik konumundan uzaklaştırmış ve dar kalıpların dışına çıkmaya zorlamıştır. Her alanda ilişkilerini geliştirerek konumunun gereklerini karşılayacak stratejiler üretmek ve hedeflerini yeniden belirlemek durumunda kalmıştır.

Dünya ve özellikle Türkiye coğrafyası değişimlerin iyi kavranmasına ve dünya sahnesindeki siyasi, ekonomik, askerî akımların gerçekçi biçimde değerlendirilmesi gerektiğini dikte etmektedir. Soğuk savaş koşullarının son bulması, komünizm sisteminin çökmesi, Türkiye'ye yönelik askerî tehdidin değişmesi gibi hususlar yeni hedeflerin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye soğuk savaş döneminde müttefiklerinin yardımıyla tüm gücünü kuzeyden yönelen askerî tehdide odaklamış ve kendi tercihleri mukabilinde de dört tarafından gelebilecek saldırılara karşı muazzam bir askerî yatırım ve silâhlanma çabasına girişmiştir. Yarım asırlık bir süre boyunca dış politika ve dış güvenlik çalışmaları buna göre yönlendirilmiştir. Bu durum ekonomik olarak sıkıntılar ortaya koyduğu gibi etkili açılımlar ve farklı politikalar üretebilme kabiliyetini engellemiştir. [471] Soğuk savaş sonrasının başlarında tartışılan ve NATO'nun güney kanadındaki rolü azaldığından Türkiye'nin öneminin azaldığını ifade eden teoriler Roma Zirvesi ile erken ifade edildiklerini belgelemiş oldular.

Belirsiz, dinamik ve riskli yeni oluşumlar ortasındaki Türkiye'nin en fazla konu olan ülke/devlet özelliği ile Avrupa (Avrupa Birliği) ve ABD için vazgeçilemez olduğunu bu dönemde ortaya çıkan krizler kısa zamanda göstermiş oldular.[472] Türkiye'nin pozisyonu, yeni eğilimlerin getirdiği anlayışlar (ekonomik ve sosyo-psikolojik ağırlıklı) çerçevesinde Balkanların, Kafkasların, Orta Doğu ve Akdeniz'in istikrarlarının sağlanmasında merkezi bir konuma sahip olmak ve bunu etkili bir şekilde kullanmakla ifade edilebilir. Böyle bir pozisyon bugün için daha çok söz konusudur.

---

[471] Şükrü ELEKDAĞ, " *Jeostratejiden Ekostratejiye*", **Milliyet Gazetesi**, 23 Şubat 1993.

[472] William T. JOHNSON, "*Turkey and Europe: Expectations and Complications*", Derleyenler: Stephen J.BLANK, Stephen C.PELLETIERE ve William T.JOHNSON, **Turkey's Strategic Position at The Crossroads of World Affairs**, US Army War College, Carlisle Barrack, PA.

Türkiye'nin gücü bu pozisyonun günümüz koşullarında yorumlanmasıyla belirlenebilecektir.

7. YENİDÜNYA DÜZENİNDE TÜRKİYE'NİN SÖZ SAHİBİ OLMASINI ÖNLEYEBİLECEK ENGELLER

Terörizm, kitle imha silâhları, uzun menzilli füzelerin yayılması, uyuşturucu ve silâh kaçakçılığı, yoksulluk ve çevre kirliliği, işsizlik, bölgesel çatışmalar, etnik temizlik, yabancı düşmanlığı, kökten dincilik ve ekonomik çöküntü gibi sınır tanımayan sorunlar halen insanlığı tehdit etmektedir. Aşırı milliyetçilik akımları dünyayı geniş çapta rahatsız etmektedir. Kaynak ve gelir dağılımına bağlı olarak fakirlik ve zenginlik olgusu da dünya barışını tehdit eden önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin bölgesinde lider bir devlet olmasına engel teşkil eden etkenler iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlar dâhili ve harici engellerdir.

a. Dahili Engeller

(1) Ekonomik Engeller

21 inci yüzyılda da Türkiye Ekonomisinin en önemli belirleyicisi hiç kuşkusuz küresel ekonomi çerçevesinde dış dünyadır. Bu açıdan dış dünyanın, Türk ekonomisine yaptığı ve yapacağı etkiler dikkatle çözümlenmelidir. Cumhuriyetin ilanından bu yana Türkiye, kalkınma yolunda genel stratejiyi doğru koymuş ve tercihlerini doğru yapmıştır. Hiç şüphesiz taktik hatalar yapılmıştır. Ancak önemli olan stratejide hata yapmamaktadır. Çünkü stratejide yapılan hataların telafisi mümkün değildir veya mümkün olsa bile bunun bedeli çok ağırdır.

Türkiye ekonomisinde yıllardır dile getirilen bütün hükümetlerin yıllık programlarında yer alan diğer bir sorun da kamu maliyesi dengelerine ilişkindir. Kamu kesimi borçlanmasının sürdürülebilirliği konusunda pratik bir gösterge niteliği taşıyan büyüme ve reel faiz oranları kıyaslandığında Türkiye'deki kamu borçlanmasının sürdürülemez nitelikte olduğu görülmektedir.

Dış yardımlar ve dış borçlar, Türk ekonomisinde özel girişim kesiminin gelişmesine destek olmuş ve bu arada, ekonominin dışa bağımlı bir nitelik kazanmasına yol açmıştır.

Globalleşen dünyada devlet, ekonomi ve ticaretin içinden çekilerek ekonomi üzerindeki egemenliği azaltılmakta ve bunu vatandaşlarına bırakmaktadır. Devleti fonksiyonları, başkalarının yapamayacağı ancak, mutlaka yapılması lazım gelen

alanlara kaymaktadır. Savunma, ülkede huzur ve sükûnun sağlanması, eğitim, sağlık, adalet, sosyal güvenlik, altyapı ve çevre bu fonksiyonlara örnektir. Türkiye bu konuda doğru bir yol tutmuştur. Türkiye, ekonomisini vatandaşa bırakmak mecburiyetindedir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye de devletin doğrudan üretim ve dağıtım ekonomik etkinliklerde bulunması yerine, bu faaliyetlerin piyasa mekanizmasının kurallarına göre yapılıp yapılmadığını gözetleme görevini üstlenmelidir. Bu konudaki idari reformun yerine getirilmesi gerekmektedir. [473]

(2) Yapısal Problemler

Türkiye devlet ve hukuk geleneği ve rasyonelleşmeyle birlikte ulaştığı sanayileşme ve şehirleşme düzeyi bakımından bölgesinde önder durumdadır. Çağımızın bu özelliklerine en yakın toplumun, bölgemizde Türkiye olması, Türkiye'nin önünde büyük bir ufuk açmakta, aynı zamanda da sorunlar meydana getirmektedir. Sorunların temelinde, Türkiye'nin her bölgesinde aynı gelişmişlik yani aynı rasyonelleşme, aynı meşruluk bilinci ve aynı piyasa ekonomisine uyum düzeyinde olmaması gelmektedir. Ayrıca hızlı nüfus artışı, Türkiye'nin kaynaklarını zorlayan ağır bir yüktür. Bu durum Türkiye'nin içinde siyasi gerginliklere, terör olaylarına ve kaynak israfına sebep olmaktadır. Türkiye'nin bölgede güçlenmekte olmasından rahatsız olan bazı ülkeler, bu iç sorunlarımızı kışkırtmayı kendi siyasetlerinin gereği saymaktadır. Bu tür iç sorunlarımızla birlikte aşırı nüfus artışı, kaynaklarımızın bir bölümünü emmekte, mesela eğitim, sanayi ve sağlık alanlarına daha fazla kaynak aktarmamızı önlemektedir. Hâlbuki Türkiye'nin, sanayi ve bilgi toplumunun gerektirdiği bir eğitim ve yatırım düzeyine ulaşması için daha fazla kaynağa ihtiyacı vardır.

Az gelişmiş ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, kişi başına milli gelirin azalmasına, tasarrufların kısılmasına, üretim yapısının değişmesine, işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerde ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik sorunlar doğmaktadır. Nüfus artış hızı ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır.

Türkiye kaba doğum oranları, toplam doğurganlık açısından İrlanda'nın dışında kalan Avrupa Birliği ülkelerinin hepsinin iki katı doğum oranına sahiptir. Toplanı doğurganlık açısından da yine İrlanda dışında kalan AB ülkeleri doğurganlık oranının iki katma eşittir.

---

[473] Harp Akademileri Komutanlığı, **21 inci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, s.116–118.

Gelişmekte olan pek çok ülke gibi Türkiye'de de toplumsal güvenlik çok yaygın değildir. Örgütlü toplumsal güvenliğin eksikliğini geleneksel yollar kapatmaya çalışmaktadır. Örneğin Türkiye'de aile, özellikle kırsal alanlarda en önemli toplumsal güvenlik kurumu olarak yaygın bir işlev yerine getirmektedir. Fakat ailenin de uğradığı değişiklik sonunda, artık çalışan ya da çalışmayan bireylerin toplumsal güvenliği konusunda, bu kurumun işlevlerine dayanma olanağı azalmaktadır.

Türkiye'nin nüfusu oldukça genç bir nitelik taşımakta ve sanayileşme, kentleşme süreçlerinin etkilerine ek olarak uygulanan aile planlaması programlarına karşın artmasına, *azalan* bir hızla da olsa sürdürmektedir. Ülkenin sanayileşme süreci hızlandıkça, nüfus artış hızının da yavaşlaması görülmeye başlanmıştır. Toplumun iş olanakları çalışabilir nüfusun artış hızına ayak uydurabilecek bir düzeyde yükseltilememektedir. Çalışabilir nüfus ile iş olanakları arasındaki dengesizliğin sonucu açık ve gizli işsizlik biçiminde ortaya çıkmaktadır. [474]

(3) Milli Birlik ve İç Barışın Korunması ile İlgili Problemler

Soğuk savaş ertesinde ideolojik kutuplaşmanın ortadan kalkması ile bütün dünyada siyasi aidiyet duygusu zayıflamıştır. Siyasi aidiyetlerin yerini kültürel aidiyetlerin, yani bir partiye, bir siyasi fikre taraftar olmaktan ziyade, bir meseleye, bir ırka taraftar olma yönünde eğilimlerin olduğu görülmektedir. Etnik aidiyet ya da belirli bir inanca dayanan dini aidiyet siyasi kimliğe dönüştüğünde ortaya çıkan durum siyasi rekabetten çok, toplumun iki eğilim arasında bölünmesidir. Türkiye'de dini siyasallaştırarak veya istismar ederek Cumhuriyete karşı mücadele eden Radikal İslamcı çevreler, ya da Türk Milleti'ne mensup olma şuurunu reddeden bölücü siyasi Kürtçülükle yapılmak istenen etnik bölücülük ile anayasal birlik ve beraberlik bozulmak veya parçalanmak istenmiştir.

Türkiye'nin laik-anti laik, ırk veya mezhep ayrılıkları şeklinde toplumun bölünmesi sonucunu verebilecek ve manevi duyguların zedelenmesine yol açabilecek tartışmalardan uzak durarak ve birbirini kabul ederek iç barışını koruyabilmesi hayati önem taşımaktadır.

---

[474] İbrahim SEVİNDİRİCİ, **Türkiye Kalkınmanın Neresinde**, Ayyıldız Yayınları, İstanbul, 1997, s.51.

b. Harici Engeller

(1) Bölgesel Problemler

Türkiye'yi 21 inci yüzyılın başında meşgul eden sorunların başında Yunanistan'la ilişkiler, Kıbrıs sorunu, terör ve irtica ile bunlara sağlanan dış destek bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Türkiye; SSCB ve Yugoslavya'nın değişik nedenlerle dağılmasının ve Körfez Savaşı'nın yarattığı olumsuz etkilerle yüz yüze bulunmayı sürdürmektedir. Kuzey Irak'taki durum, Kafkasya'daki sıcak çatışmalar ve Ermenistan'daki belirsizlik ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki gelişmeler, Orta Doğu Barış Süreci, Afganistan'daki çatışmalar gündemdeki yerlerini muhafaza etmektedir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetler ile ilişkileri büyük anlam ve önem kazanmıştır. Bütün bu durumlar, dünyada ve Avrupa'da ve bölgesinde barış ve istikrar, refah ve güvenliğin sağlanmasında Türkiye'ye hayati sorumluluklar yüklemektedir. Küreselleşme ve bölgesel bütünleşme süreçlerine aktif olarak katılmaya devam eden Türkiye, bir dünya devleti olarak, dünya sorunları karşısında menfaatlerini gözetmek şartıyla, uluslar arası toplumla birlikte hareket etmektedir.

Burada da göz önünde bulundurulması gereken genel ilke 'hiçbir problemin sürekli olarak salt anlamda negatif bir faktör olarak düşünülmemesi gerektiği ve bu negatif faktörlerin çeşitli birleşimlerle pozitif etken haline dönüştürebilme olanağının her zaman için düşünülmesi gerektiği' şeklinde ifade edilebilir. İşte devamlı değişen birleşimler ve pozisyonlar meselesi dış politikanın dinamik temelim oluşturur. Bu nedenle stratejik seçeneklerin belirlenmesinde sadece ulusal çıkarlara olumlu katkıları görülebilecek faktörler üzerinde değil, bunun yanında 'değişebilir ve değiştirilebilir muhtemel faktörler' üzerinde de aynı ölçüde durmak gerekecektir. Bu da konuyu biraz karmaşık bir hale getirecek kritik bir husustur. Çünkü bu gerçekten hareketle hükümet kamuoylarının direkt bir yaklaşımla karlı bulamayacakları veya kolayca benimsemeyecekleri seçenekleri ve programları ileri sürme, durumunda kalabileceklerdir. Bu konuda kamuoyunun aydınlatılma ve rızalarının alınması demokratik toplumlarda yönetimlerin karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. [475]

Arap Yarımadasının kuzeyinde oluşum halinde bulunan potansiyel (Suriye, Irak, İran) tehdit hattının gelişimini ve daha ileri boyutlarda aktif bir tehdit kaynağına dönüşümünü engellemek, çeşitli boyutları olan bu oluşum üzerinde etkili teşhislerin

---

[475] Cengiz OKMAN, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye,** Bağlam Araştırma Dizisi, 1992, s.61.

zamanında yapılması ve hem bölgede (Suriye, Irak, İran üzerinde) ve hem de dış çember üzerinde (özellikle ABD ve Avrupa alanlarında) zorunlu manevraların etkili ve verimli bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yine bu kesimde (BTÖ ve radikal İslam kökenli) terörist faaliyetlerin odaklanma ve desteklenmesini engellemek; bu açıdan da hem bölgesel çapta (bölge ülkeleri arasında) ve hem de yukarıda belirtilen doğrultuda koordineli tutumlar gereklidir. Konunun bölgesel bir sorun çerçevesinde soyutlanması gibi bir tutumdan kaçınmak gerekecektir.

"Uluslar arası ilişkilerde ebedi dostluklar ve düşmanlıklar yoktur" sözü, güneyimizdeki üç komşumuz için, bugünkü yönetimleri sürdükçe geçerliliğini kaybetmiş gözükmektedir. Ortadoğu'da ittifaklar ve düşmanlıklar, bir göz kırpma süresi içinde değişebilmektedir. Su konusunda Suriye, o güne kadar ki yandaşlarım hemen terk edebilir. Türkiye'nin su konusundaki politikası bellidir. Bunu değiştirmesi söz konusu olmadığından, görüşme masasında müttefike ihtiyacı olacaktır. Karşımızda Irak, Suriye ve İran'dan oluşacak bir cephe bulunmaktadır. İsrail'in ise ne Türkiye'den toprak talebi var, ne de Türkiye'deki demokratik rejimi değiştirip, şeriat düzenine dayalı bir yönetim kurmak gibi bir emeli bulunmaktadır. Su sorunu Türkiye'nin sorunu değildir. Ama Türkiye için Ortadoğu'nun en önemli sorunlardan biri olarak gösterilmektedir.

Söz konusu üç ülke üzerinde Türkiye'nin sosyal ve kültürel etkinliği önemlidir. Değişen dünya düzeninde, Ortadoğu'nun en sakin ülkesi olan Türkiye bu alanda neler yapabilir! Üç güney komşumuz, ne kadar istemezlerse istemesinler, Türkiye'den etkilenmektedirler. Bunu artırmanın önemli satır başlarından biri televizyon ve radyo yayımlarımızın bu komşularımıza ciddi bir biçimde ulaşmasıdır. Irak'ta, Suriye'de ve İran'da Türkçe konuşan, anlayan milyonlarca insan yaşamaktadır. Bu insanlarla iletişim kurulması, Türkiye için önemli bir stratejik önceliktir.[476]

İran Hazar Bölgesindeki gelişmelerden büyük rahatsızlık duymaktadır. Kuzey sınırında yeni bağımsız milli devletlerin (Azerbaycan ve Türkmenistan) ortaya çıkması, İran'ın kendi içindeki en temel haklardan mahrum, kalabalık halklara (Azerbaycan Türkleri ve Türkmenler) siyasi ve ideolojik etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca, Hazar Havzası Rus nüfusundan kurtulma konusunda önemli adımlar atmaktadır. Hazar Bölgesi demokrasi ve piyasa ekonomisi ilkelerinin hâkim olduğu yeni sistem

---

[476] Sedat SERTOĞLU, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye,** Bağlam Araştırma Dizisi, 1992, s.143.

aracılığı ile hızlı bir biçimde Avrupa/Batı kurumları ile bütünleşmektedir. Bu sürecin temel noktası konumundaki Hazar petrolleri durumu daha da gerginleştirmektedir, han için Hazar Bölgesindeki gelişmelerin stratejik çıkarlarına yönelik olumsuzluklarını ortadan kaldırmanın önemli koşulu Hazar petrolünün kendi topraklarından geçmesini sağlamaktır.

Etnik unsurları birbirine karışmış, aralarında kin ve husumetin zaman zaman patlama noktalarına gelmiş olan Balkanlar, Türk dış politikasının en önemli sorun ve fırsat kaynağı bir bölgedir. Genel olarak baktığımızda, bölgenin Türkiye için önemi, Doğu, Orta ve Batı Avrupa ile Türkiye arasındaki geçit konumu, Osmanlı mirası diyebileceğimiz müşterek bir kültür değerleri ve hala Türkiye'ye bakmakta olan Türk ve Müslüman unsurlar ve bölgenin ekonomik potansiyeli ve Balkanların genel değerlendirmede transit yol niteliği, diğer bir ifadeyle Orta ve Batı Avrupa'da yaşayan 3,5 milyon civarındaki Türk nüfusunun temel geçiş yolu olduğu için özel önem taşımasıdır.

Türkiye'nin doğal gazı Balkanlardan geçerek ülkemize ulaşmaktadır. Demir yolları ve karayolları ile ticaret akışımız Avrupa'ya Balkanlar ü/erindendir. Ekonomik bakımdan Balkan ülkelerindeki istikrarsızlık Türkiye'nin bu bölgeye yeterince önem vermesine ve ticari bağlar kurmasını ciddi olarak engellemektedir. Bununla beraber, Romanya'da küçük ve orta boy Türk işletmeleri dinamik bir tablo oluşturmaktadır. Bulgaristan'da ise Türk toplumu bir nevi ekonomik köprü oluşturmaya başlamıştır. Balkan ülkeleriyle ilişkilerimiz, Yunanistan hariç oldukça iyi düzeydedir. Bununla beraber, bu ilişkilerin geliştirilmesi hem Türkiye'nin Balkanlardaki çıkarlarının korunması hem de bu ülkelerin ekonomik gelişmeleri bakımından olumlu sonuçlar verebilecektir.

Ülkemizde Balkan meselesinin analizi yapılırken bir Ortodoks birliği, Slav birliği ya da dayanışması gibi kavramlar üzerinde durulmaktadır. Hiç şüphe yok ki özellikle Doğu kiliseleri, milliyetçi akımlar üzerinde ciddi etkiler yapmaktadır. Bugün Yunanistan milliyetçiliğinin bayraktarlığını Ortodoks kilisesi yapmaktadır. Ancak, diğer Balkan ülkelerinde 50 yıllık komünist yönetimi sırasında kilise ve dini uygulamalar büyük baskılar altına alınmış ve kiliseler milliyetçilik yerine kendi varlıklarını koruma çabasına düşmüşlerdir. Ayrıca, Yunan, Bulgar, Sırp ve Rus kiliselerinin ayrı başlı olduğu ve hatta aralarında rekabet bulunduğu bilinmektedir. Halen Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türkler, Sırp ve Arnavut milliyetçiliği arasında sıkışıp kalmışlardır.

Yunanistan'da Türk azınlığının içinde bulunduğu koşulları bir medeni Avrupa ülkesinin koşullarıyla kıyaslamak mümkün değildir.

Türkiye'nin Balkanlarda çok yönlü tehditlere karşı bir bölgesel işbirliği ve istikrar ortamının hazırlanması ve bunun kalıcı bir şekle sokulmasına yönelik gayretlerinin geçmişi, Cumhuriyet döneminde dış politikamızın aktif bir şekilde dışa açılmaya başladığı 1930'lu yıllara kadar geri gider. Günümüze kadar ki süre içinde de bu yönelişin esaslarında değişiklik olmamıştır. Bu durumlar çerçevesinde, bölge ile ilgili olarak stratejik kararlarımızın ikili karakteri üzerinde düşünmek gerekecektir. Buna göre kararlar bir yandan genel anlamda istikrara mümkün olduğu kadar katkıda bulunacak iç ve dış manevraları tespit ve idareye yönelirken, diğer yandan da gelişmelerin, ülkemiz üzerinde yeni tehditler oluşturmasını engelleyecek ve bölgede halen çözümüne yöneldiğimiz sorunlar açısından istenmedik ve beklenmedik durumlara karşı bize belli bir esnekliği sağlayacak tutumların belirlenmesine yönelecektir. Böyle bir karar alış ve stratejik yöneliş etkili bir dolaylı baskı ve dolaylı tutum uygulamasını gerekli kılacaktır. Bu kalıplar üzerinde dikkatli düşünmek gerekecektir.

Balkanlar konusunda herhangi bir değerlendirme, Yunanistan'a ve Türk - Yunan ilişkilerine ve dolayısıyla Kıbrıs sorununa önemli yer ayırmalıdır. Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'ta oluşturduğu dengeyi bir Türk tehdidi olarak algılayan Yunan politikacıları hızlı bir silâhlanmaya girişmişler, Ege'de anlaşmalara aykırı olarak, adaların silâhlandırılması, FIR hattı, karasuları, hava sahası, aidiyeti devredilmemiş kayalıklara sahip çıkma gibi eylemlerle kendilerini fiilen de olsa Ege'nin tam hükümdarı haline getirmişler, AB ile Türkiye ilişkilerini bozmak için pervasızca çalışmışlardır. Batı Avrupa ülkelerinde özellikle Kuzey Kıbrıs'taki gençler ve muhalefet arasında yapılan yoğun propaganda ile Türkiye'ye bağlı bölünmüş bir Kıbrıs'ta yaşamaktansa Rum Kıbrıs devleti içerisinde azınlığa yakın statüde yaşamanın daha iyi olacağı fikri yayılmakta ve bu propagandayı desteklemek için Kuzey ve Güney Kıbrıs'taki hayat standardı farkı ve AB vatandaşlığının getireceği seyahat ve yerleşim imkânlarının cazibesi anlatılmaktadır.

Türk Boğazları, günümüzün değişen dünyasında da her şeye rağmen, dünyanın en önemli ve en işlek suyollarından biri olma niteliğini korumaktadır. Gelecekte ise öneminin daha çoğalacağı anlaşılmaktadır. Çünkü Boğazlar, Karadeniz ile Akdeniz'i bütünleştirmekte, aynı zamanda Tuna Nehri ve bağlantı kanalları yolluyla Doğu ve Orta Avrupa'yı, Volga ile Don nehirleri ve kara yoluyla Hazar Denizi ve

çevresiyle, Orta Asya'yı açık denizlere bağlamaktadır. Görüldüğü gibi, 1990 yılı öncesine göre yapısı değişen, siyasi ve ekonomik yönlerde yeniden yapılaşmaya doğru giden günümüz dünyasında, Türk Boğazları'nın jeopolitik ve jeostratejik önemi, dolayısıyla siyasi olma niteliği sürmektedir. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla, Boğazlar üzerinde tarihin derinliklerinden gelen tehdit ve tehlikeler de şimdilik kalkmış görünmektedir. [477]

Boğazlar, hem ekonomik hem de siyasal ve sosyal bakımlardan Türk ulusu için önemli bir doğal bağlantı ve ulusal birlik unsurudur. Boğazların rejimi, Türkiye'nin güvenlik sorunu ile de yakından ilgilidir. Bu nedenle de Boğazların hukuksal rejimi belirlenirken Türkiye'nin hayati haklan ve ulusal savunması, hiçbir zaman için gözden uzak tutulmaması gereken hususlardır.

Türk Boğazlarının günümüzde yürürlükte olan hukuksal rejimi 9 Kasım 1936 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile belirlenmiştir. Sözleşmenin yürürlük süresi 1956 yılında dolmuş olmasına rağmen sözleşmeye taraf devletlerden hiçbiri günümüze kadar bu sözleşmenin sona erdirilmesini istemiş değildir. Bu nedenle, sözleşme günümüzde de yürürlüktedir ve Boğazların rejimi bu sözleşmenin hükümlerine tabi bulunmaktadır.

Türkiye'nin Hazar petrollerinin Türk Boğazları yoluyla dünya pazarlarına ulaştırılması konusunda ciddi kaygıları bulunmaktadır. Türkiye, Boğazlardan güvenli geçiş için her tankere kılavuz gemi vermek istemektedir. Ancak hiçbir teknoloji petrolün suya sızma riskini tümüyle ortadan kaldıramaz. 19 mil uzunluğunda ve en dar noktasında 700 metre genişliğinde olan İstanbul Boğazı gemiler için dünyada geçişi en zor su koridorudur ki, tankerler girinti ve çıkıntılar arasında yol alabilmek için en az 12 kez yönünü değiştirmek zorundadır. Türkiye'nin verdiği rakamlara göre Boğazlardan her yıl yaklaşık 45000 gemi geçmekte ve sık sık kaza olmaktadır. Avrupa Birliği'nin benzer konudaki düzenlemelerine bakıldığında petrol taşıyan tankerlerin kıyılara 20 milden fazla yaklaştırılmadığı görülmektedir. Bu konudaki düzenlemeler ABD için daha sıkı bir konumdadır. Montrö Sözleşmesi, taşıdıkları yüke bakılmaksızın tüm ulusların ticari gemilerine Boğazların açık tutulmasını talep etmektedir. Bu anlaşma, Boğazlardan güvenli geçişi sağlamak için Türk hükümetinin yeni düzenlemeler yapmasını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Ülkemizin bu konudaki endişelerinin

---

[477] Rifat UÇAROL, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye,** Bağlam Araştırma Dizisi, 1992, s.165.

giderilmesi ve Boğazlarımızın güvenliğinin sağlanması yönünde gerekli düzenlemelerin yapılması büyük önem taşımaktadır.

(2) Uluslar Arası ve Devlet Destekli Terörizm Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Dönemi'nde Avrupalı ülkeler "Şark Meselesi" çerçevesinde İmparatorluğu Avrupa ve Orta Doğudan sürmek ve parçalamak stratejisine bağlanmış görülmüşlerdir. Mondros Mütarekesi ile fiilen yıkılan ve toprakları işgal edilen Osmanlı İmparatorluğu, 1920 yılında yapılan Sevr Antlaşması ile hukuk yönünden de parçalanmak; siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda çok ağır mükellefiyetler altına sokulmak istenmiştir. Ancak, Kurtuluş Savaşımızda gösterilen üstün başarılar dolayısıyla mezkûr anlaşma hiçbir zaman uygulanamamıştır. Bugün Türkiye'nin karşılaştığı uluslar arası sorunların menşeinde Osmanlı döneminden bu yana uzanan tarihi gelişmelerin de rol oynadığı kesindir.

Kuvveden fiile çıkamamakla beraber Sevr hiçbir zaman gündemden düşmemiştir. Batıda, Terör Örgütü'nün bir kurtuluş mücadelesi verdiği yolunda görüşler oluşmaya başlaması, terörü siyasallaştırma gayretleri, Terör Örgütü'nün başına sahip çıkılması, yargılanmasının sulandırılması, "Kürt Sorunu"na uluslar arası nitelik kazandırılmasına çalışılması, Sevr'in yapamadığının yeniden denenmesi anlamındadır. Bu itibarla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına takaddüm eden dönemde Sevr ile yaratılmak istenen düzenin daima hatırda tutulması, Türkiye'nin halen yüz yüze olduğu iç ve dış sorunların daha iyi anlaşılma ve tahlil edilmesi bakımından faydalı mütalaa edilmektedir.

Türkiye'nin büyümesini, güçlenmesini ve dünyada oynamak istediği dünya devleti rolünü sekteye uğratmak, Türkiye'yi politik, ekonomik ve askerî alanlarda zayıflatmak, nüfuz alanını genişletmesine mani olmak, iç barışını bozmak, milli birliğini, beraberliğini ve bütünlüğünü bölmek, destablize etmek, itibarını düşürmek, parçalamak, çağdışı bir rejime götürmek vb. metotlarla büyük devlet olma gayretlerini engelleme yolunda, tarihte Sevr Antlaşması ve Şark Meselesi'nde örnekleri görüldüğü gibi bugün de (uluslar arası veya komşu devletlerce destekli terörizm ile) iç ve dış çeşitli zararlı faaliyetlerde bulunulduğu müşahede edilmektedir.[478]

---

[478] Harp Akademileri Komutanlığı, **21 inci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni**, s.128-130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İÇİN ASKERİ GÜCÜN YERİ VE ÖNEMİ

1. ASKERİ GÜÇ, ORDU VE TSK KAVRAMLARI

Askerî Güç; bir devletin, diğer bir devletin davranışını istenilen yönde zorlayıcı devletlerarası bir münasebettir. Bu suretle, askerî güç, çevrede bir dereceye kadar kontrol görevine imkân verir.

Bir milletin askerî gücü, özellikle, doğal kaynaklara, ekonomik yapısının sağlamlığına, kapsamlı bir harp endüstrisi bazına, dinç, enerjik, bilinçli ve aydın bir nüfusa dayanmak üzere diğer güç unsurlarıyla birlikte silâhlı kuvvetlerinin tamamından oluşur. Siyasi gücüne, ekonomik gücüne ve kültürel gücüne dayanır. Aynı zamanda, milli politikanın dirayetle yürütülmesinde, milletin silâhlı kuvveti baskı maksadıyla kullanabilme yeteneğine dayanır.

Askerî Güç, milletin ekonomik gücünün büyük ölçüde etkisi altındadır. Endüstrileşme, modern silâhlar sisteminin kaynağını oluşturur, askerî kuvvetlerin ve siyasi gücün, ekonomiyle bağlantılı olarak oynadığı rol bugünün güç politikasında önemli bir etkendir. Askerî güç, uluslar arası anlaşmazlıkların çözümünde, gerektiğinde başvurulacak bir araç olarak kullanılmaktadır. Askerî güç, bu haliyle, hedef devletin davranışını etkileme yeteneği olarak da tanımlanmaktadır. Silâhlı kuvvetler, barış devresinde yürütülen siyasi görüşmelerde, milli gayreti destekleyecek bir kuvvet tehdidi şeklinde siyasi unsura yardımcı olabilir.

Ülkelerin güvensizliği, askerî güçle elde edilmesi düşünülen hedeflerin çokluğu oranında artar. Askerî gücün büyük ölçekte seferber edilmesi nedeniyle ekonomik, moral ve kültürel değerlerinden özveride bulunmak da gerekebilir.

Askerî gücün değerlendirilmesinde en önemli sorun, bu gücün hedeflerle ilişkilendirilmesidir. Bir ülke için, milli politika hedeflerine erişilmede az veya gereksiz, masraflı stratejiler oluşturmak, ekonomik güç acısından bir yıkım olabilir. Her millet, askerî güç ve bağlantıları konusunda, başlıca iki hususa dikkat etmek zorundadır;

birincisi güvenlik, ikincisi de, milli menfaattir. Bunlar, her ülkenin diğerleriyle olan ilişkilerinde gerçek amaçları oluşturur.

Güvenlik sahasında, her ülke başlıca üç hedefi yerine getirmek ve ciddiyetle takip etmek zorunda ve ihtiyacındadır. Birincisi "Fiziki Güvenlik", yani saldırıya uğramamaktır. Polisiye tedbirlerle bu sağlanamayacağına göre, her devlet korunmasını kendi öz silâhlı gücünde aramak zorunluluğundadır. İkincisi "Ekonomik Güvenlik" tir. Her devlet, endüstrisini beslemek, tüketim ve gereksinme taleplerini karşılamak için ilkel maddeler edinmek, tarımsal ve endüstriyel mallarını pazarlamak ihtiyacındadır. Üçüncüsü "Siyasi Güvenlik", yani yabancı kontrol ve müdahalesi olmaksızın devlet işlerinin istenildiği, milli açıdan uygun görüldüğü şekilde yürütülebilmesi özgürlüğüdür.

Askerî güç, sadece askerî doktrin, kuvvet organizasyonu, lojistik yapı ve silâh sistemlerini kapsamak değil, ayni zamanda, toplam insan gücüne oranla askerî insan gücünü ve milli ekonomide askerî talepleri de içerir. Askerî gücün karakteristik yönlerini:

- Silâhlı Kuvvetlerin büyüklüğü,
- Silâhlı Kuvvetlerin terkibi, (Kaynakların askerî kuvvetlere tahsisi dahil)
- Teçhizat ve malzemenin miktarı ile performansı,
- Lojistik imkânlar,
- Kuvvetlerin etkinlikle kullanılabilme imkânı,
- Devamlı ve aktif harekât yapabilme imkânı,
- Seferber edilebilir kaynaklar ve üretim imkânı,
- Kuvvetlerin kullanılmasında etkin milli irade,
- Liderlik ve doktrin,
- Muhabere ulaştırma ve kontrol,
- Askerî istihbaratın etkinliği,
- Yetenek, beceri, eğitim, fiziki direnç ve moral olarak insan gücünün kalitesi

oluşturur.

Bir milletin askerî gücü, kesinlikle diğer devletlerinkiyle orantılandırılır. Askerî güç, yalnız belirli milletlere ve belirli çatışma ve anlaşmazlık durumlarına göre değerlendirilir. Hedeflerini gerçekleştirmek üzere davranışlarda bulunan milletler, diğer milletlerle çelişki haline düşebilirler. Her millet, politika vasıtalarının uygulanması suretiyle menfaatlerini gözettikçe bu çelişme devam eder.

Harp, bilindiği gibi, asla en tercih edilir vasıta değildir. Askerî güç, müracaat edilecek en son vasıtadır. O da, ilgili memleketin siyasi bütünlüğüne yönelik tehdit ve tehlikenin bertaraf edilmesi maksadıyla kuvvet tehditleri dâhil, diğer bütün vasıta ve imkânlardan yararlanılmış olmasına rağmen istenilen neticenin alınamamış olması durumunda mecburen kullanılmasıdır.[479]

Ordu kavramı, kullanılışı çok eskilere dayanan bir kavramdır. İlk defa, en eski Türk kaynaklarından Orhun Yazıtlarında kullanılmaya başlanılmıştır. Anılan yazıtlarda bazen "örtü" şeklide de kullanıldığı görülen ordu kavramı; o yıllarda "ordu karargâhı", "hakanın oturduğu şehir" anlamlarını karşılamıştır. Kavramın, Dede Korkut hikâyelerinde, çağdaş Orta Asya Türk Lehçelerinde ve Divan-ı Lügat-it Türk'te de bu anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Başlangıçta, askerî içeriğinin yanısıra siyasi bir içeriğe sahip olan ordu kavramı, zaman içinde, sadece askerî bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.[480]

Ordu kavramı, askerî içeriği itibariyle, silâhlı kuvvetlerdeki hiyerarşik örgütlenmenin bir basamağını (Kara Kuvvetleri için Ordu, Kolordu, Tümen, Tugay, Alay, Tabur, Bölük, Takim ve Manga şeklinde sıralanan hiyerarşik yapının en üst basamağını) ifade etmesine rağmen; 1961 yılına kadar Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanlığı'ndan oluşan bütünü ifade etmede de kullanılmıştır. Nitekim 10 Haziran 1935 tarih ve 2771 sayılı Kanun da, Ordu Dâhili Hizmet Kanunu adını taşımaktadır.[481]

TSK kavramı ise yeni bir kavramdır. Sözü edilen 2771 sayılı Kanunun 04 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu ile yürürlükten kaldırılmasından sonra, bir bütün olarak silâhlı kuvvetleri ifade etmede, ordu kavramı yerine TSK kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Anılan Kanun değişikliğinden sonra, ordu kavramı, sadece Kara Kuvvetleri içindeki hiyerarşik örgütlenmenin belirli bir basamağını ifade eder olmuştur. Bununla beraber, kullanılışı çok eskilere dayanan bir kavram olması, bir takım olayları ve gelişmeleri çağrıştırması nedenleri ile ordu kavramı, toplumda yerleşmiş ve benimsenmiş bir kavramdır. Bu özelliği nedeniyle, resmen kaldırılmış olmasına rağmen; toplum, silâhlı kuvvetleri bir bütün olarak ifade etmede hala bu kavramı kullanmaktadır.

---

[479] Cevdet TANYELİ, **Milli Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler**, İstanbul, 1990, s. 107–125.
[480] Said Arif TERZİOĞLU, **Türk Ordusu**, Ankara, 1966, s.9–10.
[481] Osman Metin ÖZTÜRK, **Ordu ve Politika**, 2.Baskı, Fark Yayınları, Ankara, 2006., s.14-15.

2. GÜVENLİK İHTİYACININ DOĞUŞU VE ASKERLİK KURUMU

Ülkeler ve toplumlar için dışarıdan gelen başlıca tehditler öncelikle savaşlar olmuştur. Savaşın; sosyolojik, biyolojik, etnolojik, psikolojik, antropolojik, ekonomik, coğrafi ve tarihî tanımları vardır. Savaşların hepsi bir anlamda "bir hasımla yapılan mücadeleyi" ifade etmektedir.

Bu kapsamda iki ilkel kabile ya da iki modern millet arasındaki savaşların her ikisi de bu tanımın içine girmektedir.

Tarihte ve günümüzde toplumları etkileyen, ya diğer bir toplumdan ya da tabiattan kaynaklanan bir tehdit daima var olmuştur ve olmaktadır. Bu kapsamda, tehditler karşısında toplumlarda hissedilen güvenlik ihtiyacı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan savunma ihtiyacı da hiç eksik olmamıştır. İnsanlar bir araya gelerek güven ihtiyaçlarını karşılamak, çatışmaları önlemek ya da yönetmek ve tüm bunların yol açabileceği zararlardan korunmak için değişik kurumlar oluşturma yoluna gitmişlerdir. Çatışmayı önleyerek dışarıdan gelecek tehdidi ortadan kaldıracak ve düzeni sağlayacak olan kurumsal yapılar, tarihi insanlık tarihi kadar eski olan "askerî kurumlar" olmuştur. İşte bu noktada, güvenliği sağlama konusunda işlev görecek bir güç olarak karşımıza çıkan "silâhlı kuvvetler" yani "ordular", toplumlar için hayati öneme sahip olmaktadır. Durum böyle olunca asker şahıslardan oluşan orduların sevk ve idaresinden sorumlu olan subaylık mesleğinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Güvenliğin sağlanması işlevini gören "askerlik kurumu", sosyolojik açıdan "belirli hedefleri gerçekleştirmek için organize edilmiş sistemsel bir bütün" olarak tanımlanabilir. Askerlik; bir savaşın yönetimindeki bilim, sanat ve meslektir. Askerlik; değerleri, rolleri, hedefleri ve iş yapma biçimleri ile sosyal bir kurum niteliği taşımakta ve bütün bu faaliyetlerini gerçekleştirmek için de sivil toplum ile ya da diğer uluslar arası askerî kurumlarla iş birliği ve rekabet içinde bulunmaktadır.[482]

3. SAVUNMA HİZMETLERİ

a. Savunma Hizmetlerinin Tanımı ve Nitelikleri

Eski çağlardan beri devletin varlığının bir göstergesi olarak, dış savunma ve güvenlik önemli bir kamu hizmeti olarak görülmüştür. Belirli bir toplum üzerinde

---

[482] Ünsal SIĞRI, "*Ulusal Güvenlik Hizmeti ve Savaşın Sevk ve İdaresi Kapsamında Askerlik Kurumunun ve Subaylık Mesleğinin Analizi: Dünyada ve Türk Toplumunda Askerliğe Bakış*", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yıl: 1, Sayı: 2, Aralık 2005, s.96–97.

egemenlik örgütlenmesinin ön şartı, başka devletlerin aynı toplum üzerinde egemenlik iddiasının bir reddidir. Bu da dışarıdan müdahalelere ve saldırılara karşı savunmayı gerektirmektedir. [483]

Savunma hizmetleri, günümüz modern devlet yapısında da devletin temel ve asli fonksiyonu olarak kabul edilmiştir.[484] Devletin varlığının bir göstergesi olarak da ilk örgütlenen hizmet olmuştur.[485] Savunma hizmeti salt anlamda bir ortak tüketim hizmetidir. Çünkü savunulan alanda yaşayan herkes gönüllü olarak katılsın veya katılmasın, ister istemez bu hizmetten yararlanmak zorundadır. Bir bölgeye sunulan hizmet kaçınılmaz olarak orada yaşayanların tümünün yararına sunulmuş demektir.[486]

Savunma hizmetinin iki yönü vardır. Birinci yönü, ülkeye saldırma düşüncesi olanları bu düşünceden vazgeçirme, ikincisi de saldırı gerçekleşince bunu ortadan kaldırma şeklindedir.[487]

b. Savunma Hizmetlerinin Faydaları

(1) Caydırıcı ve Koruyucu Olması

Savunma hizmeti iki ayrı türden faydayı birlikte sarmal olarak yaratır. Bunlar ülkenin bağımsızlığına ve bütünlüğüne olan, baskı ve tehditlere karşı caydırıcı ve saldırı anında ülkeyi koruyucu olmasıdır.

Caydırma ve koruma faydaları bir bileşik ürün olarak ortaya çıkmalarına karşı birbirlerinden farklı özellikler taşırlar. Kamusal faydanın klasik bir örneğini oluşturan savunmanın caydırıcı faydası, ülke bütününde bölünmez bir hizmet olma özelliği taşır.[488] Bu hizmetten kimse mahrum bırakılamaz, hiçbir kimse birbirine rakip olmadıkları gibi yararlanan kişilerin sayısındaki artış hizmetin yararını azaltmaz.[489] Savunmanın ikinci faydası koruma ve püskürtme, caydırma faydasına kıyasla farklı nitelikler taşır. Örneğin korunma hizmetinin yoğunluğu bölgelere göre farklılaştırılabilir. Savunulmak istenmeyen bölge hizmet dışı bırakılabilir, hizmetten

---

[483] Kenan BULUTOĞLU, **Kamu Ekonomisine Giriş**, 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1997, s.240

[484] Maliye Bakanlığı, **Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924–1993)**, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, Eylül, 1993, s.11

[485] Arif NEMLİ, **Kamu Maliyesine Giriş**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1990, s.9

[486] Emine KOBAN, "*Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:355, Ankara, Ocak 1998, s.40.

[487] BULUTOĞLU, **a.g.e.**, s.242.

[488] Memduh YAŞA, **Kamu Maliyesi Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995, s.20

[489] Nurullah ALTUN, **Savunma Harcamaları ve Türkiye'deki Gelişme Seyri (1973–1998)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Anabilim dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.29.

yararlanmada bölgeler birbirine rakiptir.[490] Bu farklılık siyasal tercihten kaynaklanabilir.

Savunma hizmetlerinin temel unsuru olan silâhlar da özelliklerine göre bir yandan koruma fonksiyonunun yararını taşırken bir yandan da ülkenin bütünlüğü için caydırıcı yarar üretir. Örneğin geleneksel silâhlar daha az caydırıcı hizmet faydası yaratırken, ileri teknolojiye sahip silâhlar daha çok caydırıcı daha az koruyucu işlev görür. Bu noktadaki bir ihtimal de, silâhların caydırıcı ve koruyucu yararları yanında, silâhlanma yarışına sebep olacak bir sonuca da götürebilmesidir. Teknolojik silâhların maliyetinin fazlalığı savunma harcamalarını artırır, düşmana da bunu elde etme isteği ile bizden fazla harcama yaptırır.[491] Tabi bu karşı ülkenin milli gelirine de bağlı olup, aynı zamanda artan harcamalar, bir saldırı ihtimalini fiilen artırabileceği kaygısını doğurur.

(2) Yasa ve Düzen Egemenliğini Sağlaması

Düzen ve yasa egemenliğini sağlama hizmetinde savunma dışa, güvenlik ise içe dönük hizmetler olarak ayrılırlar. Düzen ve yasa egemenliği milli amaçlara ulaşabilmek ve devamını sağlayıp geliştirmek için devletin iç politikasını demokratikleştirme, aykırı olanları tasfiye, uluslar arası itibarı sağlama, devlet yönetim biçiminin etkinliğini sağlama ve koruma gibi konularla ilgilidir.

İç güvenlik hizmetleri, İçişleri Bakanlığı ve buna bağlı Jandarma Genel Komutanlığı (kırsal kesimde), Sahil Güvenlik Komutanlığı (denizlerde) ve Emniyet Genel Müdürlüğü (kentsel kesimde) tarafından sağlanır. İç güvenliğin gücünü aşan düzen bozucu, yasal olmayan eylemler aşırı boyutlara ulaşınca ilgili mülkü amirin isteğiyle geçici olarak askerî birlikler devreye sokulur.[492] Bu faaliyet destek amacıyladır ve iç düzen hizmetlerinin temel yasası değişmez. Eğer tümüyle askerî birliklere devredilirse ancak temel yasa değişebilir ve sıkıyönetim ilan edilir.[493] Bunun yanında büyük doğal afetler, yangın, salgın hastalıklar gibi durumlarda takviye ihtiyacı için ordunun olanaklarına başvurulabilir. Böyle bir durum ülkenin hazır tuttuğu iç güvenlik güçlerinde tasarruf sağlar.[494]

---

[490] BULUTOĞLU, **a.g.e.**, s.270-272.
[491] Joseph E. STİGLİTZ, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, Çeviren: Ö.Faruk BATIREL, 2.Baskı, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yayın no:369, İstanbul, 1988, s.392–394.
[492] BULUTOĞLU, **a.g.e.** , s.279.
[493] **T.C.1982 Anayasası**, 122. Madde
[494] BULUTOĞLU, **a.g.e.**, s.280.

(3) Askerliğin Eğitime ve Ekonomiye Faydaları

Toplumun bazı kesimlerince, savunma hizmetleri üretken olmayan ağır bir yük getiren hizmetler olarak görülür. Gerçekte ise bu yanlış bir kavrayıştır, en somut kanıtlarından biri de askerliğin ülke insanının eğitimine yapmış olduğu katkıdır.

Askerlik eğitimi, bir yandan genel eğitime bir yandan da mesleki eğitime katkıda bulunur. Okuma - yazma öğrenmeye imkânı olmayan erlere okuma - yazma öğretilir, birçoğuna teknik bilgiler kazandırılır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde düşük eğitim düzeyi bir ölçüde askerlik eğitimi sırasında telafi edilebilir.[495] Askerliğin bir yandan mesleki eğitime bir yandan da genel eğitime katkı sağlayıp milli gücün esas unsurlarından biri olan entelektüel kapasiteyi harekete geçirir. İyi yetiştirilmiş insanlar geçmiş tecrübelerden yararlanabilir, geleceğin problemlerini teşhis edip çözüm oluşturabilir, daha iyi teşkilatlar kurulabilir ve birikimlerini daha kolay gelecek nesillere aktarabilir.[496]

Bireylerin silâhlı kuvvetlere katılmak için zorlanması gerçeği, bu bireylere harcanan masrafların bu tür bir faaliyete ödenen "piyasa ücretinden" az olduğu anlamına gelir.[497] Bir nevi devletin vergi toplaması olarak görülebilir. Bireyler ekonomik faaliyetlerde çalıştırılabilir. Yol, köprü, demiryolu ve ağaçlandırma gibi az sermaye, yoğun emek gerektiren işlerde çalıştırılmaları ülke için önemli bir tasarruf sağlayabilir. Bu vasıta ile erler bir hüner, bir etiket kazanabilirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik ile yaygın ve genel eğitim düzeyi çok düşükse zorunlu askerliğin ülkeye getirdiği ek yük fazla olmaz.

Askerliğin ekonomik fayda sağladığı bir yöntemi de, yurt dışında çalışanların askerlik ödevini, döviz bedeli ödemeleri karşılığında kısaltmalarıdır. Yurt dışında çalışanlar kazandıkları dövizlerle ekonomiye ve savunmaya, fiilen askerlikte geçirecekleri süreye kıyasla daha büyük bir katkıda bulunurlar. Toplanan dövizler silâhlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu silâh, malzeme ve yurt savunmasına destek sağlayan yatırımları karşılamak amacıyla kullanılır.[498]

---

[495] Ayşegül MUTLU, **Savunma Harcamaları 1924–1993,** Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın no:6, İstanbul, 1994, s.11

[496] ALTUN, **a.g.e.,** s.32.

[497] STİGLİTZ, **a.g.e.,** s.385

[498] Erol ALPAR, "*Dövizle Askerlik Hizmetinin Uygulama Esasları*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:337, Ankara, 1993, s. 35

Askerlik vazifesi sebebiyle gençlerin kendi yörelerinden çıkarılıp ülkenin başka yöre ve çevrelerinde yaşamaya, oraları tanımaya zorlanması genç nüfusun devingenliğine ve genel kültüre önemli bir katkıda bulunur.

c. Savunma Hizmetlerinin Anayasal Gücü

1982 Anayasasında savunmayla ilgili maddeler bu hizmetlerin dayanak ve güç noktasıdır.[499] Bu maddelere bir göz atacak olursak, bunlar;

Anayasanın hiçbir hükmü, anayasada yer alan temel hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik olarak yorumlanamaz. Madde 15'de "Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletler arası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen kısıtlanabilir, durdurulabilir". Madde 38'de ise "İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silâhlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir" denmektedir.

Vatan hizmetiyle ilgili olarak 72 nci madde de "Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Askerlik yükümlülüğü kanunla düzenlenir" denmektedir.

Savaş hâli ilanı ve silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme yetkisi 92 nci maddede TBMM'ye verilmiştir. TBMM tatil veya ara vermede iken bu yetkiyi zorunlu hallerde Cumhurbaşkanı da kullanabilir. 104 ncü madde de Cumhurbaşkanı görev ve yetkileri arasında, "Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek, Genelkurmay Başkanını atamak, MGK'ya başkanlık etmek, Askeri Yargıtay üyelerini seçmek ve başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek" gibi savunmayla ilgili görevleri yer almaktadır.

Madde 118'de, "Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulamasıyla ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildiren, üyeleri arasında Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı da bulunan Milli Güvenlik Kurulu tanımlanmıştır". MGK'nın görüşü alınarak; 119, 120 ve 121 nci maddelerinde belirtilen olağanüstü hal kararı ve 122 nci madde de belirtilen sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali ilan edilir.

---

[499] Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s.129

4. TÜRKİYE'NİN SAVUNMA POLİTİKASI

20'nci yüzyılın son on yılında, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu düzeni yerini, belirsizliklerin hâkim olduğu bir ortama bırakmıştır. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılması ve "küreselleşme" olarak adlandırılan süreç; dünyanın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dengesinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve dünya güvenlik ortamında meydana gelen değişiklikler, ülkelerin güvenlik siyaset ve stratejilerini gözden geçirmelerine ve yeni tehdit değerlendirmeleri yapmalarına neden olmuştur. Yaşanan köklü değişim süreci henüz tamamlanmamış, 11 Eylül olayları sonrasındaki gelişmeler çerçevesinde yeni bir ivme kazanmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte klasik anlamdaki askerî tehdit, çok büyük ölçüde ortadan kalkmış; ancak, bunun yerini terörizm, mikro milliyetçilik, kitle imha silâhlarının kontrolsüz olarak yayılması, çevre sorunları, radikal dinî akımlar, organize suçlar, yasa dışı göç sorunu ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi çok yönlü riskler ve "asimetrik tehditler" almıştır.

Mevcut konumuyla, yeni tehdit ve risklerin yoğunlaştığı Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu üçgeninin merkezinde, küresel güç ve oluşumların menfaatlerinin kesişim bölgesinde yer alan Türkiye'nin Jeostratejik önemi, bugüne kadar olduğu gibi 21' inci yüzyılda da değişmeyecek ve oluşma süreci devam eden yenidünya düzenindeki yeri daha önemli hale gelecektir.[500] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan dünya düzeninin çökmesi, bölgesel emellerin önündeki engelleri ortadan kaldırarak veya azaltarak daha küçük çaptaki çatışmalara hız katmıştır. Türkiye Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi istikrarlı ve huzurlu bir çerçeveye sahip olma lüksüne sahip değildir. Bu bakımdan sınırlarda yeterli bir askerî kapasite bulundurmak zorundadır. Söz konusu durum muhtemel bir savaşta her ordunun ağırlıkla kendi cephesinden sorumlu olması ve gerektiğinde, yani çok cepheli savaş durumunda görevlerini kendi olanaklarıyla yapacak şekilde hazırlanmasını gündeme getirmektedir.[501]

Türkiye'nin savunma politikası, milli bağımsızlık ve bütünlük ilkelerini korumak ve kollamak, bölge ve dünya barışına katkıda bulunmak üzere, küresel ve

---

[500] Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap 2000**, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.35

[501] Mehmet Tanju AKAD, **Stratejik, Taktik; Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, İkinci Cilt, KASTAŞ Tarihsel Araştırmalar Dizisi, KASTAŞ Yayınları, İstanbul, Ağustos 1992, s.629.

bölgesel savaş tehlikesini azaltacak ve böylece denge ve güveni artıracak silâhsızlanma ve silâhların kontrolü tedbirini gözetmek ve uygulamak prensiplerine uygun olarak, komşularının hak ve özgürlüğüne saygı gösteren gerçekçi bir politik yaklaşımla bütün risk yaratan durumlardan kaçınarak uluslar arası anlaşmalarla belirlenen haklarını korumaktır.[502]

Türkiye'nin Savunma Politikasının Temel Esaslarını;

- Her türlü uluslar arası gerginliğin azaltılmasına, adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasına azami katkıda bulunmak,
- Bağımsızlığı, bütünlüğü ve Cumhuriyeti korumak ve kollamak,
- Krizleri ve çatışmayı önleyici tüm tedbirleri almak,
- Kolektif savunma sistemlerinde aktif olarak yer almak ve kendisine tevdi edilecek sorumlulukları yerine getirmek teşkil etmektedir.

Savunma politikamız, Atatürk'ün " Yurtta Sulh Cihanda Sulh " prensibi doğrultusunda, temel esasları aynı kalmakla birlikte, değişen uluslar arası ortam ve çağın gereksinimlerine göre sürekli olarak yeniden düzenlenmektedir. Türkiye Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'sı daha düşük olmasına rağmen NATO üyesi ülkeler içinde ABD'den sonra en büyük orduyu idame ettirmektedir.[503] Ulusal güvenlik ve anayasal düzenin korunması ve ülkenin bekası için ulusal refahından önemli ölçüde vazgeçme pahasına, savunmaya büyük ölçüde kaynak tahsis etmektedir.

5. TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HİZMETLERİ İÇİN TEŞKİLAT YAPISI

Türk Silahlı Kuvvetleri, yurt içi ve yurt dışında, çeşitli kışla ve ordugâhlarda konuşlanmış olup, kendisine tahsis edilmiş olan her türlü bina, tesis, silâh, araç, gereç ve personel ile verilen görevleri en iyi yapabilecek şekilde donatılmış ve bu husus Teşkilat Malzeme ve Kadrolarında (TMK) belirtilmiştir.

TSK'nin devlet yapısı içerisindeki yeri, temsili ve kullanımı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası tarafından düzenlenmiştir. Anayasamıza göre Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

---

[502] Armağan KULOĞLU, "*Türkiye'nin Savunma Sanayi Politikası ve Hedefleri*", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Mönch Yayıncılık, Sayı:59, Ankara, 1997, s.20–22.
[503] Maliye Bakanlığı, **a.g.e.**, s.6

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetler Komutanı olarak, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır ve görevlerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.[504]

Bakanlar Kurulu, Millî Güvenliğin sağlanmasından ve Silâhlı Kuvvetlerin ülke savunması için hazırlanmasından TBMM'ye karşı sorumludur. Ancak, savaş hâli ilanı yetkisi ile TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı Silâhlı Kuvvetlerin Türkiye'ye gelmesine izin verilmesi yetkisi TBMM'ye aittir.

Silahlı Kuvvetler, hizmetlerinin tam bir bütünlük ve beraberlik içinde yürütülmesi amacı ile Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ile sıkı bir işbirliği içinde çalışır.

a. Millî Savunma Bakanlığı

Millî Savunma Bakanlığı (MSB) görev ve teşkilatına ilişkin hükümler 31 Temmuz 1970 tarih ve 1325 sayılı kanunda gösterilmiştir. Buna göre, Millî Savunma Bakanlığı; Millî savunma görevlerinin siyasî, hukukî, sosyal, malî ve bütçe hizmetlerini; Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan Silâhlı Kuvvetlerin savunma politikası ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit edilen ilke, öncelik ve ana programlar çerçevesinde;

- Barışta ve savaşta askere alma,
- Silâh, araç, gereç ve lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki,
- Harp sanayi,
- Sağlık,
- İnşaat, emlak, iskan ve enfrastrüktür (NATO Güvenlik Yatırım Programı),
- Malî ve mal hesap teftişi hizmetlerini yürütmekten sorumludur.[505]

Millî Savunma Bakanlığının bu görevleri, iki müsteşar ve Bakanlığa bağlı diğer kuruluşlar ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları vasıtasıyla yerine getirilmektedir.

b. Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanlığı Teşkilatı; kendisine doğrudan bağlı Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları, Harp Akademileri Komutanlığı ve Genelkurmay II'nci

---

[504] Kültür Bakanlığı, **2000' li Yıllara Girerken Türk Ordusu**, 1999, s.24.
[505] **Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun**, Kanun no: 1325

Başkanına bağlı Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı ve Bağlı Birlikleri ile eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleri ile diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlı olan, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığından oluşmaktadır.

1324 sayılı "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun" kapsamında; Genelkurmay Başkanı, barışta ve savaşta Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır.

Genelkurmay Başkanı, Başbakana karşı sorumlu olup,

- Silâhlı Kuvvetlerin genel sevk ve idaresi ile
- Askerî harekâtın etkin bir şekilde icra edilmesi ve
- TSK'nin harbe hazırlık seviyesinden sorumludur.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit eder. Bunlardan; istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve tedarik dışındaki lojistik hizmetlerin Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ve Genelkurmay Başkanlığına Bağlı Kuruluşlar ile uygulanmasını sağlar.

Lojistik ve tedarik hizmetleri için, tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programları, bu hizmetleri yürütecek olan Millî Savunma Bakanlığına bildirir.

Personel hizmetlerini, özel kanunlara göre yürütür.

Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları; emir-komuta zinciri içerisinde doğrudan Genelkurmay Başkanı'na bağlıdır.[506]

İç Güvenlik Kuvvetlerinin bir parçası durumundaki Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ise barış zamanında İçişleri Bakanlığına bağlı olarak görev yapmakta, sefer durumunda bir kısım unsurları, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesine dâhil olmakta, kalan unsurları ile İçişleri Bakanlığına bağlı olarak barış görevlerine devam etmektedir.

6. SAVUNMA HARCAMALARI

a. Savunma Harcamaları ve Nedenleri

Dar anlamıyla savunma harcamaları; savunma hizmetine tahsis edilmiş askerî ve sivil personel ile ilgili harcamalardan, bu sektör ile ilgili araç ve gereçlerin (silâh, donanım vs.) üretimi ve satın alınması, bunların bakım ve onarım giderlerinden, bina

---

[506] **Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun**, Kanun no: 1324

vb. inşa faaliyetlerinden, araştırma-geliştirme harcamalarından oluşmaktadır. En genel anlamıyla ise savunma harcamaları; bir ülkenin, iç ve dış güvenliğini sağlamak maksadıyla, ülke bütünlüğüne yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonu olarak milli gelirinden savunmasına ayırdığı paydır.[507]

Savunma hizmetlerinin gerçekleştirilmesi devletin bu alana yapmış olduğu harcamalarla mümkün olmaktadır. Savunma harcamaları ekonominin iç ve dış kaynakları ile bir bütün içinde değerlendirilir ve kamu kesimi tarafından planlanır. Bu planlama esas itibarıyla devlet bütçesi kaynaklarıyla finanse edilir. Savunma harcamaları ülkelerin refahı pahasına milli gelirlerinden, tehdidin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları bir pay olup, egemenlik ve beka harcamalarıdır. Ülkeler bu harcamalarını topluluk olarak örgütlendikleri ilk yıllardan bu yana yapmışlardır.[508]

Böyle bir harcamanın yapılış nedeni, harbin bilinen korkunç sonuçlarındandır. Hiç şüphesiz ki milletler sulh ve emniyeti harbin ıstırap ve tehlikelerine daima tercih etmişlerdir. Ülkelerin gelişmesiyle beraber harp malzemelerini ve sistemlerini de hızla revize ettiklerinden, gelişmeyle bu harcamalarında artması zorunlu gözükmektedir. Ekonomik olarak güçlenen ülkelerin bu tür harcamalarından gelecekte vazgeçme ihtimali çok düşüktür. Bununla beraber 1998' e kadar diğer kamu harcamalarının içinde yüzde oranı olarak azalan eğilimde olmuştur.[509] Ancak savunma harcamalarındaki azalma eğilimi 1998'den sonra ortadan kalkmış ve harcamalar tekrar artmaya başlamıştır. 1998'den itibaren savunma harcamalarındaki artış öncelikle Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve Doğu Asya'da yaşanan ekonomik, politik ve teknolojik değişiminin bir sonucudur. 2001 yılına değin söz konusu artış, reel olarak yaklaşık %7 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2002–2004 savunma harcamaları artışı ise, ortalama %6 seviyesindedir. Bu dönemde yaşanan savunma harcamaları artışının en büyük nedeni, küresel ortalamaları en çok etkileyen ülke olan ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında başlattığı Afganistan ve Irak operasyonlarıdır.[510]

---

[507] Kamil TÜĞEN, "*Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri*", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:.26, Sayı: 12, 1989, s. 48.

[508] Tuncay ÖZKAN, "*Türkiye'de ve Dünyada Savunma Harcamaları*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 330, Ankara, Ekim 1991, s.5.

[509] Suat OKTAR, **Dünya Silah Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Silahlanma Yarışı**, Banka ve Ekonomik Yorumlar Yayınları, No:29, Sayı: 45, İstanbul, Mayıs 1992, s.378.

[510] Mustafa TANER, **Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2006, s.3.

Stockholm Uluslar Arası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI)'nün 2006 yılı raporuna göre; 2005 yılında dünya savunma harcamaları, 2003 yılı sabit fiyatlarıyla 1 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Cari fiyatlarla ise dünya savunma harcamalarının, 1 trilyon 118 milyar ABD doları olduğu ifade edilmiştir. Bu tutar, dünyadaki toplam GSMH'nın %2,5'ine denk gelmektedir. 2005 yılında dünya savunma harcamaları, 2004 yılına göre %3,4'lük bir artış göstermiştir. Ayrıca; 1996–2005 dönemine bakıldığında da, savunma harcamalarının % 34'lük bir artış gösterdiği görülmektedir(Tablo–1).

(Milyar ABD Doları)

Yıllar	Afrika	Amerika	Asya ve Okyanus	Avrupa	Orta Doğu	Dünya	Değişim (%)
1988	10.3	489	92.8	414	38.7	1.044	
1989	11.0	484	97.0	402	37.5	1.032	*-1.1*
1990	10.7	460	100	381	51.2	1.003	*-2.8*
1991	9.6	404	102		57.1		
1992	9.0	427	107	273	46.8	863	
1993	8.9	408	110	263	43.0	833	*-3.5*
1994	9.2	387	111	257	42.1	806	*-3.2*
1995	8.8	368	112	239	40.0	768	*-4.7*
1996	8.6	347	116	236	39.0	747	*-2.7*
1997	8.7	347	118	239	43.4	756	*+1.2*
1998	9.4	340	119	234	46.5	748	*-1.1*
1999	10.5	341	122	238	45.8	757	*+1.2*
2000	11.1	353	126	243	51.5	784	*+3.6*
2001	11.1	358	132	243	55.0	800	*+2*
2002	12.1	399	138	249	52.6	851	*+6.4*
2003	11.9	447	144	256	55.0	914	*+7.4*
2004	12.6	485	152	260	58.9	969	*+6*
2005	12.7	513	157	256	63.0	1.001	*+3.4*
1988-2005 Değişim (%)	*+23*	*+5*	*+69*	*-38*	*+63*	*-4*	

Kaynak: http://www.sipri.org

Tablo–1. 1988–2005 Dönemi Dünya Savunma Harcamaları (2003 sabit fiyatlarıyla)

Tablo-1'den anlaşılacağı üzere; dünya savunma harcamaları trendini, Amerika ve Avrupa kıtalarının savunma harcamaları belirlemektedir. Tabloya bakıldığında; Amerika ve Avrupa bölge savunma harcamaları toplamının, dünya savunma harcamalarının çok büyük bir kısmını karşıladığı görülmektedir.

Bölgesel olarak Amerika ve Avrupa'nın dünya savunma harcamaları düzeyini belirlemede ne denli etkin olduğunu belirttikten sonra, aşağıdaki tabloda da (Tablo–2); 2005 yılında dünyada en fazla savunma harcaması yapan ülkelerin sıralanışları görülmektedir.

(Milyar ABD Doları)

Ülke	Savunma Harcaması
1.ABD	478.2
2. İngiltere	48.3
3. Fransa	46.2
4. Japonya	42.1
5. Çin	41.0
6. Almanya	33.2
7. İtalya	27.2
8. Suudi Arabistan	25.2
9. Rusya	21.0
10.Hindistan	20.4
11.Gün ey Kore	16.4
12.Kanada	10.6
13.Avustralya	10.5
14.İspanya	9.9
15.İsrail	9.6

Kaynak: http://www.sipri.org

Tablo–2. 2005 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülke (2003 sabit fiyatlarıyla)

Görüldüğü üzere; savunmaya yaptığı harcamaları 478,2 milyar $ ile en fazla savunma harcaması yapan ülkeler sıralamasında ilk sırada yer alan ABD ve tablodaki diğer ülkelerin savunma harcamaları toplamı, 1 trilyon ABD dolarına ulaşan 2005 yılı dünya savunma harcamalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Savunma harcamalarının, kaynakların üretken alanlarda kullanılmasını engellediği, bir başka ifadeyle özel tüketim ve yatırımların azalmasına neden olduğu,

dolayısıyla milli gelir seviyesini olumsuz yönde etkilediği söylenmektedir. Ayrıca bu harcamaların çok fazla, gereksiz ve verimsiz şekilde yapıldığı, barış zamanı bu harcamaların ekonomik israf olarak dahi nitelendirildiği bilinmektedir. Birleşmiş Milletlerin 1973 ekonomik kalkınma raporuna göre, savunma harcamaları gelişmekte olan ülke ekonomileri için büyümeye önemli bir engel olarak gösterilmektedir.[511]

Gerçekte ise savunma harcamaları devletin varlığının devamı için zorunlu harcamalardır, vazgeçilmesi mümkün değildir. Çünkü askerî harcamaların ortaya çıkışı politik ve stratejik nedenlere dayanmaktadır. Ekonomik tartışmalarda bunlardan vazgeçilmesi bir yana, azaltılması dahi imkânsız görülmektedir.[512]

Savunma harcamaları barış zamanı düzenli bir gelişme göstermelerine karşın, savaş ve savunma söz konusu olduğu zaman mevcut kaynakların miktarı ve niteliği büyük önem kazanır ve bu harcamaları sınırlamak mümkün olmaz, tüm kamu harcamalarının % 80'ine ulaştığı, savaş sona erdikten sonra uzun bir süre eski düzeyine dönemediği görülmüştür.[513]

Türkiye 1990'lı yıllarda, askerî harcamalarına önemli derecede kaynak ayırmış, askerî kapasitesini en azından caydırıcı düzeyde tutmaya çalışmıştır. Dünyanın en çok güvenlik tüketen coğrafyasında (Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'nun kesiştiği bir coğrafyada) yer alması nedeniyle, Türkiye'nin, askerî harcamalarını belli bir düzeyde tutması bir zorunluluktur. Zira Türkiye, dış politikasında askerî güç unsurunu kullanmadan çözemeyeceği sorunlara sahiptir.[514]

Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde, bazı Batı Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarında kısıntıya gitmelerini mümkün kılan siyasi değişimlerin, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlardaki belirsizlikleri artırması ve bu dönemde dış yardımların azalması Türkiye'nin benzer bir tutum içine girmesini engellemiş, savunma harcamalarındaki artış eğilimi bu dönemde de devam etmiştir.

---

[511] Kutluk Kağan SÜMER, "*Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 391, Ocak 2007, s. 47–48.

[512] Halil NADAROĞLU, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 7. Baskı, Beta Basım Yayım, Ankara, 1989, s.167.

[513] KOBAN, **a.g.e.**, s.43

[514] Gökhan KOÇER, "*1990'lı Yıllarda Askerî Yapı ve Türk Dış Politikası*", ODTÜ Gelişme Dergisi, Vol.: 29, No:1-2, 2002, s. 151.

Savunma alanında Türkiye, NATO üyesi ülkeler arasında en yüksek harcama yapan ülkelerden biri olmuştur. 1998'de NATO üyesi ülkeler arasında savunma harcamalarının GSMH'dan aldığı pay, ortalama %2,1 iken; Türkiye'de bu oran, %3,3'e ulaşmıştır.[515]

1999'da savunma harcamalarının GSMH'ya oranı, %3,6 iken; 2000 ve 2001 yıllarında sırasıyla %3,5 ve %3,6 olarak gerçekleşmiş ve 2002 yılında ise bir miktar azalarak %3,4 seviyesinde olmuştur. 2003 yılında da düşüş devam etmiş ve %3 olarak gerçekleşmiştir.[516]

1975 ve 1976 yıllarında Türkiye'nin savunma harcamaları, önceki yıllara göre oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bu artışta, 1974 yılındaki Kıbrıs Harekâtında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silâh ambargosunun ve bunun sonrasında ülke için milli bir savunma sanayinin çok gerekli olduğu kanaatinin yaygınlaşmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye, 1988–2005 yılları arasında GSMH'sının ortalama %3,8'lik bir oranını savunma harcamalarına ayırmıştır (Tablo–3).

---

[515] Selami SEZGİN ve Jülide YILDIRIM, "*The Demand For Turkish Defence Expenditure*", **Defence and Peace Economics**, Vol.:13, No:2, 2002, s.122.

[516] Hakan M.ÖZBARAN, "*Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi*", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 53, 2004, s. 129.

Yıllar	Savunma Harcamaları (cari fiyat, milyon TL)	Savunma Harçamalarının Milli Gelir İçindeki Oranı (%)
1970	6.237	3,0
1971	8.487	3,2
1972	9.961	3,1
1973	12.192	3,0
1974	15.831	2,9
1975	30.200	4,3
1976	40.691	4,6
1977	49.790	4,4
1978	66.239	4,0
1979	94.034	3,2
1980	185.656	3,5
1981	313.067	3,9
1982	447.790	4,2
1983	556.738	3,9
1984	803.044	3,6
1985	1.234.547	3,4
1986	1.867.990	3,6
1987	2.476.869	3,3
1988	3.788.920	2,9
1989	7.158.471	3,1
1990	13.865.971	3,4
1991	23.656.518	3,7
1992	42.319.927	3,8
1993	77.716.559	3,8
1994	156.723.653	4,0
1995	302.864.000	3,8
1996	611.521.000	4,0
1997	1.183.327.000	4,0
1998	2.289.430.000	4,2
1999	4.167.636.000	5,3
2000	6.248.274.000	4,9
2001	8.843.915.000	5,0
2002	12.107.716.000	4,4
2003	13.553.387.000	3,8
2004	13.385.686.000	3,1
2005	13.840.000.000	2,8

Kaynak: www.nato.int

Tablo–3. Türkiye'nin Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları için ana kaynak Milli Bütçe olmakla birlikte, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Devlet Firma Kredileri ve Yabancı Askerî Yardımlar gibi

ilave kaynaklar da kullanılmaktadır. Türkiye'de savunma harcamalarının ve aynı zamanda mali planın kaynakları şöyle sıralanabilir;

- Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden tahsisli kaynaklar,
- Savunma Sanayi Destekleme Fonu kaynakları,
- Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kaynakları,
- Jandarma Genel Komutanlığı bütçesi,
- Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçesi,
- Geri ödemeleri Hazine Müsteşarlığı bütçesinden garanti edilen yabancı devlet veya firma kredileri,
- Dış askerî yardımlar,
- Milli Savunma Bakanlığı'nın özel kanunlara dayanan gelirleri.

Bu sıraladığımız kaynaklar içinde, savunma harcamalarının en büyük kısmını Milli Savunma Bakanlığı bütçesi karşılamaktadır. 1985 yılında kurulan Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) da söz konusu harcamaların karşılanmasında önemli rol üstlenmiştir.

Son yıllarda Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler kaçınılmaz bir şekilde savunma harcamalarını da etkilemiş, savunma bütçesinin, genel bütçeye oranı yıllar geçtikçe düşmüştür(Tablo–4).

Yıllar	Savunma Harcamaları / Konsolide Bütçe Harcamaları
1930	30,2
1950	27,0
1970	18,2
1990	17,9
1994	15,0
1998	10,4
1999	10,1
2000	9,5
2001	7,9
2002	8,1
2003	7,7
2004	6,7
2005	7,1

Kaynak: ÖZBARAN, **a.g.m.**, s.128;

Tablo–4. Savunma Harcamalarının Konsolide Bütçe Harcamalarına Oranı (%)

Askerî Gücün modernizasyonunda ana prensip, ihtiyaç duyulan silâh, sistem ve cihazların mümkün olduğunca iç piyasadan temin edilmesidir. Bu amaçla, azami yerli katılım ile ortak üretim ve şirketler birliği yolu ile üretim metotlarına büyük önem verilmektedir. Modernizasyonda önem verilen diğer bir nokta ise, ihtiyaç duyulan kritik teknolojilerin milli olarak geliştirilmesidir. Bu maksatla, modernizasyona ayrılan bütçenin yaklaşık % 1,5'luk kısmı araştırma ve geliştirmeye ayrılmakta, ortak üretim projelerinde teknoloji transferine özel önem verilmektedir.[517]

b. Savunma Harcamaları Miktarının Belirlenmesi

Ülke savunması sorumluluğunu üstlenen askerî güç, kaynakların temini ve kullanılması konusu özellikle son zamanlarda büyük önem kazanmıştır. Modern bir orduya sahip olabilmenin önemli koşullarından biri, parasal kaynakların zamanında temin edilmesi etkin bir şekilde kullanılmasıdır.

İhtiyaçların sonsuz, kaynakların sınırlı oluşu nedeniyle, hizmetlerin etkin bir biçimde yürütülebilmesi, bu iki olgu arasında kurulması gereken en uygun dengeye bağlıdır. Askerî amaçlı üretimin, daha somut bir deyimle, savunma bütçesinin belirlenmesi birbirini tamamlayan, iki değişik yaklaşıma dayalıdır. Bu yaklaşımlardan birincisi dış politika yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda önce ulusun dünya görüşü (daha teknik bir deyimle ulusal değerleri) ve dış politikası belirlenir. Sonra da bu dış politikanın gerçekleşmesi için gerekli strateji ve bu stratejiye uygun askerî güç planlanır. Bu askerî gücün gerektireceği maliyet savunma bütçesinin ne olacağını belirler. İkinci yaklaşıma iç politika yaklaşımı adı verilir. Bu yaklaşımda ulusal gelişme hedefleri ve bu hedeflere ayrılması mümkün kaynaklar belirlenir. Bu kaynak dağılımında savunma bütçesinin azami sınırı ortaya çıkınca, bu sınır içinde gerçekleştirilmesi mümkün askerî güç alternatifleri belirlenir ve daha sonra da bu alternatiflerden ulusal savunma hedeflerine en uygun düşeni seçilir. Bir ulusun, dünya politikasındaki gelişmeleri ve bu gelişmelerin kendi güvenliğini nasıl etkileyeceğini dikkate almadan, savunma bütçesini belirlemesi imkânsızdır.[518]

Bir ülkedeki savunma harcamalarının miktarı çeşitli faktörlere bağlıdır. Bunlar ülkenin jeopolitik ve jeostratejik yapısı, devletlerarası bağlantıları, dış politika tercihleri, moral gücü, nüfus potansiyeli, askerî eğitim düzeyi, ekonomik ve teknolojik yapısı, iç ve dış tehditlerin boyutu, bütçe imkânları vb.dir. Ancak bu unsurlar bir yöntem içinde

---

[517] TURGUT, **a.g.m.**, s. 146-147.
[518] SÜMER, **a.g.m.**, s. 49.

değerlendirilip miktarın belirlenmesi için bir plan yapılır. Böyle bir plan sıra ile şu faaliyetleri kapsar,

- Ülke güvenlik menfaatleri ve taahhütleri,
- Tehdit kabulleri ve tehdidin değerlendirilmesi,
- Savunma politika ve stratejisinin belirlenmesi,
- Politik ve stratejik değerlendirmelere göre ihtiyaç duyulan silâh sistemlerinin alınması ve askerî kuvvet yapısının geliştirilmesi.[519]

Türkiye'nin savunma politikasını etkilemede, komşu ülkelerin yaptıkları savunma harcamaları da belirleyici olmaktadır. Örneğin; Chletsos ve Kollias, 1995 yılında Türkiye'nin savunma harcamalarını belirleyen etkenlerin neler olduğunu analiz etmek amacıyla oluşturdukları modelde açıklayıcı değişken olarak; Türkiye'nin milli geliri, müttefik olarak NATO'nun savunma yükü ve rakip olarak da Yunanistan'ın savunma harcamalarını kullanmışlardır. Ayrıca, denklemlerine Kıbrıs konusundaki uyuşmazlığı da kukla değişken olarak eklemişlerdir. Çalışmalarının neticesinde, Yunanistan'ın savunma harcamalarının, uzun dönemde Türkiye'nin savunma harcamalarını pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. [520] Türkiye'nin askerî çevresinde yer alan ülkelerin, askerî harcamaları Tablo-5'dedir.

---

[519] ÖZKAN, **a.g.m.**, s.5
[520] SEZGİN ve YILDIRIM, **a.g.m.**, s.123.

(Milyar ABD Doları)

Yıllar	Rusya	Bulgaristan	Yunanistan	Suriye	İran	İsrail	Suudi Arabistan	Ermenistan
1988	161.100		5.751	3.268	1.441	7.671	15.114	
1989	149.400	1.565	5.393	3.344	1.360	7.258	14.282	
1990	126.400	1.665	5.452	3.099	1.574	7.677	17.948	
1991	124.000	911	5.171	5.012	1.642	9.991	17.116	
1992	29.600	687	5.374	4.644	1.566	7.801	16.087	62.1
1993	26.100	519	5.245	3.676	1.967	7.985	17.049	34.6
1994	25.200	711	5.335	3.967	2.669	7.957	14.716	
1995	16.000	526	5.450	3.992	1.976	7.809	12.972	58.7
1996	14.100	359	5.776	3.710	2.234	8.202	12.951	50.6
1997	15.700	335	6.155	3.829	2.502	8.320	17.588	64.4
1998	10.000	388	6.707	4.150	2.641	8.620	20.314	63.5
1999	10.400	440	7.022	4.209	3.676	8.935	18.083	68.4
2000	14.100	453	7.410	4826	5.626	9.330	19.930	69.3
2001	15.700	502	7.245	5800	6.225	9.489	21.227	67.3
2002	17.400	506	7.111	5857	5.026	10.484	18.635	66.5
2003	18.500	516	7.120	6628	5.894	9.816	18.772	76.6
2004	19.300	505	7.712	6.626	6.772	10.098	20.824	80.2
2005	21.000	522	8.600		7.035	9.579	25.206	98.5

Kaynak: http://www.sipri.org

Tablo–5. Türkiye'nin Askerî Çevresinde Yer Alan Ülkelerin Askerî Harcamaları (2003 yılı fiyatlarıyla)

Savunma harcamalarının miktarının belirlenmesinde iki önemli bütçe tercihi vardır. Bunlar;

- Ekonomideki kaynakların özel ve kamusal kullanım oranları
- Devlet harcamalarının, askerî harcamalar ve diğer kamu harcamaları arasındaki bölüşümüdür.

Savunma Bakanlığı bütçe faaliyetlerinin, Anayasadan sonra en üst seviyedeki referansı Türkiye Cumhuriyeti Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'dir. Millî Güvenlik Siyaset Belgesi;

- "Dünyadaki yeni güvenlik algılamaları nasıldır?",
- "Dünyadaki güvenlik ortamı nasıl şekillenecektir?",

- "Yeni güvenlik ortamında Türkiye'nin yeri nedir ve millî menfaatlerimiz nasıl şekillenecektir?",
- "Millî menfaatlerimizi elde etmek için belirleyeceğimiz millî hedefler nelerdir?",
- "Bu hedeflere hangi esaslar ile ulaşacağız?",
- "Millî menfaatlerimizi destekleyecek Askerî gücün niteliği nasıl olacaktır?"

Sorularına cevap verecek şekilde hazırlanmaktadır.

Plan-Program-Bütçe Ölçüsünde;

Plan; hedefi, program; bu hedefe ulaşmayı sağlayacak seçilmiş alternatifleri, bütçe; söz konusu alternatiflerin mali kaynaklarının sağlanmasını ifade eder.

Ana Plan ve programların yapılması ile ilke ve önceliklerin tespiti görevi, 1324 sayılı Yasa ile Genelkurmay Başkanlığına verilmiştir.

Millî menfaatleri gerçekleştirmek amacıyla, seçilen "Millî Hedefler" in iki temel unsurundan biri "Beka", diğeri "Refah"tır.

Millî hedeflere ulaşabilmek için, millî politikanın saptanması ve izlenmesi gerekir. Millî politikanın, bekayı sağlayacak temel bölümü "Millî Güvenlik Politikası", refahı sağlayacak temel bölümü ise "Millî Kalkınma Politikası"dır.

Askerî güç için tedarik edilecek ana malzeme, teçhizat ve silâh sistemlerinin mevcut sistemler ile uyumuna, etkinliğini tamamlayıcı ve kuvvetlendirici olmasına dikkat edilir.

Bir sistemin tedarikine karar verilmesi halinde, Paket Proje kapsamında, sistemin kuvvet yapısındaki yeri, personel, altyapı, işletme, idame ve sefer stokları da beraber düşünülür.

Gerçekte mevcut konumuyla, yeni tehdit ve risklerin yoğunlaştığı Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde, küresel güç ve oluşumların menfaatlerinin kesişim bölgesinde yer alan Türkiye'nin, Jeostratejik mevkiinden kaynaklanan durumunun, bugüne kadar olduğu gibi 21'inci yüzyılda da değişmeyeceği ve Türkiye'nin öneminin ve yenidünya düzenindeki yerinin daha da pekişeceği değerlendirildiğinde, Genel Bütçeden Millî Savunmaya ayrılan payın çok da fazla olmadığı, hatta son yıllarda giderek azalan bir eğilim izlediği görülmektedir

c. Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler

(1) Türkiye'nin Coğrafi Konumu

Coğrafi konum egemenliğin önemli etkenlerindendir. İklim, hammadde, verimli topraklar ve uluslar arası ticaret yollarına olan yakınlıkla beraber ülkenin stratejik olanaklarına göre temelde bir kara gücü mü, deniz gücü mü kullanacağı, komşu ülkelerin zayıf veya güçlü oluşu, çıkabilecek muhtemel savaş durumunda, çekinilebilecek, ilerlenebilecek, ülke dışından sağlanabilecek yardımlar gibi niteliklerin hepsini kapsar.

Türkiye komşularının hiç biriyle tatminkâr seviyede politik, ekonomik ve kültürel işbirliği içinde bulunmamaktadır. Çok önemli yeraltı zenginliklerine de sahip değildir. Ama bunun yanında eskiden olduğu gibi günümüzde de kıtalar arası ticaret yollarının geçtiği transit bir merkezdir. Dünyanın petrol merkezleri olan Ortadoğu ve Orta Asya'nın batıya en uygun çıkış kapısıdır. Doğu ve batı dünyası arasında tampon bölge konumundadır. Boğazlar sayesinde bölgesindeki kara ve denizlere hâkim durumdadır. Geniş bir yüz ölçümüne sahip olmamız herhangi bir saldırı durumunda büyük bir avantaj olurken, Ege adalarının neredeyse Anadolu yarımadasına bitişik olmaları, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarımızın büyük denizlerle ve uzun sahil şeridiyle çevrili olması, Kafkas ve doğu sınır şeridimizin çok dağlık olması sonucu belirli geçitlerin kullanılabilmesi dezavantajlardır.

Yeni yapılanma sürecine giren dünya düzenindeki yerimizde, istikrarlı politikalar ve mantıklı hareketlerle önümüze çıkabilecek fırsatları, memleket çıkarları için en uygun biçimde değerlendirdiğimiz takdirde, birçok fırsatı kaçırdığımız halde bunları telafi edip, uluslar arası arenada bir ağırlığı olan, barışı ve demokrasiyi temsil eden, çevresine örnek, lider bir ülke konumuna gelebiliriz. Coğrafi ve stratejik konumumuz, tarihten gelen birikim ve tecrübemiz buna çok uygundur.

(2) Ulusal Çıkar ve Güven Ortamı

Bölgesel koşullar ve ulusal sorunlar savunma harcamalarını mevcut duruma göre daha fazla artırmayı zorunlu hale getirmektedir. Ulusal çıkarların korunması ve istikrarlı bir güven ortamı için gelişmiş bir ekonomik yapı ve ileri bir teknoloji düzeyine sahip olunmalıdır. Aksi halde, özellikle kriz dönemlerinde silâh ve yedek parça gibi ihtiyaçların ülke dışından tedarik edilme zorunluluğu, ulusal çıkarların ve güven ortamının yeterince korunmasını sağlayacak olan savunma gücünü oluşturamamakta ve hareket serbestîsini kısıtlamaktadır.

Güven ortamı oluşturabilmek, içinde bulunduğumuz şartlar itibarıyla güçlü olma koşuluna bağlıdır. Üstünlük, düşmanın sahip olduğu ileri teknolojik savunma araç-gereç ve malzemelerine sahip olma ve geliştirmekle mümkündür. Hâlbuki bu imkânlara sahip olan gelişmiş ülkeler genellikle böyle ileri teknolojileri diğer ülkelere aktarmamaktadır. Buna rağmen İsrail devleti, geliştirdiği savunma sanayi ile kendi bölgesinde üstünlük elde etmiştir. Bizde bölgemizdeki ulusal çıkarlarımızı koruyacak ve savunmamızı en üst düzeye çıkaracak olan caydırıcı bir güç elde edebilmemiz için kendi savunma sistem ve teknolojimizi geliştirmek zorundayız. Üstelik bunu daha barış zamanı oluşturmalıyız. Zira savaş anında yüksek oranlı kayıplar meydana gelmektedir, yerlerine yenilerinin konulması için yeterli kapasiteye ihtiyaç duyulur. Dış kaynaklara ise zor bir anda güvenip güvenemeyeceğimizi kestirmemiz zordur.

Ulusal çıkar ve güvenlik düzeyi, azami güvenliğin ideali olarak "denge ve istikrar", üstünlük, caydırıcılık, taviz ve yardıma bağlılık olarak sıralandığında en alt güvenlik düzeyindeki gruba giren ülkelerin, güvenliklerinin ve milli varlıklarının idamesini diğer ülkelerin üstünlüklerini kabul ederek ve gerektiğinde onlara taviz vererek yürütebilecekleri görülür.[521] Bir ülkenin güvenliğini bir üst dereceye çıkarabilmek ise, ülkenin savunma imkân ve kabiliyeti ile savunma harcamalarını artırmayı gerektirmektedir.

7. TÜRKİYE'DE ASKERİ GÜCÜN KURUMSAL KABİLİYET VE KAPASİTESİ İLE SUNDUĞU HİZMETLER

a. Askerî Gücün Kurumsal Kabiliyet ve Kapasitesi

Türkiye, dünyada ve bulunduğu bölgede güçlü, dünya ile her alanda bütünleşen, ağırlığı ve etkinliği ile bölgesinde barış ve istikrarın güvencesi olan, dostluğu ve işbirliği aranan bir ülkedir. Türkiye, siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî açılardan günümüzün de, geleceğin de en önemli ülkeleri arasındadır.

Türkiye; BM ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik girişimlerine, Avrupa Güvenlik Mimarîsi üzerinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Türkiye, bulunduğu bölgede güvenliğe net katkı yapan bir ülkedir. Bu çerçevede; gerek NATO, gerekse Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi, önde gelen uluslar arası örgütler tarafından icra edilen barışı destekleme harekâtlarına etkin şekilde katılmıştır.

---

[521] ALTUN, **a.g.e.**, s.77.

Türkiye, demokratik, laik yapısı, hukukun üstünlüğünü esas alan yönetim biçimi, güçlü devlet geleneği, pazar ekonomisi, sosyal ve kültürel yapısı ile Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeninin ortasında bir istikrar adasıdır ve böyle kalmaya da devam edecektir. Siyasi ve askerî yönlerden güçlü ve kendi içinde de istikrarlı olan ülkemizden beklenen şekilde, bölgesinde barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesinde oynadığı etkin rolü devam ettirecektir.

Jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarıyla çok yönlü tehditlere açık olan Türkiye'nin, Millî Güvenlik Siyaseti'ni destekleme imkân ve kabiliyetine sahip bir askerî güce ulaşması; sahip olacağı askerî gücü, çağın gereklerine uygun olarak idame etmesi ve geliştirmesi, Türkiye'nin Savunma Siyaseti ve Stratejisinin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin askerî gücü, ülkede huzur ve güvenliği yıllardır tehdit eden terörle mücadelede edinmiş olduğu tecrübelerini, imkân ve kabiliyetlerini uluslar arası, bölgesel ve ikili platformlarda oluşturulan ortak güvenlik sistemlerinde aktif olarak yer alarak paylaşmakta, barış ve güvenliğe katkıda bulunmakta ve insanî yardımlarına aralıksız devam etmektedir. Terör, bir dış politika aracı olarak kullanılmamalıdır. Terörün, onu destekleyen ve besleyenleri de bir gün vuracağı unutulmamalıdır. Bir insanlık suçu olan terörün önlenmesi ve terörle mücadelenin başarısı için uluslar arası dayanışma ve işbirliği hayati öneme sahiptir. Terörle mücadelede bütün ülkelerin birbirine destek vermesi sağlanmalıdır.

Türkiye; nüfusuna, topraklarına ve kuvvetlerine yönelebilecek olası bir tehdide karşı, her türlü önleyici tedbiri almış durumdadır.

Dünyadaki bu tür gelişmeler, stratejik ve taktik alandaki yeni düşünceler, askerî gücün, çevik, hareket kabiliyeti ve ateş gücü yüksek birliklere sahip olmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin askerî gücü, yardım talebinde bulunulduğu takdirde, yurt içinde ve yurt dışında meydana gelen doğal afetlerde, arama ve kurtarma faaliyetlerinde bulunmakta, kayıpların ve hasarın tespitini yapmakta, insani yardımın yapılmasını planlamakta, kontrol etmekte ve yönlendirmektedir. [522]

Türkiye, jeostratejik konumunun bir gereği olarak, nitelik ve nicelik olarak Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir silâhlı kuvvetlere sahiptir.

---

[522] TURGUT, **a.g.m.**, s.144-146.

NATO içinde genel itibarıyla değerlendirildiğinde, Türkiye'nin NATO'ya olan katkısı göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Gelişen ve değişen dünya koşulları ile birlikte, teknolojiye bağlı olarak elde ettiği yeni imkân ve kabiliyetler ile etkisini ve gücünü her geçen gün artırmaktadır.

Askerî gücün Kara, Deniz ve Hava unsurlarının imkân ve kabiliyetlerinden kısaca bahsedecek olursak;

Kara unsuru; caydırma, kriz yönetimi, insani yardım ve barışı destekleme harekâtından, NBC ortamında harekâta kadar geniş bir alanda harekât icra edecek tarzda beka ve hareket kabiliyeti, zırh koruması, ateş gücü yüksek, çok rollü elâstikî kullanılma imkânı olan kara ve hava platformlarına sahiptir.

Deniz unsuru; son yıllarda yapılan ve önümüzdeki 15–20 yıl içinde yapılacak yatırımlarla, açık denizlerde söz sahibi olabilecek bir yapıya kavuşma yolundadır.

Hava unsurunun gelecekle ilgili stratejisi; süratli, beka kabiliyeti yüksek, teknolojik gelişmelere ayak uyduran, yetenekli ve profesyonel insan gücüne dayalı çağdaş bir kuvvet yapısına ulaşmaktır.

Türk Milletinin ayrılmaz bir parçası olan askerî gücü; Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini, Atatürk'ün göstermiş olduğu yolda, her türlü tehdide karşı yerine getirebilecek yetenek, azim ve kararlılığa sahiptir.

b. Askerî Güçte Geleceğe Yönelik Planlanması Gereken İmkan ve Kabiliyetler

(1) Türkiye, farklı bölgelerinde farklı iklim türleri görülen karmaşık iklim yapısı içerisinde küresel ısınmaya bağlı olarak görülebilecek iklim değişikliklerinden en çok etkilenecek ülkelerden birisidir. Küresel iklim değişikliğinin dünya üzerinde görülen önemli etkilerinden birisi, sel kuraklık, kasırga, hortum ve salgın hastalıklar gibi doğal afetlerdir. Ülke içerisinde, özellikle belirli bölgelerde ve bazı komşu ülkelerde yaşanacak olan kuraklık ve çölleşme, Türkiye'de küresel ısınmanın etkilerinden daha az etkilenecek bölgelere doğru yoğun bir göç hareketine neden olabilecektir.

Türkiye sınır aşan sular konusunda hâlihazırda, ilgili diğer ülkelerle olan sorunlarını tam anlamıyla çözüme kavuşturamamıştır. Yağış miktarının azalması ve kuraklık neticesinde bu sulardan daha yüksek oranda yararlanma ihtiyacı doğacak ve bu bağlamda da ilgili diğer ülkelere daha önceden vermiş olduğumuz taahhütlerin yerine getirilmesinde zorluklar yaşanabilecektir. Bunun yanında, ülkemizin en önemli iki sınır aşan suyu olan Fırat ve Dicle Nehirleri sayesinde zengin bir su potansiyeline sahip olan

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin stratejik önemi de artacaktır. Bu iki nedenden dolayı bu bölgelerimize yönelik dış tehditlerin oluşması gündeme gelebilecektir. Türkiye'nin yaşam alanlarını ve vatandaşlarını korumak için savaşmaya mecbur kalabileceğinden hareketle, ulusal güvenlik stratejimizin küresel iklim değişikliğinden kaynaklanan tehdit/risklere karşı önleyici tedbirleri alacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi veya değiştirilmesi; bu kapsamda askerî gücün iç ve dış güvenlik ile afet, göç harekâtına karşı yeteneklerinin geliştirilmesi ve caydırıcılığının artırılmasına gerek bulunduğu değerlendirilmektedir.[523]

(2) Bugün Türkiye, balistik füze tehdidi gibi çeşitli silâh sistemlerinin tehdidi altında bulunmakta, coğrafi yapısı nedeniyle tespit/teşhis için gerekli olan reaksiyon süresinin oldukça yetersiz olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle Doğu Anadolu-Doğu Karadeniz-Ege bölgesi ile Doğu Ege adalarının dağlık coğrafi yapısının etkin bir gözetleme ağının oluşturulmasını engellediği, radar örtüsü üzerindeki bu dezavantajların gelişmiş gözetleme sistemleri ile ortadan kaldırılması öngörülmektedir. Bu durum, ülkemize uzaydan keşif ve ihbar-ikaz kabiliyetinin kazandırılmasını zorunlu kılmakta, Avrasya bölgesinde stratejik öneme haiz olan Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendirmektedir.[524] Bu nedenle gelecekte daha karmaşık hale gelecek harekâtların etkin olarak planlanması ve icra edilmesi için askerî gücün milli uydu kabiliyetleri kazanması ile geç kalınan uzay çalışmalarına ivme kazandırılması gerekmektedir.

c. Askerî Gücün Sunduğu Hizmetler

Askerî güç, öncelikle savunma hizmeti vermektedir. Savunma stratejisinin temelini; caydırıcılık, güvenlik ortamının şekillendirilmesi, savaş dışı harekât, kriz yönetimi, sınırlı güç kullanımı ve kesin sonuçlu konvansiyonel harp oluşturmaktadır. Bu kapsamda; olası tehdit odaklarının askerî güçle caydırılması, ülkeye yönelebilecek tehditlerin mümkün olduğu kadar erken teşhis edilmesi, meydana gelebilecek fiilî tecavüzlerin sınırlardan itibaren karşılanarak en kısa sürede ve en az kayıpla geri atılması, BM, AGİT ve NATO başta olmak üzere diğer uluslar arası güvenlik organizasyonlarında ve bölgesel oluşumlarda aktif olarak yer alınması ve uluslar arası

---

[523] Süleyman ÖZMEN, "*Küresel ısınmanın Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi,** Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 393, Temmuz 2007, s. 81–84.

[524] Yavuz GÖKER, "*Uzay Pearl Harbour'una Hazırlanmak*", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 125, Sayı: 390, Ekim 2006, s. 76.

yükümlülüklerin yerine getirilmesi, askerî gücün; diplomatik, ekonomik ve diğer kriz yönetim tedbirlerine uygun olarak göreve hazır bulunmasının sağlanması savunma stratejisinin esaslarını teşkil etmektedir.

Türkiye, genel yaklaşımı itibarıyla, her sorunun tarihî, etnik ve sosyal gerçekler bakımından kendine özgü niteliklere sahip olduğunu, bu nedenle, barışı koruma operasyonlarının açıkça tanımlanmış ve uygulanabilir olması, uygun görev çerçevesine dayanması ve barışı koruma gücüne yüklenen görevlerin dikkatli bir biçimde belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Türkiye'nin görüşüne göre; barış güçlerinin üstlendiği faaliyetlerin siyasî, askerî ve insani amaçları başlangıçta tespit edilmeli ve açıkça tanımlanmalıdır.

Bu nedenlerle, küresel güvenlik sistemine uyumunu siyasal olarak Birleşmiş Milletler üyeliğiyle başlatan Türkiye, NATO üyeliği ile bu bütünleşmenin askerî yönünü de gerçekleştirmiştir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve bu bağlamda toplumların refah seviyesinin artırılması 21'inci yüzyılda, çağdaş devletlerin temel hedefini teşkil etmektedir. İstikrar ve güven ortamının tam olarak tesis edilmesi, söz konusu hedef yönünde ilerleme kaydedilmesi için "olmazsa olmaz" bir koşuldur. Bu çerçevede, ülke güvenliğinin yanı sıra, bölgesel ve küresel güvenliğin sağlanması, bu amaca yönelik olarak başta komşular olmak üzere çeşitli devletlerle işbirliği ve ortak hukuki zeminin geliştirilmesi, birçok ülkenin dış politika hedefleri arasında yer almaktadır. Esasen, devletlerarasında güvensizliğe ve kuşkulara yol açan unsurların ortadan kaldırılması istikrarın tesisine de katkıda bulunmaktadır.

Bölgesinde barış ve istikrar kaynağı konumunda olan Türkiye, çağdaş güvenlik anlayışına uygun, çok boyutlu ve etkin dış politikası çerçevesinde, etrafında bir barış ve istikrar kuşağı oluşturma yönünde gayret göstermektedir. Bu amaca yönelik olarak, başta ikili ve bölgesel işbirliği süreçleri olmak üzere, uluslar arası örgütleri de içeren çeşitli mekanizmalardan istifade etmektedir.

Diğer yandan ülkemiz, krizlerin önlenmesi ve krizlere müdahale ile bölgesel gerginliğin azaltılması konularında aktif ve öncelik sahibi olmayı, barışı koruma operasyonlarına iştirak ve komuta etmeyi, barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik üstünlüklerde öncelik almayı hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye, gelişen yeni güvenlik anlayışı kapsamında gerçekleştirilen süreçleri, bölgesel gerginliği azaltacak bir şekilde yönlendirerek mevcut sorunlarını çözmeyi, komşuları ile olan ikili ilişkilerini azami

ölçüde düzene sokmayı, çok uluslu yapılanmalara katkı sağlamayı ve çok taraflı düzenleme ve organizasyonlardan istifade ederek Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler konularındaki çalışmaların, bölgesel güvenliğe ve dolayısıyla ülke güvenliğine azami katkı sağlayan mekanizmalar hâline getirilmesini hedeflemektedir. [525]

Türkiye, düşmanlıkların durdurulması ve insani yardım harekâtı için güvenli bir ortam sağlanması maksadıyla, birçok harekâta ve BM askerî gözlem görevine katılmıştır. Bunlardan bazıları:

- Kore Savaşı,
- Somali'de BM Harekâtı (UNOSOM),
- Bosna Hersek'te BM Barışı Koruma Kuvveti (UNPROFOR),
- Bosna Hersek'te NATO Kuvveti (IFOR/SFOR)),
- Arnavutluk'taki ALBA Harekâtı,
- Arnavutluk'ta Çok Uluslu Polis Gücü (MAPE),
- Arnavutluk'ta Kosovalı Mültecilere Yönelik İcra Edilen AFOR Harekâtı,
- Kosova'da İcra Edilen Barışı Uygulama Harekâtı (KFOR),
- Arnavutluk'ta COMMZSOUTH Karargâh Emniyet Gücü,
- Makedonya'da COMMZSOUTH Karargâh Emniyet Gücü,
- BM Afganistan Uluslar Arası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK),
- BM Kosova Misyonu (UNMIK),
- BM Doğu Timor Destek Misyonu (UNMISET),
- El Halil'deki Geçici Uluslar Arası Mevcudiyet (TIPH),
- Lübnan'a yönelik başlatılan BM Barış Gücü (UNIFIL) Harekâtı.

BM Askerî Gözlem Görevleri:

- BM Sudan Gözlemci Görevleri (UNMIS),
- BM Gürcistan Askerî Gözlemci Grubu (UNOMIG),
- Filistin'de Askerî Gözlemci Grubu (TIPH),

---

[525] Haydar ÇAKMAK, **Uluslar Arası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri,** Platin Yayıncılık, Ankara, Kasım 2004, s.82–83.

- AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu,
- Kosova Doğrulama Misyonu (KVM).[526]

Bunların yanı sıra; dünyanın çeşitli bölgelerinde devam etmekte olan insanî amaçlı küresel mayın temizleme faaliyetlerine önem veren Türkiye, Barış için Ortaklık ve ikili antlaşmalar çerçevesinde, mayın temizleme kursları vermekte ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yürütülen mayın temizleme faaliyetlerine personel ve maddî katkının yanı sıra mali yardım sağlamaktadır.

Yeni tehditler ve riskler tarafından şekillenen günümüzün kırılgan güvenlik ortamı, Avrupa'da barış ve istikrarın korunmasına her zamankinden daha fazla önem kazandırmıştır. Soğuk Savaş yılları sırasında Avrupa'da barış ve istikrarın korunmasına katkıda bulunmuş bir müttefik olarak Türkiye, AB içerisindeki AGSP'nın gelişimini başından itibaren desteklemiştir. Türkiye'nin bu desteği, İttifakın Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)' ni güçlendireceği anlayışına dayanmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliğine üyelik süreciyle de uyumlu şekilde, AGSP' nin gelişimini tutarlı bir şekilde desteklemektedir.

Türkiye, etkili bir NATO-AB stratejik işbirliği tesisine ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının gelişimine önem vermektedir. Güvenliğin bölünmezliği ilkesine dayalı olan bu tür bir stratejik ortaklık, mevcut risk ve tehditlere karşı ortak mücadelenin de bir gereğidir. Gelişmekte olan bu tür bir ortaklık içerisinde, transatlantik ilişkilerdeki yabancılaşma ve ittifakın erozyona uğraması riski de önlenmelidir.

Türkiye, iki organizasyon arasında bütün Avrupa ülkelerini kapsayan, Atlantik'in diğer tarafından da destek bulan ve üyeleri arasında ayrım gözetmeyen bir anlayışın geliştirilmesinden yanadır. Prensip olarak, NATO ve AB bünyesinde geliştirilen benzer yapıların, birbirlerini tamamlayıcı ve uyumlu özelliklere sahip olmalarının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. AGSP' nin gelişmesi, NATO'nun Avrupa-Atlantik Bölgesinde güvenliği sağlayacak öncelikli kurum olma gerçeğini tartışma konusu hâline getirmemelidir.

Avrupalı müttefiklerin dayandığı tek bir kuvvet havuzu bulunduğu cihetle, tamamlayıcılık, açıklık ve şeffaflık NATO-AB işbirliğinin temel ilkelerini oluşturmalıdır. Türkiye, bu anlayışla NATO-AB arasındaki işbirliğinin daha da

---

[526] **Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı,** Mönch Türkiye Yayıncılık, s.165–168.

geliştirilmesi konusunda verilen çabalara olumlu katkılarda bulunmaya devam edecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, uluslar arası alanda siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanması, millî güvenlik siyasetinin temel parametreleridir.

Türkiye Cumhuriyeti, Anayasada da yer alan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesine uygun olarak, yurt içinde toplum huzuru ve güvenliğini sağlamayı, bulunduğu bölgede ve dünyada barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmayı amaç edinmiştir. Bu kapsamda Türkiye, uluslar arası barış ve güvenliğe yönelik terörizm, kitle imha silâhlarının yaygınlaşması, uyuşturucu madde ticareti ve organize suç örgütleri gibi tehditlerle mücadele için diğer ülkeler ve uluslar arası kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ve güvenliğinin korunması ve kollanması, her alanda çağdaş medeniyet seviyesine ulaşılması, bireylerin ve toplumun yaşam standartlarının dengeli bir biçimde yükseltilmesi ile insan hakları ve ekonomik menfaatlerinin korunması ve geliştirilerek Türk Milletinin refahının sağlanması, Türkiye'yi yöneten tüm hükümetler tarafından ortak payda olarak kabul edilmiştir.

Türkiye, Millî Güvenlik Siyaseti çerçevesinde, tüm millî güç unsurlarını geliştirerek bekasını ve güvenliğini sağlarken, aynı zamanda Büyük Atatürk'ün işaret ettiği "çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak" hedefi doğrultusunda önemli adımlar atmaktadır. Bu suretle güçlü, laik, demokratik ve müreffeh Türkiye, önemli sorunlara sahip bölgesinde örnek teşkil etmekte ve istikrar unsuru olmaktadır.

Bu kapsamda askerî güç tarafından icra edilen ekonomik, toplumsal ve uluslar arası alanlardaki faaliyetlerden bazıları şöyledir;

- Savunma sanayi alanında faaliyet gösteren askerî fabrikalar, Kamu İktisadi Teşekküllerine bağlı kurum ve müesseseler ile bu amaca yönelik özel sektör fabrikalarının, savunma sanayi alanında faaliyet gösteren ülkelerle olan ilişkilerine yardımcı olunmakta ve koordinasyonu sağlanmaktadır.
- Türk savunma sanayi ihracatının artırılmasına katkıda bulunulmaktadır.
- Yeni pazarlar oluşumuna destek sağlanmaktadır.

- Mevcut işbirliği faaliyeti sürdürülen ülkelerle, işbirliğinin fayda/maliyet etkinliği değerlendirilmektedir.
- Belirlenen hedef ülkelerin, savunma sanayi analizleri yapılmaktadır.
- IDEF fuarlarının etkin şekilde icrası sağlanmaktadır.
- Savunma sanayi politikası ve stratejisine uygun olarak, Türkiye'de bağımsız bir savunma sanayi tesis etmek ve öncelikle Türk savunma sanayicilerine yatırım imkân ve sahalarını göstermek için, yurt dışı imkânlar tetkik edilmekte, yabancı savunma sanayicileri ile temaslarda bulunarak, savunma sanayicileri bazında ikili ilişkilere imkân sağlanmakta ve kurulan temaslar neticesinde Türk savunma sanayi ürünlerini bu ülkelere tanıtmakta ve pazarlamaktadır.
- İşbirliği yapılan ülkelerin savunma sanayi imkân ve kabiliyetleri tetkik edilerek, bu kabiliyetleri askerî gücün ihtiyaçları doğrultusunda kullandırmakta ve gerektiğinde ortak üretim şirketlerinin kurulabilmesi için, ilgili birimlere rapor halinde bilgiler yayımlayıp, Türk sanayicisine iş ve üretim imkânları yaratarak, Türk savunma sanayi ürünlerinin kalite ve çeşitleri artırılmaktadır.
- Osmanlıca yazılı tarihî nitelikteki dokümanların tercümeleri yapılarak şahıslarla ilgili bilgiler bilgisayar ortamına aktarılmakta, hak sahiplerinin müracaatlarına, kamu kurum ve kuruluşların bilgi taleplerine cevap verilmekte, yerli ve yabancı araştırmacılara, usulüne uygun yapılacak başvurulara göre hizmet verilmektedir.
- Ağaç dikme faaliyetleri, erozyonla mücadele ve çevre bilincinin yükseltilmesi konularına büyük bir duyarlılık gösterilmektedir.
- Savunma amaçlarının yanında, kamu kurum ve kuruluşları ile özel ve tüzel kişilerin ihtiyaç duydukları her türlü klasik ve sayısal coğrafya desteği tam, doğru, güncel, zamanında ve ekonomik olarak karşılanmaktadır.
- NATO ve BM tarafından çeşitli platformlarda icra edilen Eğitim Çalışma Gruplarına aktif olarak iştirak edilmekte ve elektronik ortamda hazırladığı çeşitli kurslarla NATO tarafından geliştirilen Uzaktan Yaygın Eğitim Programına da katkıda bulunmaktadır.
- Envantere yeni giren veya girmesi düşünülen silâh sistemleri denenmekte ve personel eğitilmektedir.
- Gelişmiş ülkelerden teknoloji, yenilik ve bilgi transferi sağlanmaktadır.

- Millî siyaset gereği; Türkiye'nin güvenlik ortamının şekillendirilmesinde, iyi ilişkiler kurulması planlanan ülkelerle, askerî alanda işbirliği tesis edilmekte ve geliştirilmektedir.
- Bir ülke veya ülkeler grubuna karşı verilmesi düşünülen mesajları iletmek (kararlılık gösterisinde bulunmak veya gerektiğinde gözdağı vermek) ve böylece stratejik boyutta uygulanacak bilgi destek harekâtı icra etmek gibi çok yönlü ve değişik maksatlar için tatbikatlar planlanmakta ve icra edilmektedir.
- Çığ, yangın, su baskını ve deprem gibi çeşitli afetlere uygun, özel maksatlı birlikler teşkil edilmiş ve söz konusu birlikler modern araç, gereç ve malzeme ile teçhiz edilerek, üç saat içerisinde afet bölgesinde göreve hazır olacak hale getirilmiştir.

Mevcut personel, araç, gereç ve teçhizat ile orman yangınlarına müdahale edilmektedir.

- Bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak için çalışmalarda fiilen görev almaktadır.
- Dost ülkelerle askerî alanlarda işbirliğini geliştirmek, dost ülkelerin askerî ihtiyaçlarını kısmen karşılamak, bu tür malzemeleri ekonomik olarak değerlendirmek ve bunların Türkiye ile olan ilişkilerine süreklilik kazandırmak maksadıyla, 1983 yılından beri dost ve müttefik ülkelere askerî yardım yapılmaktadır.
- Sivil-Asker İşbirliği faaliyetlerinde bulunulmaktadır.
- Ülke çapında ve uluslar arası bölgelerde arama-kurtarma faaliyetleri icra edilmektedir.
- Toplumsal Gelişime Destek Faaliyetleri(TGDF)'nde bulunulmaktadır.

TGDF, bölge farkı gözetmeksizin tüm yurt sathında uygulanabilir faaliyetleri içermektedir. Gelir durumu en kötü olan yerden başlamak üzere eldeki mevcut imkânların, dengeli ve maksada uygun olacak şekilde kullanılması esas alınmaktadır.

8. SAVUNMA SANAYİ VE ASKERİ GÜÇ İLİŞKİSİ

Savunma Sanayi; ülkenin silâhlı kuvvetleri için taktik, stratejik ve savunma amacına yönelik silâh sistemleri ve donanımlarını tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi dalları başta olmak üzere, diğer bütün ekonomik

faaliyet alanları ile iç içe olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur. [527]

Savunma sanayi, sosyal ve ekonomik katkının yanı sıra, devletin en önemli varlık sebebinin, en önemli görevinin teminatı, milli egemenliğin bir şartıdır. Devletlerin milli egemenliklerini korumak ve ülke güvenliklerini sağlamak için caydırıcı bir silâhlı kuvvetlere, silâhlı kuvvetlerin de güçlü bir savunma sanayine ihtiyacı vardır.

Çağımızda elektronik teknolojisinde yaşanan gelişmeler, enformasyon teknolojilerinin savunma sistemlerinde gittikçe artan oranlarda kullanılması ve savunma sistemlerinin güvenilirliklerinin, bu sistemleri kontrol eden yazılımlara sahip olmaya bağımlı oluşu; devletleri, başkalarından alınan silâhlara güvenilemeyeceği noktasına getirmiştir. Bu husus ulusal savunma sanayinin önemini daha da artırmıştır.[528]

Gelişmiş ülkeler, teknolojik ve ekonomik üstünlüklerini savunma sanayi sektörüne yansıtmakta ve ürettikleri modern silâh sistemleri ile fiziki güç kapasitesi yüksek bir askerî gücü oluşturmaktadırlar. Çünkü askerî güç milli güvenliğin ve uluslar arası politik faaliyetlerin temel faktörüdür.

Savunma sanayinin, ülkelerin güvenliği ve etkinliği bakımından sahip olduğu önem uluslar arası alanda egemen olmak isteyen ülkeleri, silâh üretimine, teknoloji transferine ve savunma teknolojisine egemen olmaya yöneltmiştir. Gelişmiş ülkeler bu alanda birbirleriyle yarışmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler ise benzer bir tutumu kendi savunma sanayilerini kurma konusunda göstermektedirler.

Savunma sanayini topyekûn sanayiden, ülkelerin ekonomisinden, bilimsel araştırma potansiyelinden, iş gücünden, askerî ve stratejik ihtiyaç ve kavramlarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Savunma sanayinin, diğer sanayi dallarına nazaran belli bazı ayrıcalıklı ve kendine özgü vasıflarının bulunması gerekir. Bunun doğal sonucu olarak ilk akla gelen özellikler, ileri teknoloji, yüksek kalite, kapsamlı lojistik destek, iç pazarda tek müşteri, dış politik etkilere bağlı bir dış pazar, büyük ve

---

[527] Fikret ÜLGER, **Türk Savunma Sanayi**, TOBB, Ankara, 1997, s.1
[528] **ASELSAN Dergisi**, Sayı: 48, Kasım 1998, s.10.

genellikle özel maksatlı yatırım, üst düzeyli güvenlik, gizlilik ve gerektiğinde pahalılık şeklinde sayılabilir.[529]

a. Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi

Kıbrıs Krizleri neticesinde, önce Johnson Mektubu, 1973 Barış Harekâtı'ndan sonra ise Ambargo, Atatürk'ün (İkinci Dünya Savaşı'nın işaretlerini almış olmalı ki) 1 Kasım 1937'de, TBMM'nin açılışında telaffuz ettiği sözlerini tekrar gündemimize getirmiştir:

"Harp sanayi tesisatımızı, daha ziyade inkişaf ve tevsi için alınan tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme mesaimizde de ordu ihtiyacı göz önünde tutulmalıdır."

Böylesi bir geniş görüşlülük 1970'li yılların ikinci yarısında Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakıfları'na (TSKGV), 1980'li yılların ikinci yarısında ise birleştirilen bu vakıflara ilâveten, Savunma Sanayi Destekleme Fonu'nun kurulmasına zemin hazırlamıştır.

1985 yılında yürürlüğe giren 3238 Sayılı Kanun, öncelikle, 1980'lere kadar kamu sektörünün tekelinde bulunan ve tüm çabalara rağmen geliştirilemeyen savunma sanayini yerli ve yabancı özel sektöre açmış ve savunma sanayi ile ilgili ihracattan prototip üretimine, reorganizasyonundan finansmana kadar tüm hususlara ayrıntıları ile yer veren ve Türkiye'nin yeni savunma sanayi politikasının çerçevesini çizen temel mevzuat niteliğini kazanmıştır. Ülkemizde modern savunma sanayinin geliştirilmesi ve TSK'nin modernizasyonunun sağlanması amacıyla çıkarılan 3238 sayılı yasanın, soğuk savaşın en çok para harcanan yıllarında ortaya çıkmış olması ilginç bir rastlantıdır. Yasanın işlerlik kazanmasıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan bir sürecin son halkası olarak, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) ve ASELSAN gibi birikimlere ilaveten; FNSS, TAI ve TEI gibi yabancı ortaklıkların kurulmasına zemin hazırlanmıştır.

1990'lı yılların başında, soğuk savaş biterken, Türkiye oldukça karmaşık bir Ulusal Savunma Sanayi Modeli ile yol almaya çalışmıştır. Ortadaki karmaşık yapıyı düzenlemek üzere ilk olarak MSB'nda, 8–9 Mayıs 1996 tarihlerinde bir Savunma Sanayi Koordinasyon Toplantısı düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak daha sonra yürütülen çalışmalar, Haziran 1998'de Bakanlar Kurulunca onaylanarak yürürlüğe giren "Türk

---

[529] Harp Akademileri Komutanlığı, **TSK' nin Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.33.

Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı"na zemin hazırlamıştır. Bir milat niteliğindeki bu belge, ortaya somut hedefler koyarak tanımlar yapmış, mevcut unsurları yerli yerine oturtmuş, teknolojileri "Milli Olması Zorunlu", "Kritik" (uzun vadede yurt içinde geliştirilmesi amaçlanan) ve "Diğer" olarak üç kategoriye ayırmıştır.[530]

Türkiye'de savunma amaçlı sanayinin daha ziyade devlet tekelinde kalması ve savunma ihtiyaçlarının istenilen ölçülerde teşvik edilerek yerli sanayi ile bütünleşmesinin sağlanamaması nedeniyle, Türkiye sivil sanayinin birçok dalında elde ettiği başarıyı savunma sanayine intikal ettirememiştir. Oysa sanayileşmiş ülkelerde, savunma sanayi ekonominin güçlenmesinde ve politik etkinlik sağlanması konusunda oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Milli varlığımızın ve güvenliğimizin başlıca teminatı olan askerî gücümüzün yurt savunmasında görevini yerine getirebilmesi için eğitim ve disiplin bakımından olduğu kadar silâh, araç ve gereç bakımından da güçlü olması gereklidir. Türk Milleti, savunma konusunda öncelikle kendi gücüne dayanmak durumunda olduğunun bilinci içindedir. Bu nedenle, ihtiyaç duyulan her türlü silâh, araç gereç ve mühimmatın milli savunma sanayinden sağlanmasının önemi büyüktür.

Günümüzde savunma teknolojisinin gelişme hızı artmıştır. Hızlı bir şekilde değişen teknolojiye uyum sağlamak önemli bir sorun olmaktadır. Satın alınan silâh, araç, gereç ve mühimmatın uzun süre kullanım imkânının bulunduğu, teknolojik değişimin yavaş olduğu dönemlere göre bu süre günümüzde çok kısalmıştır. Milli güvenliğimiz; hızla gelişen teknolojiye uymayı zorunlu kılmaktadır. Ancak dışa bağımlı bir politika ve uygulama ile silâhlı kuvvetlerin modern nitelikte harp silâh ve araçlarıyla donatılması son derece zorlaşmış ve çok pahalı hale gelmiştir. Askerî gücün ihtiyaç duyduğu her türlü savunma sanayi ürününün azami ölçüde yurt içi üretimle karşılanması; mevcut savunma sanayi temelinin korunup güçlendirilmesi, istihdam yaratılması ve sarf edilecek dövizin tasarrufu açısından da önem arz etmektedir.

Ayrıca ülkelerin bağımsız politikalar uygulayabilmeleri için de savunma ihtiyaçlarının olabildiğince milli imkânlarla karşılanması zorunluluğu bulunmaktadır.

---

[530] Tolga YARMAN, "*Teknolojik Alanda Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları Nasıl Karşılanır?*", **Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri,** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.209–211.

Bugün Türkiye'de modern bir savunma sanayi alt yapısı oluşturulması hedefi doğrultusunda önemli mesafeler alınmıştır. Söz konusu hedefin temelini teşkil eden ihtiyaçların yurt içinden karşılanması amacıyla, her biri kendi alanında önemli bir boşluğu dolduran kilit nitelikteki savunma sanayi kuruluşları faaliyete geçirilmiştir.

Ülkemizde savunma sanayi alanında faaliyet gösteren kuruluşlar; Türk Silahlı Kuvvetleri, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) bünyesinde faaliyet gösteren kuruluşlarla, yerli ve yabancı girişimciler tarafından kurulup işletilen kuruluşlardan meydana gelmektedir.

b. Savunma Sanayinin Önemi ve Özellikleri

Savunma sanayi ürünü alışverişi aynı zamanda teknoloji transferi anlamına geldiğinden ürünü satan ülkeler kendileri için geliştirdikleri kritik teknolojileri bir başkasının eline silâh olarak vermek istemezler. Bu nedenle devletlerin savunma araç ve gereçleri için başka devletlere güvenmeleri doğru olmadığı gibi emniyetli de değildir. Bağımlı bir savunma sistemi, fevkalade yüksek riskleri içermektedir.

Bağımsız bir ulusal savunma sanayi peşinde olan ve henüz ileri teknoloji üretmede yeterli imkân ve kabiliyeti olmayan ülkeler, savunma sanayi ürünü üretimini yurt içi kaynaklardan karşılama safhasında belirli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu güçlüklerin en önemlileri; bu sektöre yeterli kaynak temini ve tahsisi, teknoloji transferi, teknoloji üretimi, iç talebin yetersizliği, dışa açılmadaki rekabet unsurlarının güçlüğü, maliyet, kalite, güvenilirlik ve teknik destek gibi ekonomik ve teknik hususlardır.

Yeni bir silâh sisteminin ortaya çıkışıyla, o anda ekonomik ömrünü doldurmamış kullanım halinde veya geliştirilmekte olan silâhlar askerî değerini kaybedecek derecede eski hale gelebilmektedirler. Bir silâh sisteminin gücü ne olursa olsun, hedef ülkelerin silâhlarına karşı koyabilecek performansa sahip değilse askerî bir silâh olarak kıymeti kalmamaktadır. Dolayısıyla savunma sanayinde, rekabeti ürünün fiyatı değil, teknolojisi yaratmaktadır.

İhtiyaçların değişebilir olması ve pazarın tekliği, bu konudaki yatırımı riskli bir duruma sokmaktadır. Bu sebeple, gelişmiş ülkeler ve firmalar savunma sanayi sistemlerini kurarken, askerî üretim yanında sivil ürünleri de üretebilecek bir kompozisyona sahip olabilecek şekilde geliştirmekte, dolayısıyla ihtiyacın karşılanmasını müteakip ölü bir yatırım haline dönüşme olasılığı ortadan kaldırılmaktadır.

Savunma sanayini genel sanayi içinde farklı bir konuma getiren kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bunlar;

(1) Yüksek teknolojiye dayanan hassas üretim teknikleri gerektirmesi,

(2) Özel kalite standartları gerektirmesi,

(3) Yetişmiş insan gücü gerektirmesi,

(4) Sürekli olarak en yeni teknolojileri kullanmayı gerektirmesi ve bu sebeple büyük ölçüde AR-GE faaliyetlerine ihtiyaç göstermesi,

(5) Yüksek ölçülerde yatırım gerektirmesi,

(6) Tek alıcıya ve sınırlı ihtiyaca dayalı üretim yapma zorunluluğu,

(7) Güvenlik, gizlilik gibi özel koşulları olması,

Savunma sanayi, sosyal ve ekonomik katkının yanı sıra, devletin en önemli varlık sebebinin, en önemli görevinin teminatı, milli egemenliğin bir şartıdır. Çağımızda elektronik teknolojisinde yaşanan gelişmeler, enformasyon teknolojilerinin savunma sistemlerinde gittikçe artan oranlarda kullanılması ve savunma sistemlerinin güvenilirliklerinin, bu sistemleri kontrol eden yazılımlara sahip olmaya bağımlı oluşu; ülkeleri başkalarından alınan silâhlara güvenilemeyeceği noktasına getirmiştir.

c. Batılı Ülkelerin ve Türkiye'nin Savunma Sanayi Yaklaşımları

G-8'ler olarak anılan dünyanın gelişmiş sekiz ülkesinden, silâh ihraç etmesi yasak olan Japonya hariç, ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, RF ve Kanada'nın silâh ihracatçısı ülkeler arasında ilk on sırada yer alması, bu sektörün ekonomik açıdan ülkeler için ne kadar cazip olduğunun bir kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca Hollanda, İtalya ve İsviçre gibi yakın bir tehditle karşı karşıya bulunmayan ülkelerin de önemli boyutta savunma sanayi ürünü ihraç etmeleri, bu sektörün ekonomik yönden önemini göstermektedir. [531] Gelişmiş ülkelerin savunma sanayi alanında yabancı sermayeye izin vermediği veya çok kısıtlı tuttuğu bilinen bir gerçektir. Örneğin, ABD'de yabancı sermayenin savunma sektörü için güvenlik açısından sakıncalı bulunduğu ve yabancı sermayeye %1 oranında dahi izin verilmediği bilinmektedir.[532]

ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İsrail gibi savunma sanayileri gelişmiş ülkeler; savunma sanayini milli egemenliğin vazgeçilmez bir şartı olarak görmektedirler. Bu nedenle savunma sanayi alanında daima düzenleyici bir rol

---

[531] İnci UYSAL, "*Savunma Sanayi Gümrük Birliğinin Kapsamı Dışında*", **ASELSAN Dergisi**, Ankara, Temmuz 1996, s.45

[532] Aytekin ZİYLAN, **Savunma Sanayi Üzerine**, Ankara, Ekim 1999, s.104.

üstlenmekte ve bu sanayi dalını güçlendirmek için uçak, gemi, silâh sistemleri, komuta kontrol ve haberleşme gibi alt sektörlerde ana yüklenici olarak faaliyet gösterecek "Milli Şirketleri" önceden belirlemekte ve desteklemektedirler. Ana sistem tedarikine yönelik ihale sözleşmeleri, bu milli şirketlerle imzalanmakta, böylece uluslar arası firmalarla rekabet ederek ihracat yapabilecek büyük ve güçlü şirketler yaratılmaktadır.

Bilim ve teknoloji temeline dayalı olarak rekabet gücü kazanan ve bu gücü kullanmayı başaran ülkelerde, bilim ve teknoloji yatırımını belirleyen stratejik kararlar, geleceğe dönük üstünlük sağlama amacına hizmet eder hale gelmiştir. Bunun en somut örneği ABD'dir. ABD'nin teknolojik üstünlük sağlamayı hedeflediği alanlar, uluslar arası politikada kendine ayrıcalıklı güç kazandıracak şekilde bilinçli seçilmiştir.

Bu anlamda, birçok gelişmiş ülkede GSMH içinde AR-GE harcamalarının payı %2'nin üzerinde (ortalama %2,7) gerçekleşirken, Türkiye'de bu pay %0,4 civarındadır.[533]

Savunma programlarının yürütülmesinde millilik vasfını ön planda tutan temel yaklaşımlar ile Türkiye'deki durum aşağıdaki tabloda açıklanmıştır.[534]

---

[533] Ali ERCAN, "*Ulusal Savunma Sanayine Doğru*", **Ulusal Strateji Dergisi**, Sene: 14, 2002, s.38.
[534] ZİYLAN, **a.g.e.**, s.104 .

Savunma Sanayi Gelişmiş Ülkelerin Yaklaşımları	Türkiye'nin Yaklaşımı
Savunma sanayi milli egemenliğin bir şartı olarak görülmektedir. Bu ülkeler, egemenliğin bekası için; silâhlı kuvvetlerine özellikleri ve teknolojisi gizli, güvenilir savunma sistemleri üretebilen güçlü bir savunma sanayine sahip olmak istemektedirler. Bu nedenle milli şirketler desteklenmekte ve yabancıların bu sektörde yer alması bir takım yasal veya uygulamaya yönelik kısıtlamalara tabi tutulmaktadır.	**Savunma sanayinde milli egemenlik şartı ön planda tutulmamaktadır.** 3238 sayılı yasa, savunma sanayinde yabancı şirketlere gereğinden fazla şans tanımaktadır. Yeni ihale kanunu da milli savunma sanayini batı ülkelerinde olduğu kadar korumamaktadır.
Savunma sanayinin geliştirilmesi ve desteklenmesi devletlerin yönetim ve kontrolü altındadır. Devletler savunma sanayini bir holding yöneticisi gibi yönetirler. Savunma sanayi sektöründe AR-GE yetenekli, ihracat yapabilecek büyük güçlü şirketler oluşturulmasına çalışırlar.	**Savunma sanayinde, her alt sektörde güçlü şirketlerin oluşturulabilmesi için çaba harcanmamaktadır.** Bu nedenle ülkemizde savunma sanayinin her alt sektöründe, çok sayıda ancak güçsüz şirketler bulunmaktadır.
Tedarik teşkilatında çalışan personelin eğitimli ve deneyimli olmasına önem verilmektedir.	**Tedarik teşkilatında çalışan personelin eğitimi konusuna önem verilmemektedir.**
Savunma sistem tedariğinde, serbest rekabete dayalı ihale usulleri (ulusal, uluslar arası) uygulanmamaktadır. İhalelerde, sistem ömür devri maliyeti esas alınmaktadır.	**Sistem tedariğinde liberal ekonomik bir politika izlenmekte, ihaleler genellikle serbest rekabet koşulları altında yapılmaktadır.** İhalenin kazanılması için fiyatın ucuzluğu yeterli olmaktadır.

ç. Savunma Sanayinin Geliştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar

Savunma sanayimiz; askerî gücümüzün ihtiyaç duyduğu bazı silâh ve destek sistemlerinin (Hafif silâh, zırhlı araç, tank topu, gemi, denizaltı ve savaş uçağı vb.) imal, montaj ve tamirini yapabilecek imkân ve kabiliyete ulaşmış olmakla birlikte, halen tüm ihtiyaçların %35'ini, ana silâh sistemlerinin ise %79'unu yurt dışından sağlamaktadır.[535] Bu oranın oldukça yüksek olduğu açıktır.

Buna neden olan faktörler şöyle sıralanabilir;

- Sistem ihtiyaçlarının belirlenmesi ve planlama,
- Tedariğin AR-GE 'ye dayalı yapılmaması,
- Savunma sanayi stratejisinin yetersizliği,
- Tedarik sistemindeki aksaklıklar,
- Teknolojik yetersizlikler,
- Kaynak ile ilgili sorunlar.

d. Savunma Sanayinde Milli Olma Zorunluluğu

Bir ülkenin; savunma sanayinde ne kadar güçlü olursa olsun; her türlü savunma sistemini tek başına yapması mümkün değildir. Dolayısıyla yabancı teknolojiden yararlanmak zorunludur. Ancak savunma sanayinde hedef millileşme olmalıdır. Yabancı şirketlerle ilişkiler millileşme hedefini ihlal etmeyecek tarzda düzenlenmeli ve yürütülmelidir.

Savunma sanayinde sistemlerin özelliklerinin gizli olması gerekliliği kullanılan teknolojinin milli olması gerekliliğini, teknolojinin milliliği ilkesi ise yabancı ortaklı şirketlerin savunma sanayi için uygun olmayacağını göstermektedir. Ancak her şeyin başlangıçtan itibaren milli şirketler tarafından özgün teknoloji ile geliştirilebilmesi de mümkün değildir. Bu nedenle savunma sanayinde hedefin millileşme olarak benimsenmesi ve başlangıçta gizli olması gereken sistemlerle kritik sistemlerin milli şirketler liderliğinde geliştirilmeleri esas alınmalıdır. Türkiye'nin savunma sistemlerinin ve özellikle askerî elektronik sistemlerinin yabancı ortaklı şirketlerden tedariki milli güvenlik açısından sakıncalı olarak kabul edilmelidir.[536]

---

[535] Cemal ALAGÖZ, "*Türk Savunma Sanayinin Geleceğine İlişkin Değerlendirme*", **Savunma ve Güvenlik Bülteni**, Sayı 17, Aralık 2001.

[536] Mehmet ZAİM, "*Türk Savunma Sanayinin 2023 Vizyonu*", **Savunma Sanayi Sempozyumu**, SSM, 2000.

Günümüzün modern ve karmaşık yapıdaki savunma sistemlerinin işletmeye alındıktan sonra idame ettirilebilmesi oldukça güç bir iştir. Sistemlerin idamesinin, bakım onarım desteğinin milli imkânlarla yapılabilmesi, bu konuda dışa bağımlılık olmaması çok önemlidir. Hâlbuki yabancı bir şirket tarafından tasarlanmış bir askerî sistemin, ülkemizdeki yabancı ortaklı şirket tarafından üretilmiş olması, sistemin idamesindeki dışa bağımlılığı ortadan kaldırmamaktadır.[537]

Savunma sanayinde yabancı şirketlerle ilişkiler ve işbirliği doğaldır. Ancak savunma sistemlerinde dışa bağımlı olunmaması, sistemlerin gizliliğinin korunması ve güvenilir olması için millilik ilkesi de önemlidir. Bu nedenle yabancı şirketlerle kurulacak ilişkilerin orta ve uzun vadede savunma sanayinin millileştirilmesinin önünü kesmeyecek şekilde yapılması gereklidir. Yabancı teknolojiye ihtiyaç varsa, bu teknolojinin satın alınmasının ve özümsenerek millileştirilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir

e. Türk Savunma Sanayinin Askerî Gücün Modernizasyonuna Olan Etkileri

Mevcut belirsizlik ortamına, değişen duruma ve stratejik yöntemlere askerî gücümüzün de ayak uydurabilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Nicelik açısından değil fakat nitelik açısından güçlü modern bir kuvvet yapısına sahip olmak ve bunun da başarabilmesi için modernizasyon çalışmalarına devam etmek gerekmektedir.

Askerî gücün mensubu olduğu ittifak görevleriyle beraber birden fazla cephede muharebe yapabilecek veya oluşacak krizlerde istediği hedefe ulaşabilecek düzeye gelmesi gerekmektedir. Her şeyden önce yeterli caydırıcılık düzeyine erişilmesi gerekmektedir.

Ulusal çıkar ve güvenliğimizi riske sokmadan askerî gücümüzün ihtiyaçlarını en ekonomik şekilde ve kısa sürede karşılamak, küçülürken bir bütün olarak dinamik bir yapıya kavuşmak istenen hedeftir.

Askerî gücümüzün öngördüğü kuvvet yapısının gerektirdiği modern harp silâh ve sistemlerine sahip olunması gerekmektedir.[538]

Planlanan ve yürütülmekte olan modernizasyon projelerinin yanında, önümüzdeki 25–30 yıllık dönem içerisinde envanterde bulunan silâh ve sistemlerinin büyük bir bölümünün modernize edilmesi, envanterden çıkarılacak olan silâh ve

---

537 Ersin ÖZDİL, "*Yabancı Ülkelerle Yapılan Savunma Sanayi İşbirliği Faaliyetleri ve Değerlendirilmesi*", **MSB Araştırma Teknoloji ve Faaliyetler Bülteni**, Sayı 14, 2000.

538 ERCAN, **a.g.e.**, s.38

sistemlerin ise günün yeni teknolojisine sahip silâh ve sistemlerle değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun bitmeyecek bir süreç olduğu ayrıca akıllarda tutulması gereken bir gerçektir.[539]

Türkiye'nin yaşadığı özel koşullar nedeniyle savunma gücünü muhafaza etmesi bir zorunluluktur. Böyle bir savunma gücü ise, gelişmiş bir sanayi yapısına ve ileri teknolojik düzeye sahip olmayı gerektirmektedir. Aksi takdirde, özellikle kriz dönemlerinde, silâhların ve yedek parçalarının ülke dışından tedarik edilme zorunluluğu, ulusal çıkarların yeterince korunmasını sağlayacak olan savunma gücünü sağlayamamakta ve hareket serbestîsini kısıtlamaktadır.

Bilindiği gibi savaş sırasında silâh, araç ve diğer askerî malzemenin tahrip olma oranı çok yüksektir. Savaş sırasında, hızla yükselen kayıpların yerlerine yenilerinin konulabilmesi için, yeterli kapasitede üretim yapabilecek, ileri teknolojik düzeye sahip olan bir savunma sanayinin daha barış zamanında oluşturulması zorunludur. Nitekim Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı askerî müdahalede, TSK' nin lojistik ihtiyaçlarının bir kısmının Libya ve İran tarafından karşılandığı hepimiz tarafından bilinmektedir. Türkiye'nin bu küçük çaplı askerî harekâtta bile, ne denli dışa bağımlı olduğu görülmüştür. Bugün Türkiye'nin bu iki ülke ile olan ilişkilerinde görülen soğukluklar, uluslar arası ilişkilerdeki değişimi ve dolayısıyla dış kaynaklara güvenmenin sakıncalarını açıkça ortaya koymaktadır."[540] Düşmana üstünlük sağlanması, ancak düşmanın sahip olmadığı ileri teknolojilere sahip silâh sistemlerinin geliştirilmesiyle mümkündür. Böylece çıkabilecek muhtemel bir savaşta, hasım ülke silâhlı kuvvetleri üzerinde asimetrik bir etki sağlanmış olur. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgesindeki ulusal çıkarlarını koruyacak ve savunmasını en üst düzeye çıkartacak olan caydırıcı bir askerî gücü bulundurabilmesi, ancak kendi savunma sanayini geliştirmesine bağlı bulunmaktadır. İsrail, geliştirdiği savunma sanayi ile kendi bölgesinde böyle bir üstünlük sağlamıştır.

Komşumuz Yunanistan'ın son yirmi yılda Türkiye'ye karşı büyük bir silâhlanma yarışına girdiği görülmektedir. NATO ittifakına egemen olan ve Türkiye'nin en önemli silâh ve askerî malzeme tedarik kaynağı ve müttefiki ABD'nin çeşitli dönemlerde Türkiye'ye yönelik politika ve davranışlarında değişikliklerin olduğu da yine bilinen bir

---

[539] Bora KUTLUHAN, "*Türkiye ve TSK Modernizasyon Faaliyetleri*", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Sayı:83, 2001.

[540] Muammer ŞİMŞEK, **Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi**, s.149.

gerçektir. Günümüzde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği çerçevesinde Avrupa Birliği ülkelerinin müşterek bir "Ani Müdahale Kolordusu" kurma çalışmaları, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin hemen hemen çoğunluğunun aynı zamanda NATO üyesi olmaları nedeniyle, bu oluşumda NATO alt yapı imkânlarından faydalanılmasının tartışıldığı ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, henüz birliğe tam üye olmayan ülkemizi bu oluşumun karar mekanizması dışında bırakmak istemeleri sözü edilen hususların önemini bir kat daha arttırmıştır.

Türkiye'nin son otuz yılda karşılaştığı olaylar, hibe ve satış şeklindeki askerî yardımlar aracılığıyla dış kaynaklardan yapılan silâh ve diğer askerî malzemelerin tedarikinin güvenilir olmadığını ve silâh tedariğinde dışa olan bağımlılığın ulusal çıkarları son derece tehlikeli durumlara düşürdüğünü açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca, Türkiye'nin NATO'dan sağladığı silâhları, salt kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kullanamayacağı da kriz dönemlerinde görülmüştür. Sadece bu etken bile, yalnız başına, savunma sanayinin geliştirilmesi ve ihtiyaçların azami ölçüde yurt içinden karşılanması için yeterli bir neden oluşturmaktadır.

Türkiye çok uzun yıllardan beri ABD ile Avrupa ülkelerinin standartlarına uygun silâh ve askerî donanımları kullanmaktadır. Bu ülkelerin ürettiği silâhlar, genellikle Türkiye'nin koşullarına uymaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de yerli olarak geliştirilecek ve üretilecek olan silâhlar, kuşkusuz bölgesel koşullara daha fazla uyum sağlayacak, askerî gücümüzün etkinliğini ve caydırıcılığını daha çok artıracaktır.

Türk Savunma Sanayi'nin, en azından kritik teknolojilerde ülke gereksinimlerini karşılayabilir bir düzeyde olması, hem ulusal bağımsızlığımız, hem de ulusal bağımsızlığımızı sağlayacak milli güç unsurlarından olan askerî gücümüz için büyük önem taşımaktadır.

Maliyet bakımından pahalı olan silâhlanma projelerinin başladıktan sonra değiştirilmesi veya iptal edilmesi mümkün olmamaktadır. Projenin bu şekilde başlayıp tamamlanması sonrasında ise, silâhlı kuvvetlere teslim edilen silâh veya sistemlerin o günün koşulları için yetersiz kalması, hatta sistem ihtiyacının bile kalmamış olması ihtimali vardır.[541]

Savunma sanayi için ayrılan kaynağın ekonomik koşullar nedeniyle azalması, modernizasyon ve tedarik işlemlerinin daha hızlı ve daha ucuza gerçekleştirilmesini

---

[541] Yalçın PAYAL, "*TSK Modernizasyon Programına Teknolojik Gelişmelerin Etkileri*", **Harp Akademileri Bülteni,** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı 2, İstanbul, 2001.

gerekli kılmaktadır. Fakat bu, gelişmekte olan savunma sanayimiz için başlangıçta geçerli olmayabilir.

21 inci yüzyılın, askerî güç için getirdiği diğer bir gereksinim de, müşterek ve birleşik harekât icra etme imkân ve kabiliyetidir. Bu husus, modernizasyon projelerinin, hızlı ve ucuz olarak gerçekleştirilmesi yanında, müşterek ve birleşik harekât ihtiyaçlarını da karşılayabilecek şekilde olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Türk Savunma Sanayi'nin gelişim sürecinde, sadece tek bir kuvvetin ihtiyaçlarının karşılanmasına veya ağırlık verilmesine değil, müşterek harekâta yönelik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik planlamanın yapılması veya sürdürülmesi gerekmektedir.

Milli olmayan bir savunma sanayinin askerî gücü modernize etmesi düşünülemez. Çünkü alınan silâh ve sistemler zaten alındığı anda eskimiş sistemlerdir. Çünkü en iyi teknolojiler satılık değildir.

Askerî gücün halen elinde bulundurduğu sistem ve silâhlarla, tedariğini planladığı sistem ve silâhların belirli bir tarihten sonra ekonomik ve teknolojik ömrünü tamamlayarak hizmet dışı kalacağı unutulmamalıdır. Bu durumda yeni sistem ve silâhlara ihtiyaç olacaktır. Yeni sistem ve silâhların geliştirilmesi uzun zaman alan bir süreçtir. Bu nedenle yeni sistem geliştirilmesinin çok önceden planlanması gerekmektedir. Türk Savunma Sanayi'nde ihtiyaç duyulan araştırmaların uzun vadeli bir plan çerçevesinde yapılması gerekmektedir.

Türk Savunma Sanayi halen yaptığı üretimin %26'sını TSK' ne satmaktadır. Ancak TSK' nin ihtiyaçlarının sistem bazında %30-35'ini karşılayabilmektedir. Bu durum modernizasyon sürecine yeterli milli katkıyı sağlayamamaktadır.[542]

Bundan on beş yıl öncesi savunma sanayi alanındaki çekingenlik artık kırılmaya başlanmıştır. Bu psikolojinin ortadan kalkmaya başlamasıyla, birçok firma savunma sanayine yatırım yapmaya başlamış, bu gelişme askerî gücümüz açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur.

9. ASKERİ GÜÇ-DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİNDE JEOPOLİTİĞİN YERİ, ROLÜ VE ETKİSİ

Günümüzde dış politika ve askerî güç arasındaki ilişkiler daha da gelişmiştir. Ülkelerin dış politikalarına yönelik aldıkları kararlarda, askerî güce ilişkin öğeler de yer

---

[542] Sanayi Kongresi, **Savunma Sanayi Sektör Raporu**, TMMOB, 2002.

almakta, askerî güçler aracılığıyla dünyada gerçekleştirilen her türlü faaliyetin arkasında, ülkelerin siyasi iradeleri vasıtasıyla yürürlüğe koydukları dış politika hedefleri yer almaktadır. [543] Peki, dış politika ve askerî gücün bu ilişkisi üzerinde jeopolitik unsurlar nasıl bir rol oynamaktadır?

Jeopolitik, kavramın açıklandığı bölümde ele alındığı gibi, geliştirilecek politikalara temel teşkil eden verileri sağlamaktadır. Küresel ve bölgesel politikaların belirlenmesi için gerekli bilgi tabanı ve düzen, jeopolitik verilerden sağlanmaktadır. [544]

Teorik açıdan yaklaşıldığında; jeopolitik teoriler, güç unsurunu temel almaktadırlar. Bu bağlamda jeopolitiğe uluslar arası ilişkiler ekollerinden realist yaklaşımın egemen olduğu söylenebilir.[545] Ortaya atılan fikirler, genel olarak hâkimiyet, güç ve ulusal güç kavramları ile doğrudan ilişkilidir. Ulusal güç unsurlarının başında askerî güç gelmekle beraber, siyasal altyapı, ekonomik durum, coğrafi konum ve büyüklük ile demografik yapı da büyük önem taşımakta, bu unsurlar da jeopolitik unsurlarla büyük benzerlik göstermektedirler. Jeopolitik teorilere göre uluslar arası ilişkiler bir mücadele sürecidir. [546]

Jeopolitik teori ile realist teori arasındaki temel benzerliklerden biri de savaş ve çatışmayı devletlerarasındaki mücadelenin bazen bir aracı, bazen de doğal bir sonucu olarak görmesidir. Diğer taraftan jeopolitik teoriler emperyalizm ve yayılmacı politikalara kılavuzluk eden yönleri ile askerî gücün rollerini doğrudan etkilemişlerdir.[547]

Bugünün küresel politikaları ve stratejileri, dünya hâkimiyetinin peşinde olan ve buna karşı savunan güçler arasındaki ilişkilere göre şekillenmiştir. Jeopolitik görüşlerin ve etkilerin dikkate alınmaması, dış politika ve güvenlik alanında, silâh sistemleri seçimlerinde ve diğer konulardaki planlama önceliklerinin belirlenmesinde yanılmalara sebep olabilmektedir. Politik ve stratejik kararlar, birer politik tercih olmaktan çıkmıştır. Politik karara da, stratejik karara da bütün alt birimleri dikkate alan bir düşünce disiplini ile ulaşmak gerekmektedir. Jeopolitik, bu düşünce sistemini sağlayacak bilim alanıdır.

---

[543] Osman Metin ÖZTÜRK, **Ordu ve Politika**, s. 273–297.
[544] İLHAN, **Jeopolitik Duyarlılık**, s. 37.
[545] ARI, **a.g.e.**, s. 163-205.
[546] **A.g.e.**, s. 217.
[547] **A.g.e.**, s. 227.

Politika, güç ve hedef ilişkisini kurarken ve gücün geliştirilmesi ile hedefe ulaşılması için uygulanacak hareket tarzlarını belirlerken, jeopolitikten yararlanmaktadır. [548]

Günümüzde, ülkelerin sahip olacakları askerî gücün nitelik ve nicelik açısından yapısı, hangi imkân kabiliyetlere sahip olması gerektiği, nereye konuşlanacakları, hangi muhtemel harekât sahasına göre hazırlanacaklarının belirlenmesinde, jeopolitik faktörler paralelinde yapılan tehdit değerlendirmeleri ve ulusal hedefler kapsamında oluşturulan politikalar önemli yer tutmaktadır.

Bir ülkenin coğrafyası, dış politikasının oluşmasında en etkili öğelerden biridir. Yukarıda belirtilen hususlar bağlamında bir ülkenin hangi komşulara sahip olduğu, onun askerî yapısını ve geliştireceği politikaların şeklini doğrudan etkileyecektir. Nükleer silâha sahip olan bir İsrail'in, tehdit algılamalarını İsrail ekseninde tanımlayan bölgedeki diğer ülkeleri de nükleer silâh sahibi olmaya yönlendirmesi, bu etkinin domino taşı etkisiyle bölgede farklı gelişmeleri tetiklemesi kaçınılmazdır.

Diğer taraftan, çeşitli ülkelerin yönetim şekillerinin büyük değişikliklere uğramasına rağmen, dış politikalarında önemli değişiklikler olmamasında, coğrafyasının değişmemesinin önemli rolü bulunmaktadır.[549] Çarlık Rusya'sından günümüze kadar geçen dönemde, SSCB'nin varisi konumundaki RF de dâhil olmak üzere, siyasi yapı değişmesine rağmen bu ülkenin güney kuşağına yönelik ilgisi azalmamış, güçlü olduğu dönemlerde fiili müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir.

İki kutuplu dönemde uygulanan "çevreleme" politikasının, klasik jeopolitikçilerin etkisinde ortaya çıktığı,[550] bu politikanın güvenlik eksenli olması nedeniyle geniş anlamda askerî unsurlar içerdiği, bunun yanında NATO'nun da jeopolitik bir olgu olduğu söylenebilir. [551]

BRZEZINSKI'ye göre etkin Jeostratejik oyuncular, mevcut jeopolitik durumu değiştirmek amacıyla sınırlarının ötesinde güç uygulama ya da etkide bulunma yeteneğine ve ulusal iradesine sahip olan devletlerdir. Bunlar jeopolitik olarak değişken olma potansiyeli ve/veya karakterine sahiptirler. Ulusal azamet, ideolojik tatmin, dinsel

---

[548] **A.g.e.**, s. 38.
[549] **A.g.e.**, s. 42.
[550] ÖZTÜRK, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, s.35.
[551] İLHAN, **Jeopolitik Duyarlılık**, s. 28.

kurtarıcılık ya da ekonomik büyüme arayışı, her ne sebeple olursa olsun bazı devletler, bölgesel egemenlik ya da küresel itibar peşinde koşmaktadırlar.[552]

Klasik jeopolitik teorilerde olduğu gibi, jeopolitik değerler belirli coğrafi bölgeleri içine alacak şekilde bölgesel olarak açıklanmaktadır. Kimi zaman yeraltı kaynaklarının, kimi zaman demografik unsurların ön plana çıktığı bu genel tanımlamalar, bölgesel kaynaklı da olsalar, sonuç olarak ülke politikalarını etkilemektedirler.

Jeopolitik değeri yüksek olan ülkeler güçlü olmadıkları takdirde, küresel güçlerin müdahalelerine maruz kalabilirken, güçlü olabildikleri ölçüde hem bölgesel, hem de küresel anlamda etkinliklerini artırma imkânına sahip olmaktadırlar. Bir başka deyişle, jeopolitik hassasiyetin yüksek olması, her zaman avantaj sağlamamakta, ulusal güç unsurları zayıf olan ülkelerin küresel güçlerin hegemonyası altına girmelerine neden olmaktadır. Çünkü jeopolitik değer, bulunduğu coğrafyanın hedef alınmasına neden olabilmekte, coğrafyayı elinde tutan aktör güçsüz ise, ulus ve ülke bütünlüğünü korumada başarısız olabilmektedir.[553]

Soğuk savaş dönemi de dâhil olmak üzere genelde klasik jeopolitik teoriler ön planda iken, takip eden dönemde, ekonomik ve kültürel boyutu ağırlıklı jeopolitik teoriler üretilmiştir. Ancak bu teoriler de genelde belli bir tarafın üstünlüğünü ön plana çıkararak çatışmayı önermekte, çatışmanın nasıl olacağı konusunda net bir vurgu yapılmamakla birlikte, askerî gücün varlığına bir araç olarak dolaylı atıf yapmaktadırlar. Zaman faktörü, jeopolitik değerler üzerinde değişimler yaratmaktadır. Bugün için en önemli faktör enerji güvenliği olarak ortaya çıkmakta, kültürel farklılıklar ekseninde algılanarak şekillendirilen terörle mücadele kavramı, çeşitli jeopolitik yaklaşımlara temel oluşturmaktadır. Günümüzde adı koyulmamış olsa da, "Enerji kaynakları ve enerji iletim hatlarına hâkim olan, bağımsızlığına ve dünya hâkimiyetine sahip olur" ana fikri ile ifade edilebilecek, bir tür enerji kaynaklarına ve iletim hatlarına hâkimiyet teorisinin yürürlükte olduğu söylenebilir.

Klasik jeopolitik teorilerin post modern uygulamaları olarak, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi" ile Karadeniz Bölgesine yönelik yaklaşımlar örnek olarak sayılabilir. Kültürel farklılıklar ve siyasi temellere dayanan jeopolitik veriler paralelinde geliştirilmiş bu proje ile ABD; bölgedeki mevcut ve muhtemel Amerikan

---

[552] BRZEZINSKI, **a.g.e.**, s.40.
[553] ÖZTÜRK, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, s.110.

askerî ve ekonomik varlığını korumayı, petrolün Batıya karşı bir silâh olarak kullanılmasını önlemeyi, petrolün kesintiye uğramadan ve güven içinde gelişmiş Batı ülkelerine ulaştırılmasını ve İsrail'in güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedeflerin gerçekleşmesinde de askerî güç, dış politikanın en önemli aracı konumundadır. [554]

ABD'nin Afrika'daki varlığı da jeopolitik gerekçeler ve bu paralelde stratejik kaynaklara dayanmaktadır. Cibuti'de deniz unsurları, Kenya'da kara unsurları, Mısır'da ise her üç kuvvete mensup askerî güç bulunduran ABD, askerî varlığını Afrika'da bir üçgen şeklinde konuşlandırarak, Afrika Boynuzuna ve Süveyş kanalını kontrol edebilme imkânına sahip olmuştur.[555]

Türkiye açısından bakıldığında ise jeopolitik faktörler, her şeyden önce Türkiye'nin savunma ihtiyacının, dolayısıyla da savunma harcamalarının artmasına neden olmaktadır.[556] Türk dış politikasının belirlenmesinde, çevresinde bulunan ülkelerin Türkiye'ye yönelik tutum ve davranışlarının büyük rolü vardır. Irak'taki gelişmeler, 1996 İkizce Kayalıkları Krizi de dâhil olmak üzere Ege sorunları, 1964 ve 1974 tarihinde Kıbrıs'ta yaşananlar, 1998 Suriye Krizi,[557] Türkiye'nin bulunduğu bölgede güç dengelerinde meydana gelen değişiklikler, komşu ülkelerin silâhlanma ve silâh geliştirme faaliyetleri, öncelikle Türk dış politikası ile savunma politikalarını etkilemekte, askerî gücün hazırlıklarına yön vermekte, savunma harcamalarını artırmaktadır.[558] Diğer taraftan bölgenin jeopolitiği, Türkiye'nin ABD, AB, RF gibi bölgesel ve küresel aktörler ile olan ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmakta, bir taraftan NATO ve ABD ile Afganistan'a ek asker gönderilmesini tartışırken, diğer taraftan Karadeniz Uyum Harekâtına katılma kararını açıklayan RF ile işbirliğine gidilmekte, [559] Lübnan'daki BM Barış Gücü'ne asker gönderilmektedir. [560]

ABD'nin Irak Harekâtı için Türkiye topraklarını kullanmasına izin veren 1 Mart tezkeresinin TBMM tarafından reddedilmesi sonucunda Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan siyasi kriz de, Türkiye jeopolitiğinin yarattığı bir sonuç olarak görülebilir. Takip eden dönemde yaşanan "Çuval" krizinin ise Türk-Amerikan ilişkilerinde

---

[554] ÖZTÜRK, **Ordu ve Politika**, s.283.
[555] **A.g.e.**, s.293.
[556] **A.g.e.**, s.215.
[557] ÖZTÜRK, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, s.134–178.
[558] ÖZTÜRK, **Ordu ve Politika**, s.217.
[559] **Milliyet Gazetesi**, 07 Eylül 2006.
[560] **Milliyet Gazetesi**, 17 Ekim 2006.

onarılamaz yaralara yol açmış olması, bu olayı yaşayan kuşağın aklından uzun yıllar silinemeyecek olması da, jeopolitik-askerî güç bağlamında Türk dış politikasını derinden etkileyen bir olay olmuştur.

Diğer taraftan doğal kaynaklar açısından zengin olan ve küresel güçlerin ilgisini çeken Hazar Bölgesine yönelik olarak da, RF çeşitli politikalar geliştirmekte, bir takım siyasi, ekonomik işbirliği girişimlerinin yanında, bölge ülkelerinin katılımı ile oluşan bir deniz gücü oluşturulmasını teklif etmektedir.

Jeopolitik değerdeki yüksekliğin, kendi varlıklarını koruma adına, ülkeleri güçlü bir silâhlı kuvvetlere sahip olmaya yönlendirdiği bir gerçektir. Bunun yanında, güçlü olmak isteyen ülkeler de, jeopolitik önemi yüksek olan ülke ve bölgelerde etkili olabilmek ve çıkarlarını korumak için, silâhlı kuvvetlerine büyük yatırımlar yapabilmektedirler. Ancak, jeopolitik bağlamda dış politika askerî güç ilişkileri her zaman tek yönlü olmayabilmekte, bazen askerî gücün dış politikanın belirlenmesinde etkili olduğu örneklere de rastlanmaktadır. Örneğin ABD askerlerinin Irak'ta yaşadıkları kayıplar sonucunda Amerikan kamuoyunda yaşanan hassasiyet, ABD'de yapılan Kongre ve Senato seçimlerinde iktidardaki Cumhuriyetçilerin çoğunluğu kaybetmeleri, BUSH yönetiminin Irak politikalarını yeniden gözden geçirmesini beraberinde getirmiştir.[561]

Belirtilen örnekler çoğaltılabilir. Bir ülkenin coğrafyası, dolayısıyla jeopolitik gerçekleri, ülkenin dış politikasının belirlenmesinde ne kadar önemliyse, ulusal güç unsurlarından askerî güç de bu bağlamda o kadar önem taşımaktadır. Gerek belirli bölgelere çeşitli gerekçelerle nüfuz etmek, etkide bulunmak isteyen ülkelerce, gerekse dış müdahale ve etkilere karşı koymak isteyen ülkelerce, askerî güç unsurları, caydırıcılık, işbirliği, güvenlik tesisi gibi maksatlarla sıklıkla kullanılmaktadırlar.

10. TÜRK TOPLUMUNDA ASKERİ GÜCÜMÜZE BAKIŞ

Bir toplumun askerlik mesleğine bakışı; sivil–asker ilişkilerini, askere alma faaliyetlerini, vatandaşların ordu ile olan kişisel ilişkilerini ve sivil ve askerin birbirlerine karşı tavır ve tutumlarını içermektedir. Askerî gücün ilk ve en belirgin amacı ulusal güvenliği sağlamaktır. Türkiye'de askerî güç olağanüstü kriz hâllerinde ihtiyaç duyulan kaynaklara ve güce sahip belki de tek devlet kurumudur.

Bir toplumdaki sivil-asker ilişkilerinin düzenlenme biçimleri, o toplumun Askerî Güvenlik Politikasının temelini oluşturmaktadır. Bu politikanın kurumsal düzeydeki

---

[561] **NTVMSNBC**, 07 Aralık 2006.

amacı; diğer sosyal değerlerden en az fedakârlık yaparak, askerî güvenliği en azami seviyeye çıkaracak bir sivil-asker ilişkileri sistemi geliştirmektir. Bu amaca ulaşılması için, sivil ve asker gruplar arasındaki güç ve tutumların karmaşık bir dengelenişi gereklidir. Uygun biçimde dengelenmiş sivil-asker ilişkileri kalıbı geliştiren uluslar, güvenlik arayışında önemli bir yere sahip olurlar, bunu başaramayan uluslar ise, kaynaklarını israf eder ve hesap edilmeyen risklerle karşılaşırlar.

Ulusal güvenlik ihtiyaçları zamana ve yere göre değişmekte olup, askerî kurumları anlamada önemli başlangıç noktalarıdır. Silâhlı kuvvetlerin sivillerle makul bir ilişki ağı kurması önemlidir. Aşırı bir sivil kontrol askerî amaçları ihmal ederken, sivillerin askerlik kurumu ile ilişkilerinde aşırı adem-i merkeziyetçi (kontrolsüz) tutumu da politik amaçların ihmal edilmesine neden olmaktadır. İşte bu hassas dengeyi oturtma görevi tarafların her ikisine birden düşmektedir.

Bir toplumun askerliğe bakış açısında önemli olan husus, askerî personel kadrosunun toplumdaki sivil gruplara oranla gücüdür. Güç, başkalarının davranışlarını kontrol edebilme kapasitesidir. Askerî personelin toplumda sahip olduğu güç; sivillerle olan grup ilişkilerine, sahip olunan ekonomik ve insan kaynaklarına, asker ve sivil grupların karşılıklı hiyerarşik nüfuzuna ve askerî personelin sahip olduğu itibar ve saygınlığına bağlıdır.

Genel bir görüşe göre dünyadaki her toplumda, "ordu ve toplumu birbirinden ayıran ve uzaklaştıran zımni bir ayrımın" mevcut olduğu öngörülmektedir. Ordular genellikle sorgulanamaz bir şekilde kendini savunmakta ve kişisel davranışları oldukça sınırlayan bir dizi değerleri üyelerine kabul ettirmektedir. Fakat Türkiye'deki durum bir ölçüde farklıdır. Türk Ordusu Türk milleti kadar eski bir geçmişin sahibidir, bu husus O'nu diğerlerinden farklılaştıran aşağıdaki bazı temel noktalarda kendini belli etmektedir.

Türkiye, bölgesinde ve Avrupa'da gerek nitelik ve gerekse nicelik olarak güçlü bir orduya sahiptir. Bu vesileyle Türkiye, askerî sistem ve kültüre alışkındır. Osmanlılara ve daha öncesine bakarak Türkiye'de askerliğin sözü geçen bir gelenek olduğunu söylemek mümkündür. 1990 yılında halkın sadece yüzde % 50'sinin politik sisteme inancı varken, orduya duyulan güven % 92 civarında belirlenmiştir. On yedi yıl sonra 2007'de bu oranın hemen hiç değişmemiş ve % 88 oranında gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. İç ve dış tehditlere karşı çıkan en önemli kurum ordudur. Bu da orduyu "en güvenilir" kurum konumuna getiren unsurların başında gelmektedir.

Toplumun askerî gücüne bakışını diğer toplumlardan ayıran ikinci nokta, geçmişten gelen bir geleneği temsil eden "ordu-millet" olma özelliğidir. Bu özellik askerlerin kendi kendine çıkardığı bir yakıştırma değildir. Bir toplum düzeni araştırılırken, askerlik kültürü ve onun genel kültür içerisindeki yerinin göz ardı edilmesi eksikliğe sebep olabilir. Türk milletinin ordusu halk, halkı ordudur. Şüphe yoktur ki; Türk vatandaşının en içtenlikle yaptığı yükümlülük askerlik görevidir. Türk insanı bu görevi kutsal bilir; ruhi ve bedeni olgunlaşma ve güçlenmenin, iyi ve doğru düşünmenin, iyi yaşamayı öğrenmenin, bir aile reisi veya sorumluluk alma niteliğinin kazanıldığı, özetle "adam olmanın yeri ve okulu" olarak "ordusunu" bilir.

Türk toplumu, kendi ordusunu yalnız iç ve dış tehlikelere karşı koruyucu ve kollayıcı olarak değil, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın sembolü olarak da görür, güvenir ve övünür. Türk milletini diğer milletlerden ayıran özellikler içinde en belirgin olanı, onun ordusuna ve askerlik sanatına gösterdiği sevgisi, saygısı, güveni ve ordusunun kendisinin bir parçası, özü ve gücü olduğunu bilip onunla kaynaşmış olmasıdır.[562] Atatürk de orduyu tanımlarken "Ordu milletin yaşama ve var olma iradesinin bir şeklidir" der ve orduyu "Türk birliğinin bir ifadesi", "devletin yüce varlığının sarsılmaz temeli" ve "millî disiplin okulu" olarak görür.[563]

Türk Tarihi boyunca yenilik ve modernleşme hareketleri her seferinde ilk defa askerler tarafından başlatılmış ve icra edilmiştir. Ordu, yaklaşık iki yüz yıldır Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli yenilikçi unsuru özelliğini korumaktadır.[564] M. Kemal Atatürk de, 22 Şubat 1934'te "Türk milleti ne zaman bir adım ilerlemek isterse, ordusuna bakmalıdır. Ulusal ideallerin gerçekleşmesinde ordumuz öncü durumundadır. Türk milleti, senin ordun bu ideallerin bekçisidir" diyerek ordunun öncü kurum olma rolünü vurgulamıştır.

Toplumun ordusuna bakışını diğerlerinden ayıran son bir nokta ise; bir "sosyal kurum" olarak ordunun sadece ulusal güvenliği sağlama işlevini değil, diğer birçok sosyal işlevi de görmekte olduğu gerçeğidir.

---

[562] Suat İLHAN, "*Askerlik*", **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 130, Ağustos 1973, s.45.
[563] Orhan TÜRKDOĞAN, **Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı,** Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002, s.69.
[564] Aydın TANERİ, **Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:2435, İstanbul, 1997, s.12.

11. 21' İNCİ YÜZYIL VE SONRASINDA MİLLİ BİR GÜÇ UNSURU OLARAK ASKERİ GÜCÜN YERİ VE ÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti, sahip olduğu yaklaşık 70.000.000 nüfus, Hazar ve Ortadoğu petrol ve doğal gazının ulaşım hatları üzerindeki kilit konumu, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar üçgeni gibi uluslar arası güçlerin mücadele sahalarının tam ortasındaki jeostratejik varlığı, bir milyonu aşan silâhlı kuvvetleri, sahip olduğu ekonomik problemleri ile bölgenin ve dünyanın vazgeçemeyeceği bir aktör durumundadır.

Sahip olunan potansiyel ile Türkiye, günümüzde ve gelecekte hiçbir zaman kuzey ülkeleri gibi göz ardı edilebilecek bir ülke değildir. Görülen o ki, önümüzde iki seçenek vardır. Birinci seçenek, sahip olduğu potansiyeli uygun kullanmayarak bu coğrafyada yok olup giden diğer sayısız medeniyetler gibi yok olup gitmek, ikinci seçenek ise bu potansiyeli uygun şekilde kullanarak gelecekte güçlü bir bölgesel, hatta küresel güç olarak varlığını sürdürmektir.

a. 21'inci Yüzyılda Askerî Güç

Paul Kennedy, "Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri" adlı kitabında, askerî güce ekonomiden daha fazla ağırlık verilmesi, her ikisinin zararına olur demektedir. Askerî güç, uluslar arası anlaşmazlıkların çözümünde, gerektiğinde başvurulacak bir araç olarak kullanılmaktadır. Askerî güç, bu haliyle, hedef devletin davranışını etkileme yeteneği olarak da tanımlanmaktadır. Silâhlı kuvvetler, barış devresinde yürütülen siyasi görüşmelerde, milli gayreti destekleyecek bir kuvvet tehdidi şeklinde siyasi unsura yardımcı olabilir.[565]

Paul Kennedy aynı eserinde, "Büyük ülkelerin nüfuz ve hâkimiyet pozisyonlarını devam ettirmek maksadıyla kaynaklarının gittikçe artan bir payını askerî güvenliğe hasretmek zorunda kaldıklarını" belirtir. [566]

Eski bir Çin atasözüne göre, "Güç, ancak güç ile kırılır." Yani, gücü kırmak için, güce engel olmak için, gücü etkinsizleştirmek için güç kullanılmalıdır.

Gücün kullanımı için iki esastan biri, gücün gerçek olması, diğeri de milletin bu gücü akıllıca, dirayetle kullanabilmesidir. Güç, yeterli olduğu takdirde, çatışmaların önlenmesi mümkün olabilir. Ülkelerin güçleri, özdeş ve niceliksel birimler halinde

---

[565] Paul KENNEDY, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev: Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990, s.128.
[566] **A.g.e.**, s.394.

büyük veya küçük şeklinde ölçülemez. Güç, görecelidir, karşıt güçlerle ilişkilendirilmesi gerekir. Ülkelerin güvensizliği, askerî güçle elde edilmesi düşünülen hedeflerin çokluğu oranında artar. Askerî gücün büyük ölçekte seferber edilmesi nedeniyle ekonomik, moral ve kültürel değerlerinden özveride bulunmak da gerekebilir.

Askerî gücün değerlendirilmesinde en önemli sorun, bu gücün hedeflerle ilişkilendirilmesidir. Bir ülke için, milli politika hedeflerine erişilmede az veya gereksiz, masraflı stratejiler oluşturmak, ekonomik güç acısından bir yıkım olabilir. Her millet, askerî güç ve bağlantıları konusunda, başlıca iki hususa dikkat etmek zorundadır; birincisi güvenlik, ikincisi de, milli menfaattir. Bunlar, her ülkenin diğerleriyle olan ilişkilerinde gerçek amaçları oluşturur.[567]

Bir güç faktörü olarak silâhlı kuvvetlerin diğer önemli bir yanı da, askerî strateji yani, milli hedefleri elde etmeyi amaç edinen askerî stratejidir. Askerî Strateji, ülkenin güvenlik menfaatlerine olabilecek tehlikeleri karşılamak üzere oluşturulur. Ülkenin Askerî Strateji'si, milli menfaatlerini gerçekleştirebilecek güvenlik ortamını yaratırken, harbin önlenmesine, caydırılmasına yöneliktir. Askerî stratejinin ana gayesi; harbin önlenmesidir. Askerî kuvvet hedeflerinin tespitini, askerî stratejik kavramların formüle edilmesini ve bu kavramları tamamlayıcı askerî kaynakların kullanımını içerir.

Askerî strateji, ülkenin siyasi istikrarı, sosyal ve endüstriyel gelişimi, kalkınması ile ekonomik refahının desteğinde ve uyumunda olmalıdır. Askerî kavramlar ve strateji ile bilim ve teknoloji arasında yakın ve içice bir ilişki vardır. Strateji, erişilecek hedefleri, hareket tarzlarını ve sonuca götürecek araçları içerir. Askerî strateji, askerî gücün doğrudan veya dolaylı olarak uygulanmasıyla milli stratejiyi destekleyen askerî vasıtaların geliştirilmesi ve kullanılmasını yönlendirir ve yönetir. Bu haliyle strateji, milli stratejiden kaynaklanır. Barışta ve harpte stratejinin bölünmez bir tamamlayıcısıdır. Milli stratejiye hizmet eder ve onun desteğindedir.[568]

Harbin amacı, milli hedeflerin elde edilmesi olduğuna göre, askerî strateji de bu hedeflere uyum sağlayabilmelidir. Bu nedenle askerî harekâtın milli hedeflerle bağdaşması, ona tabi ve uygun olması gerekir. Askerî strateji, milli bekayı güvence altına alacağına göre, canlı bir olgudur. Askerî stratejinin uygulayıcıları, teknolojinin getirdiği, dayattığı değişiklik ve yeniliklerin bilincinde olmalıdırlar. Teknoloji, stratejiyi desteklemenin yanında, iyi bir stratejiyi daha iyi ve mükemmel bir hale sokar. Uygun ve

---

[567] TANYELİ, **a.g.e.**, s. 107.
[568] **A.g.e.**, s. 108–109.

yerinde bir stratejinin tespiti, muhtemel ve mümkün askerî tehditlerin değerlendirilmesini ve bu tehditleri karşılayacak, defedecek, etkisiz hale sokacak askerî kuvvetlerin kullanılmasını içerir.

Askerî stratejinin, milli güvenliğin daha geniş seviyelerinde, askerî olmayan fonksiyonlarla önemli ilişkisi vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri de, milli hedeflerin mahiyeti ve milli güvenlik siyasetidir. Gerçek olan şudur ki, askerî strateji milli hedeflerden ve milli güvenlik politikalarından kaynaklanır. Milli stratejinin imkân ve kabiliyetleri ile sınırlamaları da, milli hedeflerin ve milli güvenlik siyasetinin seçimini kuvvetle etkiler.

Uluslar arası politika pek muhtemeldir ki, askerî strateji ile pek yakından ilişkili olanıdır. Strateji, diğer birçok unsurları da içerir. Ekonomi, coğrafya, tarih, siyaset bilimi ve davranışsal bilimlerin hepsinin stratejik yanları mevcuttur. Bir anlamda, strateji, birçok bileşen faktörlerinin bir sentezidir.[569]

Milli askerî strateji, milli hedeflerin ele geçirilmesinde, milli politikaları desteklemek üzere genelde, planlı askerî faaliyetler olarak tarif edilebilir. Milli askerî strateji, milli hedeflerin elde edilmesi araçlarından sadece birini oluşturmakta olup siyasi, ekonomik ve psikolojik stratejilerle pek yakın bir ilişki içindedir. Bazen, belirli bir milli politika tespit edilmemiş olabilir. Böyle bir noksanlık, askerî stratejinin milli hedefleri ele geçirme sorumluluklarını son derece güç duruma sokar. Bu durumda bazı sorunlar belirir; milli askerî strateji nasıl tasarlanmış ve formüle edilmiştir? Askerî olduğu kadar, askerî olmayan faktörlerin nasıl ve ne derece etkisi altında kalınmıştır? Yürürlüğe nasıl konmuştur? Olayların cereyanından ve farklı görüşlerle değişen durumlar sebebiyle ne gibi ödünlerde bulunulmuştur?

Bu temel prensipler, görüşler aralarında uyum sağlamadığı sürece, milli güvenlik tehlikede sayılır. Bugün için askerî stratejinin kapsamına, uzay stratejisi, konvansiyonel ve nükleer stratejiler de dâhildir. Bugüne kadar, kara, deniz ve hava hâkimiyetini, kontrolünü öngören strateji, dış uzayı da kapsar duruma gelmiştir.[570]

Nükleer strateji, nükleer silâhların gelişmesine paralel bir değişim geçirmiştir. II nci Dünya Harbi'nden itibaren, nükleer ve konvansiyonel stratejiler, askerî stratejilerde bir noktada yakınlaşarak, birleşim göstermiştir. Uzay silâhlarındaki gelişmelerin; askerî stratejide, harekât teorisinde harp şekilleri ve savunma organizasyonu ile tesis ve

---

[569] **A.g.e.**, s. 112.
[570] **A.g.e.**, s. 115.

teşkillerde dönüşüm meydana getireceği kaçınılmazdır. Öyle ki, Stratejik Savunma Girişimleri de, stratejik nükleer kavramı da başlı başına büyük bir değişikliği gerektirebilir. Böylece, Deniz, Hava ve Kara'nın yanında Uzay dördüncü cepheyi oluşturacaktır. Uzayın kontrol altına alınması teorisi ile uzayda savaş tekniği ve yeni bir Uzay Askerî Kuvveti yaratılması çabaları üzerinde durulmaktadır. Uzay silâhları yarışında kalite açısından ve performans yönünden görülen tırmanış, dünyanın stratejik durumunu özellikle askerî açıdan büyük ölçüde etkileyebilecektir. Rahatlıkla ifade edilebilir ki, uzaylara hâkim olan, dünya kontrolünü de ele geçirebilir. Güvenli bir caydırıcılık, askerî durum ve konuşlandırmaların güçlü olmasını zorunlu kılar.

Dış uzaylar sistemi, uzayda üslenmiş vurucu silâhlardır. Yalnız dış uzaydaki hedefleri değil, kara, deniz ve havadaki hedefleri de vuracak yetenektedirler. Bir kısım ülkeler tarafından fırlatılan, uzaya yerleştirilen uyduların pek çoğu doğrudan veya dolaylı askerî amaçlarla kullanılmaktadır.[571]

Stratejik teori, teknoloji ve politika bir diğerinden soyutlanamaz. Bu nedenle, değişen koşullar yeni bir değerlendirmeyi, yeni bir analizi zorunlu kılacağı için, stratejik planın sınırlı bir geçerliği vardır.

Koşullar, potansiyel saldırganın değerlendirilmesinde meydana gelecek değişiklikler dâhil, kendimizinki ile de ilgili olacaktır. Buna katkıda bulunabilecek faktörler, diğerleri arasında, mevcut ve kullanılabilir kaynaklar, insan gücü veya ortaya yeni çıkan teknolojiler ve hatta siyasetin kendisi olabilir. Bu sebepledir ki, strateji devam eden bir süreçtir.

Silâhlı kuvvetler, milli toprak bütünlüğünün, barış ve güvenliğin korunması gibi pek belirgin ve açık bir politik amaca hizmet eder. Burada silâhlı kuvvetlerin düşmanı tecavüzden caydırıcı özelliği, askerî imkân ve kabiliyetlere, milli iradeye, düşmanın imkân ve kabiliyetlerine dayanır.

Bu asli yaklaşımlar, silâhlı kuvvetlerin herhangi bir tehdit karşısında milli hedeflere ulaşabilecek veya bu hedeflerin elde edilmesine katkıda bulunacak şekilde hazırlıklı bulunmasını gerektirir. Saldırgan ülkeleri tecavüzden alıkoyacak ve bir muharebenin meydana gelmesi halinde, daha güçlü silâhların ve daha büyük çaptaki kuvvetlerin kullanılması suretiyle coğrafi bölgelere yaygınlaşmasını ve şiddetlenmesini, yoğunlaşmasını önleyecek tedbirleri içeren "*caydırıcılık*" sonuçlarına katlanmak endişe

---

[571] **A.g.e.**, s. 117-118.

ve korkusunun yaratılmasıyla saldırının önlenmesidir. Bunda ise, kuvvet tehditleri ön plana geçer.

Silâhlı kuvvetlerin caydırıcılık fonksiyonu ile yakın ilişkisi ve toprak bütünlüğünün korunması yanında ikinci bir husus, diğer güç unsurlarının başarı ile faaliyet gösterebileceği uygun şartların yaratılmasına imkân verebilmiş olmasıdır.

Üçüncü bir husus da, silâhlı kuvvetlerin imkân ve kabiliyetleri nedeniyle, siyasi amaçlara katkıda bulunabilmesidir.

Diğer önemli bir katkı da, sağlanan saygınlık nedeniyle, hedeflere ulaşmanın kolaylaştırılmış olmasıdır.[572]

Bu arada eklemek gerekir ki, yeterli ve etkili bir silâhlı kuvvetin varlığı, siyasi ve diğer tip ve karakterdeki ilişkilere yol açabilir. Silâhlı kuvvetler; belirli bir politik etkinin sağlanabilmesi, bir uyarıda bulunulması, belirli bir imkân ve kabiliyetin açık gösterisi, gözetilen bir hak üzerindeki azmin açıklanması, bir pazarlık durumunun daha iyi şartlara kavuşturulması, blöf yapılması, diplomatik hedeflerin desteklenmesi gibi maksatlarla da bilinçli olarak kullanılabilir.

Ülkeler arasında bir krizin belirmesi ve bu krizin şiddetlenmesi halinde, taraflardan biri veya diğeri, gerektiğinde kuvvet kullanma yeteneğine sahip olduğu konusunda diğer tarafın dikkatini çekebilir. Böyle bir kuvvet gösterisinin çeşitli yolları vardır. Bunlar doğrudan veya dolaylı davranış şekillerinde ortaya çıkabilir. Doğrudan kuvvet gösterisinde; silâhlı kuvvetlerin belirli bölgelere intikali, ihtiyatların silâhaltına alınması, provakatif askerî tatbikat veya manevraların özellikle hassas bölgelerde yapılması ve hatta Deniz ve Kara birliklerinin bu gibi bölgelere yer değiştirmeye hazırlanmaları ile bütün bunların basın yoluyla geniş ölçüde yansıtılması şekillerinde olabilir.[573]

Clausewitz'e göre; "Politika, mevcut askerî vasıtalara kendini intibak ettirebilmelidir. Barış devresinde yürütülecek askerî politika, gerektiğinde bu politikanın askerî bakımdan desteklenebileceği derecede sağlıklıdır.

Harbin hedefine, mantıken askerî vasıtalarla erişilebilir. Aksi takdirde, hedef, mevcut ve istifade edilebilir araçların niteliklerine uygun şekilde düzenlenmelidir veya zaman ve kaynaklar elverdiği ölçüde, ihtiyaç duyulan kaynaklar yaratılmalıdır.

---

[572] **A.g.e.**, s. 119.
[573] **A.g.e.**, s. 120.

Dış politikayı zorlayacak, üzerinde etkili olacak askerî araçların yaratılışı; mantıki ve ileri görüşlü bir dış politikanın asli unsurunu teşkil eder. Esnek, çok yönlü ve yetenekli bir askerî kuvvet, çeşitli durumlara uygun esnek bir dış politikaya imkân sağlar. Esnek olmayan askerî unsur ise, mecburen esnek olmayan bir dış politikayı gerektirir. Her çağın, kendine özgü bir harp tarzı vardır." [574]

Tarihsel açıdan, zapt veya işgal ve denetim altında bulundurma gayesiyle yapılan askerî harekât, ister nüfuz, ekonomik kaynaklar veya askerî ve siyasi avantaj sağlamak için gerçekleştirilmiş olsunlar ön planda gelen taarruzi hedefleri oluştururlar. Buna ilaveten, askerî güç çok defa, o ülkenin saygınlığı dâhil diğer hususların da elde edilmesi için kullanılmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse hedefler, askerî gücün kullanılması yoluyla uluslar arası ortamda gerekli görülen yeni düzenlemeleri oluşturacak etki ve avantajların sağlanmasını içerir. Devletler, savaş veya savaş tehdidini amaçlarına ulaşabilmede bir araç olarak kullanırlar. Çünkü bunun kullanılmasından siyasi bir yarar beklenir. Farklı değer nesneleri için devletlerin mücadele ve rekabetlerinin bununla çözümlenebildiği başlıca esası teşkil eder. Bu nedenledir ki, milli güvenlik hedeflerinin nitelik ve nicelik açılarından üstün bulunmayı gerektirmekte olmaları inancının etkisiyle, iki veya daha çok ülkeler, ya da ülkeler koalisyonu arasında silâhların gittikçe artan bir oranda çoğalması ile taraf ülkelerce sahip olunan silâhların tahrip güçlerindeki artış ve/veya silâhlı kuvvetlerinin oluşumu ile sonuçlanan silâhlanma yarışları kesintisiz devam etmektedir.

Diplomasi, savaş dışı hallerde anlaşmazlıkların çözümünde başvurulacak bir metot olabilir. Takip edilecek dış politikanın seçimi, hükümetin güç ilişkileri ve münasebetleri dâhil dış ortamı değerlendirmesiyle yapılır. Böylece, çok defa, diplomatik sürece dâhil edilir.

Harbin icrasında, bir devletin milli kaynaklarını ve askerî kuvvetlerini ne dereceye kadar kullanacağı; düşmanın imkân ve kabiliyetleriyle takip edilmekte olan milli hedeflere göre değişiklik arz eder.

Silâhlı kuvvetler çok defa milli gücün ana faktörü olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, milletçe var olabilmek için her an kullanılmaya hazır bir silâhlı gücün bulundurulması gereklidir. Silâhlı kuvvetler hakkında yapılacak yüzeysel bir analiz,

---

[574] Carl Phillip CLAUSEWİTZ, **Savaş Üzerine**, Çev: H. Fahri ÇELİKER, Özne Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, s.357–359.

personel ve birlik mevcudu ile savaş malzemesindeki üstünlüğün, üstün bir askerî gücü meydana getirdiğini belirler. Ancak, sorun bu derece basite indirgenemez. Endüstri ve tarım zarar görmeden, sivil sektörden silâhlı kuvvetlere aktarılacak personel miktarı, bu personelin kişisel nitelikleri ve kabiliyetleri; silâh, malzeme ve teçhizat ve bunların muhtemel düşmanlarınkiyle asgari aynı, eşit nitelikte bulunması, sivil halkın ve silâhlı kuvvetlerin morali; milli hedeflerin elde edilmesi maksadıyla uygulanacak askerî strateji dikkate alınacak özelliklerdendir.

Milli hedeflerin elde edilmesinde ve milli politikanın uygulanmasında askerî güç; özellikle doğal kaynaklara, ekonomik yapının sağlamlığına, kapsamlı bir harp endüstrisi bazına, dinç, enerjik, bilinçli ve aydın bir nüfusa dayanmak üzere diğer güç unsurlarıyla birlikte silâhlı kuvvetlerin tamamından oluşur.

Her ülkenin silâhlı kuvvetleri, bir bakıma, toplumsal yapısını, tarihsel gelişimini ve ekonomisini yansıtır. Askerî Gücün oluşturulmasında, çok defa, refaha ve refahın temini ile idame ettirilmesinde de askerî güce ihtiyaç vardır. Askerî Güç, milli güvenliğin en gerekli bölümünü oluşturur. Çok kapsamlı unsurlardan oluşan milli gücün askerî unsuru, toplumun başarmak istediği hususlarla daha sağlıklı ve daha etkili bir şekilde uğraşmasını güvenlik altına alacak bir faktördür.[575]

Askerî Güç, milli güç unsurlarından kaynaklanır ve onun bileşik bir oluşumudur. Ülkeler, siyasi birlik ve ekonomik kuvvetten yoksun oldukları takdirde, bugünün anlayışına göre, askerî güç meydana getiremezler. Milli hedefin elde edilmesindeki başarı, milli güç unsurlarının gerçekçi bir tarzda yönlendirilip kullanılmasına bağlıdır. Burada önemli olan husus, milli güvenliğe olan tehdidin kaynaklarını, mahiyetini ve boyutlarını değerlendirebilmektir.[576]

Günümüzün gerekleri dikkate alındığında çağdaş askerî güç, nicelikten çok niteliğe önem veren, bilgiye dayalı savaş, bilgi savaşı, derinlikte manevra, kesin vuruşlu saldırı, uzaydan yönetim yeteneklerine ve iyi eğitilmiş, tecrübeli birliklere, yetenekli liderlere sahip, dışa fazla bağımlı olmayan, ülke ekonomisi ve teknolojisi ile desteklenen, terörle savaştan topyekûn savaşa kadar çatışmanın spektrumu içindeki tüm olasılıklara karşı hazırlıklı, stratejik intikal yeteneklerine sahip, seferberlikle gücünü çoğaltabilen, üstün morale sahip olan güçtür.[577]

---

[575] TANYELİ, **a.g.e.**, s. 122–123.
[576] **A.g.e.**, s.125.
[577] ESLEN, **Tarih Boyu Savaş ve Strateji**, s.182.

b. Türkiye'nin Askerî Gücünün Değerlendirilmesi

Milli güç ve jeopolitiğin değişken unsurlarından olan askerî güç, personel miktarı, sahip olunan silâh sistemleri, silâh ve araç-gereçte dışa bağımlılık durumu, silâh sanayi, teknik gelişmede silâh sanayinin taşıdığı öncelik, eğitim düzeyi, disiplin düzeyi, milli savunma bütçesinin genel bütçe içerisindeki yeri, anayasa hükümlerine göre silâhlı kuvvetlerin yeri ve etkisi, gelenekleri ve halkın desteği, seferberlik gücü, stratejik görüşler, kuruluş, konuş, terkip, personel ikmali vb. değerleriyle kara, deniz ve hava kuvvetlerini ihtiva edecek şekilde bir değerlendirmeye tabi tutulur.

Dehşet dengesinin sona ermesinden, eskiden birbirine hasım sayılan ülkeler arasında Soğuk Savaş'ın bitip karşılıklı işbirliği havasının ortaya çıkmasından sonra, bölgesel çatışmalarda artış görülüştür. 20 yılı aşkın zamandan beri dünyada bazı bölgelerinde çok sayıda insan hayatına mal olan terörizm hareketleri artmıştır. Köktendincilik devletlerin içyapısını ve istikrarını etkileyen bir nitelik kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yarım yüzyıl içinde, dünyanın göreceli bir istikrar ve sükûnet içinde yaşadığı sanılan dönemde çeşitli yerel ve bölgesel savaşlar, çatışmalar ve ayaklanmalar sonunda 17 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Bunlardan bir milyondan fazlası Türkiye'nin civarındaki Balkan, Orta Doğu, Kafkasya bölgelerindeki çatışmalarda can vermiştir. Orta Doğu'daki savaşlarda 972.000 kişi yaşamını yitirmiş, 1992'den sonra Kafkasya'da meydana gelen çatışmalarda 60.000 kişi ölmüştür. Bosna'da 1991 yılından sonraki çarpışmalarda 200.000'den çok, 1999'da Kosova'da ve Çeçenistan'da yine yüz binlerce insan ölmüş veya yurtlarından edilmiştir.

Yerel çatışmaların dışında yoğun terörist faaliyetlere de sahne olan bir bölgede yaşayan Türkiye, güçlü bir orduya sahip bulunmak zorundadır. Tarih boyunca çatışmaların, savaşların cereyan ettiği bir bölgede yaşayan Türkiye'nin caydırıcı güce sahip, gerektiğinde operasyonlarda görev alacak güçlü bir orduya sahip bulunmasını tarih ve coğrafya zorunlu kılmaktadır.

Savunma güçlerini, ülkelere göre değil de uygarlıklara göre tasnif eden HUNTINGTON'a göre 1900 yılında dünyadaki toplam askerî gücün yüzde 43,7'si Batı uygarlığının kontrolündedir. İslâm ülkeleri ise yüzde 16,7'sini kontrol etmektedir. Ortodoks ülkelerin denetimi altında olan güç yüzde 16,6, ÇHC'nin denetimi altındaki güç ise yüzde 10 civarındadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve bilahare de 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünü müteakip dengeler arka arkaya yine değişmiştir. 1991'de Batı'nın etkinliği

daha da azalmış ve yüzde 21,1'e inmiştir. Ortodoks'larda ise yüzde 14,3 ile büyük bir iniş vardır. Müslümanlarda ise artış yüzde 20'ye çıkmıştır. Yani Batı uygarlığıyla hiç değilse sayısal denge sağlanmıştır. ÇHC daha da artarak yüzde 25,7'lik düzeye yükselmiştir. Bunları sırasıyla Latin Amerika, Hint, Afrika ve Japon uygarlıklarının kontrol ettikleri askerî güçler izlemektedir.

Türkiye bugün; Rusya hariç Avrupa'nın, ABD hariç NATO'nun en büyük konvansiyonel gücüne sahip olmuştur. Dünya orduları arasında ÇHC, ABD, Rusya, Hindistan ve Güney Kore ile Kuzey Kore'den sonra büyüklük açısından yedinci sırada gelmektedir. Soğuk Savaşın bitişinden hemen sonra ABD, Rusya, Batı Avrupa ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleri, silâhlı kuvvetlerinin mevcudu ve savunma harcamalarında büyük indirimler yapmışlardır. Batılı ülkelerin silâhlı kuvvetlerindeki indirimler asker sayısından ibaret değildir. 1985 ile 1995 yılları arasında önemli silâh siparişlerinde de dikkate değer azalmalar vardır. Örneğin bu dönemin başında ABD donanması için yılda 29 savaş gemisi alınırken, dönemin sonunda bu, 6 gemiye inmiştir. 943 uçak alınırken artık 127 uçak alınıyor, yılda 720 tank alınırken 1985'te hiç alınmıyor.

Uluslar arası istatistiklerde savunma harcamaları da önemli bir kıstas olarak dikkate alınmıştır. Türkiye, NATO ülkeleri içinde savunma harcamalarının GSMH içindeki payı en yüksek ülkelerden birisi olmuştur.

Ülkelerin ulusal savunmaları için yaptıkları fedakârlıklar jeostratejik konumlarıyla yakından ilgilidir. Türkiye'nin milli gelirine oranla bu kadar fazla savunma harcaması yapmak zorunda olmasının temel nedeni coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Batı ülkelerinde son yıllarda gerek asker sayısında gerek savunma harcamalarında ve savunma harcamalarının milli gelire oranlarında büyük düşüşler yaşanmasının sebeplerinin başında, bu ülkelerin bulundukları coğrafi bölgelerde tehdidin ve askerî çatışma olasılığının önemli ölçüde azalmış olması gelmektedir. Oysa Türkiye'nin coğrafyasında durum farklıdır. Doğu ve Güney komşularından ikisi 1980'li yıllarda bir milyona yakın insanın hayatına mal olan bir savaşa girmişlerdir. Özellikle savaş sırasında devlet gelirlerinin çok büyük bir bölümünü savunmaya harcamışlardır. Bu ülkelerin barış zamanındaki savunma harcamalarının GSMH'ya oranları bütün NATO ülkelerinden fazladır. Bu dönemlerde aldıkları savunma araç ve gereçlerinin, bir bölümü savaşta tahrip edilmiş olsa da, bu ülkelerin asker sayısı ABD ve Türkiye hariç bütün NATO ülkelerinden yüksektir. Örneğin İran ordusunun mevcudu Fransa'dan fazladır. Uçak, tank, zırhlı muharebe aracı gibi önemli araç ve gereçler de dikkate

alındığında bu orduların olanakları ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında daha geliştirilmiş silâh sistemlerini de dikkate almak gerekmektedir. Halen komşu ülkelerimiz savunmaya yılda toplam 32 milyar dolar ayırmaktadır. Bunlardan kişi başına savunmaya ayrılan pay Yunanistan, Suriye bizim 3–4 mislimiz, GKRY' nde ise 5 mislimiz civarındadır.

Türkiye'nin komşuları bu ülkelerden ibaret değildir. Diğer komşularıyla birlikte dikkate alındığında Türkiye'nin niçin güçlü bir orduya sahip olmak ihtiyacında olduğu ve niçin diğer Batılı ülkelere kıyasla milli gelirinden savunmaya daha çok pay ayırmak zorunda olduğu anlaşılabilir.

Türkiye büyük savunma gücünü ve savunmaya ayırdığı kaynağı daha başka bir politikanın aracı olarak kullanmıştır. Türk savunma doktrininin temeli ülkenin bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve temel çıkarlarını korumaktır. Hiçbir ülkenin topraklarında gözü olmayan Türkiye'nin ordusu da bir barış ordusudur.

Türkiye askerî gücünü sadece ülkenin savunması için kullanmıştır. Kore Savaşından beri Birleşmiş Milletler komutasında yapılan pek çok Barışı Koruma Operasyonuna Türkiye de katılmıştır. Hatta Somali'de Birleşmiş Milletler Barış Gücünün komutanlığını da bir Türk generali yapmıştır. Türkiye 1992 yılından bu yana Bosna'daki Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarına katılmaktadır. Daha sonra NATO' nun öncülüğünde SFOR harekâtına dönüşen Bosna'daki uluslar arası güce iştirak etmiştir. Şimdi de Lübnan Birleşmiş Milletler Gücüne asker göndermektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra barışı korumak için yapılan operasyonlarda BM bayrağı altında şehit veren ülkelerin arasında ABD'den sonra ikinci sırada Türkiye gelmektedir.[578]

Türkiye'nin savunma alanında sağladığı gelişmelerin bir sonucu da ileri savunma sanayi teknolojisine ulaşmış olmasıdır. Türkiye bugün F–16 C-D uçaklarını ve bu uçakların motorlarını üretim kapasitesine sahiptir. Türkiye ayrıca İspanyol lisansıyla CN–235 nakliye uçakları ve İtalyan lisansıyla Agusta eğitim uçakları üretmiştir. Değişik özelliklere sahip ağır ve hafif silâhlar ve askerî elektronik ürünler de Türkiye'de imal edilmekte ve bunlardan bir bölümü ihraç edilmektedir. Türkiye dünyada firkateyn ve denizaltı üretebilen nadir ülkelerden biridir. Geçtiğimiz yıllarda sarf edilen çabalarla Türkiye yalnız silâhlı kuvvetlerinin sayısında ve gücünde değil, savunma sanayinde de pek çok Avrupa ülkesini geride bırakmıştır.

---

[578] Onur ÖYMEN, **Türkiye'nin Gücü**, AD Kitapçılık, İstanbul, 1998, s.90.

Türk ordusunu değerlendirirken bütün bu unsurların yanı sıra Türklerin geleneklerinden kaynaklanan yüksek moral gücünü ve disiplin düzeyini de unutmamak gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayan bu ordu, halkı ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nı kazanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nı takip eden yıllarda iç istikrar harekâtını da başarı ile yerine getirmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başarı ile tamamlayarak, Adaya huzur getirmiştir.

1984'ten bu yana Güneydoğu'da ayrılıkçı terör örgütlerine karşı yürütülen mücadelede, dünya ordularına örnek olabilecek bir başarı sağlamış ve bölgedeki etkin mücadelesi nedeniyle her an muharebeye hazır hale gelmiştir. Dünyanın en çok harp tecrübesi kazanmış askerlerine sahip olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra, BM ve NATO şemsiyesi altında Somali ve Bosna dışında birçok Barışı Koruma Harekâtı'na katılmıştır. (Filistin, Kuveyt, Kosova, Bosna, Afganistan, Somali, Lübnan).

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkenin kuruluşuna öncelik ettiği üniter, laik ve demokratik özelliklerinin garantörü olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel değerlerine çok sıkı bir şekilde bağlıdır.

Olumlu gelişmelere rağmen, silâh, araç ve gereçte dışa bağımlılık maalesef devam etmektedir.

Türkiye 1985'te başlattığı 10 yıllık modernizasyon programı ile, silâh üreten bir ülke olma yolunda ciddi adımlar atmıştır. Türkiye'nin silâhlanma çabalarının ardında yatan en önemli etken jeopolitik konumudur. NATO üyeliğinin gerektirdiği yükümlülüklerin yanı sıra, Türkiye'nin silâhlanması bölgede sürüp giden gerginliklere ve komşu ülkelerdeki silâh stoklarının artmakta oluşuna da bağlanabilir.

Emre Kongar'a göre, Türk Silahlı Kuvvetleri, 21'inci yüzyılda Türkiye'yi yönlendirecek düzeye gelmiş olan belirleyici bir güçtür. Ordu, şeriat ve ayrılıkçı terör örgütü karşısında da en büyük güvencedir. [579]

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk Ordusu'nun silâh donanımının modernizasyonu açısından bir dönüm noktasıdır. Bu harekâtta NATO silâhlarının Kıbrıs'ta Rumlara karşı kullanılması, ABD'nin Türkiye'ye silâh sevkıyatına 1978'e

---

[579] Emre KONGAR, **21'inci Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, 1998, s. 683.

kadar ambargo koymasına neden olduğundan, Türkiye'nin bu alanda kendi kendine yeterli olması gerekliliği gündeme gelmiştir.

Ağır sanayi alt yapısı zayıf olmakla birlikte, Türkiye'nin uçak, tüfek ve mühimmat sanayi üretimi ile tamir ve bakımı, cumhuriyetin ilk yıllarından beri sürdürdüğü bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen NATO üyeliği, Türkiye'nin silâh ihtiyacının büyük ölçüde ABD ve kısmen de Almanya tarafından karşılanmasına yol açmış, bu da yerli sanayinin gelişmesini önleyerek, Türkiye'yi yurt dışından silâh ithalatına bağımlı kılmıştır. Ancak 1974 Barış Harekâtı ile, bağımlılıktan kaynaklanan aksaklıklar da ortaya çıkmıştır. Dış askerî yardımın beraberinde getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak ve eski teknoloji ile üretilmiş silâhları hızla yenileyebilmek için, silâh üretiminde kendine yeterlilik zorunlu görülmüştür. Zira silâh edinmede ve kullanmada ithalata bağımlılığın olması, hem ambargo riskini, hem de döviz kıtlığından kaynaklanan sorunları beraberinde getirmektedir. Türkiye, artık NATO'da ABD'den sonra ikinci büyük orduya sahip olma övüncüyle yetinmemiş ve modern bir yerli silâh sanayine sahip olmakla sağlanacak ihracat gelirini, savunma bütçesini ferahlatacak bir çözüm olarak görmeye başlamıştır. İşte buradan yola çıkarak, bağımsız bir milli silâh sanayinin kurulması için gerekli yatırımların başlangıç kaynakları oluşturulmuştur. Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini geliştirmeye yönelik olarak kurulan vakıflar, 1987 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı çatısı altında bir araya getirilmiştir. 1985'de Savunma Sanayini Geliştirme ve Destekleme İdaresi (SAGEB) kurulmuştur. SAGEB'in statüsü ise 1989 yılında MSB'na bağlı Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) şeklinde değiştirilmiştir.

SSM ile eş zamanlı olarak 3238 sayılı yasa kapsamında, SSDF oluşturulması ile silâh üretimi alanlarına yapılacak yatırımlara sürekli ve istikrarlı kaynak sağlanması amaçlanmıştır. Silahlı Kuvvetleri Geliştirme Vakıfları'nca sağlanan varlıkların yanı sıra, gelir vergisinden %5, akaryakıt vergisinden %10, içki ve tütün vergilerinden belli paylar SSDF'ye aktarılmaktadır. SSDF' nin diğer gelir kaynakları arasında, milli piyango ve bahis gelirlerinden, bedelli askerlik ödemelerinden, banka faiz gelirlerinden, MSB Bütçesi ile Genel Bütçe'den ayrılan paylar da bulunmaktadır. SSM tarafından fon kullanmak suretiyle bazı AR-GE projeleri de desteklenmektedir.

Genel sanayi yapısı ve savunma sanayi yeteneklerinin bütünü ele alındığında, Türkiye'nin komşu ülkelere kıyasla çok daha gelişmiş ve çok yönlü bir savunma sanayi alt yapısına sahip olduğu gözlenmektedir. Bir karşılaştırma yapıldığında Yunanistan'ın

uçak ve helikopter teknolojileri ile roket ve savunma sanayine yönelik elektronik teknolojilerinde Türkiye'nin çok gerisinde olduğu görülmektedir.

Savunma sanayinin gerçekleştirilmesinde en önemli olan husus şüphesiz ki kaynak sorunudur. Gelişmiş ülkelerde dahi bu sorun görülmekte ve bu sebeple birden fazla ülke, kaynaklarını birleştirerek müşterek yatırımlara yönelmektedir. Bizde de bu husus sağlanmalıdır.

21'inci yüzyıldaki reorganizasyon ve modernizasyon ihtiyaçlarının, kesintisiz bir planlama süreci içerisinde karşılanmasına verdiği büyük önem ve hassasiyet çerçevesinde TSK, dünyanın en disiplinli, en iyi eğitim görmüş ve donatılmış ordularından biri seviyesine ulaşmış ve dünya çapında itibara sahip olmuş durumdadır.

21'inci yüzyılın ilk çeyreğinde beklenen gelişmeler ve önlemler aşağıya çıkarılmıştır:

- Ülkeler, küreselleşme ve buna bağlı olarak ekonomik, kültürel ve teknolojik bütünleşme sonucu, kendileri dışında meydana gelen olaylardan giderek daha fazla etkileneceklerdir.

- Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olayların birden fazla ülkeyi ilgilendirmesi nedeniyle, bunlara müdahale için bugün olduğu gibi gelecekte de çok uluslu güvenlik sistemleri ve askerî oluşumlar içinde yer alabilecek teşkilat, teçhizat ve eğitime sahip olunması gerekmektedir.

- Politik, ekonomik ve teknolojik alanlardaki mücadeleler askerî platformlardaki mücadeleye nazaran daha önce çıkacağından askerî güç kullanımı ve özellikle toprak işgaline yönelik askerî harekât, dünya kamuoyu ve uluslar arası kuruluşların baskıları nedeniyle güçleşecektir. Bu nedenle, askerî harekâtın hedefi; arazi ele geçirilmesinden çok düşmanın imhası, yıpratılması, bilgi sistemlerinin çökertilmesi ve cezalandırılmasına yönlendirilecektir. Düşmanın, başta komuta kontrol sistemleri olmak üzere stratejik, ekonomik ve askerî tesisleri en önemli hedefler olacaktır. Bunların, hedef ülkeyi işgal etmeden etkisiz hale getirilmesi, uzun menzilli kara, deniz ve havadan silâh ve mühimmat sistemlerini gerekli kılacaktır. Gelişen ve tahrip gücü artan harp silâh ve araçlarındaki hızlı gelişime paralel olarak eğitim sistemimizde de gerekli değişim ve düzenleme yapılarak belirtilen gelişmeleri karşılayabilecek seviyeye getirilmelidir.

- Milli menfaatlerin elde edilmesi ve korunması için, daha ziyade siyasi ve askerî-politik alanda gösterilen çabalarda ülkeler milli güç unsurları içersinde

özellikle silâhlı gücün caydırıcı özelliklerinden yararlanacaklardır. Caydırıcı silâhlı güç; verilecek her türlü vazifeyi başarabilecek en küçük yapıda, her türlü modern sistemlerin yardımıyla, dünyanın herhangi bir bölgesine süratle intikal ederek, görev için kısa sürede teşkilatlanabilen, teknolojik silâh ve sistemlerle teçhiz edilmiş, klasik askerî harekâtın dışında, değişik ortam ve iklimlerde, özellikle istikrarsız ortamlarda, karmaşık ve çok yönlü bileşik ve müşterek harekât icra edebilme yeteneğine sahip ve tüm bu özelliklerin gerektirdiği ölçüde, eğitimli personel ve birliklerden oluşan güç olacaktır.

- Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik, jeostratejik ve ekostratejik (özellikle petrol, doğalgaz gibi enerji kaynakları ulaşımını kontrol edebilirliği) konumu, askerî harekât icra etmek zorunda kalacağı bölgelerin iklim ve coğrafya koşulları, birleşik ve müşterek harekâta büyük önem verilmesini gerektirmektedir. [580]

Ordu, gerek sosyal itibar yönünden ve gerekse güven ve verimli çalışma yönünden, toplumda daima birinci sırada yer almaktadır. Almanya ordusu, sosyal itibar yönünden, Alman toplumunun orta sıralarında, güven ve verimli çalışma yönünden ise, emniyet ve adalet teşkilatlarının arkasından üçüncü sırada yer almaktadır. Halen birçok Batı ordusunda resmi elbise ile dolaşmak toplum tarafından fazla kabul görmemektedir. Bizde ise toplumun üniformaya ve askere olan sevgi ve saygısı en üst düzeyde bulunmaktadır. Toplum evladını askere halen davul zurna ile uğurlar ve gerçek kişiliğini askerde kazandığına inanır. [581]

---

[580] DENK, **21' inci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi**, s. 140–151.

[581] Nevzat DENK, "*F. Alman Silahlı Kuvvetlerinde Halkla İlişkiler*", **Harp Akademileri Bülteni**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı: 188, İstanbul, Ocak 1998, s. 8.

SONUÇ

Dünya tarihine bakıldığında 20. yüzyılın, yaşanan gelişmeler ve dönüşümler açısından en etkileyici ve şaşırtıcı değişimlere sahne olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Bunun da ötesinde 20. yüzyılın son on yılı ve içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın ilk yılları bu değişimde küreselleşme kavramının öne çıktığı ve tartışıldığı yıllardır. Bunu ateşleyen en önemli olay olarak karşımıza Sovyetler Birliği'nin çöküşü gelmektedir. Böylece 'iki kutuplu' olarak adlandırılan dünya düzeni çökmüş, Körfez Savaşı, Balkanlar'daki parçalanmalar, Avrupa'daki ve Asya'daki yeni oluşumlarla 'Yeni Dünya Düzeni' ya da 'Yeni Dünya Düzensizliği' olarak adlandırılan bir süreç ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu noktada sorulan temel sorular bu yeni düzenin ne olacağı, kimler tarafından şekillendirileceği ve nasıl yürütüleceği olmuştur. Bu sorulara cevap verme ya da ihtiyaçları karşılama yönünde Uluslar arası Örgütlere atfedilen önem veya rolün yanısıra uluslar arası sistemin temel aktörleri olan ulus devletlerde kendilerince tavırlar takınmaya çalışmışlar ve bu yeni sistemi birlikte şekillendirme yönünde faaliyete geçmişlerdir.

Türkiye, uluslar arası sistemde orta büyüklükte bir devlettir. Orta büyüklükteki devletlerin uluslar arası sistemdeki gelişmeleri yönlendirme kapasiteleri yoktur. Orta büyüklükteki devletler, ancak uluslar arası sistemdeki değişimin zamanını ve yönünü doğru algılayabilirlerse kendi güvenliklerini ve dolayısıyla çıkarlarını azami düzeyde gözetebilirler. 2000'li yıllar, uluslar arası sistemde radikal değişimin yaşanacağı tarihsel bir dönüm noktası gibi görünmektedir. Bu değişim kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkileyecektir. Bu etkinin diğer coğrafi bölgelere kıyasla Türkiye üzerinde daha fazla olacağı da açıktır. ABD'nin geleceğe yönelik planlar ürettiği bölgelerin önemli bir kısmı Türkiye'nin yakın çevresi ile ilgilidir.

Türkiye'yi endişelendirecek en önemli unsur Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması tehlikesidir. Türkiye gerek ABD kontrolü altında gerekse ABD kontrolünün kalkması ve ya başarısızlığa uğraması durumunda, bir başka deyişle her ne şart altında olursa olsun bir Kürt devletinin kurulmasını önleyecek önlemleri almak zorundadır. Ayrılıkçı Kürt milliyetçiliği hareketinin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi tehditlerden biri olduğunu söylemeye gerek bile yoktur. Bu konuda yeni unsur, ABD'nin yeni stratejisinin ve buna bağlı olarak Amerika'nın değişen Orta Doğu siyasetinin bu ayrılıkçı hareketin geleceğini etkileme yönü ve potansiyelidir.

Orta Doğu gelişmeleri bağlamında Türkiye'yi etkileyebilecek bir başka unsur da dünyada siyasal İslam akımının geleceğidir. Türkiye'nin içerde algıladığı bir başka tehdit, laik anayasal düzenine karşı gelişen radikal siyasal İslam' dır. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik başlattığı girişimin temelinde de siyasal İslam hareketinin ve onun etkisi altında ABD'ye karşı ortaya çıkan terör olgusu yatmaktadır. ABD gerek "önleyici müdahale doktrini" ile gerekse yeni "Orta Doğu siyaseti" ile gerçekte kendine yönelen radikal siyasal İslam hareketini etkisizleştirmeye çalışacaktır. ABD'nin bu girişiminin Türkiye ve Türk siyasal hayatı üzerine de etkisi olacaktır. ABD'nin bu mücadelesinin Orta Doğu ve İslam ülkelerinde yaratacağı tepkilerin Türkiye'de laik anayasal düzeni koruma yönündeki çabaları olumsuz yönde etkilememesi için Türkiye'nin bilinçli müdahalesi gerekli olabilecektir.

Amerika'nın yeni stratejisinin bir başka unsuru Müslüman dünyada modern ve ılımlı hükümetleri desteklemektir. Doğal olarak özellikle bunlardan enerji kaynaklarını kontrol edenlerine özel bir önem verilmektedir. Bu bağlamda Orta Asya ve Hazar Havzası ABD'nin stratejisinin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Orta Asya, bir yandan zengin doğal kaynakları, öte yandan önemli bir Müslüman nüfusu barındırması nedeniyle Amerikan'ın önemle üzerinde duracağı bir başka bölge durumundadır. Bu bölgenin Türkiye açısından taşıdığı önemi tekrar etmeye gerek bile yoktur. ABD'nin Orta Asya ve Hazar Havzası'na yönelik politikasını yakından takip etmek ve mümkün olabildiği ölçüde Türkiye'nin güvenliğini olumlu yönde etkileyecek şekilde etkilemek gerekmektedir. Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nde bulunan doğal kaynakların ve bu kaynakların Batı pazarına ulaşım yollarının güvenliği Türkiye açısından hayati önem taşımaktadır.

Yeni güvenlik anlayışı ve tehdit algılaması, bunun ABD tarafından yeni bir güvenlik stratejisi olarak formüle edilişi şüphesiz Türkiye'yi de derinden etkileyecektir. Öncelikle Irak gelişmeleri ve Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesine kadar gidebilecek gelişmeler Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendirmektedir. ABD, Irak sonrasında Suriye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'da da değişimi zorlayacak gibi görünmektedir. Bu anlamda ABD bir yandan "siyasi İslam hareketini" öte yanda "belli bir Arap ideolojisini" hedef olarak belirlemiştir.

Orta Doğu ile başlayan bu gelişmelerin Hazar Havzası ve Orta Asya'ya doğru yayılması da kuvvetle muhtemeldir. Irak olayları bu olguyu doğrulamaktadır. Türkiye istese de, istemese de bu gelişmelerin içinde yer almak zorunda kalacaktır.

Dünya güvenlik ortamında meydana gelen değişiklikler, ülkelerin güvenlik politika ve stratejilerini gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu kapsamda ülkeler, silâhlı kuvvetlerini yeni güvenlik ortamının gereklerini karşılayabilecek tarzda yapılandırmaya yönelmişlerdir.

Bu dönemde Türkiye, yeni güvenlik ortamının değişen parametreleri ile sahip olduğu özellikler itibarıyla kendisi açısından değişmeyen etkenler arasında bir denge gözetmek, politika ve stratejilerini bu çerçevede oluşturmak zorunda kalmıştır.

Türkiye açısından değişmeyen etkenler;

- Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri, (Türkiye Cumhuriyeti; toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir (T.C. Anayasası Md.2)),
- Türkiye'nin coğrafi konumu,
- Türkiye'nin tarihi ve kültürel mirası, (Türkiye'nin; Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu Bölgeleri ile tarihi ve kültürel bağlantıları ve kendine has kültürel özellikleri),
- Türkiye'nin Avrupa'da istikrar ve güvenliğin sağlanmasındaki rolü,
- Türkiye'nin çevresindeki ve bölgesindeki ülkelerin sosyo-politik özellikleridir.

Dünyanın güvenlik parametrelerinin değiştiği 21'inci yüzyılda Türkiye; ulusal ve uluslar arası güvenliği etkileyen çok boyutlu, çok yönlü, öngörülmesi güç ve sınır tanımayan asimetrik tehdit ve risklerin yaşandığı, istikrarsız bölgelerin merkezinde yer almaktadır. Başta terörizm olmak üzere, kitle imha silâhlarının kontrolsüz olarak yayılması, organize suçlar, yasa dışı göç, uyuşturucu ve silâh kaçakçılığı, din istismarcılığı ve etnik milliyetçilik hareketleri bu çerçevede güvenlik politikalarımızda dikkate alınması gereken tehdit ve riskler yaratmaktadır.

Türkiye'nin Savunma Stratejisinin temelini; caydırıcılık, kolektif güvenlik ve kriz yönetimi oluşturmaktadır. Bu kapsamda;

- Ülkenin bütünlüğüne, ulusal birliğine ve rejimin devamlılığına yönelik iç ve dış tehdit odaklarından kaynaklanan simetrik ve asimetrik tehditlerin mümkün olduğu kadar erken teşhis edilmesi ve özellikle terörün ülkemize zarar vermesinin önlenmesi,

- Bu tehditlere karşı, bütün millî güç unsurlarının koordineli olarak kullanılmasıyla oluşacak caydırıcı bir gücün vasıtasıyla, mevcut dengelerin ve millî menfaatimizin her hâl ve şart altında korunması,
- Meydana gelebilecek fiilî tecavüzlerin, sınır ötesinden itibaren karşılanarak, en kısa sürede ve asgari kayıpla bertaraf edilmesi,
- Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı başta olmak üzere, uluslar arası kuruluşlarda ve bölgesel oluşumlarda aktif olarak yer alınması ve uluslar arası yükümlülüklerin yerine getirilmesi,
- Askerî gücün diplomatik, ekonomik ve diğer kriz yönetim tedbirlerine uygun olarak göreve hazır bulunmasının sağlanması Türkiye'nin savunma stratejisinin esaslarını teşkil etmektedir.

Türkiye'nin Savunma Politikası, doğası itibarıyla savunmaya yönelik olması nedeniyle; ülkenin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve hayati çıkarlarını korumak ve muhafaza etmek için düzenlenmiştir. Bu itibarla Türkiye, Millî Savunma Politikasında;

- Bölgede barış ve güvenliğe katkıda bulunmayı ve bunu geniş bölgelere yaymayı,
- Bulunduğu bölgeye ve ötesine yönelik tüm stratejileri etkileyebilecek, strateji ve güvenlik üreten bir ülke olmayı,
- Bölgesinde bir güç ve denge unsuru olmayı,
- Çevresinde bir "Barış ve Güvenlik Kuşağı" oluşturmayı,
- İşbirliği, yakınlaşma ve olumlu ilişkiler geliştirmek için, her türlü fırsattan istifade etmeyi ve girişimlerde bulunmayı çağın gerektirdiği hedefler olarak görmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, başta "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi olmak üzere, Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK' ün belirlediği inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda, Türk Vatanı ve Milletinin ebedî varlığını ve Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü muhafaza etmek, halkının refahı, maddî ve manevî mutluluğunu sağlamak, dünya uluslar ailesinin eşit haklara sahip onurlu bir üyesi olarak, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda, azim ve kararlılık sahibidir. Bu çerçevede, Devletimiz gerekli savunma ve güvenlik tedbirlerini uygulamaya ve geliştirmeye devam etmektedir.

Türkiye, geçen yüzyılın son 30 yılında, terörizm gibi asimetrik risk ve tehditlerle mücadeleye önemli imkân ve kabiliyetler hasrederken, aynı zamanda, insanlığa karşı işlenen bu suçlara karşı, tüm uluslar arası toplumun seferber olması hususunda her platformda, başta müttefikleri olmak üzere, bütün dünya devletlerinin dikkatlerini çekmiştir.

Türkiye, günümüzün tehditleri ile mücadelede; yeni dünya düzeninin bilincinde, gelişen her yeni durum karşısında, millî menfaatleri doğrultusunda, uygun politikalara yönelmek ve jeopolitik imkânlarını etkin bir şekilde kullanmak suretiyle, küresel ortamdaki etkinliğini artırabilecek ve bölgesel üstünlük sahibi ülke konumunu güçlendirebilecektir.

Türkiye, bölge ve dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla; 11 Eylül 2001 öncesinde olduğu gibi, sonrasında da terörizme karşı savaşta edinmiş olduğu tecrübelerini, imkân ve kabiliyetlerini; uluslar arası, bölgesel ve ikili platformlarda oluşturulan, ortak güvenlik sistemlerinde aktif olarak yer alarak paylaşmakta, barış ve güvenliğe katkıda bulunmakta ve insani yardımlarına aralıksız olarak devam etmektedir.

Başta bölge insanları olmak üzere, bütün dünyanın güvenlik ve refahını etkileyen Orta Doğu'daki istikrarsızlığın, 21'inci yüzyılın en büyük sorunlarından biri hâline geldiği görülmektedir. Tarihi ve kültürel varlığı, zengin petrol kaynakları ve dünya ulaştırma yollarının kesişme noktasında bulunması gibi özelliklerine rağmen, bitmeyen bir şiddetin merkezi hâline gelen Orta Doğu'da; barış, istikrar ve refahın sağlanması, dış politika önceliklerimiz arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Türkiye, uluslar arası toplumla birlikte bölge ülkelerinin karşılaştığı sorunların aşılması için her türlü desteği vermeye devam etmektedir.

Türkiye, demokratik, laik yapısı, hukukun üstünlüğünü esas alan yönetim biçimi, güçlü devlet geleneği, pazar ekonomisi, sosyal ve kültürel yapısı ile; Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeninin ortasında bir istikrar adasıdır ve böyle kalmaya da devam edecektir. Askerî yönden güçlü ve kendi içinde de istikrarlı olan ülkemizden beklenen şekilde, bölgesinde barış ve istikrarın sağlanması ve sürdürülmesinde oynadığı etkin rolü devam ettirecektir.

Avrupa Birliği üyesi olma yolundaki amacını sürdüren Türkiye için, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası içerisinde yer alabilmek de, stratejik bir önem ve önceliğe sahiptir. Avrupa ile bütünleşmiş ve bulunduğu coğrafyanın avantajını da

kullanan Türkiye, Avrupa Birliği'nin geliştirdiği Ortak Dış ve Güvenlik Politikasıyla, dünyanın sorunlu bölgelerinde küresel aktör olma gayretlerine önemli katkı sağlayabilecektir.

Gelinen aşamada; bir yanda NATO'nun Avrupa Birliğine desteği, diğer taraftan da Avrupa Birliği üyesi olmayan müttefiklerin, AGSP'na katılımı konusunda hassas bir denge kurulmuştur. Türkiye, bu hassas denge içerisinde yer alan ülkelerden biri olarak, Avrupa'nın savunma ve güvenliğiyle doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan, tüm çok uluslu operasyonlarda fiilen ve etkin olarak yer almaktadır. Bunlar, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve NATO çerçevesinde icra edilen operasyonlar olduğu gibi, Avrupa Birliği'nin NATO imkân ve yeteneklerini kullanarak, tek başına icra ettiği askerî operasyonları da içermektedir.

Türkiye, aynı anlayış içerisinde Avrupa Birliği tarafından geliştirilmekte olan, Muharebe Grupları Konseptini memnuniyetle karşılamaktadır. Bu projeyi Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın, daimî yapılandırılmış işbirliği projesinin ilk örneği olarak görmektedir. İtalya'nın çerçeve ülke olacağı, Romanya'nın yanı sıra ülkemizin de katılımına açılan ve 2010 yılının ikinci yarısı için, operasyonel olması planlanan Kara Muharebe Grubu'nun teşkiline ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasının ardından, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'da bağımsızlığını kazanan ve çoğu ile tarih, kültür ve dil birliğimiz olan dost ve müttefik ülkelere, 1992 yılından itibaren yardım faaliyetleri sürdürülmektedir.

Türkiye, bölgesel ve küresel güvenlik ortamının iyileştirilmesi açısından, üzerine düşen sorumluluğun bilincinde olarak, Karadeniz'de güvenlik girişimine öncülük etmiştir. Bu girişimlerinde, Karadeniz'in deniz güvenliğinin, öncelikle kıyıdaş ülkelerce alınacak tedbirlerle karşılanması için işbirliğini savunmuştur.

Fırsatların yanında sorunların da yoğunlaştığı, ender görülen bir jeopolitik konumda bulunan Türkiye, bekasını ve ulusal menfaatlerini temin için, etkin dış ve güvenlik politikaları üretmek, kararlı ve duyarlı davranmak, muhtemel risk ve tehditleri zamanında ve doğru algılayarak gerekli önlemleri zamanında almak, maruz bulunduğu risk ve tehditler ile orantılı, caydırıcı ve dış politikasını desteklemeye yeterli ve etkili silâhlı bir gücü elde bulundurmak zorundadır.

Silâhlı kuvvetlerin ve askerlerin yeri ve işlevi, her dönemde ve çoğu ülkede tartışma konusu olmuştur. Silâhlı kuvvetler ve askerler, genellikle ciddi birer tüketim

kalemleri olarak görülmüştür. Ülke insanlarının refah ve mutluluğu için kullanılabilecek kaynakların, silâhlı kuvvetler ve askerler için kullanılması ve hızla yenilenen askerî teknoloji nedeniyle kısa sürede "eskiyecek" silâh ve teçhizat için büyük kaynaklar ayrılması eleştirilmiştir. Askerî güce ilişkin bu tür yaklaşımlar, gerçekte daha çok iç politikayı gözeten (seçmene dönük), biraz gerçekleri göz ardı eden, biraz da çağın gerisinde kalmış yüzeysel yaklaşımlardır. Bu haliyle, bu bakış açısı, genellikle azgelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere özgüdür.

Ulusal gücün ne anlama geldiği ve ne işe yaradığı hemen herkesin az veya çok bir şekilde bilgi sahibi olduğu bir husustur. Uluslar arası hukuk (ve politika), iç hukuktan (ve politikadan) oldukça farklıdır. Uluslar arası politikadaki boşluklar, güce ayrı bir değer kazandırır. Haklı olmanın yetmediği, ayni zamanda güçlü de olmak gerektiği, uluslar arası politikada geçerli olan bir husustur. Durum böyle olmasına rağmen, ulusal gücün, uluslar arası politikadaki yeri ve işlevi, genellikle görmezden gelinir. Uluslar arası hukuk ile ilgili bir konu olmasına rağmen, egemenliğin sürdürülmesi ve korunması, hukuksal bir konu olduğu kadar, doğrudan ulusal güç ile de ilgilidir. Daha doğrusu, ağırlıklı olarak silâhlı kuvvetler ve askerler ile ilgilidir. Çünkü ulusal güç denildiği zaman ilk akla gelen unsur askerî güçtür, silâhlı kuvvetler ve askerlerdir. Askerî güç, ulusal güce vücut veren en temel unsurlardandır.

Ülkeler, maliyeti çok yüksek olacağı için, kriz, gerginlik, çatışma ve savaş durumlarından uzak durmaya çalışırlar. Çok önemli ve yaşamsal görmedikleri sürece bunlardan kaçınırlar. Fakat bu kaçınmada, o ülkenin silâhlı kuvvetlerinin ve askerî gücünün sağladığı caydırıcılık görülmez; silâhlı kuvvetlerin ve askerlerin ülke yönetimlerine sunduğu politik ve ekonomik avantajların farkında olunmaz. Askerî gücün de merkezinde yer aldığı bu caydırıcılık ile politik ve ekonomik avantajların, normal barış dönemleri için söz konusu olduğuna dikkat edilmez.

Mevcut olduğu sürece varlığı hissedilmeyen ulusal güvenliğin değeri, kaybedilince anlaşılır. Niye bu kadar askerin silâhaltında tutulduğunu sorgulayanların ve askerî harcama yapıldığını eleştirenlerin, ulusal güvenliğin tehlikeye düştüğü, ekonominin işlemez hale geldiği, ülkenin bir kargaşa ortamına sürüklendiği ve günlük yaşamın felç olduğu durumlarda, bu kez "silâhlı kuvvetler ve askerler nerede" demeye başladıklarını unutmamak gerekir.

Aslında, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar, her ülke için bir kıt kaynak sorunu vardır. Çünkü gereksinmelerin bir sınırı yoktur. Bu nedenle, her harcamada olduğu gibi,

askerî güce yapılan harcamalarda da, harcamaların yararını maksimize etmeyi düşünmek gerekir. Bu, ekonomi ve politika biliminin bir gereğidir. Ancak, görünürdeki barış, istikrar ve sükûnet ortamından hareketle askerî güce bu kadar kaynak ayırmaya gerek yok noktasından hareket edilerek, ayrılan kaynaklarda kısıntıya gidilmesinin ileri sürülmesi tartışmaya açık bir husustur.

Askerî gücün savunma ve güvenlik dışında, ne gibi işlevleri yerine getirebileceği üzerinde fazla durulmamaktadır.

Günümüz güvenlik ortamının en önemli tehdit algılamalarından birisini, son derece organize bir yapıya sahip terörist örgütler oluşturmaktadır. Terör örgütleri, gelişen ve ulaşılması daha da kolay bir hale gelen teknolojiler sayesinde, herhangi bir zamanda, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkarak, saldırıda bulunabilme imkân ve kabiliyetine ulaşmışlardır. İstikrarsızlıkların merkezinde kalan ülkemizi, iç ve dış tehditlere karşı savunmakla yükümlü olan askerî gücümüzün, caydırıcılık gücünü idame ettirmesi bu yönden de büyük önem taşımaktadır.

Bunun yanında; güçlü, istikrarlı, demokratik, laik ve çağdaş Türkiye'nin, öncelikle kendi bölgesinde olmak üzere, uluslar arası alanda da barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması yönünde, tarihten kaynaklanan sorumlulukları bulunmaktadır.

Bölgesel ve küresel üstünlüklerin yanı sıra, askerî anlamda ikili ilişkilerin geliştirilmesine, askerî güç büyük önem atfetmektedir.

Bu kapsamda, askerî gücümüzün içinde bulunduğumuz dönemin, güvenlik ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapı içerisinde, kısa-orta-uzun vadeli tehdit/risk değerlendirmeleri ışığında, imkân ve kabiliyetleri, nitelik bakımından daha da geliştirilerek, daha küçük, ancak daha fazla etkinliğe ve yüksek teknolojiye sahip, daha modern, ateş gücü üstün ve manevra kabiliyeti yüksek bir güce kavuşması için gerekli çalışmalar aralıksız devam ettirilmelidir.

ABD örneği ortada iken, Türkiye de dâhil bazı ülkelerde silâhlı kuvvetleri ve askerî hedef alan yaklaşımların nedenleri üzerinde durmak gerekir. Şüphesiz her ülkenin kendine özgü koşulları vardır. Ancak Türkiye açısından bakıldığında, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu gibi sorun alanlarının tam ortasında yer almasının ve eş zamanlı olarak yürüttüğü terörle mücadelenin, Türk Silahlı Kuvvetlerini ve askerini bölgede öne çıkardığı ve kendi ölçeklerinde ABD ile Türkiye'nin askerî yeteneklerinin birbirlerini çağrıştırdığı ifade edilebilir. Bunun anlamı, Türkiye'nin de, tıpkı ABD gibi, aynı zamanda politik amaçlarla da kullanabileceği askerî bir güce sahip olduğudur.

Türkiye, jeopolitiği gereği, zaten ciddi bir askerî güce sahip olmak zorundadır. O halde askerî gücümüzün 21 nci yüzyıl jeopolitik ortamının gereksinmelerine yanıt verecek ve ortak harekât konsepti'nin gereklerini yerine getirecek biçimde örgütlenmesi ve yenilenmesi, en yüksek caydırıcılık gücüne ve hazırlık düzeyine yükseltilmesi ve etkin bir savunma sanayi ile desteklenmesi için topyekûn gayret gösterilmesinde fayda vardır.

Gerçekte askerine "Mehmetçik" ismini vererek, askerliği kendisiyle özdeşleştiren Büyük Türk Milleti, kendi bağımsızlığının ve egemenliğinin yanı sıra, evrensel insani değerlerin korunması maksadıyla; özverili, kararlı, disiplinli, eğitimli, yetenekli ve iyi teçhiz edilmiş bir askerî güce sahip olmanın gururunu yaşamaktadır. Türk Milletinin ayrılmaz bir parçası olan Türk Silahlı Kuvvetleri; Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini, Atatürk'ün göstermiş olduğu yolda, her türlü tehdide karşı yerine getirebilecek güç, yetenek, azim ve kararlılığa sahiptir.

KAYNAKLAR

"*Türk Ordusu Avrupa'da Lider*", **Hürriyet Gazetesi,** 15 Temmuz 1999.

AKAD Mehmet Tanju, Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları, İkinci Cilt, KASTAŞ Tarihsel Araştırmalar Dizisi, KASTAŞ Yayınları, İstanbul, Ağustos 1992.

AKDENİZ Hüsmen, "*Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye*", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 2, Eylül 2003.

ALAGÖZ Cemal, "*Türk Savunma Sanayiinin Geleceğine İlişkin Değerlendirme*", Savunma ve Güvenlik Bülteni, Sayı 17, Aralık 2001.

ALP İlker, "*Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti,*" Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15–16 Aralık 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

ALPAR Erol, "*Dövizle Askerlik Hizmetinin Uygulama Esasları*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:337, Ankara, 1993.

ALTUN Nurullah, Savunma Harcamaları ve Türkiye'deki Gelişme Seyri (1973–1998), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Anabilim dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri (Çatışma, Hegemonya, İşbirliği), 4.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2006.

ARIBOĞAN Deniz Ülke, Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, İstanbul 2002.

ARIBOĞAN Deniz Ülke, Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.

ARSLAN Ali, "*Türk Ordusu ve Türk Askeri Elitleri, Modern Türk Toplumunun En Temel Yapıtaşlarındandır*", Müdafaa-i Hukuk Atatürkçü Aylık Dergi, Sayı: 72, Ağustos 2004.

ARSLAN Okan ve Selçuk ARI, Amerika: Özgürlük Havarisi mi, Yoksa Günah Keçisi mi?, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

ASELSAN Dergisi, Sayı: 48, Kasım 1998, Sayı: 48.

AYDOĞAN Osman, "*Jeopolitiğin Yeni Faktörleri ve Çatışmanın Yeni Boyutları*", Harp Akademileri Bülteni, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı: 192, 1999.

AYDOĞAN Osman, "*21 inci Yüzyıla Girerken Değişen Dünyadaki Jeopolitik ve Çatışma Parametreleri*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 121, Sayı: 374, Ekim 2002.

BABAOĞLU Şakir Ö., "*Çevresinde Oluşan Güvenlik Sorunları ve Yeni Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'nin Bakış ve Politikaları*", Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

BONIFACE Pascal, Atlas Des Relations Internationales (Uluslararası İlişkiler Atlası), Dunod, Paris, Eylül, 1993.

BRZEZINSKI Zbigniev, Büyük Satranç Tahtası, 1.Baskı, Sabah Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1998.

BUDAK Ömer, Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri, Bilge Yayınları, Ankara, 2006.

BULUTOĞLU Kenan, Kamu Ekonomisine Giriş, 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1997.

CHUFRİN Gennady, "*Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin Rusya'nın Bakış ve Politikaları*", Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

CLAUSEWİTZ Carl Phillip, Savaş Üzerine, Çev: H. Fahri ÇELİKER, Özne Yayınları, İstanbul, Haziran 1999.

CÖMERT Servet, Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji, 1.Baskı, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

CÖMERT Servet, "*Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*", Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, İstanbul, 2002.

ÇAKAR Nezihi, "*Türkiye'nin Orta Doğu komşuları ile ilişkilerinin stratejik değerlendirilmesi*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998) , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇAKAR Nezihi, Dünyadaki Gelişmeler Işığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması, Gelişmesi ve Gelecek Yüzyıla ve Binyıla Bakış Vizyonu, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

ÇAKAR Nezihi, 1999 Yılı Başında Dünya ve Türkiye'nin Vizyonu, Ankara, Ocak 1999.

ÇAKAR Nezihi, 21 inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

ÇAKAR Nezihi, "*21'inci Yüzyıl Başında Dünya ve Türkiye'nin Stratejik Vizyonu.*", 21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Yeni Vizyonu Politikası ve Stratejisi Sempozyumu Bildirileri (7–8 Aralık 1999), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

ÇAKMAK Haydar, Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Platin Yayıncılık, Ankara, Kasım 2004.

ÇALIŞANLAR Sadi, "*NATO' nun Türkiye'nin Bulunduğu Coğrafyaya Katkıları ve Etkileri*" Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur? Sempozyumu Kitabı, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇOLAKOĞLU Selçuk, "*Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin*", Milletlerarası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2004.

DAYBELGE Umur ve diğerleri, "*Türkiye ve Balkanlar: Bir Strateji Bilgi Sistemi,*" Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslar Arası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

DEDEOĞLU Beril, Değişen Uluslar Arası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri, İstanbul, 1998.

DEDEOĞLU Beril, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

DENK Nevzat, "*F. Alman Silahlı Kuvvetlerinde Halkla İlişkiler*", Harp Akademileri Bülteni, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı 188, Ocak 1998.

DENK Nevzat, 21'inci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

DEVLET Nadir, "*Tarihi Gelişim İçinde Kafkas Toplumlarının Sosyo Psikolojik ve Kültürel Özellikleri, Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Sosyo Psikolojik Kültürel Politika ve Etkinlikler*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998) , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

DUGIN Aleksandr, Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım, 1.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2003.

EKREM Erkin, "*Casus Uçak Krizi Sonrası ABD-Çin İlişkileri Asya-Pasifik'te Etkin Olma Savaşı*", Stratejik Analiz Dergisi, Haziran 2001.

ELEKDAĞ Şükrü, "*Jeostratejiden Ekostratejiye*", Milliyet Gazetesi, 23 Şubat 1993.

EMİROĞLU Sema, , "*ABD'nin Çin ve Hindistan'la Rekabeti Uzaya Taşınıyor*", Milliyet Gazetesi, 27 Mart 2006.

ERALP Atilla, "*Avrasya Bölgesinin Coğrafi Konumu, Jeopolitik, Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği İle Milli Menfaatleri ve Hedefleri Paralelinde Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politika ve Stratejilerin Esaslarının Tespiti*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998

ERCAN Ali, "*Ulusal Savunma Sanayiine Doğru*", Ulusal Strateji Dergisi, Sene 14, 2002.

ESEN Hüsamettin, Bugünün ve Geleceğin Güç Merkezleri, Beyaz Kitap, 1994.

ESLEN Nejat, Tarih Boyu Savaş ve Strateji, Truva Yayınları, Yayın No: 43, Truva/Siyaset: 13, İstanbul, Mayıs 2005.

ESLEN Nejat, Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler, Tekağaç Kitap, Ankara, 2005.

EYÜPOĞLU Nuri, "*Rusya'da Jeopolitik Düşünceler ve Görüşler*", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:32, Eylül 1999.

FUKUYAMA Francis, Tarihin Sonu ve Son İnsan, (Çev. Zülfü DİCLELİ), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun, Kanun no: 1324.

GÖKER Yavuz, "*Uzay Pearl Harbour'ına Hazırlanmak*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 125, Sayı: 390, Ekim 2006.

GÖKIRMAK Mert, "*Yeni Dünya Düzeni Kavramı ve Uluslar Arası Sistem*", Derleyen Faruk SÖNMEZOĞLU, Değişen Dünya ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

GÖZÜBÜYÜK Şeref, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993.

GÜNER Engin, "*Balkanlar ve Türkiye*", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

HACISALİHOĞLU Yaşar, "*Orta Asya Cumhuriyetlerinin Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998) , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

HACISALİHOĞLU Yaşar, "*Küresel İlişkiler Zemininde Balkanlar'ın Jeopolitiği ve Türkiye*", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

HACISALİHOĞLU Yaşar, Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001.

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, TSK' nin Savunma Sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, Jeopolitik ve Jeostrateji, Ön Not, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, Küresel ve Bölgesel Kapsamda Sorunlarımız, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, 21 nci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Ocak 2000.

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

HEİLBRONER Robert, Gelecek Vizyonları, Cep Düşün Kitapları, İstanbul, 1996.

HUNTİNGTON Samuel P., Medeniyetler Çatışması, Sekizinci Basım, Vadi Yayınları, Ankara, Ekim 2003.

İLHAN Suat, Jeopolitikten Taktiğe, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.

İLHAN Suat, "*Askerlik*", Türk Kültürü Dergisi, Sayı 130, Ağustos 1973.

İLHAN Suat, Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

İLHAN Suat, Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası, Atatürk Yük. Kurumu, Ankara, 1999.

İLHAN Suat, Jeopolitik Duyarlılık, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.

İLHAN Suat, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 2005.

JANOWITZ Morris, The Military İn The Political Development Of New Nations, The University Of Chicago Pres, Chicago, 1971.

JOHNSON William T., "*Turkey and Europe: Expectations and Complications*", Derleyenler: Stephen J.BLANK, Stephen C.PELLETIERE ve William T.JOHNSON, Turkey's Strategic Position at The Crossroads of World Affairs, US Army War College, Carlisle Barrack, PA.

KAHRAMAN Hasan, "*Jeopolitik, Güç Mücadelesi ve Günümüzün Anlamlandırılması*", Ufuk Ötesi Dergisi, TSK İstihbarat Okul Komutanlığı, Sayı: 20, Eylül 2006.

KARACA Kutay R., Dünyada Yeni Güç ÇİN, İstanbul, Nisan 2003.

KARACA Kutay R., "*Şanghay İş Birliği Örgütü ve Gelecekte Oynayabileceği Rol Üzerine Değerlendirmeler*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 125, Sayı: 387, Ocak 2006.

KARAMISIR Sami, Türkiye'nin Siyasi Meseleleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfi Yayınları, İstanbul, 1994.

KARAOSMANOĞLU Ali, "*AB ve NATO Üyesi Ülkelerin Ulusal Güvenlik Stratejileri*", Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye'ye Etkileri Sempozyumu Bildirisi (11-12 Ocak 2001) , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, Ocak 2001.

KEKEVİ Serkan, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

KENNEDY Paul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Çev: Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1990.

KENNEDY Paul, Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, İstanbul, Ocak 1995.

KIRAÇ Gürol, "*Batı Doğu'ya Yöneliyor, Türkiye Yalnızca Batı'ya*", Cumhuriyet Strateji Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 24, 13 Aralık 2004.

KİRİŞÇİ Kemal, "*İki Bloklu Sistemde Türkiye'nin İzlediği Politika ve Sonuçları*", 21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu, Politikası ve Stratejisi Sempozyumu Tebliği (07–08 Aralık 1999), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

KOBAN Emine, "*Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:355, Ankara, Ocak 1998.

KOÇER Gökhan, "*1990'lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası*", ODTÜ Gelişme Dergisi, Vol.: 29, No:1-2, 2002.

KOHEN Sami, "*Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun değişen stratejisi ve Türkiye*", *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye,* Der.Faruk SÖNMEZOĞLU, 3'üncü Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

KONGAR Emre, 21'inci Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, 1998.

KÖNİ Hasan, "*Orta Doğu'nun Coğrafi Konumu, Jeopolitik Jeoekonomik, Jeostratejik Özellikleri ve Bölge Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelesinin Geleceği İle Milli Menfaatlerinin ve Hedefleri Paralelinde Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politika ve Stratejilerin Esaslarının Tespiti*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998) , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

KULOĞLU Armağan, "*Türkiye'nin Savunma Sanayii Politikası ve Hedefleri*", Savunma ve Havacılık Dergisi, Mönch Yayıncılık, Sayı:59, Ankara, 1997.

KUMKALE Tamer, "*Rusya Federasyonu'nun Milli Menfaatleri ve Milli Hedefleri Işığında Türkiye'nin Kafkaslar Politikası ve Türk-Rus İlişkilerinin Genel Değerlendirilmesi*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

KUTLUHAN Bora, "*Türkiye ve TSK Modernizasyon Faaliyetleri*", Savunma ve Havacılık Dergisi, Sayı:83, 2001.

KÜLTÜR BAKANLIĞI, 2000' li Yıllara Girerken Türk Ordusu, 1999.

LESSER Ian O., Turkey's Strategic Options, 1999.

LESSER Ian O. ve Graham E. FULLER, Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Çev. Meral Gönenç, Alfa Yayın, İstanbul, 2000.

LEVENT Ufuk, 21 nci Yüzyılın Eşiğinde Türkiye, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

LYSUKHI N.Ya., "*Physical and Geographic Features of Russia's Defense Space*", Military Thought , (001), 2006.

MALİYE BAKANLIĞI, Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924–1993), Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, Eylül 1993.

MİLLİ GÜVENLİK AKADEMİSİ KOMUTANLIĞI, Bölgesel Güç Olma Yolunda Türkiye, Ankara, 2005.

MİLLİ GÜVENLİK AKADEMİSİ KOMUTANLIĞI, Dünya Jeopolitiği ve Türkiye, Yayın No: 15, Ankara, 2005.

Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun, Kanun no: 1325.

MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI, Beyaz Kitap 2000, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

MİLLİYET GAZETESİ, 07 Eylül 2006.

MİLLİYET GAZETESİ, 17 Ekim 2006.

MUTLU Ayşegül, Savunma Harcamaları 1924–1993, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın no:6, İstanbul, 1994.

MÜTERCİMLER Erol, 21 inci Yüzyıl ve Türkiye, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000.

NADAROĞLU Halil, Kamu Maliyesi Teorisi, 7. Baskı, Beta Basım Yayım, Ankara, 1989.

NEMLİ Arif, Kamu Maliyesine Giriş, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1990.

NTVMSNBC, 07 Aralık 2006.

OKMAN Cengiz, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Bağlam Araştırma Dizisi, 1992.

OKTAR Suat, Dünya Silah Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Silahlanma Yarışı, Banka ve Ekonomik Yorumlar Yayınları, No:29, Sayı: 45, İstanbul, Mayıs 1992.

ONAY Yaşar, "*Orta Doğu Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadelelerinde Muhtemel Gelişmeler ve Türkiye*", Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu Bildirileri (28–29 Nisan 1998) , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998.

ÖYMEN Onur, Türkiye'nin Gücü, AD Kitapçılık, İstanbul, 1998.

ÖZBARAN Hakan M., "*Türkiye'de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi*", Sayıştay Dergisi, Sayı: 53, 2004.

ÖZCAN Gencer - KUT Şule, En Uzun On Yıl – Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, BUKE Yayınları, 2000.

ÖZDİL Ersin, "*Yabancı Ülkelerle Yapılan Savunma Sanayii İş Birliği Faaliyetleri ve Değerlendirilmesi*", MSB Araştırma Teknoloji ve Faaliyetler Bülteni, Sayı 14, 2000.

ÖZEY Ramazan, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002.

ÖZKAN Tuncay, "*Türkiye'de ve Dünyada Savunma Harcamaları*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 330, Ankara, Ekim 1991.

ÖZKAN Abdullah, 21. Yüzyılda ABD'nin Küresel Stratejileri, Tasam Yayınları, Uluslararası İlişkiler Serisi: 4, İstanbul, 2006.

ÖZKÜRKÇÜ Gazi, "*Balkanlar'ın Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri*", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu Bildirileri (15-16 Aralık 1998), Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

ÖZMEN Süleyman, "*Küresel ısınmanın Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 393, Temmuz 2007.

ÖZTÜRK Osman Metin, Türkiye ve Ortadoğu, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 1997.

ÖZTÜRK Osman Metin, Dış Politikada Kriz Yönetimi, 1.Baskı, Odak Yayınevi, Ankara, 2004.

ÖZTÜRK Osman Metin, Ordu ve Politika, 2.Baskı, Fark Yayınları, Ankara, 2006.

PAYAL Yalçın, "*TSK Modernizasyon Programına Teknolojik Gelişmelerin Etkileri*", Harp Akademileri Bülteni, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Sayı 2, 2001.

PURTAŞ Fırat, Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, BRC Basım, Ankara, 2005.

SABAH GAZETESİ, 18 Nisan 2002.

Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, TMMOB, 2002.

SANDER Oral, Siyasi Tarih, 2. Baskı, Ankara, 1992.

SANDER Oral, "*Yeni bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri*", Türk Dış Politikasının Analizi, Der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

SANDIKLI Atilla, Türkiye'nin Dış Politikasında AB ve Alternatifleri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.

SANDIKLI Atilla, Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Topluluklar Birliği, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

SERTOĞLU Sedat, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Bağlam Araştırma Dizisi, 1992.

SEVİNDİRİCİ İbrahim, Türkiye Kalkınmanın Neresinde, Ayyıldız Yayınları, İstanbul, 1997.

SEZGİN Selami ve Jülide YILDIRIM, "*The Demand For Turkish Defence Expenditure*", Defence and Peace Economics, Vol.:13, No:2, 2002, s.121-123.

SIĞRI Ünsal, "*Ulusal Güvenlik Hizmeti ve Savaşın Sevk ve İdaresi Kapsamında Askerlik Kurumunun ve Subaylık Mesleğinin Analizi: Dünyada ve Türk Toplumunda Askerliğe Bakış*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yıl: 1, Sayı: 2, Aralık 2005.

SİSAV, Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000.

SOLTAN Elnur, "*Rusya Süper Güç Şemsiyesi Altında Bölgesel Bir Büyük Güç*", Stratejik Analiz Dergisi, Temmuz 2002.

SOYLU Hakkı, "*Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Üzerinde Anlaştığı Burgaz-Dedeağaç Petrol Boru Hattı'nın Türkiye Açısından Önemi*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 391, Ocak 2007.

SOYLU Hakkı, "*Türkiye'de Enerji Güvenliği*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 393, Temmuz 2007.

SÖNMEZOĞLU Faruk, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, 3.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

STİGLİTZ Joseph E., Kamu Kesimi Ekonomisi, Çeviren: Ö.Faruk BATIREL, 2.Baskı, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Yayın no:369, İstanbul, 1988.

SÜMER Kutluk Kağan, "*Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 126, Sayı: 391, Ocak 2007.

SÜKAN Özer, 21 nci Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.

ŞİMŞEK Muammer, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii.

TANER Mustafa, Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, 2006.

TANERİ Aydın, Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, No:2435, İstanbul, 1997.

TANYELİ Cevdet, Milli Strateji ve Oluşumunda Etkileyici Faktörler, İstanbul, 1990.

T.C.1982 Anayasası.

TERZİOĞLU Said Arif, Türk Ordusu, Ankara, 1966.

TOPTAŞ Ergüder, "*Küresel Jeopolitik Yaklaşımlar, Avrasya ve Türkiye*", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl: 125, Sayı: 389, Temmuz 2006.

TURGUT Reşat, "*Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yeniden Yapılanması ve Modernizasyonu*", Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

TÜĞEN Kamil, "*Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri*", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:.26, Sayı: 12, 1989.

TÜRKDOĞAN Orhan, Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002.

TÜRK KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, Mönch Türkiye Yayıncılık, Ankara, 2001.

UÇAROL Rifat, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Bağlam Araştırma Dizisi, 1992.

UÇAROL Rifat, Siyasi Tarih, 5. Basım, Hava Basım Evi, İstanbul, 2000.

UYSAL İnci, "*Savunma Sanayii Gümrük Birliğinin Kapsamı Dışında*", ASELSAN Dergisi, Ankara, Temmuz 1996.

ÜLGER Fikret, Türk Savunma Sanayii, TOBB, Ankara, 1997.

YARMAN Tolga, "*Teknolojik Alanda Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları Nasıl Karşılanır?*", Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

YAŞA Memduh, Kamu Maliyesi Ders Notları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995.

YILMAZ Veli, Siyasi Tarih, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.

ZAİM Mehmet, "*Türk Savunma Sanayiinin 2023 Vizyonu*", Savunma Sanayii Sempozyumu, SSM, 2000.

ZİYLAN Aytekin, Savunma Sanayii Üzerine, Ankara, Ekim 1999.

ZUQİAN Zhang, "*Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin Çin'in Bakış ve Politikaları*", Dünya'da Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu (13–14 Mart 2003) Bildirileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Tez yazarı Özkan ÜNSEL, 1966 yılında Keşan'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Keşan'da, lise öğrenimini Işıklar Askeri Lisesi'nde tamamlamayı müteakip, 1988 yılında Kara Harp Okulu'ndan Jandarma Maliye Subayı olarak mezun olmuştur.

1988–1989 yılları arasında Levazım Maliye Okulunda subay temel kursunu tamamlayarak, 1989 yılından bugüne kadar Ankara, Erzurum, Kayseri ve Hakkâri illerindeki Jandarma Genel Komutanlığı kadrolarında görev yapmıştır. Halen Jandarma Genel Komutanlığı Maliye Başkanlığında Mali Yönetim Şube Müdürü olarak görevine devam etmektedir.

Evli ve bir kız çocuğu babası olan Özkan ÜNSEL, Fransızca bilmektedir.